DE
RE LOGICA
AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM.

Animos nostros Parens, Nutrix, Magister, Poëta, Scena *depravat*: Multitudinis *consensus abducit a vero*. *Animis omnes tenduntur insidiæ, vel ab iis, quos modo enumeravi; qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt ut volunt: vel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni, Voluptas, malorum autem mater omnium*. Cicero de Legibus L. I. c. 17.

Magni autem est ingenii, revocare mentem a sensibus, & cogitationem a consuetudine abducere. Cicero Tuscul. L. I. c. 16.

Die 17. Mensis Februarii 1769.

REIMPRIMATUR

Regiis Juribus, legibus, moribusque Regni semper salvis.

VARGAS MACCIUCCA.

Carulli.

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI

ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE

RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBRI SEX.

EDITIO QUARTA AUCTIOR, ET EMENDATIOR,

NEAPOLI CIƆIƆCCLXIX.

EX TYPOGRAPHIA RAYMUNDIANA

SUPERIORUM FACULTATE.

JOSEPHO I.

LUSITANORUM REGI

PIO FELICI FIDELISSIMO

ALOYSIUS ANTONIUS VERNEIUS
PROSPERA OMNIA.

NON injuria dubitatum est a viris doctissimis, JOSEPHE I. rex augustissime, bonine plus is adtulerit civitatibus, ac studiosis litterarum, qui disciplinarum principia invenit, easque recondita eruditione expolivit; an qui viam stravit, qua doctrinæ omnes

in puerorum, ac rudium animos & facile, & ſuaviter inlaberentur. Nam cum antiquioris diſciplinæ monumenta conſideramus, & Veterum obſcuritatem ingenii, ac vivendi rationem plane feram & immanem animo colligimus; perſpicue videmus, per litterarum inventores plurimas utilitates humano generi fuiſſe delatas, manſuefactas gentes, conſtitutas urbes, humanamque ſocietatem jucundiorem, & firmiorem bonarum artium præſidio factam fuiſſe. Cum autem recentioris eruditionis utilitates omnes animo percenſemus, incredibiles commoditates juniorum doctorum induſtria ac diligentia adquiſitas fuiſſe reperimus.

Ac mihi ſane utrorumque rationes accuratius meditanti, verior hæc ſententia videri ſolet, Recentiores minimum pares, interdum Veteribus eſſe ſuperiores. Nam ſi primi diſciplinarum doctores inventionis laudem tamquam propriam ſibi vindicant, hæc tam multis compenſantur commodis, quæ Recentiores invexere, omnino ut Veteribus nihil iſti concedere videantur. Quid enim intereſt fundamentum, ut ita dicam, ponere ædificii, niſi ædificium ſuper exſtruatur, quod omnium utilitati & commoditati pateſcat? Quis autem Veterum in ſeverioribus ſcientiis nobis præter quædam initia rudia & inordinata reliquit? Pro-

Profecto si Recentiorum lucubrationes, si rerum utilitatem, & facilitatem docendi, si cetera multa numero, quibus doctrinas a Veteribus traditas auxerunt, & ampliarunt, cum antiquioribus comparamus, plane intelligemus, quanta illi in rerum caligine & ignoratione versarentur.

Atque ut ipsa disciplina, quæ argumentum est hujusce libri, oratio nostra definiatur, quis ignorat, quanto opere ars Logica fuerit a veteribus Græcis, Aristotele præsertim, exculta? Quis autem, si Aristotelis logicam non dico cum gravissimis hujus sæculi scriptoribus; sed cum ipso Gassendo, Auctore Artis Cogitandi, Hamelio, Sylvano Regisio, ceterisque, qui prima fundamenta hujus institutionis posuerunt, comparet, non illico percipiat, quantum sit inter eum, & horum quemque discrimen? Redundans ille, & obscurus adeo, ut interdum vix intelligi possit: hi breviter, & perspicue omnia, quæ cogitarunt, exponunt. In illo pauca quædam utilia innumeris supervacaneis sunt admixta; in his, si pauca demas, pleraque utilissima sunt ad recte dijudicandum. Illum judices mysteria ratiocinationis præsertim falsæ, quæ & innumera sunt, & ingenia sæpe depravant, aperire voluisse, omniaque ad contentionem & tricas revocare: hos actiones mentis omnes ad finem, quem

Logica ſibi poſuit, i. e. ad inveſtigationem veri recta dirigere. Quid, ſi eumdem Ariſtotelem cum aliquo ex recentioribus Eclecticis conferamus? Fremant omnes licet, fidenter dicam: Vel unus Heineccii, aut Wolfii puſillus de re Logica libellus, ſi ordinem, perſpicuitatem, & utilitatem rerum conſideramus, bibliothecas Ariſtotelis, Theophraſti, & Chryſippi omnes longe videtur ſuperare.

Quæ cum ita ſe habeant, rex JOSEPHE difficile non eſt conſtituere, utri aliis præſtent: cum ex iis, quæ diximus, manifeſte deducatur, doctrinæ, & inventionis laudem utriſque ita eſſe communem, ut Veteres rudimenta quædam recte ratiocinandi; Recentiores vero abſolutam artem explorandi veri cum certi, tum probabilis, Veteribus prope intactam, excogitarint. Ut hæc una ars prudenter cogitandi, & verum in ſingulis diſciplinis inquirendi, hoc demum ſæculo & nata, & exculta eſſe videatur. Miſera enim eſt, & haud ſcio an etiam pernicioſa, Logica, quæ tam anguſtis terminis definitur, ut non niſi in diſputationibus locum habeat, nec ſcholæ fines egredi poſſit, atque ad uſum vitæ revocari.

Hæc cauſſa eſt, cur homines graviſſimi de Logica polienda tanto opere laborarint, quod magno rerum uſu intellexerunt, hujuſce

artis

artis præceptis non modo graviores diſciplinas illuſtrari, ſed etiam res hujus vitæ omnes contineri. Quid enim exercitus imperator, quid magiſtratus, quid ceteri homines, qui aut publica, aut privata negotia procurant, ſine ratione exercita, & perpolita boni aut cogitare poſſunt, aut efficere? Quid Rex, a cujus nutu omnia pendent, quo modo populos in officio continere, beatiſſimamque facere rempublicam, ſine purioris Logicæ luminibus, unquam poterit? Plenæ exemplorum ſunt hiſtoriæ, quæ oſtendunt, quam ſæpe hujus artis ignoratio fortiſſimas nationes in graviſſimas calamitates induxerit. Quibus ego uterer in præſentia, ſi ad alios, non ad te ſcriberem, qui hæc omnia habes explorata. Quamobrem optime illi de republica meriti putari debent, qui in eo laborant, ut tenelli puerorum animi talibus imbuantur inſtitutis, ut ſive aliquam ipſi reipublicæ partem adtigant, ſeu domeſtica curent negotia, cum laude reipublicæ poſſint inſervire. Quod nos hoc libro præſtare adorti ſumus, atque adeo juventutem noſtram excitare, ut eam viam inſiſtat, quæ ad finem perducit, quem nobis in eo condendo propoſuimus.

Ut autem illum tuo nomini inſcriberem, cum officium erga te meum, tum ipſa libri

materies commonebat. Tu es enim is, qui horum præceptorum utilitatem penitus cognoſcis; & actionibus tuis, quid ea poſſint, confirmas. Tu vel a prima ætate intellexiſti, quem finem Logica habeat, quoque modo etiam ad artem regnandi referri poſſit. Quis enim unquam melius aut Politicarum cauſſarum nexum mente percepit, aut inminentia regno mala ſapientius declinavit? Quis acutius proſpexit, quo ex fonte poſſit utilitas florentiſſimi imperii cum populorum felicitate conjuncta derivari? Profecto ſi tuæ inſtitutum vitæ cum publicum, tum domeſticum, ſi induſtriam illam regnandi, qua in ipſo regni exordio ſingula prudentiſſime adminiſtras, penitus conſideramus, plane deprehendemus, quantus in re Politica Logicus ſis: nec illam te Logicam curare, quæ Scholæ diſputationibus inutilibus adquiſita, plerumque homines efficit in agendo ad inanitatem ſubtiles, minimeque expeditos; ſed utiliorem aliam, & dignitatis pleniorem, quæ ſine ullis ambagibus in re omni veritatem adtingat: quidque optimum factu ſit ad ſalutem imperii, ac dignitatem ſervandam, internoſcat. Itaque unus tu feciſti, ut experirentur Luſitani, vetus illud dictum hominis ſapientiſſimi: *Tum demum beatas civitates fore, cum Philoſophi regnarent, aut Reges philoſopharentur*. Nam tales

ho-

homines in magiſtratus cooptaſti, qui publica negotia vigilanter adminiſtrarent, & talem te in regendis populis, tam ſollertem, tam prudentem oſtendiſti, qualis in re ſua privata nemo homo eſt.

Eant nunc qui cenſent, artem Logicam non niſi ad Scholæ diſceptationes eſſe accommodatam: atque a te Rege ediſcant, quantum ad imperii felicitatem rectæ rationis præſidium, & exercitatio conducat. Quos ego interdum non modo rationibus, ſed etiam exemplo tuo ſoleo confutare. Quare non magis opitulari Luſitanis noſtris mihi videor, quod iis clariſſimorum hominum trado præcepta; quam quod graviſſimo tuo judicio, atque auctoritate planum facio, quantum ea hominibus ſingulis, ad commode, beateque vivendum, adferant utilitatis.

Quamobrem hoc genus litterarum tibi gratum, & jucundum fore confido: quod iis legendis cognoſces, quidnam homines de tuis rebus geſtis, ac de tota vitæ diſciplina tuæ debeant judicare. Nec id ſane jejunum eſt & contemnendum, te graviſſimorum hominum ferre ſuffragia: immo vero contra nihil majus, nihil non meo ſolum, ſed omnium judicio præſtantius cogitari poteſt, quam quod Regis & facta, & conſilia bonorum omnium approbationem mereantur. Quamquam enim fortuna Reges in eo faſtigio collocavit, ut alio-

aliorum ipsi non indigere videantur; in hoc tamen indigent, quod nomen non nisi ab eorum judicio habeant, quos infra se positos intuentur: qui & dum præsentes adspiciunt, singula pro merito æstimant: & id ipsum, quod judicarunt, ad posteras gentes scriptis suis transmittunt. Quapropter tibi non magis gloriosum ego puto, quod nascendi sorte regnasti, quam quod intelligunt omnes, te propter animi magnitudinem, mentisque excellentiam regnare debere. Quo magis confido te, qui tantum acumine ingenii, & exercitatione vales, quantum ab homine gravissimis curis occupato sperari vix posset, effecturum, ut gentes tuo imperio subjectæ iis studiis, quibus animus colitur & expolitur, dent operam: quo facilius ad eamdem laudem perveniant aliquando: ac reipublicæ Lusitanæ, cujus membra omnes sumus, pro virili parte prodesse queant. Vale, Rex optime, & litterarum patrocinium, ut constituisti, perge suscipere. Romæ Idib. Septemb. A. C. CIϽIϽCCL.

ALOYSIUS ANTONIUS VERNEIUS

LUSITANIS ADOLESCENTIBUS

Optimis disciplinis instituendis.

QUID caussæ fuerit, Adolescentes ornatissimi, cur Logicam ad usum vestrum conscripserim; hac ætate præsertim, in qua ea se offert talium librorum copia, omnino ut dubii simus, quem debeamus præferre, breviter exponam.

Principio nostratium neminem de hac materia ex Recentiorum sententia aliquid lucubrasse, exploratum vobis esse confido. Fuere quidem non nulli viri docti, & pii, qui de re Logica hoc, & superiori sæculo copiose disseruerunt: sed ii Peripatetica philosophandi via contenti, recentiorem non adtigerunt: tum autem copia, & eruditione sua doctis hominibus & exercitatis, quam tironibus, aptiores esse videntur. Cum ergo nostrorum nullus hoc argumentum tractaverit, qui mihi vitio dat, quod primus apud vos de vera Philosophia disputarim, culpet potiori jure nobiles quosque philosophos Anglos, Batavos, Germanos, Gallos, & Italos: qui in tanta scriptorum multitudine, singulis annis aliquid novum & cogitant, & emittunt: quod sibi persuadent, nihil adhuc ab ullo Philosopho esse conscriptum, quod Logicam complectatur ex omni parte perfectam.

Accedit, quod illustriores auctores, qui de hoc argumento accuratius explicarunt, difficulter ad Lusitanos nostros deferantur; saltim venales non prostent: vel quod plerique omnes ab Heterodoxis conscripti sunt, & hac de caussa merito ab oculis absconduntur; vel quod etiamsi Catholici sint, tamen non sunt publici saporis. Ut illi, qui hæc studia amant impense, inopia bonorum librorum vel ab his

bis temperare cogantur, vel iis libris dare operam, quorum lectione sapientius abstinerent.

At enim, plurima se offerunt doctissimorum hominum scripta, quæ de Logica fuse ac eleganter pertractant: ut si foret necessarium hujusmodi studiis in Lusitania dare operam, ea non alia legere deberemus, & adolescentibus explicare. Fateor, si ad id, quod quærimus, essent accommodata.

Sane fatemur & nos, magnam vim exstare Logicorum librorum. Sed omnesne de singulis Logicæ partibus disputant accurate? rerumne omnes habent delectum? vel, si habent, an cogitata sua tam dilucide, & sollerter disponunt, ut pueris instituendis accommodata sint? Id certe reprehensores nostri non efficient. Profecto non nulli sunt homines, qui unam, vel alteram Logicæ partem diligenter exposuerunt. Qui vero omnes ea ratione explicarit, ut nihil illis addi, nihil detrahi posse videatur, procul dubio habebis neminem. Quinimmo nec id facile præstari posse, nullus, qui harum disciplinarum peritus sit, & recte judicare queat, vocabit in dubium. Augentur siquidem in diem hominum cogitata, disciplinæ perpoliuntur, nec aliquid tam omni ex parte politum & elaboratum reperietis, quod non tempore, & usu perfectius & limatius fieri possit.

Eorum etiam, qui lucem Logicæ hoc, & vicino sæculo adtulerunt, laudantur profecto multa, fateor: multa tamen & merito suo reprehenduntur (1). *Nam quidam multi sunt in rebus nullius pretii disputandis: utilia & necessaria vel prætermittunt, vel tangunt. Alii magna circuitione verborum cogitata sua declarant: quædam incerta & dubia, quasi perspicua essent, admiscent: ut si alia ab aliis separare velis, & ad usus tuos revocare, Logicus jam sis oportet. Sunt etiam, qui dum exemplis, a gravio-*

(1) Consule, quæ dicemus L. I. c. 6. & seq.

gravioribus disciplinis sumtis ; confirmare student præcepta , obscurant potius, quam illustrant . Postremo alii , quod Geometrarum ratiocinandi viam diligentissime imitantur, ad puerorum ingenia, quæ talem methodum non degustarunt, nullo pacto idonei esse videntur. Adeo difficile est hujusmodi rem pro merito explicare.

Quid ergo, desperabimus Logicam addiscere? minime: at tanto diligentiores in ea excolenda, & amplificanda esse debemus ; quod in ea scriptorum ubertate versamur , in qua cuilibet accuratius disputaturo oratio deesse non potest. Atque quemadmodum Zeuxis illa Heracleotes , ut excellentem muliebris formæ pulcritudinem depingeret, ex omnibus virginibus formosissimis , quæ Crotone erant, quinque delegit ; quod non putasset omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse ; ita nos omnibus unum in locum coactis scriptoribus, qui in hoc argumento cum laude versati sunt, ex variis ingeniis excellentissima quæque libare debemus.

Neque vero is ego sum, qui mihi persuadeam, ita facile animi humani latebras , ut ita dicam , & recessus explorari posse, ut, quo ille modo res omnes sine errandi periculo percipere queat , & clare , & facile finiamus . Utrumque tamen , quantum in nobis fuit , persecuti sumus. Nam & ex omnibus auctoribus, qui nomine & memoria digni sunt, quæ quisque verissime , & commodissime dicere videbatur, excerpsimus: & ista ipsa, quæ selegimus, ea distributione conscripsimus, ut ad pueros informandos essent accommodata. Addent fortasse non nulli huic nostro labori lectissima multa, ut breviori via pueri ad aliquam doctrinæ præstantiam aliquando perveniant . Quis negat ? vel quis id potius non optat? Saltim dum id non præstant, gratiam habeant nobis, qui viam sternimus, ut juventus nostra melioribus studiis sine magno negotio imbui queat.

Quod

Quod si homines considerarent, quantum Reipublicæ intersit, ut pueri a prima ætate recte de singulis rebus adsuescant existimare; studiose curarent non ut remedium Logicæ sanandis animi morbis adhiberent; sed ut ejusmodi medicina, quantum per hominem licet, non indigerent. Saltim ne fierent deteriores præjudicatis opinionibus, quæ a nutricibus, & pædagogis instillantur puellis.

Rideatis vos licet, Adolescentes, vere ac summo doctissimorum hominum consensu hoc dico: præcipua Logices decreta non a præceptoribus in schola, sed a nutricibus in cunabulis teneris mentibus instillari oportere (1)*: quæ si puellos, quorum habent curam, non adsuefacerent tum exemplo suo, tum ineptis præjudiciis & male res singulas percipere, & de iis insipienter judicare* [2]*; fieri non posset, quin puer germanis rerum perfunderetur ideis, iisque, uti debet, uteretur: ex quo progressus ætate cognosceret ratiocinandi artis perceptiones abstrusiores, & Logicus evaderet omni ex parte politus. Sed hominum ea est conditio, quod tales præceptrices in tenella ætate debent audire, quæ non aliis modo, sed ne sibi quidem sapiunt. Ut nesciam, an plus boni adferant nobis, quod corpus alunt, & formant; an vero damni, quod aciem mentis quodammodo retundunt. Quamobrem Philosophi est, præjudicatis opinionibus primæ ætatis occurrere: eaque tradere, quæ pueris, cum ab illa institutione egrediuntur, opitulari possint. Quod ego præter cetera hisce libris adimplere constitui. Propositum enim mihi fuit, non eruditorum palato, sed puerorum, atque adeo reipublicæ utilitati servire. Fallar: saltim conatus sum, & hoc nomine de vobis merebor.*

Ne-

---

(1) Exteri non nulli his temporibus hoc curant, ut nutrices puellos suos quam fieri possit non imbuant præjudiciis, sed res, ut sunt, exponant. Quod jam suo tempore admonuit Cicero, cujus sententiam initio Logicæ posuimus.

(2) Conferantur, quæ disputabimus Logicæ L. V. p. 1. cap. 5. & 6.

Neque vero id ego agam in præsentia, ut vobis persuadeam plurimis verbis, quantum pueri, qui hac via & ratione imbuuntur reliquis præstent, qui Peripatetica solent erudiri. Nam præterquam quod id ante me viri litteratissimi luculenter demonstrarunt; adeo unicuique pervium est, ut nullus eorum, qui hæc paullo diligentius consideret, vertat in dubium (1). Jam si dubii estis, recte illi judicent, an non; aut si quam vos Veteris dialecticæ partem adtigistis, vobiscum reputate, quantum ab ea Dialectica habeatis adjumenti, non dico ut in negotiis domesticis, & forensibus (in his usui non esse, perspicuum est); sed in ipsis gravioribus disciplinis, in theologia Dogmatica, Polemica, Hermeneutica; in Jure & Civili, & Pontificio; in Historia, & Humanitatis studiis, sine ulla negotio vera, & falsa internoscatis (2). Tum demum percipietis, quantum damni facit homo, qui mancipat se talibus studiis, & tempus, rem sane pretiosam, tot tricis & cavillationibus addiscendis consumit.

Nam si homines in arte tantum Syllogistica, & hujusmodi disputationibus, quibus vetera studia continentur, oculati, & prudentes; in ceteris vero cæci, & inepti esse deberent; darem illis & hoc, ut illa & sedulo, & ad fastidium usque imbuerentur. Cum vero hominis liberaliter educati sit, re quaque proposita, acerrimum ingenium adhibere, ne erret judicando; plane conficitur, eam demum Logicam reliquis esse præferendam, quæ id doceat: hominique ostendat, quid prævidere debeat, ne in tot errores, in quos per tarditatem humanam delabimur, incurrat. Quod cum Philosophia illa vetus non efficiat, relinquitur, alius disciplinæ præsidiis rem istam esse conficiendam.

 Non

(1) Lege, quæ dicemus L. II. cap. 7.

(2) Vide, quæ differemus L. V. p. 2. & L. VI. p. 2. c. 3. 4. 5. in quibus utilitas Recentioris logicæ ostenditur.

Non dubito fore non nullos, qui aliqua in libello nostro requirant: ac illud primum reprehendant, nos perenni atque perpetua oratione, sine ullis syllogismis, explanare præcepta: deinde contendant, nisi veteri doctrina ac methodo eruditum, recte in disciplinis severioribus, præsertim in Theologia, ratiocinari posse neminem. Quibus nos breviter respondemus, gravissimis Europæ viris, qui hæc diu multumque examinarunt, nullam aliam præter hanc disputandi viam occurrere planam & certam, ut non in Theologia modo, sed etiam in omni varietate disciplinarum, atque in omni vitæ parte & recte percipiamus, & argumentando colligamus [1]. *Non enim in Theologia alia via, quam in reliquis disciplinis, ratiocinari debemus, si modo, quid sit Theologia, quid recte ratiocinari, penitus cognoscamus* (2).

Nihil est ergo cur vereamini, Adolescentes, ut ne vos multitudine obruam præceptorum, & copia doctrinæ reconditæ onerem supra vires. Ea dicam, quæ in medio posita sunt: quæ omnibus, qui sane cogitant, sunt pervia: quæque vos non in una, aut altera disciplina, sed in omnibus etiam Humanioribus (3) *doceant unamquamque rem pro merito æstimare, quod ipsum est esse Logicum. Perspicuitati autem ut serviam, nullus dubitabo eadem exempla, si rerum tractatio postulet, repetere. Si quid vero abstrusum occurrat, quod uberiorem explicationem requirat, in scholiis, & corollariis exponam; ne rerum ordinem tanta doctrinæ copia interrumpam* (4). *Idque non puero-*

---

(1) Confer, quæ disputat P. Regnault Jesuita in *Præfatione* ad Logicam, & *Dialogo I.*

(2) Vide, quæ dicturi sumus L. VI. p. 2. c. 5.

(3) Hæc ostendemus diversis in locis, præsertim L. VI. p. 2. c. 3. & 4.

(4) Plurima his libris prætereuntes tetigimus, quæ longiorem sermonem exigebant. Verum cum hæc vel ad Physicam, vel Metaphysicam, vel

puerorum tantum, sed docentium commodo faciam, ut in promtu habeant, unde obscuriora loca illustrare possint. Ex quo & illud exsistit, ut nostra hæc Logica, quamvis morosis censoribus copiosa videatur, si verum ordinem, & præcepta consideramus, brevis sit (1). *Cum vero res eas offendero, quæ ab humana mente finiri nequeunt, a judicando temperabo. Malim ego videri lectori nimis timidus, quam imprudens, qui ea definiam arroganter, quibus investigandis miseri mortales apti non sumus. Quod si aliquod præceptum offenderitis, quod facile & domestico labore intelligere nequeatis, memineritis nullam disciplinam esse, quæ litteris, sine interprete, & sine aliqua exercitatione, percipi possit.*

Quamobrem, Adolescentes, in hoc studium toto animo incumbite: atque viam, quam vobis sternimus, insistite. Quam si pro eo ac potestis diligenter tenueritis, confido fore, ut eam mentem inde præcultam & præparatam habeatis, qua possitis in quacumque materia non modo acute cogitare, sed existimare prudenter. Mihi sane cum considero, quanta vos ingenii vi ac ubertate valeatis, videor hoc vere dicere posse, earum, quas ego vidi, gentem nullam vobiscum posse conferri. Quamobrem mihi persuadeo vos, si avide bona studia arripueritis, tantos in iis progressus esse facturos, ut in ipsis exteris gentibus & admirationem vestri, & invidentiam suscitare possitis. Quod si feceritis, & vobis, & publicæ rei haud mediocrem lau-

 dem

---

vel aliam disciplinam spectent, non erat hujus loci ea copiosius exponere. Ex quo lector intelligens cognoscet, quam difficile sit Logicam perfectam tradere: quod in ea nimis multa tangi debeant, quæ non nisi ex disciplinis severioribus sumi possunt, & illustrari.

(1) *Historiam Logicæ* initio posuimus, sine vero *Artem Syllogisticam*, sine quibus tamen nostra hæc Logica constare potest. Ex ceteris vero, si præcepta ab exemplis separentur, facile apparebit, quam paucis præceptis contineantur innumeræ res gravissimæ, quæ hìc traduntur. Quod adolescentibus recte explicare uden, prtis & accurati præceptoris erit.

dem conciliaveritis : mihi vero ; qui intimis ſenſibus vos amo , maximum gaudium adſeretis . Hanc igitur ſignificationem amoris erga vos mei accipite in præſentia . Reliqua, quæ veſtri gratia aliquot abhinc annis conſcripſimus , cum per valetudinem poterimus , perficiemus , & ad vos mittemus . Valete . Romæ Id.Mart. A. C. N. CIↃIↃCCXXXXVIII.

IN SECUNDAM EDITIONEM
PRÆFATIO.

CUM a bibliopola nostro admonerer, Adolescentes studiosi, velle se, distractis exemplaribus primæ editionis Logicæ nostræ, alteram curare; ut si quid addendum, mutandumve, ut fieri solet, existimarem, id pro lubitu meo facerem; quamquam longe diversis curis impeditus, nihil minus hoc tempore, quam de examinanda Logica, cogitabam; tamen non putavi prætermittendam occasionem amicis quibusdam de me optime meritis morem gerendi. Nam cum ego ab iis aliquando requisivissem, quidnam ipsi vel errati, vel obscuri in Logica nostra animadverterent, quod adolescentium, quorum institutioni præerant, intelligentiam moraretur; humanissime responderunt, arbitrari se, nullum præceptum esse mutandum: sed pauca quædam verba vel librarii, vel typographi vitio mutata, aut non loco posita, aut omissa, esse emendanda: alia vero ex contextu posse suppleri, quæ rem planiorem faciant homini sine doctore libros legenti. Cætera & optime cohærere, & adolescentibus esse planissima: nec me habere necesse minima quæque, ut primo intuitu non nullis obscura videantur, seorsum & accurate explanare: cum quod esset infinitum negotium, tum quod in hac Philosophiæ luce ineptissimum reputaretur: præsertim cum jam in præfatione monuerim, nullam disciplinam esse, quæ sine interprete, & sine aliqua exercitatione recte percipiatur.

Quorum ego admonitioni, hominum nempe, qui & intelligens judicium habent, & in puerorum institutione multum sunt versati, eo magis parendum esse judicavi, quod & pauca requirerent, cum ego plura suspicarer; & id ab eo requirerent, qui tum propria natura, tum exemplo magnorum hominum paratus esset errores omnes suos sa-

fateri, & emendare. Neque enim; Superis grates! in illa pedantarum *colluvie jam versamur, qui quamquam de errore aliquo apertissime convicti, tamen dedecori sibi ducebant, ingenue profiteri se errasse; aut mutare aliquid, quod iis per imprudentiam excidisset; sed in clarissima scientiarum luce versamur, atque doctissimorum hominum ardenti studio verum inveniendi, apud quos sincera errati professio non vitio tribuitur, sed laudi. Itaque & Philosophorum admonitis eruditi, & etiam propria observatione excitati, quædam, & clarius, & brevius tradi potuisse, planissime confitemur. Sed quid omnino in hac editione præstiterim, paucis dicendum esse videtur.*

Principio errata vel librarii, vel typographi incuria commissa, quæ sensum penitus mutabant, etsi ex contextu tam essent perspicua, ut non nisi stulti, aut pedantæ ea auctori tribuere possent; tamen diligenter correximus. Deinde tum verbum, tum explanationem aliquam ex contextu ipso desumptam paucis in locis addidimus, quo apertius sensa nostra exponeremus. Tum notationem unam, & item alteram ad oram Libri adjunximus, quæ tironibus in judicando parum exercitatis indicarent loca, in quibus ea fusius tractarentur: ne errore suo putarent, nos nobismetipsis non constare. Præterea quædam aliquanto brevius exponenda reputavimus, quod in aliis Libris nostris paullo copiosius de iis disputaremus. Ad hæc unum pro alio exemplum, quod significantius esset, & utilius, non uno tantum loco posuimus. Librum item secundum claritatis gratia divisimus: & caput ultimum primæ partis Libri quarti tamquam omnino utile adjunximus. Ad extremum de sermone etiam aliquantulum fuimus solliciti. Nam etsi probe sciamus, multa Philosophica, præsertim Logica, ipsis Ciceronis verbis exprimi posse; tamen cum hæc non nisi iis, qui in Ciceronis Libris Philosophicis (ut Latinos alios perquam elegantes mittam) contri-

triti sunt, perspicua esse possint; ceteris vero omnibus non insolentia modo & obscura, sed flagitia videantur, qui ea non nisi alio sensu usurpata unquam audierunt; horum etiam rationem habendam esse putavimus. Quare inter legendum verborum aliquem delectum, nisi ubi paullo obscurior evaderet oratio, habere non dubitavimus, ne sine ulla necessitate aut inopes, aut barbari videremur. Sed quam parce, quamque verecunde fecerimus, eorum, qui de his judicare possunt, esto judicium.

Itaque & illud in volutando libro præ oculis semper habuimus, ut claritati, quantum per materiam licuit, serviremus, ut aliquam item hoc nomine a tironibus gratiam iniremus. Et illud etiam sedulo curavimus, ne libri molem non modo non valde augeremus, sed, si fieri posset, minueremus. Nam in ea sumus opinione, Logicæ præcepta pauca; usum vero & multum, & varium, & diuturnum esse adhibendum. Et in ea etiam opinione quotidie confirmamur, nos ea, quæ ad inveniendum verum, ac tradendum sunt tum necessaria, tum utilia his libris vel exposuisse, vel tetigisse. Ut nisi eorum, quorum gratia scribimus, non necessitas modo, sed facilitas ad disputandum, exempla magis magisque clara, & illustria a nobis flagitarent; delendum potius aliquid, quam addendum, existimarem.

Non quod in Recentiorum quorumdam eam sententiam, qui nescio quas epitomas Logicas, ubi rerum summa capita tantum continentur, adolescentibus proponunt, ex quibus se de rebus omnibus recte judicare posse, adseveranter contendunt. Qui quam turpiter fallantur, conflictio cum adversario declarat, ad quam cum isti juvenes deveniunt, obmutescunt, ut sæpissime expertus sum. Sed modum in omnibus esse statuimus. Aliud enim est, sibi ipsi verum placide inquirere; aliud longe diversum, cum adversario bene parato in pugnam descendere. Cumque nescio quo fato adhuc cum Sophistis sæpissime pugnan-

dum sit, qui non virtute sua, sed errore hominum subsellia occupantes, tot inter alia artificia, quibus in occupatione se defendunt, etiam artem illam suam irretiendi, ut utilem, ut exquisitam, ut pernecessariam extollunt; oportet & eorum linguam nosse, & tum petitiones, tum declinationes omnes cognitas habere, ne ab exigua adversariorum exercitatione aliquid, quod a virtute sua non possunt, ipsi gloriæ tironum damno consequantur.

Quamobrem cum singulari Dei beneficio, atque doctissimorum hominum incredibili humanitate illud expertus sim, quod numquam putavi fore, ut tum a sapientissimis Episcopis, tum a gravissimis Scholarum moderatoribus libri omnes nostri in dies magis, magisque benigne in scholis recipiantur, & adolescentibus exponantur; existimavi me illis vicissim hoc debere, ut scholarum earumdem consuetudini servirem, atque breviorem viam ad disputationes ipsas instituendas pueris complanarem. Vos itaque, Adolescentes bonæ Philosophiæ cupidi, labore hoc nostro in hac nova editione adornanda fruimini commodo vestro, quod vobis felix faustumque sit. Valete.

APPROBATIONES.

Libros quinque DE RE LOGICA a Viro Clarissimo Aloysio Antonio Vernejo ad usum Lusitanorum Adolescentium conscriptos, ut morem gererem Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro, semel iterumque pervolvi: nec quidpiam offendi, quod cum Orthodoxæ Religionis regulis optime non cohæreat. Sed admiratus sum viri doctissimi subactum judicium, eruditionem, ac præsertim perspicuitatem, & ordinem, quo hujusce facultatis historiam, humanæ mentis functiones, regulasque, quibus errores, eorumque occasiones præcavere, verumque invenire, atque inventum via ac ratione disponere docemur, ita tractat, & explicat, ut Dialecticam exhibeat longe reliquis utiliorem, tutioremque. Quippe non solum ex celebrioribus scriptoribus, quod optimum erat, selegit, novo ordine, novisque inventis auxit & illustravit; sed monet etiam, quod optandum erat, ne libri ab Ecclesia proscripti, qui hanc materiam disputant, ab Adolescentibus legantur: imo vero caute etiam ab iis, quibus facta sit legendi potestas. Quamobrem publico bono libros hosce quam cito in lucem emitti debere censeo: & quantum in me est, ut in vulgus edantur, rogo.

Datum Romæ ex Ædibus Sanctæ Mariæ de Aracæli Kal. Oct. 1748.

F. Philippus de Carboneano Ord. Min. Reg. Ob. Lector Jub. Sac. Conc. Ind. Cons. Supremæ & Un. Inq. Qual. & in Collegio Urbano de Propaganda fide Philosophiæ Professor.

Mandante Reverendissimo Patre S. Palat. Apost. Magistro, attente, ac meditate, quum opus fuit, perlegi quinque Libros DE RE LOGICA AD USUM LUSITANORUM ADOLESCENTIUM Viri Clarissimi Aloysii Antonii Verneii Archidiaconi Eborensis: in quibus nil prorsus inveni Catholicæ Ecclesiæ doctrinis, aut morum optimis regulis adversum. Imo etiam quando res postulat, ut in illis Heterodoxi scriptoris liber, aut opinio laudetur, demiratus sum religiosis-

giosissimum studium adolescentes, qui instituendi iisdem suscipiuntur, monendi, librum non nisi impetrata ab Ecclesia facultate esse evolvendum; &, si per illam liceat; caute solum: studium insuper opponentis Conciliorum sanctiones, & Patrum testimonia aut periculosis sententiis, aut hominibus minus docte res pensitantibus: quæ sane in hujusmodi libris nec semper invenies, nec præcipue quum inveniri deberent. Ad hæc Opus præ se fert exquisitissimum doctrinarum delectum. Et optima quævis, quæ subacti ingenii viri deprehendunt in Scriptoribus, qui de re Logica, aut de aliis disciplinis ad illam quoquo modo spectantibus, hactenus tractarunt; ordine, sive, ut ajunt, methodo omnino singulari tironum commodo in eo disponuntur. Et quum ars Logica excogitata sit juvenibus ita instituendis, ut & aliorum scripta intimius penetrare; præstantiam, si quæ sit, in illis detegere, in propriis vero lapsus omnes sive methodi, sive ratiocinationis declinare addiscant; quod exemplis facilius quam præceptis docetur; ea propter doctissimus Vernejus in omnium fere disciplinarum & artium primi subsellii Auctoribus, quorum lucubrationes memorat, nævos erroresque sæpe notat: non quidem ea fini ut præclarissimos viros, sicuti veteri proverbio dicitur, naso suspendat adunco; sed ut institutum sui libri retineat: & politula etiam adolescentium ingenia magis acuat. Quare mea quidem sententia (quandoquidem Majorum jussionibus ea requiritur) non solum statuerem, præfatos DE RE LOGICA libros typographorum opera vulgari merito posse, sed & quam citissime debere: ne diutius litterarum Respublica singulari bono privetur.

Dat. Romæ in Ædibus D. Andreæ de Valle III. Id. Nov. anni a partu Virginis CIↃIↃCCXLVIII.

D. Antonius Franciscus Vezzosi Cler. Reg.

Reverendissimi Patris Sacri Palatii Magistri imperata facturus, legi, atque pervolutavi libros sex DE RE LOGICA a viro doctissimo Aloysio Antonio Vernejo singulari judicio, & perspicuitate conscriptos. Ac tantum abest, ut in eruditissimo opere aliquid deprehenderim, quod sacrosanctæ religionis nostræ decretis, morumque regu-

regulis minus consentaneum videretur, ut ubique potius spectata auctoris pietas eluceat, ego vero ex hac lectione incredibilem animo ceperim voluptatem. Quæ auctor nunc addidit, egregia sunt, & illustria; atque, ut paucis multa complectar, ejusmodi, ex quibus studiosi Dialecticæ adolescentes, si ea quidem in succum, & sanguinem convertere voluerint, maximos, atque jucundissimos sapientiæ fructus percipient. Intelligent etiam, optimo cuique nihil esse debere religione antiquius, admonente identidem pio, atque gravissimo Auctore, proscriptæ memoriæ libros non solum non sumendos in manus, omnique studio refugiendos, sed etiam caute ab iis legendos, aut pro re nata adeundos, qui hanc a legitimis Magistratibus veniam impetraverint. Quæ cum sint, ego sic existimo, opus suis omnibus expletum partibus, & rerum magnitudine, copia, delectu, scriptionisque elegantia; addo etiam doctrinæ splendore, atque integritate perutile, dignum sane esse, quod in publicam hominum lucem iterum emittatur.

Ex Collegio Nazareno IV. Idus Apriles 1757.

Liberatus Fassoni De Cl. R. Scholarum Piarum Theologus.

REIMPRIMATUR.

Si videbitur Rmo P. Magistro Sacri Palatii Apostolici.

F. M. de Rubeis Patriarcha Constantinop. Vicesgerens.

REIMPRIMATUR.

F. Vincentius Elena Ord. Præd. Reverendissimi Patris Magistri Sac. Palatii Apost. Socius.

INDEX

INDEX CAPITUM

Quæ hisce libris continentur.

LIBER PRIMUS

De Historia Logicæ.

LIBER SECUNDUS

De Natura, & Necessitate Logicæ.

LIBER

LIBER TERTIUS

De Ideis, & earum Signis.

PARS PRIMA

De Ideis.

LIBRI TERTII

PARS ALTERA

De idearum Signis.

LIBER QUARTUS

De Judicio, & Ratiocinatione.

PARS PRIMA

De Judicio.

Cap.

LIBRI QUARTI

PARS ALTERA

De Ratiocinatione.

LIBER QUINTUS

De Cognitione Veri.

PARS PRIMA

De Vero Certo.

CAP.

LIBRI QUINTI

PARS ALTERA

De Vero Probabili.

LIBER SEXTUS

De Investigatione, & Explicatione Veri.

PARS PRIMA

De Investigatione Veri.

PARS ALTERA

De Explicatione Veri.

APPEN-

APPENDIX

De arte Syllogistica.

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI, ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER PRIMUS

DE

HISTORIA LOGICAE.

CAPUT I.

De partitione, & consilio operis.

DIsputaturus de rudimentis Logices ad usum Lusitanorum adolescentium, libros sex scribere constitui. Horum in primo exponam, quo modo Logica occeperit, & fuerit propagata: quæ illius vicissitudines, quæque emendationes extiterint. In altero ostendam, quonam pacto mens humana rerum ideas adquirat, quamque mira Arte opus habeat ne cognoscendo fallatur. In tertio demonstrabo, quanta sit idearum diversitas: tum demum de idearum signis, id est de usu vocum edisseram. Quarto libro de judiciis, & propositionibus, quibus judicia fiunt nota, tractabo: deinde argumentationis mysteria breviter aperiam. In quinto de investigatione veri, tum illius, quod certo nobis constat, tum quod probabilitate continetur, disputabo. Postremo vero libro de methodo inveniendi, ac tradendi verum sermonem faciam.

 Cura

Curabo, ut, quæ hisce libris præcepta tironibus tradidero, vel perspicua sint, vel firmis argumentis communiantur. Cum vero illud occurret, quod non nisi ex aliis disciplinis duci potest; quid verum, aut verisimilius sit, monebo lectorem, neminem decipiam. Eum vero, qui penitus hæc noscere cupiat, ad illa loca, in quibus eadem vel in Physiologia, vel Theologia disputabimus, remittam.

Brevitati etiam, tum & tironum mei satietati, eorumque ingenii indoli consulam: hac lege, ut si aliquid se offeret, quod non nihil disputationis habere cognovero, id explicem aliquanto fusius. Non enim longus est liber, qui ea, quæ necessaria sunt, tradit.

Utar eo sermone, qui, etiamsi non exquisite Latinus sit, verumtamen ad id, quod cupimus, explicandum accommodatior esse videatur. Idque duplici nomine faciam: primo, ne adolescentes, qui legent, duplici labore fatigem: eosque cogam ad Philosophum intelligendum, Grammaticum quærere interpretem. Scio enim plerosque, qui ad hanc disciplinam animum adjungunt, vix præcipuis grammatices Latinæ regulis esse imbutos, quæ viam sternant, ut quædam Latine conscripta leviter percipiant: puritatem vero, ac elegantiam non habere: immo nec intelligere, quænam hisce vocabulis potestas subjecta sit.

Alterum vero est, rei ipsius incredibilis difficultas. Scimus enim Romanos homines, & bene Latine loquentes, ut erat Cicero, cum Philosophiam Latinis litteris excolere cœpissent, verba illa Græca Romano more finxisse: invexisse nova, & Romanis auribus non cognita: quod putarent, hanc veniam illis esse dandam, qui res novas explicare conabantur, ut etiam verbis novis, cum opus esset, uterentur. (1) Porro tam multa nos, veteribus Romanis nova & inaudita, in præsentia disputamus; ut vel Cicero ipse, si hic sit, nobiscum *barbarissaret*: & nova verba esse fabricanda, quæ hujusmodi res exprimerent, luculentissime confirmarent.

Sane

(1) „ *Quod si in ea lingua, quam plerique uberiorem* „ *putant, concessum a Græcia est, ut doctissimi homines de* „ *rebus non pervagatis inusitatis verbis uterentur, quanto id* „ *nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus* „*adtingere?* „ Cicero de Finib. L. III. cap. 2.

Sane importuni sunt, qui nihil pronunciaré volunt, quod non Romanis verbis, iisque Romana republica stante familiarissimis, explicari posse existimant. Qui tamen vel in consessu Philosophorum obmutescere debent; vel plane fateri, aliis illa verbis esse nominanda. Ut enim rhetores, ac philosophi Græci, tum & ipsi Romani rhetores, & consulti vocabulis artis, rudiori populo incognitis, sua sensa expresserunt; ita Romanis philosophis, idest iis, qui Romana lingua philosophantur, nulla justa de caussa id erit negandum.

Invaluit enimvero usus, ut quæque artes peculiaribus vocibus uterentur. Quis enim unquam risit opifices, qui, dum de rebus ad artem suam spectantibus loquerentur, domesticis vocabulis & instrumenta, & res ipsas, in quibus versantur, notarent? Vel quis potius non ridêret eum, qui de arte fabrili loquens, idque ad fabros, qui litteras ignorant; missis vocabulis, quibus artificia sua tueri solent, id aliis verbis, solis Philosophis usitatis, ornate vellet ac copiose explicare? Ne ergo morosus aliquis requirat a me sermonem purum, & omni ex parte Latinum: illud potius curabo, ut verbis Philosophorum propriis, &, quam fieri possit, perspicuis, sensa mea declarem: & corpus disciplinæ, quo potero clariori, ordine contexam. Quod si semel id adsequor, ut tirones mea legentes, quæ ego cogito, intelligant; tunc me optime ad sensum Rhetorum, & Philosophorum (1) bene locutum esse existimabo. (2)

Sed antea quam opus ipsum incipio, creatorem, & gubernatorem humanarum rerum Deum demisse invoco & rogo, mihi scribenti ne desit, sed mentem sua luce perfundat ut hisce lucubrandis non errem: quin potius præceptiones eas

 tra-

(1) „ *Stoicorum autem non ignoras, quam sit subtile, „ vel spinosum potius, disserendi genus, idque cum Græcis, „ tum magis nobis, quibus etiam verba parienda sunt, im- „ ponendaque nova novis rebus nomina. Quod quidem nemo „ mediocriter doctus mirabitur, cogitans, in omni arte, cujus „ usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem no- „ minum esse: cum constituantur earum rerum vocabula, quæ „ in quaque arte versentur* „. Cicero ibidem.

(2) *Vide, quæ disputabimus* L. VI. P. II. cap. 2. & 3.

tradam, quæ puerorum mentes non modo ad ista, quæ mundo continentur, penitus intelligenda; sed, quod maxime curare debemus, ad cælestia illa, & beatum adspectum conditoris quodammodo perducant: nec sinat, ut aliquid, quod ab legibus a Romana ecclesia sancitis alienum sit, vel nobis imprudentibus, excidat. Quod si per humanam infirmitatem erraverimus, quidquid dixerimus, condemnamus: ac nos, nostraque omnia vel jam vulgata, vel postea vulganda Pontificis Maximi judicio libentissime submittimus. Quod si interdum nos auctorem aliquem, qui propter hæresim non nisi cum venia memorandus sit, laudabimus; hominis eruditionem laudamus, improbitatem detestamur: nec legendum proponimus, nisi si per Ecclesiam licebit.

Vos autem, Adolescentes lectissimi, & moneo, & hortor demisse, ac enixe Deum invocetis, qui vobis bonam mentem largiatur. Nisi enim ab eo fonte rem omnem deduxeritis; nisi ejusdem monitis, & præceptis mentem vestram imbueritis; scitote, numquam vos Philosophiam illam, quæ nulli errori obnoxia est, fore consecuturos. Faxit Deus, ut res votis respondeat: & quemadmodum vestri gratia, & ut vos ad optima studia perducerem, hujusmodi laborem aggredimur; vicissim vos mihi, meisque conatibus respondeatis: & ad finem mihi, vobisque propositum, tota mente & omni animo contendatis.

CAPUT II.

De Logica vetustissimorum hominum.

QUamquam quæ hoc libro dicturi sumus, in ipso Logicæ corpore locum habere possent, si ordinem, quo res sunt inventæ, persequi vellemus (1); tamen ne præceptionum ordinem ea eruditione rumperemus, de consilio doctorum hominum, de his hoc loco disputare constituimus: & a principio historiam Logicæ usque ad præsens tempus perpetua oratione describere. Est autem Logica, *Disciplina, quæ mentem perpolit, ut in omni loco, & tempore verum con-*

(1) *Hoc est, post caput 6. Libri II.*

consequatur (1). Cujus nos ortum, & vicissitudines breviter hoc libro demonstrabimus.

Antediluviani homines, vel quod ab Adamo haberent ea, quæ ad recte intelligendum sunt necessaria, quo vitam commodius & jucundius transigamus: vel quod de hujusmodi præceptionibus non cogitarent, pastoritiæ vitæ, & curis domesticis intenti (id enim verisimilius est) de moderandis cognitionibus mentis nihil tradiderunt.

Exacto diluvio, cum multiplicari cœpissent homines super terram, illud unum curarunt, ut urbes conderent, bene habitarent, novas regiones peterent, pro iisque occupandis bella committerent. Nullus meditationi, aut disputationi locus reliquus erat.

Non nisi post Olympiadas, quæ IↃCCLXXVI. annis ante vulgatam rationem æræ Christianæ incepere; verius dicam, non nisi quingentis circiter ante Christum annis de emendandis actionibus mentis cogitarunt homines. Nam qui primum disciplinas excolebant, observandis siderum cursibus, aut prædicendis rebus futuris, aut moderandis populis, plerumque erant occupati.

Fuere Græci, qui primi huic studio se dederunt. Nam cum Græcorum respublicæ a populo administrarentur; apud quem non sapientia, sed loquacitas sæpissime fructum fert; evenit ut homines huic se garrulitati totos darent: atque quamcumque adversarii argumentationem confutandi, suaque propugnandi, improvisa facultate mirandum in modum delectarentur.

Quæ cum animadverterent alii, & adjumenta quærerent, quibus vera, & falsa probari, aut refutari solerent; artem istam *Dialecticam* adumbrarunt: quæ primo quidem non ut verum inveniret, sed ut facile quisque disputaret, & adversarium reprehenderet, adhiberi cœpit: postmodum veluti per gradus ad utiliora perventum est. Verisimile est, non uno eodemque tempore factum id fuisse: sed errorem aliquem ab uno animadversum, ab alio alium: sic ut sensim errores notarentur, & ars ratiocinandi absolveretur.

(1) Hæc definitio duas partes clare complectitur, & *verum inveniendi*, & *tradendi*.

CAPUT III.

De Logica origine apud Græcos.

I. EOrum vero, qui præcepta ad ordinem redegerunt, primus, quantum ex Historia (1) possumus definire, fuit *Zeno* Eleates, Parmenidis auditor, adoptione filius: qui floruit Olympiade LXXVIIII. Sed qualis fuerit hominis Dialectice, nescimus. Tantum nos docent veteres, eum tradidisse quasdam regulas consecutionum: dialogos primum scripsisse: docuisse, vel saltim auxisse artem Eristicam seu contendendi. Merito ut suspicemur, *Zenonem* laqueorum vel inventorem, vel amplificatorem fuisse, nihil amplius.

II. Eodem tempore, quo Eleatici philosophi pro cavillationibus, & acuminibus sudabant, aliam Logicæ methodum excogitavit *Socrates* Atheniensis: vir ille summus, de quo scriptores cum Ethnici, tum nostri ad unum omnes dicunt, nullum exstitisse Philosophum, qui eum redderet judicii soliditate, ac utilitate præceptorum.

Florebat *Socrates* tempore, quo Græcia Sophistis abundabat (2): nimirum hominibus, qui se scire gloriabantur, quod re ipsa nesciebant: ac verbis obscuris, eruditionem magnam præ se ferentibus, re autem vera omni potestate vacuis, imperitis imponebant; perinde quasi rerum omnium perceptam animo cognitionem haberent: ac verbis illis suis arroganter pollicebantur, posse se efficere, ut caussa inferior dicendo superior evaderet. Horum superbiam ut retunderet, factus a natura *Socrates* videbatur; ceterisque monstravit viam, qua possent Sophistarum cavillationes facillime confutari.

Atque vir ille sapientissimus acumine summo ingenii artem quamdam excogitavit, quæ eo magis efficax est, quo minus

(1) *Aristoteles apud* Laertium L.IX. sect. 27. *Laert. in* Vita Zenonis. *Sext. Empiricus* Advers. Math. L.VII. sect.7. *vide Gassend.* de Orig. & Varietate Log. c. 2.

(2) *Protagoras Abderites*, *Prodicus Chius*, *Gorgias Leontinus*, *Hippias Eleus*, *Thrasymachus*, *alii*, *de quibus Philostratus* in Vitis Sophistar., & Eunapius de eodem argumento.

minus præfert artificium. Nam non aperto marte inimicum aggrediebatur, verum dextere manuducebat, ut errorem suum fateretur. Quod ut facilius consequeretur, mellito sermone, multo lepore, & summa dexteritate *Socrates* utebatur: tarditati suæ tribuens, quod ea non adsequeretur, quæ adversarius suus plane intelligeret (1). Interim nihil dubium, nihil obscurum relinquebat: sed omnia sibi distincte explicari postulabat: ac ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficiebat; quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessario approbare deberet.

Quod si adversarius interrogationibus fatigatus indignabatur, *Socrates* humanissime respondebat, paratum se esse adsentiri veritati, modo eam perspicue intelligeret. Coactus igitur Sophista tacebat: & qui aderant, ridebant hominis impudentiam, quod ea obtruderet arroganter, quæ nec ipse, qui opponebat, intelligeret.

Itaque Socratica disputandi ratio in hoc versabatur, ut perpetua ironia utens res disperse & diffuse dictas inductione cogeret, & sub unum adspectum subjiceret (3). Id ut tutius adsequeretur, 1. Vocabula omnia definiebat, ne ex ambiguo loqueretur. 2. Ex iis, quæ ab adversario explicata erant, alias propositiones per necessariam consecutionem ducebat, donec ad præcipitium hominem duceret. 3. Inductione, quæ erant dicta, colligebat, quo planius ostenderet, pro qua parte veritas staret.

Porro *Socrates*, qui mitissimus erat, & prorsus factus ut homines ad se ipsos minutulis interrogatiunculis revocaret; hac methodo tanto cum operæ pretio usus est, ut Sophistarum confringeret impudentiam, & inscitiam patefaceret. Quod ipsi exitiale fuit: namque invidum illud, & ambitiosum hominum genus mortem Philosopho machinatum est. (3)

Ab Socrate plurimæ Philosophorum familiæ profectæ sunt: nam illius discipuli aliis, & aliis in locis scholas aperuerunt. Nos eos tantum commemorabimus, qui artem Logicam excolue-

(1) „ *De se ipse detrahens in disputatione, plus tribuebat* „ *iis, quos volebat refellere, donec eos propriis verbis con-* „ *vicisset.* „ Cicero Acad. L.III. cap.5.

(2) *Cicero* de Invent. L.I. cap.31.

(3) *Xenophon* Apologia. *Laertius* L.II. sect.42.

luerunt, ut *Academici*, *Megarici*, *Cyrenaici*, *Peripatetici*, *Stoici*.

III. Academicorum princeps fuit *Plato* Athenienſis, Socratis auditor. Hic vero funeſto præceptoris caſu edoctus, qui ab Athenienſibus Philoſophiæ cauſſa occiſus fuerat, dedita opera ſententiam ſuam colloquiorum ſpecie involvit: ut tot colloquentium interpellationibus lector occupatus, quid ille ſentiat, diſcernere non poſſit.

Platonis autem Dialecticæ hæc ratio eſt. Dividere rem, de qua diſputatur: tum definire, ac nomina imponere: poſtremo inductione quædam inferre. (1) Ad hæc nominum origines ſtudioſe perſcrutari. (2) Fallacias quoque, quæ ratiocinationes vitiant, obſervare. (3) Hæc vero non ordine expoſuit, ſed ſparſim ut occaſio fuit: non ſyllogiſmis, ſed interrogationibus confecit: ac in dialogis ſuis horum omnium uſum demonſtravit. Immo in *Cratylo* ait, eum eſſe bonum Dialecticum, qui bene interrogare, & bene reſpondere noverit. Itaque *Platonis* Logica reapſe erat Socratica. Interdum tamen quædam, ſed aſtute, definiebat: idque in Academia fere ſemper obtinuit.

IIII. Megaricorum conditor *Euclides* Megarenſis, & is Socratis diſcipulus. Hic rixandi viam, & vafras quæſtiunculas nectendi, quam ab Eleaticis philoſophis didicerat, (4) quaque in Græcia Sophiſtæ delectabantur, ut erat ingenio acri & acuto, mirifice auxit, & primus in artem reduxit. Dialogis utebatur: ac frequentibus conſecutionibus *ergo*, *ergo*, *ergo*, id, quod propoſuerat, conficiebat. (5) Hoc erat hominis ingenium, ad diſcordiam in diſputando, & cavillationes pæne factum. Quod ſtudium, qui ei in ſchola ſucceſſerunt, plurimis additis laqueis, ac ſophiſmatis amplificarunt: ſed quæ adeo erant inepta, ut vel tiro oculatus nullo negotio ea ſolveret. Sane nihil hoc nomine *Euclidi* debemus: quippe qui tot fallacias introducens, de Logica arte male meritus eſt.

V. Cy-

(1) *In* Theet. Tom.I. p.146. Politic. Tom.II. p.262. Phædro Tom. III.p. 266. (2) *In* Cratylo Tom.I. p.383.

(3) *In* Euthydemo: *immo & in* Sophiſta Tom. I.

(4) *Walchius* Hiſt. Logic. §.III.

(5) *Balius* Dict. verbo Euclides.

V. Cyrenaici auctorem habent *Aristippum*, Cyrene Africæ urbe natum: qui Athenas veniens Socratis audiendi caussa, Philosophiæ hoc doctore una cum aliis operam dedit. Deinde post varias peregrinationes Athenis ludum aperuit (1), ex cujus patria *Cyrenaici* philosophi appellati sunt. Hic Socraticam philosophandi methodum secutus, Morali philosophiæ addiscendæ potissimum animum intendit: verumtamen Rationalem non est adspernatus (2). Hæc autem Logica in hoc versabatur, ut de criteriis veritatis præsertim ageret; quæ in adfectionibus animi, hoc est in sensu doloris, & voluptatis, posita esse putabant Cyrenaici (3).

VI. Peripateticorum caput est *Aristoteles* Stagirites, Platonis auditor: qui Logicam artem fuse persecutus est, ut optime de illa meritus habeatur. Sane reliquis, qui post fuere, plurimam lucem adtulit. Conscripsit (4) CXXIII. libros de re Logica, quorum præcipui desiderantur: XVI. tantummodo exstant.

In primo, qui *Categoriarum* inscribitur, de iis tractat, quæ spectant ad ideas rerum in ordinem reducendas. *Perihermenias* I. deinde, in quo explicat vim nominum, & verborum, quæ ad propositiones componendas sunt necessaria. Præterea II. *Priorum Analyticorum*, in quibus de syllogismo generatim disputat. II. *Posteriorum Analyticorum*, in quibus de syllogismo demonstrativo. His addit *Topicorum* libros VIII. id est, argumentorum sedes tradit, ex quibus argumenta sumi debent ad probabilia quæque probanda. Reliqui sunt *Elenchorum* libri II. id est laqueorum, quibus Sophistæ utuntur ut alios capiant. Hæc *organum* Aristotelis appellant.

Quæ debemus *Aristoteli* hæc sunt. In prima parte Logices docet nos, ideas, quas habemus, ad ordinem referre, nominibus insignire, quo expeditius utamur in fabricandis syllogismis. In altera parte exponit, quam varie vocabula in propositionibus sita sint: quænam illa sint: quæ universales,

---

(1) *Laertius* L.II. f.62. (2) *Laertius f.* 92.

(3) *Ex veteribus illorum Logicam exponit Sextus Empir.* Adversf. Mathem. L.VIII. f.191. seqq. *Ex recent. Christ.Thomasius*, Introd. in Phil. Ration. c. 6.

(4) *Videatur Franciscus Patricius* Discuss. Peripat. Tom. I.

ſales, aut particulares ideas deſignant; & quot genera propoſitionum inde naſcantur. In tertia enumerat copioſe modos, quibus propoſitiones copulari poſſunt, ut fiant ſyllogiſmi: adeoque artem ſyllogiſticam accurate, quamvis obſcure, ediſſerit. Itaque Logica *Ariſtotelis* pro ſcopo habet, rectum ſyllogiſmum facere.

Reprehenditur autem *Ariſtoteles* multis nominibus Principio non docet, quomodo ſingula & recte, & facile percipiamus, erroreſque vitemus in ideis comparandis. Illud autem peccat magis, quod vocabulis pro lubitu utitur: iiſque, quaſi eſſent rerum ideæ, omnia definit. Nam, ut ſcite Clercius, (1) *Iſagoge* Porphyrii, & *Categoriæ* erant nihil aliud, quam Lexicon, cujus ope nomina quædam rebus tribuebant: & memoriter ex regulis ſeu veris, ſeu falſis ratiocinabantur. Adeo res omnibus notas, quaſi reconditam doctrinam, venditabant Peripatetici.

Culpatur ſecundo, quod abrupto ſermone, & conſtructione vocum a vulgari Græcorum longe diverſa uſus fuerit: breviter, ac obſcure dedita opera ſcripſerit (2): vocabula non definierit. Sæpe eodem nomine res diverſas, ſæpe varia nomina eidem rei tribuit. Interdum vocibus utitur, quibus nulla ſignificandi poteſtas ſubjicitur. Homo enim gloriæ plus, quam par erat, cupidus, cum ſyſtema novum vellet condere, & præter ceteros acumine prædicari, veterum Philoſophorum ſententias corrupit, ac mutilavit, quo facilius eorum dogmata carperet. Cumque meliores excogitare non poſſet, ad ſacram anchoram confugit, nempe ad verba incertæ ſignificationis, & univerſalia, & nova, quibus cogitata ſua occultaret, & ineruditis egregie imponeret, ſuſpicantibus aliquid & novum, & exquiſitum iis verborum involucris contineri (3). Quod ii ſolum negabunt, qui numquam Ariſtotelem libero judicio legerunt.

Culpatur tertio, quod multus ſit in tradendis propoſitionibus, & rebus nullius pretii: quaſque homines facilius quotidiano uſu callent, quam animadvertant, cum docentur: immo

---

(1) Logic. Præf. n. 4. (2) *Gellius* L. XX. *c.* 5.

(3) Legatur *Viveſius* de Cauſ. corrupt. art. L. I. & *ipſe Ariſtoteles* contra Zenonis, Xenophanis, & Gorgiæ ſententias.

immo vero multo difficilius ea intelligunt, si tam multis præceptionibus onerentur.

Culpatur quarto, quod Criterium veritatis non adtingit; sed tantum ordinem propositionum. Quare si quis de aliqua re erat dicturus, Peripatetici non considerabant rei naturam & proprietates, ac ex iis principiis disputationem finiebant, sed ex regulis artis: & in hoc tam anxii erant, ut finem nullum facerent disputandi.

Culpatur quinto, quod longas, & intricatas de syllogismis regulas conscripserit: nullis exemplis familiaribus illustraverit: immo obscurissimis plerumque verbis usus fuerit: sæpe eadem inculcaverit: plurima inutilia dixerit. Cum tamen paucis præceptis, & clarissimis rem illam omnem posset absolvere magno cum operæ pretio.

Culpatur sexto, quod in Topicis, ubi usum Logicæ demonstrare sibi proposuit, nihil minus, quam germanum usum, ostenderit; sed artem tantum cavillandi, & irretiendi adversarium.

Ne multa, loqui tantum docebat *Aristoteles*: & grammaticam Philosophicam potius, quam artem ratiocinandi conscripsit. Plurimum docet, cavere nonnullas Sophistarum sui temporis molestas argumentationes (1). Nusquam vero docet recte judicare, & ratiocinari, idque methodo. Etenim non viam sternit, qua ad rerum cognitionem pervenire possimus: alias & alias cognitiones ex rebus ipsis perspicue cognitis comparemus: quod erat Logici. Sed hoc tantum, ideas, quas habemus, veras, falsas, ad certum ordinem reducere, nominibus insignire, tum etiam ex quibusdam cognitionibus alias promere, idque ex quibusdam regulis, ne decipiamur deducentes. Quod perbelle fieri potest, etiamsi Logicus prave & obscure rem noscat, atque percipiendo fallatur. Itaque nemo homo est, qui, tametsi universam *Aristotelis* Logicam ad fastidium usque pervolutavit, sentiat se talibus præsidiis esse munitum, quibus, materia aliqua ad differendum posita, argumenta in promtu habeat. Quod ego pace

(1) *Aristoteles* de Interprèt. c. 6. *fatetur se hujusmodi librum scripsisse*, contra molestias Sophistarum: πρὸς τὰς σοφιστικὰς ἐνοχλήσεις. *Et hic est scopus totius Logicæ Aristotelis, ut consideranti patebit.*

pace tanti viri dixerim, cujus ingenium, & eruditionem suspicio: & unum doleo, tanta ingenia in tam leves sententias incidisse (1).

VII. Stoici *Zenonem* Cittieum parentem habent, qui Cratetis Cynici auditor fuit, atque etiam Academicos (2) Megaricos (3) aliosque audivit. Familiam reliquit illustrem, quæ usque ad Augusti ævum cum honore pervenit: immo unum vel alterum post sæculum Stoici clarissimi exstiterunt.

Logicam, Ethicam, & Physiologiam complexi sunt. Sed in Logica præcipue Stoicorum cura omnis consumebatur. Præter ceteros Chrysippus celebratur. Is enim adeo in *Dialectica insignis fuit, tantæque apud omnes æstimationis; ut plerique dicerent, si apud Deos usus esset Dialecticæ, non futuram aliam quam Chrysippeam.* (4) Id tamen nos docet Laertius (5) hominem CCCXI. libros de re Logica scripsisse. In quibus quot inanes & molestæ disputationes haberentur, vel ipse librorum numerus harum rerum æstimatori æquo probabit.

Quædam non inepta de origine idearum, de proprietatibus vocum, de definitionibus, & divisionibus, de criterio veritatis, de syllogismis hypotheticis (his enim tantum utebantur) de fallaciis, *Stoici* subtiliter tradidere. Hæc tamen ab

---

(1) *Nolim, Adolescentes, hæc omnia flagitia Aristoteli tribuatis: sed partim hominis philosophandi viæ, partim vicissitudini temporum, & hominum inscitiæ, & avaritiæ, qui Philosophi libros vel celarunt, vel depravarunt. De quibus cum in* Apparatu *nostro L.I. c.6. copiose disputaverimus, vos ad eum locum remittimus. Qui tamen historiam hanc Aristotelicam noscere cupit, legat Franciscum Patricium* in Discussionibus Peripateticis, *& Fabricium* Biblioth. Græc. Vol.II. p.109. seqq.

Hæc de Aristotelis contextu moneo: nam quod ad interpretes cum Arabes, tum Scholasticos, parum in iis haberi, quod sit Aristotelicum; omnino iis, qui historiam Philosophicam adtigerunt, extra controversiam est positum: si paucos excipias, de quibus infra L.VI. p.2. *c.4.*

(2) *Laertius L.VII. sect.2.* (3) *Ibid. sect.25.*

(4) *Laert. in* Chrysippo. (5) *L.VII. sect.4.*

ab aliis accepere: nec aliquid, quod sciamus, post tot ac tantos in Logica consumtos labores, aut *Chrysippo* debemus, aut reliquis *Stoicis*, quod dignum sit laude.

Culpantur igitur multiplici nomine. 1. Quod communi æstu abrepti novam sectam condendi, nova verba & abstrusa, novas significationes, & inanes, novos laqueos captandi adversarium, & miras syllogismorum, ac ratiocinationum formas commenti sunt, quibus *Sophisticen* immane quantum ampliarunt. 2. Plurima inutiliter de Grammatica, & Rhetorica admiscuere Logicæ, quæ confusionem pariant. 3. Hunc sibi finem proposuere, perpetuo altercari, idque ad ostentationem, non ad veritatem investigandam. 4. Systema doctrinæ non dederunt, nec via ac ratione disputarunt. Modo perpetuo contenderent, & adversarium suum verbis implicarent; de reliquis nihil pensi habebant.

Profecto non aliunde melius, quam ex Cicerone *in Tusculanis Disputationibus*, *& Paradoxis*, *& Finibus Bonorum & Malorum*, tum ex illa pro *Murena* oratione, in qua *Stoicorum* ineptias exagitat lepidissime, colligi posse censeo, quam mirifice *Stoici* ineptirint: quot cavillationes fabulati fuerint, ut res non paradoxas modo, sed incredibiles, & aperte falsas magno apparatu verborum indoctis persuaderent. Quod plane probat, insignes eos simulatores fuisse (1).

VIII. Post hos venit *Epicurus* Atheniensis, qui Xenocratem, & Pamphilum Platonicos, & Theophrastum Peripateticum, & Nausiphanem Pyrrhonis discipulum audivit, a quo Pyrrhoniorum dogmata accepit. Quidquid vero Academici, & Stoici, Epicureorum obtrectatores, dixerint de *Epicuro*, id certum nobis est, veterum neminem cum ipso esse comparandum: adeo præclara sunt hominis in artem Logicam merita. Quod & Cl. Walchius, qui hanc historiam contexuit, profitetur: immo vero illius *Canonica*, quam refert Laertius (2), quale hominis fuerit ingenium, quam acre judicium, luculenter demonstrat.

Sane *Epicurus* garrulitatis Stoicorum pertæsus, & ineptas

---

(1) *De erroribus, & ineptiis Stoicorum agit luculenter Joannes Franciscus Buddeus* in Analectis Historiæ Philosophicæ: *& Jacobus Thomasius*, de Exustione Mundi Stoica.

(2) *L. X. sect.* 30.

ptas cavillationes rejiciens, in quibus ipsi impudenter exsultabant, perinde quasi præter ceteros & eruditione, & ingenii acumine pollerent; paucos canones collegit de perspicuitate sermonis, & recto ordine ratiocinandi, eosque Sophistis opposuit: quod sibi persuasit, nihil aliud requiri, ut tirones, si illos recte perciperent, Stoicorum vafris quæstiunculis occurrerent, eorumque jactantiam labefactarent. Et quamquam nec de recte instituenda ratiocinatione, nec de cavendis fallaciis data opera disputet, quod ipsum animadvertendum est; fatendum est tamen, suum illi studium feliciter successisse.

Omnino ergo Epicuri *Canonica* ad hæc pauca revocatur. Omnis quæstio, quæ in Philosophia tractatur, vel de re est, vel de voce. De re *an vera sit*, quærimus: de voce, *quid significet*. Veritas autem vel est exsistentiæ, vel judicii. Veritas exsistentiæ est, *quod quælibet res sit ipsum, quod est, non alind*. Unde hoc sensu illud verum est, quod exstat. Veritas judicii est, *quod judicium, & propositio vocalis sit conformis rei enunciatæ*.

Res autem omnes vel sunt *naturales*, vel *morales*: hoc est, vel ad contemplationem naturæ, vel ad consuetudinem vitæ pertinent. Utrasque ut adsequamur, recte judicandi instrumentum, quod *criterium* vocatur, est adhibendum: quod in modo percipiendi consistit. Naturales percipiuntur aut *sensu* (1), aut *mentis anticipatione*. Morales percipiuntur appetitu & *passione*, vel voluptatis, in rebus, quæ alliciunt; vel molestiæ, in illis, quæ avertunt.

Itaque triplex posuit criterium veritatis, *sensionem*, *anticipationem*, & *passionem*: quibus suos canones adhibuit, per quam accommodatos ne judicando falleremur (2), quos ordine exponemus.

Canones de *Sensu*.

I. *Sensus numquam fallitur: ac proinde est omnis sensio, omnisque phantasiæ seu apparentiæ perceptio, vera*.

II. *Opi-*

---

(1) Sensus *objectam rem trahit ad mentem*: sensio *autem rem percipit*. *Utrumque vocabulo* sensus *designat Epicurus*.

(2) *Hos ex Laertio, & Empirico collegit Gassendus*, in Lib. X. Laertii, & in Syntagm. Philosoph. Epicuri, & in Originibus Logicæ c.7. *Confer.Stanlejus* Histor.Philos. P.XII.

II. *Opinio est consequens sensum, sensionique superadjecta, in quam veritas, aut falsitas cadit.*

III. *Opinio illa vera est, cui vel suffragatur, vel non refragatur sensus evidentia.*

IIII. *Opinio illa falsa est, cui vel refragatur, vel non suffragatur sensus evidentia.*

Canones de *Anticipatione*, seu *Mente*.

I. *Omnis, quæ in mente est, anticipatio seu prænotio dependet a sensibus: idque vel incursione sui, vel proportione, vel similitudine, vel compositione.*

II. *Anticipatio est, ipsa rei notio, sive definitio, sine qua quidquam quærere, dubitare, opinari, immo & nominare non licet.*

III. *Est anticipatio in omni ratiocinatione principium, quasi nempe id, ad quod adtendentes, inferimus unum esse idem, aut diversum; conjunctum, aut disjunctum ab alio.*

IIII. *Quod inevidens est, ex rei evidentis anticipatione demonstrari debet.*

Canones de *Appetitu*, seu *Passione*.

I. *Ea voluptas, quæ nullam habet adnexam molestiam, amplectenda est.*

II. *Ea molestia, quæ nullam habet voluptatem adnexam, fugienda.*

III. *Ea voluptas, quæ aut majorem voluptatem impedit, aut graviorem molestiam parit, fugienda.*

IIII. *Ea molestia, quæ aut majorem avertit molestiam, aut uberiorem voluptatem creat, amplectenda.*

Canones de *Vocibus*.

I. *Dum loqueris, delige voces communes, & perspicuas: ne aut ignoretur, quid velis; aut interpretando tempus frustra teras.*

II. *Dum audis, id enitere, ut vim subjectam vocibus teneas: ne te aut præ obscuritate lateant, aut præ ambiguitate deludant.*

CA-

CAPUT IIII.

De Logica Christianorum, & Arabum.

HI sunt celebriores Philosophi e veteribus, qui in Logica vel invenienda, vel polienda curam, cogitationemque posuere, idque ad Augusti Cæsaris usque ætatem. Singulari tamen fato evenit, ut veteres Episcopi, a primis usque Christiani nominis sæculis, etsi Aristotelem damnarent in multis, illiusque irretiendi studium summe perniciosum esse Ecclesiæ reputarent, (1) Aristotelicam nihilominus Dialecticam fuerint secuti. Caussa hæc fuit.

Nata erat Alexandriæ, ad quam, quasi ad bonarum artium mercatum, studiosi litterarum confluebant, exeunte sæculo Christi II., & III. ineunte, secta quædam, quæ *Eclectica* vocabatur: & cujus institutum erat, Platonicam, Stoicam, Aristotelicam, Pythagoream, & Orientalem philosophiam, tum etiam religiones omnes in concordiam vocare: & quædam ex singulis excerpere, mutare, & ad alias applicare (2). Hæc autem Aristotelem in Dialecticis, & Zenonem Platoni, ceterisque, qui nihil de ea absolutum reliquerant, anteponebat: & per Christianum orbem diffusa fuit.

Patres, qui probe noscerent, uniuscujusque sectæ systema plurimis erroribus inquinari; quique in iisdem scholis eruditi animadverterent, Eclecticam philosophiam aptam esse, quæ Ethnicos, talibus sententiis imbutos, ad religionem Christianam facilius traduceret; (3) ejusmodi philosophandi viam probarunt, legendi ex singulis sectis, quæ meliora videbantur. Ex quo evenit, ut ipsi cum Eclectica secta (meliori tamen, quam illa erat Alexandrina) Peripateticam Logicam sint amplexati. Accessit, quod cum Hæretici V. sæculo Aristotelicis, & Stoicis præsidiis abutentes, docto-

---

(1) *Launojus*, de Varia Aristotelis fortuna c. 2. *plures adducit Patres. Conferatur Epiphanius*, Hæres.76.§.2. & 10. *Nazianzen.* Orat. 26. & 34. *Petavius*, Dogmat. Theolog. L.I. & proleg. c. 3.

(2) *Vide Godofr. Olearium*, Differt. de Secta Eclectica.

(3) *Clem. Alex.* Stromat. L.I. p. 282.

doctores nostros, tum & dogmata Christi impudentissime aggrederentur; occasio fuere doctoribus Orientis, ut eadem Dialectica sedulo imbuerentur, quo adversarium argumentationibus, & irrisionibus occurrerent.

Hinc nata alia Dialecticæ forma ex Stoica, & Aristotelica composita. Quæ a sæculo VII. in quo generalis barbaries, ac ignoratio litterarum hominum, maxime Occidentalium, mentes occupavit; vel remisse disputata, vel majori studio exculta per plura sæcula in Orientali ecclesia perduravit. Ex quo postrema Orientalis imperii ætate vix alius quam Aristoteles legebatur.

Eadem Dialectica VIII. sæculo vergente, & initio VIIII. in Occidente obtinuit, cum a Carolo Magno imperatore, ejusque filiis Universitates studiorum institutæ fuere. Immo usque ad XII. sæculum, quamvis reliqui Aristotelis libri Occidentalibus essent ignoti, (1) ea, quam diximus, Dialectica tradebatur. Idque eo ardentius, quod Christiani doctores sibi persuadebant, B. Augustinum eamdem discipulis commendasse: propterea quia circumferebantur libri quidam de *Dialectica Augustini* plane Stoica, (2) qui ob Augustini nomen in scholis exponebantur. (3) Quæ consuetudo per plura sæcula obtinuit. (4)

Sæculo autem VIIII. *Arabes*, qui per id temporis magnam Orientis partem, & Africæ, & Hispaniæ occuparant: cum Græcorum libros in Syriacum versos (5) illis in locis offenderent, aliosque a Christianis magna vi auri coemerent, in Arabicum sermonem verti curarunt: (6) & in scholis, quas in regno suo erexerant, ambitiose explicarunt: in his Aristotelem, qui præter ceteros Philosophos ipsis placuit. Cumque & Græcam linguam, & Græcæ philosophiæ historiam

 igno-

(1) *Rigordus* in Vita Philippi Augusti, *apud Launojum* de Fortuna Aristot. c. 1.

(2) *Dialecticam, quæ Augustino tribuitur, non esse Augustini, docuerunt Benedictini* Tom. I. Oper. Aug. p. 614. *ille namque aliam Dialecticam condidit*.

(3) *Launojus* de Scholis celebr. c. LIX. art. 1. p. 178.

(4) *Launojus* de Var. Fort. Arist. c. 5. p. 197.

(5) *Fabric.* Bibl. Græc. Vol. I. p. 814.

(6) *Leo Afric.* de Vir. Illustr. Arab. c. 1.

ignorarent, atque ab omni præsidio interpretandi esset imparati; Aristotelem invita Minerva interpretati sunt. Quare Græci hominis libros satis obscuros & depravatos, suis interpretationibus ineptis obscuriores fecere.

Caput V.

De Logica Scholasticorum, & tentata a quibusdam emendatione.

Ab his *Scholastici*, seu Christiani Occidentis philosophi & Aristotelis libros, & eorum interpretationes sæculo xii. accepere. (1) Verum cum eamdem viam, quam Arabes, insisterent; atque ex nimio Dialecticæ, & Metaphysicæ contentiosæ studio apti non essent Aristoteli dilucidando; Logicam obscuram illam quidem & intricatam, novis acuminibus & laqueis implicarunt. Nam cum Græcum contextum non legerent, aut ignoratione Græci sermonis intelligere non possent; quæ utiliora in Aristotele erant, neglexerunt: tantum Sophisticen coluerunt, & ampliarunt. Quo quantum damni disciplinæ omnes fecerint, etiam in præsentia non sine animi dolore experimur. Quare tametsi Aristotelicorum nomen sibi sumserunt, nihil minus erant quam Aristotelici: si unum & item alterum excipias, qui sapientius ceteris disputavit. Eaque Logica usque ad xv. sæculum in honore fuit: nisi quod sub finem ejusdem sæculi non nulli Platonicam differendi viam suscitare conati sunt.

Nihil profecto debemus Scholasticis: immo culpantur multis de caussis. (2) Nam præterquam quod iis omnibus vitiis, quibus Aristoteles, & Arabes inquinantur, & ipsi adspersi sint, addunt flagitia nonnulla.

1. Phi-

---

(1) *Plurimi Christiani ad Saracenos confugiebant, ut Philosophiæ operam darent: quod inter alios fecit Adelardus Anglus, monachus Benedictinus, qui philosophorum Græcorum libros quosdam ex Arabico Latinos fecit* xii. *sæculo. Vide Guilelm. Malmesburiensem*, de Gestis Reg. Angl. L. II. c. 10. *& Gassend.* Exercit. adverf. Aristotel. E. III. p. 74.

(2) *Confer. Ludovicus Vives.* de Caussis corruptarum artium. *Gassendus, & Launojus locis cit.*

1. Philosophandi justam libertatem tollunt: illud curant, ut Peripateticorum sententias, & verba exosculentur, eisque indivulse adhæreant. 2. Non docent perspicue intelligere: nec instrumentum recte judicandi, id est criterium veritatis, adtingunt. 3. Nulla de arte Critica præcepta tradunt. 4. Res, quæ nullo modo intelligi, nulli usui esse possunt, ardenter disputant: ut illud est, de *Proœmialibus*, *Signis*, *Prædicabilibus*, *Categoriis*, *Modalibus*, *Arte inveniendi medium*. (1) 5. Amant vocabulis uti, quibus vis nulla significandi subjecta est, & quæ vel ipsi, qui usurpant, difficulter explicabunt: cumque nomina nusquam definiant, perpetuo altercantur inter se de verbi significatione. 6. Eorum Logica non habet pro fine verum perscrutari: sed tantum de rebus & perspicuis, & certis contendendo disputare.

Fine XV. sæculi, & inito XVI. *Laurentius Valla* Romanus, & *Rodulphus Agricola* Germanus, & paullo post *Ludovicus Vives* Hispanus, & *Marius Nizolius* Brixellensis, viri, ut erant illa tempora, oculati, in Logica balbutire cœperunt: Scholasticorumque ineptias vehementer condemnarunt, atque ad meliora cogitanda homines commoverunt.

Sed præter ceteros medio fere sæcuio XVI. *Petrus Ramus* Gallus rem Logicam illustravit. Prlmum omnium Aristotelis errores notavit: quod eo libro præsertim fecit, quem inscripsit: *Aristotelicæ Animadversiones*. Deinde in *Institutionibus Dialecticis* novam artem proposuit differendi. Id ægre ferentes Parisienses, qui in Aristotelis verba juraverant, hominem ad magistratum, quasi majestatis reum, semel & iterum detulerunt: immo tantum negotii illi suscitarunt,

(1) „ *Quis enim ferre possit disputationes illas de universalibus, de nominum analogia, de primo cognito, de principio individuationis, de distinctione quantitatis a re quanta, de maximo & minimo, de infinito, de intentione & remissione, de proportionibus & gradibus, deque aliis hujusmodi sexcentis, quæ ego, etiam cum nec essem ingenio nimis tardo, nec his intelligendis parum temporis, & diligentiæ adhibuissem, animo vel informare non poteram. Puderet me dicere non intelligere, si ipsi intelligerent, qui hæc tractarunt* „. Melchior Canus Dominicanus Cl. Scholasticus sæculi XVI. *de Locis Theologicis L.VIIII. c. 7.*

tarunt, ut quamvis Senatus decreto abſolutus de crimine, & Profeſſoris regii munere ornatus, vix reliquum vitæ ſiverint quieſcere. Poſtremo in illa ſeditione Pariſienſi, religionis quidem nomine, reapſe vero Philoſophiæ invidia ab adverſariis occiſus eſt, anno CIϽIϽLXXII.. (1) Cumque nec mortuo parcerent, lacerum Philoſophi cadaver indigne habitum in Sequanam abjecerunt. (2)

Ramus igitur veterum exemplo Oratorum, & Philoſophorum, quos adſidue legebat, Rhetoricam, & Dialecticam conjunxit. (3) Itaque Logicam partitur in *inventionem*, & *judicium*. In prima parte locos explicat, ex quibus argumenta ſumi debent: viamque docet argumenta recte atque ordine inveniendi: quod exemplis confirmat ex Oratoribus, & Poetis. Deinde *inartificiale* argumentum, ſcilicet teſtimonium cum Humanum, tum Divinum, tractat.

In altera parte, quæ argumentorum diſpoſitionem continet, primo agit de axiomatibus, ſeu propoſitionibus, earumque differentiis, & proprietatibus. Deinde de ſyllogiſmi natura breviter. Tum de ſyllogiſmo ſimplici, complexo, disjuncto, ac reliquis argumentationis ſpeciebus aliquanto copioſius diſſerit. Poſtremo methodum in univerſum exponit.

In prima parte accurate ſcribit Ramus: præſertim ſi illi adjungas explicationes, quas in *Scholis Dialecticis* ipſe tradit. In altera parte propoſitionum formas, & ſyllogiſmos compoſitos liquido explicat. Profecto ita ſe a ſervitute liberavit Peripatetica, ut ſi aliquid in Ariſtotele, & aliis bonum eſſe cenſeret, id ſibi ſumeret, & eclectice philoſopharetur: tum demum ab inutilibus & alienis veſtigationibus nobiliſſimam ſcientiam ad uſum forenſem, & domeſticum revocavit; vir ille quidem in notandis Ariſtotelis erroribus per quam oculatus. Quare vel hac de cauſſa laudari meretur Ramus, quod exemplo & periculo ſuo Pariſienſes incitaverit, ut emendationem Philoſophiæ tentarent: quod profecto evenit.

Reprehenditur tamen, quod totam artem ad diſceptationem

(1) *Teiſſier.* Elog. Tom.I. pag. 405.
(2) *Thuanus*, Hiſtor. ad an. 1572.
(3) *Legatur* ipſius Præfatio Logic. Inſt.

tionem reduxerit. Quod artem Criticam non explicarit. Quod artem Syllogisticam, cum de syllogismo tractat, negligenter, & obscure tradiderit. Quod syllogismum necessarium, & contingentem, uti proposuerat, non explanarit. De fallaci vero nihil dixerit, Praeterea Methodi leges praeter modum generales ponit, nec a Peripateticorum loquendi formulis, & obscurissimis verbis cavet. Etiam in eo reprehendendus videtur, quod tam male de Aristotele loquatur, & defendere in propatulo non dubitarit, *Quaecumque ab Aristotele dicta essent, commenticia esse:* cum tamen praecipuas regulas ab ipso Stagirite arripuerit. Quod is penitus intelliget, qui & Rameam logicam perpenderit, & exempla, quibus Joannes Miltonus Rami adsecla praeceptoris illustrat scripta, recte expenderit & considerarit.

Verumtamen fatendum est, Philosophos, qui post fuere, non magis a *Bacone Verulamio*, quam a *Ramo* excitatos fuisse, ut sapientius philosopharentur. Quod ipsemet *Baco*, ceteroquin minime *Ramo* favens, judicavit de *Ramo*. (1) Tametsi Verulamii observatores istiusmodi laudem nostro conantur eripere. Et haec Ramea logica per Germaniam, Angliam., Scotiam, & alias regiones longe, lateque propagata est. (2)

CAPUT VI.

De emendatione Logicae.

INeunte saeculo XVII. floruit *Franciscus Baco*, Baro de Verulamio, Anglus: qui Logicam quamdam edidit, quam *Novum Organum* inscripsit, idque Physiologiae augendae potissimum conformavit. Methodus ita se habet.

Primo praejudicatas opiniones, quae *idola* vocat, revocat in dubium. Haec autem vel sunt *idola tribus*, seu naturae humanae omnis; vel *specus*, seu singulorum hominum; vel *fori*, quae usu hominum comparantur; vel demum *theatri*, quae ab doctorum hominum falsis opinionibus nascuntur. Deinde ut aliquid efficiat, inductionem Socraticam

(1) *De* Augment. Scient. L.IIII. c. 2.
(2) *Belius*, Diction. verbo Ramus.

utilem esse contendit, syllogismum non item. Idque hoc nomine, quod inductio constat singularibus ideis, quas omnes intelligunt: contra syllogismus universalibus, quas soli Philosophi internoscunt.

Bona & utilia quædam nos docuit *Verulamius* in isto opere. Quædam tamen peccat & potissimum tria. (1) Quod inductionem syllogismo anteponat, cum ea non nisi ex syllogismo, quo innititur, vim habeat. Quod de syllogismo, & methodo non agat. Quod insolitis verbis partitionibus adfectatis, & obscurissimo dicendi genere usus sit: adeo sine interprete nequit intelligi. Tamen de Verulamii, & Rami fontibus, qui postea scripsere, omnes hauserunt.

Eodem pæne tempore scripsit *Petrus Gassendus* Gallus, vir eruditissimus, mortuus anno CIƆIƆCLV. Edidit primo librum hoc titulo *Exercitationes adversus Aristotelicos*: in quo vulgatæ Logicæ nævos perspicue, & perite enarrat. Deinde librum *de Origine, & Varietate Logicæ*: in quo illius historiam ad sua usque tempora perducit. His addidit alium de *Logicæ Fine:* in quo & criteria veritati, & qui iis tradendis excelluerint, exponit. Postremo *Institutiones Logicas:* ubi de rerum imaginatione, propositione, syllogismo, & methodo agit. Non nulla nova, alia vero majori luce perfusa lectori exhibet Gassendus, idque clare, atque ordine: quæ omnia canonibus quibusdam complectitur. Quod autem quædam inutilia addiderit, quædam exemplis non bene illustraverit, quædam vero per viam tantum tetigerit, id ei, ut temporibus illis, condonandum videtur. Sane ejus docendi viam posteriores Philosophi amplexati sunt. Quare recentioris Logicæ instaurator summo jure habitus est.

Thomas Hobbesius Anglus, magnum ingenium, eodem tempore floruit, & ipsi Gassendo arctissime fuit devinctus. Nisi quod pietatem in Deum ab eo non didicit: erat enim *Hobbesius* non obscure in Epicureismum inclinans. Scripsit de re Logica librum titulo *Computationum*: in quo eamdem pæne docendi viam, quam Gassendus, tenet, nec male de Logica meretur.

Renatus Cartesius Gallus, vir clarissimus. Hic sane etiamsi

(1) *J. Georgius Walchius*, Hist. Logicæ, *quæ exstat in ejus* Parergis Academ. editis Lipsiæ an. 1721. pag. *639*.

etiamsi a Verulamio, aliisque plura didicerit, (1) nihilominus novi systematis, ingeniosi illius quidem, utinam veri! auctor audit. Scripsit præter Physicam, libellum *de Methodo rationis recte dirigendæ, & inquirendæ in scientiis veritatis*. Moritur anno CIƆIƆCL.

Hæc sunt, quæ laudantur in Cartesio. 1. Quod rejectis præjudiciis auctoritatis, & vetustatis, ad veritatem investigandam tota mente feratur: nec aliorum judicio, sed suo res explicet & finiat. 2. Primus docuit, verba illa, quibus potestas nulla subjecta est, respuere: & tum vocabulis, tum ideis clarioribus uti, & ordine ratiocinari. 3. Multa egregie de Critica arte docuit.

Reprehenduntur in eo hæc. 1. Absolutam Logicam non dedit, sed specimen quoddam. 2. Immodico condendæ sectæ studio abreptus, novavit multa in sententiis, immo & in verbis, quæ arbitratu suo definivit non sine obscuritate: cumque perpetuo inventor videri cupiat, sæpissime veterum, & recentiorum Philosophorum cogitata, non indicatis fontibus, pro inventis suis obtrudit lectori, non sine plagii suspicione. (2) 3. In quibusdam sibi non constat: nam etsi evidentia principia adfectet, interdum tamen ea ratiocinationibus, sive, ut ipse vocat, demonstrationibus adjungit, quæ non modo evidentia non sunt, sed vix probabilia, aut tolerabilia videntur. 4. Nimium tribuit menti humanæ: quam domesticis præsidiis res omnes arcanas reserare posse credit: proinde falsa nonnulla inculcat. 5. Hypotheses generales summum possibiles, non verisimiles, nullisque experimentis firmatas, frequenter inducit: iisque inædificat systema suum magno cum Physicæ damno. (3)

Verum quidquid sit de vitiis Cartesii, quæ ingentibus aliis virtutibus eum redimere certum est; illud extra controversiam videtur positum, illius discipulos Criticam artem, & Liberam philosophiam vehementer excoluisse. Quorum

 normi-

(1) *Legatur Cl. Leibnizius*, Leibniziana pag. 181.

(2) Leibniziana pag. 181. *Vide etiam Bailletum*, *in* Vita Cartesii Tom. II. pag. 138.

(3) *De Cartesio judicium recte fecit P. Daniel*, *e Societate Jesu*, *in* Itinere Cartesii part, 3, *Conferatur Huetius*, Censura Philosoph. Cartesianæ.

nomina, & ſcripta ſi vellem diligenter percenſere, vix id juſto facerem volumine: quare unum, & alterum adducam inſigniorem. Qui plura cupit legat Walchium, (1) qui recentiores Logicos accurate & ordine recenſet.

Igitur e Carteſianis eminet præter ceteros *Auctor Artis Cogitandi:* quæ tam multis tribuitur, ut, quis eorum fuerit auctor, merito ignoretur. Veriſimilius eſt, duos, aut tres e Portu Regio philoſophos, præſertim *Nicolium*, communi ſtudio librum compoſuiſſe Gallice, editum Pariſiis anno CIↃIↃCLXIIII. cujus *Braunii* Latina converſio anno CIↃIↃCCIII. vulgata præferri ſolet. Quatuor illa in partes dividitur, in quibus de ideis, judiciis, argumentatione, ac methodo diſſeritur: &, ut verum fatear, plerumque ex methodo Gaſſendi.

Commendatur in eo 1. Perſpicuitas, & ordo. 2. Temperat ab inutilibus quæſtiunculis, & vocabulis nihil ſignificantibus. 3. Res illuſtrat exemplis familiaribus, quæ multum juvant tirones, niſi dum quædam ex Mathematica petita offert. 4. Fine tertiæ partis falſarum ratiocinationum cauſſas ſubtiliter & veriſſime perſcrutatur; & plurimam lucem reliquis, qui poſt ſcripſere, accendit: tametſi abſolutam de illis tractationem non dedit. (2) 5. In quarta parte, ubi de *methodo*, tradit multa, quæ artem Criticam illuſtrant, & ſuperiorum nulli in hoc concedit. 6. Ariſtotelicorum flagitia quædam ſummo acumine detegit, & confutat.

Increpatur tamen in multis. 1. Carteſianiſmum ultra quam par eſt propagare ſtudet, nec ab præjudicatis opinionibus temperat aliquando. 2. Multus eſt in ideis, & propoſitionibus, & ſyllogiſmis explicandis: reſque eas, quæ nulli uſui ſunt, explanit copioſe, ubi etiam falſa non nulla docet, maxime de propoſitionibus. 3. Criticam artem juſto volumine non tradit.

Alter Carteſii diſcipulus *Nicolaus Malebranchius*, Gallus, paullo poſt, & anno CIↃIↃCLXXIII. opus vulgavit hoc titulo: *De la Recherche de la Verité:* id eſt, *de Inquirenda Veritate*. Latine poſtea converſum eſt a Lenfantio. Primis quin-

(1) Hiſt. Logicæ L. II. c. 1.
(2) *Vide Chriſt. Thomaſ. in* Caut. c. 10. §. 9.

quinque libris caussas errorum luculenter demonstrat. Sexto vero methodum Syntheticam, & Analyticam persequitur.

Sane *Malebranchius* summo acumine plura, & recondita explicat: & cum arti Logicæ, tum Criticæ lucem plurimam adspergit: tum etiam nitide & perspicue cogitata sua exponit. Reprehenditur vero in quibusdam, & merito, 1. Sensuum certitudinem negans, Scepticismo patrocinatur. 2. Arguitur de crimine Enthusiasmi, propterea quia nos in Deo omnia videre ait. In quo quid ille sibi velit, nec ipse profecto intellexit, nec ullus qui libere judicet, post longum examen hucusque potuit intelligere. 3. Videtur etiam quibusdam libertatem tollere, cum caussas *occasionales* inducit, & motiones omnes animi, & corporis Deo tribuit. Verumtamen plurima tolerabiliorem sensum habere posse, viri doctissimi existimarunt (1). 4. Potius in vitandis erroribus, quam in inquirenda veritate cogitationes suas defixit. 5. Etiam in eo requirunt, perfectum artis Criticæ corpus.

CAPUT VII.

De utilioris Logicæ instauratione.

HÆc erant tantum rudimenta emendationis Logicæ. At postea quam Eclectica physiologia vergente XVII. sæculo obtinuit, non defuere etiam, qui Logicam libero judicio tractarent, & ab omni liberarent servitute: quod nostro hoc sæculo maxime invaluit. Horum princeps est *Joannes Lockius* Anglus, mortuus anno CIƆIƆCCIIII. Quatuor is libros de hoc argumento Anglice edidit anno CIƆIƆCXCIII. quos Petrus Coste in Gallicum sermonem transtulit, hoc titulo: *Essai de l'Entendement Humain*: quasi dicas, *Tentamen de Mente Humana*: Burridgius vero Latine convertit.

Primo libro docet, ideas omnes vel per sensus haberi, vel meditatione ex iis, quæ sensibus adquiruntur, derivari. 2. Ostendit minutatim, quomodo quælibet idea comparetur. 3. De vocibus, earumque proprietatibus disputat, ubi Criticen diligenter exponit. 4. De humana cognitione generatim, & particulatim: de veritate, ratione, fide, & his similibus fuse pertractat.

Hic

(1) *Leibnizius, aliique.*

Hic auctor non nisi ab experientia, & meditatione philosophandum esse statuit: quibus ducibus non pœnitendos progressus in Philosophica vestigatione fecit. Diligenter siquidem odoratur vires humanæ mentis. Summo acumine rerum caussas rimatur: & plurima aliis non observata, aut negligenter tacta dilucidat. Via ac ratione cogitata sua declarat, ac perspicue, quod docet, exponit. Tum demum ingenue, uti decet Philosophum, quæ ignorat, præ se fert, decipit neminem. Quod quantum laudis habeat in homine, qui de re Logica, & Physica disputat, dicant ii, qui hisce studiis vitam agunt, &, ne indocti judicentur, perpetuo contendunt, & altercantur. Primus certe, ut mihi videtur quidem, *Joannes Lockius* docuit Logicos, non erubescere confiteri se multa nescire: eisque persuasit, esse quamdam doctam ignorantiam, sapientiusque esse, quædam nescire, quam scire.

Verum, quæ est humanæ mentis infirmitas, ipse, qui reliquis viam recte judicandi stemit, arguitur in nonnullis. 1. Sunt, qui hominem accusent, quod magno verborum ambitu res nullius usus in investigatione veri explicet, nec semel eadem dicat. Verum hæc excusatione non carent, præsertim si reputemus Lockium sibi proposuisse, præjudicatas sententias Cartesianorum, & Gassendianorum, quæ latissime mentes tenebant, evertere. 2. Etiam ei vitio dant, quod mentem, & voluntatem non bene exposuerit. 3. Quod hominis libertatem male explicarit. 4. Quod hominis a bestia dissimilitudinem haud recte statuerit. Quæ si vera sunt, ut sunt, merito suo in proscriptorum librorum numero ponendus est, & non nisi cum venia memorandus (1).

Ex Lockiana disciplina *Joannes Clercius* magnus Philosophus exstitit: etiamsi ex Arte Cogitandi, & Malebranchio etiam profecerit. Primus hic judicandi præcepta justo volumine comprehendit, anno CIƆIƆCXCVI. primum vulgato, postea vero auctius, quam *Artem Criticam* inscripsit. Præterea edidit Logicam: ubi primo de ideis, post de judicio, & propositione, deinde de methodo, postremo de argumentatione disserit.

Lau-

(1) *Sapientius ceteris quædam notavit in Lockio Christ. Thomasius*, Caut. c.x. §.13. *adde Walchium l. c. p.*672.

Laudatur primum, quod rem & Logicam, & Criticam acri judicio, perspicue, & breviter explanaverit. Quod inutilitatem plurium regularum Logices ostenderit. Quod de invenienda veritate quædam utiliter præscripserit. Quod exemplis omnino utilibus aliqua præcepta illustrarit. Accusatur tamen his rationibus. In explicandis ideis, & propositionibus, ea ex Scholasticis desumit, quæ necessaria non sunt. 2. Reconditam eruditionem adsectat, ea ex veteribus sumens exempla, quæ tirones non intelligunt. 3. Tam in Logica, quam in Critica consulto quærit exempla, quibus Romanam ecclesiam vellicare, & velit nolit ad invidiam adducere possit. In quibus Logicus ipse, & satis oculatus, tamen ex nimio contradicendi studio non modo contra regulas vulgatas, sed, quod miremini, contra suas etiam sæpissime peccat, ea maxime pro exploratis ponens, quæ in quæstione sunt. 4. Sunt qui in eo reprehendant, quod Criticam, & Logicam duplici volumine explicarit: quod tamen alii viri docti laudarunt, maxime qui ejus mentem penitus perspexerunt. Quæ si demas, non temere aliquem ex recentioribus cum Clercio conferas.

Idem pæne institutum tenuit *Mariotte* Gallus, vir doctus sane, & scriptis suis Physicis orbi litterario bene notus. Logicam hic Gallice edidit anno CIↃIↃCLXXVIII. h. t. *Essai de Logique*, h. e. *Tentamen Logicum*: quam in duas partes divisit. In prima parte propositiones quædam continentur vel evidentes, vel certæ, quæ vel regulas ostendunt recte ratiocinandi, vel sunt veluti bases, in quibus Physica, & Moralis disciplina fundatur. In altera via sternitur, cujus ope ex prædictis propositionibus aliæ colligantur, quibus scientiæ augeantur, & illustrentur. Ac primum de modo res clare disputandi explicat. Deinde docet, quo pacto principia inveniantur, quibus propositiones dubiæ confirmentur. Ad hæc de modo argumentationes componendi. Postremo loco de sophismatis, & errorum caussis pertractat.

Quædam in homine celebrantur. 1. Studium Eclecticam logicam poliendi. 2. Quod breviter, & clare sensa sua exponat. 3. Quod Geometrica methodo ea contexat. 4. Quod Logicam non nuda contemplatione definiat, sed ad usum convertat, ac utilitatem disciplinarum. 5. Quod exemplis nimis multis res, quas tangit, illustret.

Subac-

Subaccusatur tamen multis de caussis. 1. Logicam suam ad Physicam illustrandam tantum conformat. 2. De veritate Probabili, & arte Critica non agit. 3. Non docet quo modo veritatem certam in omnibus persequamur. 4. Nec etiam modum tangit veritatem cum aliis communicandi. 5. Sæpissime exemplis e sublimiori & intricatiori Mathesi ductis res involvit magis quam explicat: nec id solum, sed etiam addit problemata quædam Physica explicatu difficilia, idque magno tironum incommodo. 6. Viam recte ratiocinationes fabricandi confuse satis pertractat. 7. Errorum caussas exponens, eas, quæ a sensibus oriuntur, enumerat tantum, ceteras ne tangit quidem. In iis autem exponendis adjungit quædam, quæ cum puriori Physica non cohærent.

Quod in Anglia Lockius, in Belgio, ac in Gallia Clercius, & Mariotte, id ipsum in Germania viri clarissimi hoc sæculo præstiterunt, ut inducendæ, & confirmandæ Eclecticæ philosophiæ, Logicæ præsertim, operam navarent. Ac primum *Christianus Thomasius* vir doctissimus, qui anno CIↃIↃCCXXVIII. Halæ denatus est, edita *Introductione ad Philosophiam Aulicam* anno CIↃIↃCLXXXVIII. Logicam a nævis & erroribus, quibus eam Scholastici, vel Cartesiani infuscaverant, liberavit: atque a servitute, quam serviverat, in libertatem vindicavit. Quod illi feliciter successit. Itaque multa egregia docet: nisi quod in historia Philosophica interdum cæspitat.

Deinde vulgavit *Introductionem in Philosophiam Rationalem*, maxime ex Recentioribus collectam: in qua planam se, sine syllogistica, cogitandi, & ratiocinandi prudentiam ad verum inveniendum tradere profitetur: atque inter logicam Cartesianam, Peripateticam, & Epicuream medium tenuisse præ se fert. Cui addidit demum *Praxin Philosophiæ Rationalis*: in qua de methodo & inveniendæ, & communicandæ veritatis explicat. Sane illustris auctor, qui in omni varietate eruditionis excellebat, ea tradit, quæ Logicæ poliendæ, & augendæ opitulari possunt: & multa tum nova, tum nove dicta scite & convenienter adjungit: & systema quoddam Logicæ novum condit. Videtur tamen doctorum potius, quam tironum, gratia hujusmodi libros composuisse. Attamen libere philosophandi studium vehementer accendit.

Tho-

Thomasio jungo *Andream Rudigerum* Germanum, defunctum anno CIↃIↃCCXXXI. Hic initio nostri sæculi edidit *Philosophiam Syntheticam*: ubi multorum errata detexit, & confutavit. Deinde libellum *de Sensu Veri, & Falsi*: in quo artem Logicam nova methodo explanavit, & se primum omnium ratiocinationem *Mathematicam*, & *Philosophicam* accuratissime distinxisse præ se fert.

Negare non possumus, *Rudigerum* esse virum doctum, acutum, & qui multa utilia, & nova in hoc libro exposuit, quæ alibi difficulter quæsiveris. Tamen si quid judicare possumus, existimamus, eum tironibus parum prodesse: doctis esse utilem, qui certa ab incertis valeant separare. Nam illud novandi studium, & a trita via recedendi, quo *Rudigerus* agebatur; quin obscuram disputationem faciat, & hominem fundere ineptias cogat sæpissime, fieri non potest. Quod ipsum in Rudigero notamus: qui ea de caussa in singulis Philosophiæ editionibus & sententias, & viam ratiocinandi sæpe mutavit, sed meliora non dedit. (1)

Idem judicium facio de *Joan. Jac. Syrbio*, qui & *Institutiones Philosophiæ Rationalis Eclecticæ*, & *Synopsim Philosophiæ Rationalis* divulgavit Jenæ CIↃIↃCCXX. in quibus Logicam, & Metaphysicam luculenter pertractat. Idem de *Nicolao Hieronymo Gundlingio*, qui edidit *Viam ad Veritatem Logicam*, *Ethicam*, *& Juris Nat.* Idem de *Joanne Francisco Buddeo*, qui anno CIↃIↃCCIII. Halæ emisit *Instrumentalis Philosophiæ Elementa*, in quibus de invenienda, interpretanda, & tradenda veritate breviter, sed accurate disputat. Idem de ceteris, qui per id tempus floruerunt, & scriptis suis aliquod sibi nomen fecerunt. Hi enim homines, ut ingenio, judicio, ac doctrina Philosophica pollerent, & philosophiam Eclecticam in Germania mirandum in modum amplificarent; tamen cum sibi proposuissent nova systemata condere; ea aliquando obtruserunt, quæ nullius sunt usus: & Lectorem non tironem, sed in veterum lectione haud parum exercitatum, requirunt: quamquam in his moderatior multo ceteris, immo & utilior sit *Buddeus*.

Hos sequitur *Christianus Wolfius* Germanus, magnum nomen.

---

(1) *Alia eruditorum judicia habes in* Hist. Litter. nostræ ætatis P. VI. art. 2.

nomen. Scripsit Logicam Germanica lingua: quæ in Gallicum, & Italicum sermonem translata est: & quam plurimis in locis auctam, & emendatam postea Latinam fecit. Profecto *Wolfius*, est vir subtilissimus, & ingeniosi auctor systematis. Quod vero ad Logicam attinet, hæc in eo celebrantur. 1. Nemo homo accuratiores vocabulorum definitiones dedit. 2. Nemo veritates acutius detexit. 3. Nemo clarius demonstravit, & methodo, quæ ad Mathematicam magis accedat.

Reprehenditur tamen his nominibus. 1. Artem inveniendi, & scientiam probabilium a Logica separavit: Criticam perfectam non dedit. 2. Minutarum ac inutilium rerum demonstrationes fuse conglutinavit. 3. Exemplis e gravioribus disciplinis sumtis sententias suas confirmat: quod tantum abest ut illustret, ut res potius obscuret. 4. Ex nimio Algebræ studio barbaras voces, & barbare conformatas in Logicam introduxit. 5. Eodem vitio laborat, quo reliqui, qui Mathematicis studiis nimium sunt addicti, videlicet ea methodo, & eo sermone uti, qui ab usu familiari hominum alienus est: adeo ut ad imbuendos tirones prorsus inutilis videatur. 6. Potius in vocabulis, quam in cogitationibus regendis, operam consumsit. Logica vero vulgata lingua conscripta multo, mea quidem sententia, instituendis tironibus est accommodatior. Quod idem de immensa illa serie Wolfianorum judicium faciendum est. Nisi quod recentissimi quique, maxime, qui Gallice scripserunt, veluti *Joannes des Champs*, non breviores modo, sed clariores magistro sunt.

Postremo *Joannes Petrus de Crosa* nominandus est, qui Gallice Logicam scripsit h. t. *Systeme de Reflexions*, anno CIƆIƆCCXII. quam deinde Latine edidit castigatam. Hic auctor laudem habet, quod omnia, quæ ad Logicam, & Criticam requiruntur, disputaverit. Arguitur tamen 1. Quod plurimis verbis res admodum claras explicat: sæpe eadem repetit. 2. Quod multa inutilia adjungit, quæ negotium obscurant. 3. Quod sensa sua, quo eruditus videatur, adfectatis periodis obvolvit: adeo etiam Latine scientibus est obscurus, nec patienter legi potest. Quare provectioribus, non tironibus, accommodatum esse censemus.

Non numero hoc loco eos, qui sibi persuasere, præcepta Logices ex principiis Mathematicis esse ducenda: & ad id

id conficiendum libros nonnullos ediderunt: quorum in numero sunt *Tschirnausenius*, *Leibnizius*, aliique. Satis enim exploratum est omnibus, qui de his judicare possunt, hujusmodi homines, etiamsi acumine, & eruditione recondita valerent, multaque meditatione essent subacti; nihilominus a præjudicatis opinionibus suis in hanc sententiam fuisse impulsos: atque ex nimio Mathesis amore existimasse, experientia ipsa refragante, non nisi ex Mathematicis principiis ad Philosophicas disciplinas, immo ad omnes vitæ partes lucem derivari posse: nec nisi ea methodo adjutum posse hominem res, ut sunt, percipere. Quibus ego possum alios opponere hisce litteris bene eruditos, & anticipatis judiciis vacuos; qui e contrario sentiunt, & nimiam religionem illorum exagitant.

Ac de Logica quidem ab initio usque ad nostra tempora hucusque. Ex quo fit notum, quibus illa gradibus a summa humilitate ad apicem illum, in quo eam regnare demiramur, pervenerit. Nobis hæc pauca adnotasse satis fuerit. Plures minorum gentium Logicos nominare possemus: (1) sed propositi memores finem facimus disputandi. (2) Postulamus autem ab iis, qui hæc in manus sument, ut viris litteratissimis, quos prætereuntes nominavimus, vel brevitatis caussa omisimus, eruditionis, & ingenii laudem, vel nobis monentibus, adtribuant.

Unum prætermittere non possumus, quin Adolescentes moneamus, nimirum plures eorum, quos laudavimus, scriptores, & non nihil adjumenti Logicæ disciplinæ adtulisse confirmavimus, esse Hæreticos: nec nisi, si per leges licuerit, idque caute, legendos esse. Nec tamen ægre nos eorum lectione caremus. Nam quidquid iidem boni cogitarunt, id viri

---

(1) *Legatur Stollius, Walchius, Struvius, alii, qui recentiores Logicos fuse percensent.*

(2) *Propositum nobis fuit, ab Eclecticis, qui adhuc in vivis sunt, censendis & examinandis, quoad ejus fieri potuit, abstinere: cum quia ex iis, quæ de antesignanis diximus, facile judicium fieri potest; pauca enim, ut mihi videtur quidem, mutarunt: tum etiam ne aliquid aut gratiæ, aut simultati dare videremur. Rectius, & incorruptius posteri judicabunt.*

viri non nulli Catholici scriptis suis admiscuerunt. Nos tamen unosquosque nominavimus, primo, ut Logicæ historiam non mutilam texeremus: deinde ut viris doctis, quibus tantum esset otii, ut lucubrationes nostras pervolverent, fidem nostram probaremus, ea auctoribus suis vindicantes, a quibus accepimus.

Cum hæc formis æneis vellem describere, quæ aliquot ante annis conscripseram, forte quadam legi artem Logicam viri doctissimi Antonii Genuensis, in Neapolitana academia professoris Philosophiæ, quam ipse haud ita pridem discipulorum commodo vulgavit. Doleo me hominis Logicam antea non vidisse: multo enim labore me levasset, quem quidem exanclavi rebus quibusdam examinandis: quippe qui legendis illius libris, duo, quæ nobis exciderant, ex ipsius sententia emendavimus.

Ego vero & amo Genuensem, propterea quia ob animi dotes dignus est qui ametur: & hoc nomine præsertim, quod iisdem fere opinionibus, eadem philosophandi via uterque utimur. Nam cum ego Genuensem ad loquendum de recentioribus studiis aliquando provocarem, adeo consentientem semper habui, ut non duo Philosophi disputantes, sed eadem mens in duobus corporibus ratiocinans esse videremur. Unum illud intererat, quod ego libentissime hominem audiebam, quippe qui judicandi acie, ac doctrina plurimum valebat. Ille vero auditorem adtentissimum me habebat, doctorem non item. Et quamvis aliquando me laudaret, id ego hominis amori, & humanitati, non merito meo acceptum referebam.

Caussam vero consensus in philosophando, si quæritis a me, Adolescentes humanissimi, non dicam: nisi illud est, quod eosdem pæne libros legimus, idque libero judicio: nec ut omnia, quæ in iis continentur, si Catholica decreta separes, vera esse judicemus, necessitate ulla cogimur. Quod nî ab eodem fonte biberemus ambo, ac eodem animo essemus comparati, quî fieri posset, ut tanto consensu disputaremus? Sed de his alias: redeo ad Logicam. Quamvis Genuensis novas sententias, quæ illius est modestia, & amor veritatis, auditoribus suis obtrudere noluerit; tamen tam acri judicio sua legit, eoque ordine, quæ cogitavit, exposuit; ut in eorum numero, qui de arte Logica præclare sunt meriti, ponendus sit.

ALOY-

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI, ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER SECUNDUS

DE

NATURA, ET NECESSITATE LOGICAE.

CAPUT I.

Quibus partibus constet animal ratiocinans: & quæ sedes animi.

Corpore, & spiritu constat hoc animans, quem vocamus *Hominem*. Nihil magis obvium, nihil in familiari sermone frequentius: usque adeo ut & bajulus in trivio, & anicula ad focum, & puerulus in sinu matris hisce vocabulis utuntur. Verumtamen expeditum non est, quid sit *corpus*, quid *spiritus*: immo non ii modo, qui ineruditi sunt, sed eorum, qui litteris dant operam, & Philosophi nomen expetunt, plerique, si mentiri nolunt, fateri debent, nihil se præter auditum habere. Pauci siquidem sunt, qui rem expenderint, atque sine ullo præjudicio, quid istud præferat, examinarint. Nos vero totam hanc disputationem Physiologis reservamus intactam: & hanc in præsentia amplectimur notionem, quæ hominem parum exercitatum requirit: nec

ex

ex Metaphyſicorum officina , ſed ex horumce ſermone, qui res libero judicio expendunt, rem iſtam finiemus.

Igitur id vocamus *corpus* , quod tres habet dimenſiones, longitudinem, latitudinem , altitudinem , & inſuper introductioni alterius corporis , ſeu penetrationi undique repugnat. Aliter, & ad puerorum intelligentiam accommodatius, *corpus* eſt, quod in homine videtur : quod colorem habet, & molem , vel caro , vel os , vel capillus , vel unguis , vel aliud ſit . Quidquid ergo & videri, & tangi poteſt , eſt *corpus*.

Contra vero *ſpiritus* eſt , id , quod in homine eſt, & corpus non eſt : nec ab ullo videtur : ſentitur tamen eſſe, ex rebus, quas efficit; quæ multæ ſunt, & conſpicuæ.

Etenim experimur eſſe in nobis rem aliquam , quæ cognoſcit, & vult. Nam & nos, & amicos, ceteraque , quæ extra nos ſunt, cognoſcimus omnia : & de hoc tam ſumus perſuaſi, quam qui maxime. Præterea , experimur nos multa velle, ac nolle. Nam & bona amicis optamus, & nobiſmet ipſis bene cupimus: etiam illud, membra noſtra pro lubito noſtro torquemus. Etenim certo ſcio, me brachium movere, ſi volo: ſi vero nolo, non movere : idque tam facile, quam hæc dico. Proinde eſt in me aliquid, quod præeſt machinationi huic, eamque regit & moderatur.

Viciſſim & corpus noſtrum ſi appulſu externi corporis adficitur voluptate, aut dolore , id ope organorum machinationis noſtræ, quos *ſenſus* vocant , animus ſentit . e g. Si ſcalpas digito femur, vel humerum, tum etiam ſi ignem cuticulæ admoveas (modo paralyſi non ſis adfectus) hæc corporis adfectio ab animo ſentitur.

Sic alternis ſe habent. Nam & corpus menti obtemperat: eaque, quæ illa imperat, exequitur: & viciſſim animus quidquid ſenſuum ope percipitur, ſentit ipſe , id eſt ſentiendo intelligit. Quod ipſum , alter ab altero moveri & pendere , illud eſt, quod vocatur complexio animi , & corporis (1). Itaque quidquid illud ſit, quod intelligit , & vult, (de

(1) *De complexione animi & corporis diſputatum eſt vehementer a philoſophis Recentioribus , quorum ſententias alio loco exponemus . In præſentia nobis ſatis eſt dicere , hanc cor-*

(de quo alio loco erit dicendum) illud certum eſt, eſſe in homine rem aliquam, quæ cognoſcit, & vult, quem vocamus *animum* (1).

Diſputant acriter Philoſophi de eo, *quanam in parte humani corporis poſitum illud ſit, quem animum nominamus:* eaque diſputatio jam ab antiquo tempore magnorum hominum ingenia maceravit.

Pythagoras (2) & Plato (3) in capite poſuere. Strato in ſuperciliorum intervallo (4). Parmenides (5) Democritus (6) Epicurus (7) in medio pectore. Diogenes Apolloniates in arterioſo cordis ventriculo (8). Ariſtoteles (9) vel in corde, vel in cerebro, vel alia media corporis parte animi ſedem eſſe dixit (10). Alii alio loco collocarunt.

Peripatetici vero, id eſt Scholaſtici, ſaltim ab XIII. Chriſtiani nominis ſæculo, animum in toto corpore eſſe contendunt. Moventur talibus argumentis. Primo, quia quamcumque corporis partem tangamus, animus ſentit: quod eſt ſignum, eum ibi eſſe. Deinde, quia intelligi non poteſt, quo pacto animus ſit *forma ſubſtantialis* corporis humani, id eſt, ſit id, quod corpus regit, niſi totum corpus occupet. Poſtremo, quia concilium Viennenſe, & Lateranenſe V. finiunt, animum noſtrum eſſe *formam* corporis humani. Quæ tria explicari non poſſunt, niſi animus in toto corpore ſit.

C 2 Verum

---

corporis ab animo, & viciſſim animi a corpore pendentiam, quæ omnibus certa & perſpicua eſt, eam ipſam, quidquid tandem illa ſit (nemo enim id unquam explicabit) & eſſe, & vocari conjunctionem, ſeu unionem animi & corporis.

(1) Mens, animus, anima rationalis, ſpiritus, intellectus, & *hujus generis alia hoc loco quaſi homonyma uſurpantur: & ſignificant rem*, quæ in homine cognoſcit, & libere vult.

(2) *Laert.* de Placit. Philoſ. L. VIII. ſ. 30.

(3) *Cicero* Tuſcul. L. I. c. 10.

(5) *Plutarch.* de Placit. Phil. L. IIII. c. 5.

(5) *Idem* ibid. (6) *Idem* ibid. c. 4.

(7) *Lucretius*, L. III. v. 441. (8) *Plutarch.* ibid. c. 5.

(9) „ *Neceſſe eſt in medio moventis eſſe principium animæ.* „ *Ariſt.* de Motu Animal. c. 8. & 9.

(10) *Hi omnes* animam *nominant : ſed an idem mente intelligant ac deſignent, an aliter, exploratum non eſt.*

Verum non opus est hujusmodi rationes ad Lydium lapidem revocare: nemo enim talibus argumentis cogi potest ut censeat, animam per totum corpus esse diffitam (1). Quidquid dicant illi, qui Aristotelis, & Dicæarchi sententias,

(1) *Concilium Viennense sub* Clemente *V.an.*1311.*damnavit veterem Aristot. sent. tributam Petro Joanni Olivæ Fratri Minoritæ*. (*Wadingus* Annal. Minor. an. 1278. & 1297. *ab invidis confictam fuisse refert*) *Nempe Aristoteles dicebat:* Animam sentientem, & cogitantem, seu *intellectum patientem*, esse partem constituentem, & essentialem, & formam hominis: Animam vero intelligentem, seu *intellectum agentem*, non esse partem constituentem, essentialem, & formam hominis, quæ eum essentialiter distinguat a bestiis; sed foris advenire, & esse reipsa separatam ab homine, sed illi adsistentem, & conjunctam intellectui patienti per imagines phantasiæ &c. Propterea non esse formam hominis. *Quod etiam Alexandro Aphrodisiensi*, *Averroesio*, & *aliis Peripateticis placuerat*. (*vide Conimbric.* de Anima L.II. c. 1. q.7.) *Concilium autem*, *duos uno verbo errores complectens*, *definit*, Animam intellectivam esse formam hominis: *id est*, *esse partem constituentem*, & *essentialem hominis*. *An vero sit etiam forma* informans corpus *eo sensu*, *quo Scholastici accipiunt*, *nusquam dicit Concilium*. *Bail.* Concil. Tom.I.p.337.

Concilium Lateranense V. sub Leone X. an. 1513. *sess.*8. *confirmavit Viennense*, & *distinctius duas illas sententias damnavit*. 1. Animam humanam (*intellectum patientem*) esse formam hominis, sed esse mortalem. 2. Animam intellectivam (*intellectum agentem*) esse immortalem, sed unicam in cunctis hominibus: *nempe*, intelligentiam universalem orbis Terræ. *Hæ duæ sent. sæculo* XV. & XVI. *invaluerant in Italia*, *ut refert Ficinus* præfat. in Plotinum: *ambasque*, *vel alterutram defendebant Achillinus*, *Pomponatius*, *Portius*, *Cæsalpinus*, *Cremoninus*, *aliique Rigido-Peripatetici*. *Qui*, *ut invidiam declinarent*, *addebant*, *verum id esse secundum Arist. non tamen secundum fidem Catholicam*. (*Pomponat.* de Fato L. III. c.1. & de Immort. Anim. c.15.) *His erroribus tantum occurrit Concilium*, *ut ex primis decreti verbis apertum est: nec de alia quæstione fuit sermo*. *Vid. Bail. l. c.* & *Labbæus* ad Concil. Later. V.

tias, alio vestitu adornatas, in scholas introducere conati sunt. Sed de his alio loco.

Elapso sæculo Cartesius animum in glandula *pineali*, quæ in superiori cerebri parte reperitur (1), residere existimavit (1). Verum nec id aliis multis persuadere potuit: propterea quia Anatome ostendit, alteri usui datam esse eam glandulam: quæ in aliquibus vitiata fuerit, in aliis petra erat (3), defuerit in quibusdam: qui omnes tamen, dum viverent, perbelle intelligebant. Alii alias cerebri partes illi dederunt (4).

Ego vero existimo, hujusmodi rem ex iis esse, quæ a nobis explicari non possunt. Oporteret enim, ut ideam claram haberemus animi nostri. Tum ut clare perciperemus, quo modo intelligit, & corpori conjunctus est, idque moderatur. Præterea, cognoscenda erat machinatio humana, cerebri præsertim. Quæ adeo sunt obscura & involuta, ut, quid pro certo adfirmemus, non habeamus.

Tantum dicimus, verisimile esse, animum exsistere in capite: propterea quod etiamsi membra aliqua cultro secentur, nihilo secius homo intelligit. Item si nervus, vel arteria vehementer ligatur, & in ea parte, quæ est infra nexum, tangitur, homo non sentit: si supra nexum, sentit. Ut videatur dicendum, nisi in capite, animum nec sentire, nec intelligere (5): proinde in eo esse.

Illud obscurius, an in toto cerebro, an in aliqua sui parte, tamquam in arce, animus collocari debeat. Philosophi plerumque in hoc conveniunt, debere unam partem constitui, quæ sedes sit animi, & veluti sensuum origo, seu internus sensus. Verisimile autem est, in *corpore calloso* sedem esse animi. Nam, ut experimentis nimis multis constat, etiamsi reliquæ cerebri partes, ut *substantia corticalis*, ut

(1) *Juncta illa est inferiori parti utriusque* thalami *nervorum opticorum*, *supra* tuberculos quadrigemellos.

(2) De Adfect. Part.I. art. 31.

(3) *Kingius* Transf. Phil. Rep. des Lettr. An.1687.p.39.

(4) *Willisius*, *Vieussenius*, *Rossetus*. *conf. Boerhaavius* Prælect. Academ. Tom. IIII. §. 569. *& ibi Haller.*

(5) *Boerhaav.* Prælect. Acad. T.II. §.284. *& ibi Haller p. m.* 595. *&* 602. *seqq. qui adferunt exempla.*

ut *medullaris*, ut *testes*, ut *corpora striata*, ut *nates*, ut *glandula pinealis*, ceteræ vel morbo, vel alia de caussa male fuerint adfectæ, tamen infirmi bene percipiebant, & ratiocinabantur, ac sensibus utebantur: immo eorum non nulli a morbo sunt liberati. Contra in iis ægris, in quibus *corpus callosum* vel diminutum, vel compressum, vel alia de caussa vitiatum repertum est, ægri vel memoria laborarunt; vel dementes evaserunt, vel usum aliquorum sensuum perdiderunt; eumque amoto impedimento interdum recuperarunt (1). Ex quo verisimile est, animum eo loco esse, ubi actiones suas, nimirum sensum, & intelligentiam, manifestat. Et de conjecturis hucusque (2).

CAPUT II.

Quid faciat mens hominis, ejusque operationem diversitas.

PORRO plurima fortasse agit animus dum est in corpore, quæ nos omnino ignoramus: quippe qui nec ipsam animi naturam & proprietates clare & distincte intelligimus. Tantum scimus, animum nostrum peculiare hoc habere, ut intelligat, ac intelligendo alias & alias cognitiones eliciat. Has in duas veluti classes dispertimus, *perceptionum*, & *judiciorum*.

Nimirum, cum mens objectam rem præsentem sibi facit, eam-

(1) *La Peyronie* in Comm. Acad. Scient. Parif. *An.* 1741. *Conf. Boerhaav.* Prælect. Acad. T. IIII. §. 568. & ibi *Haller pag. m.* 425. *& seqq.*

(2) *Incerta hæc sunt omnia & obscura: neque enim ex vulneribus cerebri, neque ex morbis, neque ex fatuorum sectionibus aliquid certo cognosci potuit. Nam primum nervorum cum arteriis in cerebro conjunctio (hæc sedes animi esse non nullis videtur) non uno tantum loco conspicitur. Deinde morbus certæ sedis nervorum modo hunc, modo alium sensum, modo omnes, modo motus supprimit. Praterea magna vulnera in cerebro sine sensuum detrimento ostendunt, late patere* sensorium commune, *& etiam diminutum sufficere.* Boerh. *l. c.* *T. IIII.* §. 570. *&* 574. *& T. II.* §. 296. *& ibi* Haller *p.* 672.

eamque percipit, quin ad aliam referat; e.g. cum *ſolem*, aut *equum* cognoſcit; hæc cognitio vocatur *perceptio*. (1) Cum vero unum ad aliud refert, & percipit convenire alteri, an non; e. g. cum dicit, *Sol eſt lucidus*, *Sol non eſt equus*; hæc cognitio eſt *judicium*.

Quid autem reapſe ſit *idea*, quid *perceptio* (idem de *judicio* dicendum) magna diſſenſio eſt. Sunt, qui *ideas*, & *perceptiones* idem eſſe cenſeant, & dicant, conſiſtere in motibus ſenſuum, & cerebri. (2) Sunt, qui *ideas*, & *perceptiones* eamdem mentis cognitionem dicant, ita tamen, ut eadem cognitio dum ad mentem fertur, quæ percipit; appelletur *perceptio*: dum ad objectam rem, cujus eſt imago, & quæ percipitur; *idea*. (3) Alii omnino *perceptiones* ab *ideis* ſejungunt, & putant, Deum humanæ menti ideas rerum imprimere. (4) Poſtremo alii ideas *materiales* ajunt, eſſe adfectiones ſenſuum, & cerebri: *intellectuales* vero, quæ *materialibus* reſpondent, eſſe perceptiones *materialium*. (5) Reliquis ſententiis ſuperſedemus.

In tanta doctiſſimorum hominum diſſenſione, aliquid certi velle proferre, arrogantis eſſet. Ne tamen de verbis contendamus, ut plerique faciunt, certa & perſpicua ab incertis & involutis ſeparabimus.

Principio certum eſt, motiones ſenſuum cerebrum adficere, & illi aliquid imprimere, ex quo mens percipit res, quæ ſenſus pulſant. Id ita ſe habere, vel ex hoc aperte efficitur,

---

(1) Idea *eſt imago objecti, quæ menti meæ præſens eſt cum aliquid percipio: vel ſit imago rei tantum cognitæ, ut* equi, *vel quæ animum adficit, ut* doloris, *&* voluptatis. *Verum Logici* ideam, *&* perceptionem *confundere ſolent, quia de utraque eadem præcepta traduntur*.

(2) *Hobbeſius*, Leviathane P. I. cap. 3. 4. & in Elem. Phil. c. 25. art. 2. *& alibi*. *Cui addi poteſt Lucretius, ceteri*.

(3) *Arnaldus*, de Veris & falſis ideis: & *Lockius*, de Mente Human. Præfat. & L. II. c. 8. §. 7. 8.

(4) *Malebranchius*, de Inquir. Verit. L. III. *Hanc Impreſſionem tamen alii alio modo exponunt*.

(5) *Wolfius*, *a quo non diſſentiunt Scholaſtici: qui tamen ideam* materialem *vocant* phantaſma expreſſum: *&* ſpiritalem *vocant* intellectionem.

citur, quod morbus capitis acutissimus, vel cranii fractura, vel ejusmodi morbi, qui in cerebro & capite evenerunt, interdum memoriam rerum delerunt omnem, interdum vero rerum intelligentiam abstulerunt. (1) Quod etiam in dementibus & vesanis evenit, qui cerebri vitio incondite & inconsulte loquuntur. Cumque animus nec ægrescat, nec mutetur; relinquitur, aliquid in cerebro imprimi, ex quo nos rerum formas & ideas percipimus. Duplex igitur ex sensu oritur adfectio, altera cerebri, quam vocare possumus *ideam materialem:* altera mentis, quæ est ipsa *cognitio*, *perceptio*, *idea spiritalis*.

Quale autem illud sit, quod in cerebro; quale etiam illud, quod in mente fit; id est, quo pacto mens objecta corpora sensibus percipiat; nemo homo intelligit; nec expediet. (2) Unum certo scimus, utrumque reapse fieri. Quod attinet ad vocabula *idea*, & *perceptio*, utroque significamus eamdem mentis actionem, sed comparate: nam dum cognitionem referimus ad mentem, quæ eam elicit, vocamus *perceptionem:* dum ad rem, ex qua remote profluit, & cujus imaginem offert, *ideam*.

Omnino autem certum est, humanam mentem has duas cognitiones elicere, natura, ut ita dicam, differentes: nec aliud facere, quam has notiones alio & alio modo copulare. (3) Quare si cognitionum naturam, & differentiam conside-

---

(1) *Confer. Montagne*, Essais *L. II. c.* 13. *&* *Haller ad Boerhaav.* l. c. T. IIII. §. 581. *qui plura exempla commemorant*.

(2) *Quanta in caligine & ignoratione de origine, ac natura idearum versemur, ostendunt evidenter tot gravissimorum hominum tam variæ tamque discrepantes sententiæ; in quibus, quid falsum sit facilius, quam quid verum, dicere possumus. Qui autem rem liquido explicare voluerunt, nihil aliud fecerunt, nisi rem obscuram satis & intricatam longo verborum ambitu reddere obscuriorem; reapse nos doctiores non fecerunt, ut alio loco probabimus. Quare quæ certa experientia constant, ponenda sunt: cetera iis, qui divinare amant, relinquenda*.

(3) *Est in eadem sententia Aristoteles, qui duas tantum operationes mentis esse ait*, De Anima L. III. c. 6.

fideramus, duæ tantum funt mentis operationes, *percipere*, & *judicare*. Si varium earumdem ufum, quoque modo mens humana iis utatur, curiofius inveftigamus; multo plures operationes mentis numerari poffunt.

Nam animus nofter interdum plures ideas rerum longe differentium componit: ut cum humano capiti leoninum corpus, & alas pavonis adjungit, ac novum animal fingit. Hæc eft alia mentis operatio.

Interdum e contrario ideam unam ab alia mens veluti disjungit: ut cum albitudinem parietis cogitamus, quin de pariete cogitemus: aut longitudinem fpatii intelligimus, non ita vero materiam: aut cum de rerum numero loquimur, quin res numeratas memoremus. Eft alia operatio longe diverfa.

Aliquando ab uno judicio ad aliud mens progreditur, & poftea quam judicavit hoc modo: *Petrus eft animans*: confiderans rurfum, quid fignificet illud *animans*, fic colligit: *Petrus eft vivens*, *Petrus eft fentiens*. Hæc operatio vocatur *difcurfum*, & eft quinta mentis operatio.

Aliquando judicia, ac ratiocinationes ordine ponit, quo facilius perfpiciat, an alia ex aliis deducantur. Hæc vocatur *methodus*, & eft fexta mentis operatio.

Aliquando poftea quam in utramque partem difputavit, nec plane intellexit, e qua parte ftet veritas, dubitat, feu a judicando fe continet. Hæc autem *dubitatio* eft nova mentis operatio.

Aliquando mens fe ipfam adtentius confiderans, plane cognofcit, fe aliquid percipere. Hæc operatio vocatur *reflexio*, feu *confcientia*.

Poftremo, ut alia mittam, cum mens rem iterato percipit, & infuper confcia eft, eamdem fibi jampridem cognitam effe, hæc operatio vocatur *reminifcentia*. Ex quo manifeftum fit, plures, quam vulgares Logici fufpicantur, effe mentis operationes. (1)

CA-

(1) *Probe memoria tenenda eft poteftas, ac diverfitas nominum, quæ facultates mentis fignificant, & identidem in hac difputatione occurrunt*. Phantafia, *feu* imaginatio *eft*, *vis illa mentis, qua res omnes corporea imagine expreffas nobis*

Caput III.

Quid senserint Philosophi de modo, quo mens humana rerum ideas adquirit: & quid verisimilius.

AC sane mens humana rerum omnium ideis perfunditur. Sed illud superest examinandum, illane insitas sibi, & ingenitas hujusmodi ideas habeat, an ab externa caussa accipiat, & quomodo.

Atque illud extra controversiam positum videtur, animum nostrum non hoc habere, ut se ipso sit idea & perceptio rerum: nam si esset, omnes omnia intelligeremus, & semper, & eodem modo: quod secus est. Nam homines sunt alii aliis acutiores: quidam vero ita hebetes, ut stipitem, non hominem, præferant: præterea plurimi ea ediscunt, quæ nesciebant. Quæ plane conficiunt, ideas ab animo adquiri.

Ut vero exponant Philosophi, quo pacto mens hujusmodi ideas adquirat; multi multa dixere, quæ in præsentia pro merito expendere, nec lubet, nec vacat. Tantum, quæ ad id, quod quærimus, percipiendum viam sternunt, delibabimus.

Plato, qui animos humanos per sidera sparsos esse putasset,

---

bis repræsentamus. Ingenium *est, mentis sollertia in inveniendo & excogitando*. Judicium *est, facultas seligendi ea, quæ recta sunt, iisque pro rei dignitate utendi*. Memoria *est, facultas res iterato cognoscendi, ita ut mens sentiat, se id ante percepisse: cujus actus est* reminiscentia.

Phantasia *ab exercitatione non dependet, sed natura omnibus inest*. Ingenium *partim a natura est, partim exercitatione comparatur*. Judicium *non nisi multa meditatione, & usu doctissimorum Philosophorum consequi potest*. Memoria, *quod a cerebri temperamento pendeat, & ipsa exercitatione adquiritur, vel augetur*.

Et hinc perspicuum est, cur illi, qui ingenio admodum valent, judicio plerumque non item. *Nam* Ingenium *in excogitando, & componendo occupatur: contra* Judicium *in separando recta a non rectis: quæ longe inter se discrepant*.

taffet, (1) adferuit, rerum omnium ideas æternas esse, & innatas, seu singulis mentibus a Deo impressas fuisse, in quibus ipsæ clarissime omnia intuerentur. Postea vero cum mens necessitate quadam ad humanum corpus descendit, ideas illas omnes contagione corporis misceri: nec nisi diuturna meditatione, & sensuum exercitio ordinem & claritatem recuperare, & sui notitiam excitare. Hinc illud Platonis: *Nihil aliud est discere, nisi recordari*. (2)

Platonis sententiam sed emendatam suscitavit Cartesius. (3) Censuit enim, animos creari a Deo quidem, cum corpori conjunguntur: sed eodem tempore Deum illis imprimere semina quædam idearum, quæ nisi a motibus sensuum excitentur, percipi non possint.

Cartesii sententiam amplexati sunt plures, sed non eodem modo. Quidam existimant, menti hoc datum divinitus, ut, motis sensibus, & cerebro, ideas generet. Contra quidam a Deo ideas creari dicunt, & animo imprimi sensuum gratia. Aliqui mentem in Deo, cui est *essentialiter* conjuncta, tamquam in imagine corpora videre putant. Alii res sensiles sine ulla imagine a mente cognosci defendunt. De quibus alias.

Sunt tamen Philosophi cum veteres, tum recentiores, qui in contraria sunt sententia: & ideas omnes vel per sensus, vel meditatione, ex iis, quæ per sensus ingrediuntur, comparari dicunt: id tamen alia & alia ratione expediunt.

Principio Stoici innatas ideas negarunt, (4) & constanter adfirmarunt, nihil esse in mente, quod non per sensus accipiatur. Aristoteles autem censet, animam esse duplicem. Altera dicitur *intellectus patiens*, qui rerum omnium formas recipit: altera *intellectus agens*, seu cognoscens, qui phantasmata quodammodo illustrat ut cognoscantur. (5)

Porro

---

(1) In Timæo. (1) *Cicero*, Tuscul. L.I. c.24.

(3) Medit. III. p. 17. ac in Princ. Phil. Parte I. art. 3.

(4) *Plutarch.* de Plac. L.IIII. c. 11.

(5) *Quamvis Aristotelis verbis utantur Scholastici, tamen uterque intellectus in eorum sententia est diversus ab eo, quod ait Aristoteles, qui censet:* „ Intellectum patientem esse mor„ talem: agentem vero non esse partem hominis. „ L.III. de Anima c.5. & 6. *Vide me supra* c. 1. in Nota de Concilio Vienn.

Porro intellectus natura talis est, ut nullam in se rerum ideam habeat impressam; sed sit veluti tela, in qua imago nulla depicta est; sed possunt omnia depingi. Existimabat igitur, mentem non nisi a sensibus rerum omnium formas & imagines habere. Unde vulgatum illud Peripateticorum enunciatum: *Nihil est in intellectu, quin prius fuerit in sensu*. (1)

Lucretius vero putat, ex ipsis rebus objectis avolare simulacra quædam, quæ sensus ingrediuntur, & motus similes in cerebro faciunt: quod ipsum est idea. (2)

Scholastici hoc modo rem explicant. Imago objectæ rei, seu species in sensus incurrens simul cum sensu generat sensionem. Sensio mittit ad phantasiam speciem quamdam sui vicariam, quæ vocatur *phantasma impressum*. Phantasia dum hanc recipit, producit *phantasma expressum*, seu cognitionem materialem. Intellectus *agens* cum *phantasmate* gignit *speciem intelligibilem* spiritalem: quam intellectus *patiens* in se recipit, & tali præsidio generat cognitionem *spiritalem* objecti corporis, cujus ope cognoscit illud.

Quod si nihil simile habet imago, quæ in phantasia pingitur, cum illa, quæ in mente sentitur; e. g. cum cogitamus *chimæram, & aureos fluctus*, quæ per sensus non habentur, propterea quod non sunt; tunc eodem modo se res habet, Nimirum intellectus, qui mirabilem conjungendi, & dividendi facultatem habet, duas illas ideas *hominis & belluæ*, *auri & fluctuum* conjungit: proinde illa cognoscit, & enunciat quasi exstarent.

Atque huic sententiæ, quæ a sensibus omnia repetit, eodem pæne tempore, quo Cartesius pro Platonica instauranda laborabat, lucem plurimam adtulit Petrus Gassendus, eamque doctissime confirmavit. Sed omnium maxime Joannes Lockius fine superioris sæculi ideas innatas acerrimo ingenio profligavit: contendens, ab hoc duplici fonte, *sensu*, & *meditatione*, ideas omnes proficisci.

Hæc philosophandi ratio recentissimis Philosophis adeo placuit, vix ut alia cum honore nominari possit. Ego vero, missis magnis nominibus Philosophorum, sic censeo, verisimile

(1) *Arist.* de Anima III. c. 5. & 8.

(2) De Rer. Nat. L. IIII. *initio, & præsertim v.* 730. *& seqq.*

mile esse ideas omnes ortum a sensibus ducere. Moveor talibus argumentis.

I. Nam si, remotis omnibus præjudiciis, infantem examinamus, plane intelligemus, per sensuum fenestras in illius animum ideas omnes primo inlabi: nec nisi multo post tempore, & grandiorem factum, ex iis, quæ sensuum ope accepit, ideas alias ratiocinando derivare.

Consideremus ergo hominem infantem. Quid in eo mentis deprehendis? Ille vero præter sensum gustus, & tactus, quibus frequentius utitur, indicium nullum facit intelligentiæ: stipitem diceres, an belluam? Jam vero fantem & balbutientem contemplemur. Quid tum? garrit continenter: *buas* ac *papas*, *mammas* & *tatas* dicit: nutrices & ejusmodi alia nominat, & agnoscit. Cur ita? quia centies in hora ad aures illi occinunt hisce nominibus: digito res monstrant: blanditiis, & bellariis, ut animadvertat, alliciunt: proinde cognoscit. Quid mirum? canis etsi bellua frequenti adspectu herum dignoscit: cur non puer?

II. Quo vero intelligas, nullam notionem e sinu suo educere puellum, sed omnes ab objectis, quæ extra sunt, accipere; vel hoc unum animadverte, puerulos nihil concupiscere, aut loqui, nisi de iis, quæ auditu, visu, ceteris denique sensibus perceperunt: in reliquis cæcutiunt prorsus. Decipiuntur facile, propterea quod ideas simulationis, infidelitatis non dum habent. Ut corpore, sic mente progrediuntur. Quod argumentum satis magnum est cur dicamus, a sensibus primævas ideas ducere originem.

III. Hoc igitur modo rerum omnium, quæ in mundo sunt, habentur perceptiones & ideæ: quas mens nescio quo in loco conservat, ut inde, cum opus fuerit, sumat. Homines siquidem, ut experientia compertum habemus, non prius ratiocinantur, quam per sensus ideas rerum acceperunt: auditu præsertim, quo utuntur plurimum. Cum vel dum in cunis vagiunt, multa ad aures filiorum matres, multa nutrices vociferentur, & tam sæpe repetant, ut prorsus fieri non possit, quin aliquando intelligant: meditationis vestigium nullum apparet. Ex quo efficitur, animum infundi homini omnis ideæ ac notionis expertem: esseque veluti *tabulam rasam*, ut Peripateticorum verbis utar, in qua pingi multæ imagines possunt, nulla tamen picta est.

IIII. Ne-

IIII. Neque vero id mentis vitio, sed idearum inopia usuvenit. Nam quæ apte puerili acceperunt, tam clare intelligunt, quam homines faciunt. Puello siquidem lactenti, qui nihil dum loquitur, nec multa cognoscit, persuadere nulla arte poteris, *acetum esse lac*. Discernit profecto facillime unam ideam ab alia: nec ullo pacto induci poterit, ut acetum pro lacte sugat: propterea quia adsiduo gustandi usu acceperat ideam claram saporis *lactis*. Quod si rerum ceterarum imagines illius animo objicerentur, profecto cognosceret. Non cognoscit, non igitur habet.

V. Adde huc, puellos omnia, quæ vident, mirari: tintinnabuli sonitu, vel alterius rei, quæ tintinnat, valde commoveri, ac veluti in ecstasim rapi. Admiratio autem novitatis indicium est certum: miramur enim, quæ non vidimus, quæ vero quotidiana sunt, prorsus contemnimus. Cumque pueri omnibus, etsi vulgatissimis, capiantur; fit consequens, illos earum rerum ideas non habere.

VI. Præterea in puellis plerumque perceptio tantum est: judicium seu existimatio aut nulla, aut prorsus exigua, id est, fluctuans & incerta. Quorum si caussam investigamus, reperiemus esse, quia plurimis ideis rerum carent: nam judicium sine ideis non habetur.

VII. Cum ergo dicimus, pervenisse animum *ad usum rationis*; non ita dicimus, quasi animo nova adhibeatur facultas ratiocinandi: hæc namque est ipsamet natura mentis, sine qua esse illa non potest. Hoc igitur vocamus *usum rationis*: pervenire animum ad eum statum, in quo tam multis abundat rerum ideis, sensibus adquisitis, ut alias cum aliis conferre, ex iis vero alias deducere, & aliqua exercitatione derivare sciat. Id tali exemplo perspicuum fiet.

Fingamus hominem omnis artificii peritissimum, sed instrumentis, quibus artem exerceat, destitutum. Quid illi deficit, ut artes suas tractet? nihil nisi instrumenta, & materia. Non aliter de animis hominum licet judicare. Creat Deus mentem intelligendi, & ratiocinandi artificem peritissimam: quia tamen non eam sinit intelligere, nisi ex motu organorum machinationis nostræ, quæ veluti fenestellas animi esse voluit; hinc mens ista supellectile carens, intelligere nihil potest. Maxime vero, dum temporis progressu hujusmodi ideis ditatur, & expedita efficitur, cogitat & judicat.

dicat. Eſt enim judicium animi actio, qua intelligo e.g. ideam *viventis* convenire ideæ *Petri*, idque mecum reputo & conſtituo. Quid autem judicem, ſi nec *Petri*, nec *viventis* habeo ideas?

Quare cum videamus, nihil judicare infantes, nihil conſtituere: dum vero pueri ſunt, tum & dum ex pueris excedunt, ſenſim judicare de rebus, quas vel viſu, vel auditu habent; conſequitur, animum ideis caruiſſe: quibus demum, cum eas habet, ſcite utitur & perexpedite.

VIII. Neque vero puelli modo, ſed adoleſcentes, & provecti ætate per totum vitæ curſum rerum ideas accipiunt: nec niſi de iis, quæ per ſenſus acceperunt, aut ex acceptis collegerunt, loquuntur. Numquam audivi hominem, qui de rebus loqueretur, quas non ſenſuum exercitatione adquiſiverit. Illi ipſi, qui de rebus ſæpiſſime loquuntur, quæ nec eſſe, nec intelligi poſſunt; quique vocabulis utuntur plerumque, quibus vis nulla ſignificandi ſubjicitur, a magiſtris habuere, quæ dicunt: vel ex præceptorum inſtitutis commentando deduxerunt. Interroges, quonam modo iſta habuerint: audies reſpondentes, rerum initia a magiſtris, reliqua meditatione ſe eſſe commentatos. Ut addubitare non poſſimus, rem, ut ipſi fatentur, ſe habere.

VIIII. Illæ ipſæ ideæ, quæ, quod clariſſimæ ſunt, & omnibus perviæ, innatæ videntur, ſi rem adtentius conſideramus, eodem modo comparantur. Quid enim clarius, quam *ſe eſſe*, *ſe eſſe cogitantem*? tamen hujuſmodi ideæ non niſi poſt ſenſuum adſiduum uſum, & poſt multam meditationem adquiruntur. Nemo enim accurate cogitat, *ſe eſſe*, *ſe eſſe cogitantem*, niſi qui ſtudiis contritus eſt, atque in ea ætate, quæ meditationi eſt accommodata. Porro hac ætate tot jam per ſenſus ideas habuit, tot meditatione adquiſivit; ut ſi negat ex illis, quas acceperat, ejuſmodi ideam fluxiſſe, audiendus non ſit.

X. Atque, ut de me ipſo loquar, numquam mihi venit in mentem Philoſophice cogitare, *me eſſe*, & *cogitare*, niſi poſtea quam id in libris Philoſophorum legi; & ab aliis, qui docebant, accepi. Ceteri vero, qui in contrariam ſententiam diſputant, ſi verum fateri volunt, dicent aperte, ſe eodem prorſus modo hujuſmodi ideas habuiſſe.

XI. Omnino ergo duo ſunt fontes, ex quibus idea omnis

pro

profluit, *sensus*, & *meditatio*. Nam plurima usu, & experientia adquirit homo: meditatione vero bene multa, & forsan majora, ex iis, quæ sensibus accepit, mens educit. Nam cum ideas, quas per sensus habuit, scrutatur, incredibile dictu est, quam multas ideas ex aliis separet & promat: quot simul colligat, quamque differentes. Ad hæc duo principia humana omnis cognitio revocatur.

Verum humana mens ea conditione est, ut id ipsum, quod facit, frequentissime non advertat. Nam cum homines a tenera ætate adsueti sint res quasque aliorum mente judicare; atque ex diuturno cum iis, qui præjudiciis imbuti sunt, usu iisdem erroribus irretiantur; exsistit & illud, ut non nisi paucissimi, qui forte quadam res libero judicio examinarunt, ea intelligant, quibus, si rem uti par erat meditarentur, adsentiri omnes deberent.

CAPUT IIII.

Aliis argumentis efficitur, ideas nostras non esse innatas.

HOc ipsum in hac disputatione fit manifestum. Nam qui de ideis innatis tanta animi contentione disputant, sic disputant, ut, quid illi vocent *innatum*, non alii modo, sed ne ipsi quidem plane intelligant: ita varii sunt eorum explicandi modi. (1)

Ac primum si esse *innatum* significat, *facultatem contemplan-*

(1) *Idearum innatarum patronos plane non intelligere, quid dicant; vel hoc nomine efficitur, quod tam varii sunt eorum explicandi modi, ut vix duos consentientes invenias. Cartesius quasdam tantum facit innatas. Multo plures Henricus Morus. At Sylvanus Regisius non nisi tres ponit innatas. Purchotius alio modo se explicat: alio & longe diverso Leibnizius. Quid ceteros numerem? cum ipsum litterati norint, non modo in numero, sed in definitione ideæ innatæ summe dissentientes esse Philosophos. Quod si recte philosophari vellent, aut omnes facerent innatas, aut nullas. Nam qua data porta plurimæ ideæ ingrediuntur, eadem & reliquæ vel hoc, vel illo modo ingredi possunt.*

templandi formas objectorum, (1) erit quidem aliquid *innatum*: at id non eſt idea, ſed natura mentis. Si vero *innatum* denotat *cognitionem aliquam*, *quæ perpetuo adſit menti*, vel me tacente intelligitur, nullam eſſe ideam innatam. Nulla enim hujuſmodi cognitio perpetuo menti noſtræ obverſatur.

Unum ſupereſt, ut innatæ vocentur ideæ, *quæ nec ſenſibus, nec meditatione adquiruntur: ſed ſe ipſis interdum menti occurrunt*. Hujuſmodi autem ideas eſſe innatas, modo exſtarent, fatemur: exſtare vero, id Philoſophi ægre efficient.

Nam primum docere debent, idque firmiſſimis argumentis, idearum, quas adducunt, nullam homines a majoribus ſuis notitiam accepiſſe: deinde, nec ex iis, quæ per ſenſus habuerunt, comparari potuiſſe. At id communi experientiæ adverſatur. Nam cum pueruli vel a primo nativitatis tempore domeſticos audiant, ab iiſque ideas etiam abſtractas accipiant; deinde ad libros, & præceptores animum adjungant, qui eos plurimis imbuunt ideis; dubium non eſt, ab his fontibus ea deduci, quæ poſtea ſciunt. Res tali exemplo fiet clarior.

Fingamus hominem, qui a prima ætate non niſi cum muſicis verſatus, ſcite fidibus canere, vel fiſtula, vel tibia, vel cithara; vel aliud inſtrumentum muſicum dextere pulſare. Interrogatus tamen, a quo accepit, a nullo dicat, ſed natura eſſe muſicum. Quis illi credet? quis non dicet inſanum? Nimirum quia veriſimile non fit, hunc a muſicis educatum, non ab illis, quæ callet, accepiſſe. Eodem modo de puello judicabimus. Cum enim a prima exſpiratione auræ vitalis alios audiat, qui rerum ideas inculcant, inepti ſimus ſi putemus, a ſe, non ab aliis, habuiſſe.

Id ipſum experientia confirmat. Nam qui inter feras nutriti fuere, aut nati ſurdi, & muti, caſu aliquo cum homini-

D

(1) „ *Carteſius ait, ideas innatas non eſſe aliquid diverſum a facultate cogitandi, ſed earum cogitationum formas: quæ cogitationes nec ab objectis externis, nec a voluntatis determinatione procedunt; ſed a ſola facultate cogitandi.* „ Reſp. ad Art. 12. Programmatis Belgici, anno 1647.

minibus loqui didicerunt, (1) non modo nullum harumce idearum indicium fecere, sed veluti infantes recenter nati consi-

(1) *Ex multis, quæ proferre possemus, exemplis duplex dabimus. 1. Anno 1694. in nemoribus ad Lithuaniæ, & Russiæ confinia sitis, inter gregem ursorum capitur juvenis, decem circiter annos natus, adspectu ferino, manibus, pedibusque incedens, loquela expers, & nullum rationis faciens indicium. Baptizatur illico, & humano vivendi ritui adsuetus, post longum tempus verba quædam rauca prorsus inhumana cœpit proferre, & ea, quæ dicebantur, intelligere. Interrogatus de vita silvestri, ejus non magis recordabatur, quam nos eorum, quæ infantes cogitavimus. Describit hominem Bernardus Connor, in* Evangelio Medici Art. 15. *qui aliud simile addit exemplum, fide Joannis Petri Van Denbrande, Legati Batavi in Britannia, qui anno 1669. Varsaviæ vidit hominem silvestrem inter ursos captum. Nam frequens est in Lithuania, ut pueri, in agro ab incautis parentibus relicti, ab ursis famelicis devorentur. Quod si ursa est lactans, aliquando eos ad gregem ducit, & ferarum more educat.*

Hoc exemplum probat luculenter, hominem dum sermonis usu caruit (qui est admodum necessarius, ut mens adtendat ad ideas, ac ex earum consideratione universales notiones adquirat, sine quibus usus rationis non constat) nullas, nedum innatas, ideas habuisse.

2. *Juvenis natus surdus, & mutus a parentibus Catholico ritu educatur, adeo ut more nostro se muniret signo crucis, & aqua lustrali frontem adspergeret: tum & in genua procumbens precantis more diu esset. Casu campanarum sono in aures adstantis inlapso, auditum recuperavit. Post quatuor menses cum verba imperfecta edere didicisset, accurate a Theologis interrogatus, non solum nullam de Deo, de anima, ac honestate actionum ideam habuisse reperiebatur; sed nec animum unquam ad ea adtendisse, & multo minus eadem examinasse: contentus imitari, quos videbat: nihil amplius habens, quam meram intuitionem, & perceptionem rerum.* Hist. Academ. Reg. Parisiensis anno 1703.

Hoc exemplum aliquid amplius efficit, quam præcedens. Itaque mihi persuadeo, si plurimi surdi, & muti usum sermo-

n. s

considerantibus videbantur. Ut addubitare jam non possimus, has innatas ideas non nisi in intermundiis illis exstare Epicuri. (1)

COROLLARIUM I.

Consequitur ex dictis, adversariorum unam esse omnium depulsionem: propterea quod omnes ea dicunt, quæ experientiæ adversantur. Nihilominus addemus aliqua tironum gratia.

COROLLARIUM II.

Hinc falso adfirmat Auctor Artis Cogitandi, & Wolfius, si tamen ex animo id dicit, (2) mentem creare suas ideas. Nam nullus hominum primæ productionis ideam claram habet: nullus intelligit, quid sint cognitiones mentis. Itaque inprudenter adfirmat esse, quod non intelligit, nec sentit. Deinde, si mens cognoscit, quod creat, jam primam ideam non creat. Si non cognoscit, faciet, quod ignorat. Cumque ideæ sint imagines rerum, tam est verisimile, mentem, quin cognoscat, producere imagines; quam est verisimile, pictorem stilo adumbrare hominem posse, quem num-

nis divino præsidio compararent, monstraturos plane, quam male judicant, qui ex signis non nullis, quæ faciunt, mirabilia, & vix credibilia & suspicantur, & narrant. Ex his vero exemplis, quæ adducimus, utilia multa, & subtilia pro suo acumine deducit Wolfius, Psycholog. §. 461. fol. 214. *Confer.* Acta Erudit. Lipsiæ, anno 1707. pag. 507.

(1) *De ideis innatis in* Pneumatologia *disputabimus, ubi ostendemus, ne ipsam quidem Dei ideam esse innatam, sed vel auditu, vel ratiocinatione comparari. Lockius*, Essai de l' Entendement Humain. L. I. integro, *totam istam de ideis innatis controversiam acute, & copiose examinat.*

(2) *Wolfius non uno tantum loco fassus est, se* Harmonia Præstabilita *Leibnizii uti tantum veluti hypothesi: adeoque nullum dogma eidem inponere velle. Confer. ejus* Responsio ad Accusationes Langianas. p.64. Collect. Ludov. & *idem Ludovicius*, in Hist. Phil. Wolfianæ, Lipsiæ 1737. §. 324.

quam vidit. 3. Præterea hæc Wolfiana series necessaria cognitionum *fatali* necessitati mentem supponit, quod ferri non potest. (1)

COROLLARIUM III.

Hinc falso existimat Malebranchius, mentem nostram, essentialiter unitam Deo, in eo omnia videre.

1. Etenim intelligi nequit, quid sit, esse *essentialiter* unitum. 2. Mens non videt in Deo tamquam in speculo. Nam speculum omnibus intuentibus eamdem rem offert: homines tamen non omnia vident omnes. Indocti enim etsi anxie quærant, ea non vident, quæ docti intelligunt: proinde quidam aliquid adfirmant, quidam id ipsum negant. 3. Falsum est, Divinam lucem non plus exhibere, quam motus cerebri postulant. Nam Deus est, qui hos motus excitat occasione rerum naturalium, ut ipse ait. Igitur non dependet a motu cerebri. (2)

COROLLARIUM IIII.

Hinc falso ait Lucretius, e corporibus avolare continenter idola, & in sensus incurrere.

Nam

---

(1) *Defendit præter ceteros Leibnizium, qui primus hæc excogitavit, Bilfingerus*, in Harmonia Animi, & Corporis humani ex mente Leibnizii. 12. *Wolfius defendit se ipsum quodam scripto, de quo paullo ante. Accusant strenue Wolfium, & Leibnizium plurimi Philosophi, quos videas apud Langium*, Recensio XXVI. scriptorum adversus Philosophiam Wolfianam editorum. Halæ 1725. 4. *ut alios omittam.*

(2) *Plures confutarunt Malebranchium, sed non omnes punctum tulere. Laudatur præ aliis Leibnizius*, in Epistola ad Remondum, Recueil Tom. II. pag. 326. seqq. & *in* Examine principiorum Malebranchianorum. *Immo prudenter multa in eo reprehendit Reimmannus*, Cat. Bibliot. suæ p. 999.

Nam hæc idola ſunt corpora (1). Cumque continenter e ſuperficiebus avolarent, hæ demum raderentur, & perirent funditus. 2. Simulacra alia in alia incurrerent, & perturbarentur rerum formæ & cognitiones. Res abſtractæ, ut ratiocinationes, volitiones, cetera intelligi non poſſent: quia ex his ſimulacra ad ſenſus non veniunt. At hæc experientiæ repugnant.

COROLLARIUM V.

Hinc falſo dicunt Scholaſtici, ex phantaſmate corporato fieri ſpeciem intelligibilem, quam intellectus patiens recipit, & cum qua producit ſpeciem expreſſam.

Nam nemo homo intelligit, quid ſit, ex re corporea educere rem ſpiritalem. Nullis documentis, nulla experientia efficitur, humanam mentem talem vim habere, ut poſſit dare rei corporeæ facultatem producendi ſpiritalem naturam. 2. Præterea intellectus *agens*, & *patiens*, ſi eos audimus, eſt una res. Quare ſi ex phantaſmate corporeo educit ſpeciem intelligibilem impreſſam, cur non etiam *expreſſam*, id eſt cognitionem? 3. Poſtremo totam illam hiſtoriam *ſpecierum*, *phantaſmatum*, *elevationum*, unde habuerunt Scholaſtici? an latebras omnes cerebri, & mentis ſagacius odorati ſunt? an diuturna experientia comprobarunt? fabulæ.

CAPUT V.

Quo modo ſe habeant ſenſus ad ideas adquirendas.

EST ergo perſpicuum, ſenſus feneſtras eſſe animi, per quas in eum primævæ notiones ingrediuntur: ipſeque cetera, quæ extra ſunt, intelligit. Quoniam vero, quam facile id fiat, niſi fabricationis ſenſuum rudem aliquam ideam habea-

(1) *Lucretius, & Epicurei reliqui ſentiunt, nullos eſſe ſpiritus: etſi aliquando pueriliter adfirment, Deos ſuos non habere corpus, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. Vide Ciceronem*, de Natur. Deor. L. I.

habeamus, cognosci non potest, paucula præmittemus, quæ ad ea, quæ sequuntur, viam sternant.

Porro quinque sunt sensus machinationis humanæ, per quos rerum ideæ cum cerebro, & cum mente communicantur: *Visus*, *Auditus*, *Odoratus*, *Gustatus*, *Tactus*: quibus nominibus quinque organa diversa designamus.

1. Et, ut a *Visu* ordiamur, oculi, quibus ille percipitur, peculiarem, eamque mirabilem, fabricationem habent, quam minute dilucidare non est hujus loci. Tantum dicimus, oculum esse globum ex tribus membranis præcipuis coagmentatum, nimirum *cornea*, *uvea*, *retina*: quarum quælibet humorem suum claudit. Humor, qui in medio est, & vocatur *crystallinus*, utrimque est convexus, & lentis figuram præfert. Radii lucis ab objecto corpore reflexi, dum transeunt hanc lentem, refringuntur, & inverso situ imaginem objecti in fundo interioris membranæ, quam vocant *retinam*, depingunt. Non secus ac radii Solis per foramen fenestræ ingredientes, & lente vitrea excepti, imaginem Solis in charta inverso situ describunt. *Retina* est expansio cujusdam nervi (1), qui ad cerebrum producitur.

Pulso igitur oculo a luce, quæ pulsatio cerebro imprimitur, ope illius nervi; protinus habetur idea ac perceptio e. g. *coloris nigri*, *trianguli*, *quadrati*. Has vero perceptiones sequitur judicium, quo enuncio, exstare corpus coloris nigri, figuræ triangularis, vel quadratæ. Et hoc judicium reliquas sensuum perceptiones consequitur.

2. Eodem modo reliqui sensus se habent. *Auditus* organum est instar cochleæ, cujus in fundo est membrana quædam tensa, quod tympanum vocant. Post tympanum sunt 4. ossicula mobilia, & aer intra quamdam thecam contortam, quæ duo foramina habet ad labyrinthum pertinentia, hoc est, ad tortuosum meatum in ipsa ossis substantia excavatum: in cujus labyrinthi extrema parte fibræ nervi auditorii dilatantur, qui nervus ad cerebrum protenditur.

Fac pulses æs aliquod: motus & fremitus æris aerem exteriorem pulsat. Aer pulsus, & in cochlea contractus, fertur ad tympanum auris, & illud commovet. Porro tympanum

---

(1) *Vide Winslovv, in* Expositione Anatomica corporis Humani Tom. V. p. m. 114. edit. Bonon.

panum pulſat oſſicula, & aerem, qui labyrinthum ingrediens, tremorem ipſum cum fibris nervi auditorii communicat: qui nervus in cerebro eamdem impreſſionem facit. Tunc mens percipit illum tremorem. En idea ſonus: quæ varia eſt pro diverſo tremore corporum (1).

3. *Guſtus* præcipue ſitus eſt in area ſuperiori linguæ, maxime in vertice. At lingua quibuſdam membranis obvolvitur: exterior una, quæ dicitur epidermis: ſecunda, quæ multis foraminibus pertuſa eſt: tertia, quæ papillis plurimis eſt conſperſa, quæ ſecundam pervadunt, & in epidermide conſiſtunt. Hæ autem prominentiæ ſeu mamillæ ſunt quædam expanſiones ſubtiliſſimorum nervorum. Atque in hiſce papillis linguæ ſapor percipitur: quod tali modo, ut Anatomes periti ſuſpicantur, fit. Salinæ particulæ, itemque ſpiritus quidam tenuiſſimus, ac grati odoris, quibus corpora omnia ſapida abundant, acumine ſuo feriunt, & lacerant inſenſiles nervos, ex quibus papillæ illæ conſtant. Motus iſte cum cerebro communicatur, in illo loco, in quo ſedes animi eſt. Hinc animus ſentit hunc motum: h. e. habet perceptionem ſaporis (2).

4. Simili modo *Odoratus*. Membrana illa villoſa, quæ interiorem narium partem veſtit, contexta eſt plurimis nervis epidermide denudatis, quod in cauſſa eſt, cur exquiſiti ſenſus ſit, adeo ut vix tacta ingentem commotionem progignat. Et hoc eſt organum odoratus. Nam particulæ ſubtiliſſimæ tum olei, tum ſalis *volatilis*, ut vocant, quæ a corporibus odoris exhalantur, in iſtam membranam incurrentes, alio & alio modo vellicant papillas nerveas: quæ titillatio per nervos cerebro imprimitur, ideo ſentitur (3).

5. *Tactus* demum proprium hoc eſt, quod non certum locum, ut reliqui ſenſus, habet; ſed in toto corpore eſt: propterea quia quamcumque corporis partem ſcalpamus, ſentitur contactus corporis. Verumtamen in extremis digitis ma-

(1) *Nieuwentytius*, Contempl. XIIII. *qui innumera de Aure refert*.

(2) *Willisius* de Anima Brutor. c. 12. *& Sturmius* Phyſic. Elect. T. I. c. 6. *copioſe de Saporibus diſputant*.

(3) *De Odoribus Sturmius l. c. pag.* 336., *& Franciſcus de Lanis*, Mag. Natur. & Art. T. II. p. 69. ſeqq.

nus peculiari modo residet tactus ad plurima distinguenda. Porro sub cuticula, seu epidermide, h. e. sub membrana exteriori carnis, extenditur cutis, quæ innumeris papillis nerveis consperſa eſt, & quæ papillæ ex cute inſtar ſubtiliſſimorum peniculorum adſurgentes, epidermidem ipſam contingunt (1). Hinc cum tangis carnem, nervum tangis. Cumque nervi omnes a cerebro, vel cerebello ducantur, facillime eumdem motum in cerebro excitant: ex quo mens percipit contactum, id eſt adquirit ideam tactus.

Hinc manifeſtum fit, organorum munus eſſe, excipere impreſſionem corporum, eamque ad cerebrum tranſmittere: idque mediis nervis, qui hiſce peragendis ſunt quam aptiſſimi. Mentem vero eſſe, quæ rerum ideas pro varietate ſenſuum elicit.

Dicimus autem, *oculum videre*, *aurem audire*, cetera: quod ſecus eſt. Nam oculus tantum excipit imaginem, ſeu motum quemdam, ut ita dicam, quem cum cerebro communicat. Mens vero, cum hanc imaginem ſentit, tunc videt. Sed cum motum illum organi ſequatur e veſtigio mentis perceptio, iccirco utrumque confundimus, & exiſtimamus, *oculum videre*, *aurem audire*. Id ipſum de ceteris ſenſibus dijudicabimus. Quamvis nos lateat omnino, quo pacto ſenſuum adfectiones ad cerebrum perveniant: eaſque imagines, quæ in cerebro imprimuntur, mens noſtra percipiat.

Porro quemadmodum motum organorum, & cerebri conſequitur perceptio, qua mens cognoſcit externa; ita ſingulas perceptiones ſequitur judicium, quo mens judicat, habere ſe talem ideam, h. e. *videre*, *audire*: idque tam velociter interdum, ut difficulter queant diſcerni. Quod non advertentes ineruditi exiſtimant, eamdem rem eſſe perceptionem, & judicium de re percepta.

CA-

(1) *Hallerius* ad Boerhaav. Prælect. Vol. III. §. 418. pag. m. 525. ſeqq.

CAPUT VI.

Quam sint fallaces humanæ cognitiones, & qua de caussa.

JAm vero ex iis, quæ docuimus, exsistit & illud, ut cognitiones omnes nostræ erroribus nimis multis expositæ sint. Etenim quam sint fallaces sensus nostri, a quibus ideas habemus, nemini dubium est. Visus, qui ceteris acutior esse solet, longe decipitur. e. g. Turris quadrata, si e longinquo adspiciatur, sine angulis, & rotunda fere apparet: colores omnes mutantur, dispereunt prorsus. Idem in ceteris sensibus evenit quam frequentissime (1). Vix ut sine errore judicemus, pleraque, quæ cognoscimus, ita se habere. Non quod naturæ humanæ appendix sit, ut fallatur; sed pœna est peccati.

Creaverat Deus Adamum virum bonum, acerrimoque ingenio præditum, &, ut verbo dicam, omnibus & mentis, & corporis dotibus ornatum: & ita comparatum, ut, si vellet, hanc sibi perpetuam felicitatem obtineret. Unum in tanta bonorum copia erat præceptum, ne fructu quodam vesceretur. Levissimum sane onus, & haud moleste ferendum ab homine, qui tot rebus ac tantis fruebatur: quique nulla vi ad unum potius, quam ad aliud, trahebatur: sed nullo negotio omne id, quod vellet, efficere posset. Ille tamen uxoris suasu de fructu vetito comedens, maximum peccatum peccavit, & pœnam dedit. Nec solum sibi infestus, sed, quod magis dolendum, nihil tum nobis cogitantibus, qui non dum eramus, prolem omnem suam eisdem ærumnis objecit.

Hinc omnis mali origo. Corporis ægritudo, & mors: Mentis stupor, & erratio: quæ & facillime intelligendo fallitur, & non nisi multo labore ac sudore, a fallacia & errore ad contemplandam veritatem convertitur. Quod si homo illa beatitate frueretur, non solum facile & distincte omnia

(1) *De erroribus ex* Sensibus *ortis disputabimus* L.IIII. pag. 1. c. 4.

omnia cognosceret, sed multo plura intelligeret, quæ ignorat. Nunc vero & angustis cancellis definita est humanæ mentis perspicientia, & sollertia, & ista ipsa, quæ intelligit, tam obscure intelligit, vix ut credi possit. Nam perpetuum certamen exsistit mentem inter & corpus. Quod corpus mentem ad altiora tendentem, & rerum caussas anxie perscrutantem, ad has & illas partes pæne invitam detorquet. Adeo mens appulsu corporum sic tenetur, & veluti extra se ipsam divagatur, ut nequeat se, suasque operationes plane cognoscere: ideoque nec recte de iis, quæ extra nos sunt, dijudicare.

CAPUT VII.

Quænam Logica reliquis sit anteponenda.

ERgo aliqua medicina est adhibenda, quæ erroribus mentis medeatur, nobisque viam muniat ad verum investigandum. Hanc Logicam esse debere, nullus dubitat: quo vero modo ea parari debeat, magna dissensio est. Alii ad Aristotelem, alii ad Cartesium, alii ad Gassendum provocant. Ego vero existimo, nihil facilius expediri posse, si modo libero judicio ad istam controversiam accedamus.

Aristoteline, quæso, aut Platoni; Cartesio, aut Gassendo, tantum a natura tributum fuisse credamus, ut falli nequeant, fallere vero vel imprudentes non possint? Atqui illi & homines erant, & humanis infirmitatibus obnoxii. Quin immo interdum errant aperte: interdum subobscure loquuntur: sunt, in quibus se non explicent: sunt, quæ ne intelligant quidem. Non igitur unus aut alter, sed omnes in medium adducendi sunt & vetusti, & novi: ex iisque diligens perscrutator libare debet, quæ mentem possint ad recte agendum, & percipiendum adjuvare.

Habet Logicus pro scopo, ut res, prout sunt, intelligat: certoque sibi persuadeat, se non errare judicando. Ad hanc igitur metam collineare debent omnia, de quibus ars Logica tractat. Nec vero id solum, sed ea anteponenda erit, quæ breviori via id faciat.

Via

Via autem brevior & expeditior, mea sententia, est. Primum considerare, quo modo perceptiones rerum clarissimæ comparentur. Deinde, quo pacto vocibus exprimi possint, ne confuse intelligamus: ubi singulæ vocum proprietates accurate sunt exponendæ, quæ nobis occasio frequens erroris sunt. Tum explicare, quid sit judicium, quid propositio, & quæ utriusque diversitas, quidque notare debeamus, ne aliud pro alio accipiamus. Ad hæc ratiocinationis naturam internoscere: quemque usum in veritate inquirenda habeat, explanare. His constitutis sternenda via est, qua ad veritatem perveniamus: quæ cum sit vel certa, vel probabilis, ad utramque perexpedita via munienda est, erroresque notandi, qui nos ab illa repellunt. Postremo loco exponere necesse est, quo pacto verum & facile invenire, & cum aliis communicare debeamus. Hanc igitur docendi viam & ratio naturæ tenendam esse persuadet, & viri his studiis subacti ceteris esse præferendam, cum exemplo suo, tum editis libris confirmarunt.

Ac sane audiendi non sunt, qui puerorum mentes multitudine obruunt præceptorum, ac toti sunt in eo, ut longas disputationes contexant, quin prius examinent, an ad finem, quem sibi ponunt, conducant. Ex quo exsistit, ut tiro, quamlibet tricis illis & cavillationibus bene excultus, si ad aliquam controversiam reducitur, de qua in schola non disputatur, quid constituere debeat, ignoret.

Neque vero pueri modo, qui usu rerum non valent, male intelligunt, & ratiocinantur; sed viri ipsi, si ad rem, de qua numquam audierunt, trahuntur; multo pejus loquuntur, ac agrestes homines faciunt. Dubia, & falsa veluti probatissimas demonstrationes sæpissime amplectuntur: iisque, quasi forent firmissima & indeficientia fundamenta, opiniones suas inædificant. Quod si aliquando bene, saltim non inepte argumentantur, id non ab arte sua habent, sed a natura: quæ mira facilitate hominem non ineptum impellit ut recte ratiocinetur.

Quod ne a me, Adolescentes, per conjecturam, aut alia de caussa dictum putetis, vobis pro certo adfirmo, me nullo partium studio agi ista disputantem, & scribentem. Peccarem certe, & ridendus essem merito, si ego, qui tironibus auctor sum, ne ex præjudicatis sententiis dijudicent,

cent ; ipse pœnitendo præjudicio de aliorum sententiis pronunciarem. Nolo ego judex esse in hac caussa: judicent doctissimi homines, & ingenti scientiarum flumine, ut ita dicam, inundati , qui in Peripatetica philosophia diu multumque se torserunt; qui, si viri boni sunt, fateri debent , hanc, quam ipsi callent Logicam vulgatam , quamque laudibus ad cælum ferunt, divinumque vocant inventum; istam ipsam nihil juvare se, ut de rebus, quæ in scholis non traduntur, disputent.

Profecto & ego sophista fui aliquando , & sub Peripateticorum vexillis longum tempus versatus sum cum laude . Nam ingenium non hebes , & exercitatio quotidiana fecerunt, ut ea celeriter arriperem, quæ alii non nisi post longum tempus , incredibilemque laborem percipiebant . Hinc juvenili quadam garriendi cupiditate frequenter cum adversariis manus conserui : & , si verum auditores adserebant , non semel perstiti in acie sine levi vulnere. Laudare condiscipuli , & amici fortunas meas, qui tale ingenium nactus essem, atque exquisita doctrina perpolivissem : suadere , ut eamdem viam insisterem : magnum mihi propositum esse præmium , laudem, & gloriam . Sed quamvis hæc & alia multa ipsi dicerent , ex quibus ego caperem voluptatem ; non ita ego eram ineptus, qui mihi persuaderem , tantum illud esse, ut laudari deberem.

Neque hoc animi moderatione censebam : non simulata virtute patefacio : sed ex animi sententia aperte , uti decet Philosophum, dico, me numquam animum inducere potuisse ut existimarem , me justa de caussa esse laudandum. Caussa hæc erat, quia certo sciebam, istam , quam in me extollebant , facultatem nulli usui esse , præterquam ut ostenderem, multa me scire de regulis artis; posseque adversarium non æque exercitatum laqueis irretire : cetera esse inutilem.

Deum testor, & superos, me, etsi etiam atque etiam de Philosophia, de Theologia, de Jure, de Historia in amplissimis locis, & cum viris eruditissimis , & acutissimis disputaverim; numquam tamen artis regulis adjutum fuisse , ut aliquid probarem , sed , quæ memoria suppeditabat argumenta, vis quædam naturalis mentis ad formam redigebat ; iisque , quod vellem , conficiebat . Quod & plerisque viris doctis

doctis accidisse, ex eorum habeo testimonio. Ut jure mirer esse, qui adfirmant, syllogismorum præcepta ad invenienda argumenta, & recte conformanda, quibus res quæque confirmetur, esse idonea. Vix enim quædam syllogismorum formæ valde contritæ menti occurrunt: peculiares vero leges, & irretiendi formæ illis tantum, qui de iis disputare dedita opera volunt (1). Sed de his hucusque.

Nobis autem ea Logica est in præsentia tradenda, quæ tironem ad veritatem perducat, rejectis nugis, & copia inutilium præceptionum, quibus vulgares Logici inquinantur.

ALOY-

---

(1) *Amicus quidam meus, vir bonis litteris politus, idemque admodum facetus, sed facetiis liberali homine dignis, qui multum & sæpe cum Peripatetico quodam professore de inutilitate veteris Logicæ ad in concione disputandum decertasset; quam Peripateticus nullis argumentis cedens prædicare non desistebat; casu eumdem Peripateticum ad acroasim Theologicam venientem animadvertens, hominem comitari, & apud eum sedere voluit. Post aliquod verba ultro citroque habita, adsurgit Peripateticus ut nescio quam thesim confutaret. Alter, qui occasionem tam optatam, tamque opportunam e manibus elabi sibi nolebat,* Faxo, *inquit adridens,* ut periculo tuo nunc intelligas id, quod sæpe de hac re tibi probare conatus sum. *Itaque ad singulos Peripatetici syllogismos eum submissa voce interpellabat: Dic quæso, bone vir, ex qua* Figura, & Modo *tuus iste syllogismus est fabricatus; nam te id in promtu habere, ac ex iis disputare solere, mihi omnino est exploratum. Principio tacitus Peripateticus tulit, ac subrisit: sed cum alter de industria eum urgere pergeret; Peripateticus, qui solutione respondentis unice defixus, nihil minus, quam de* modis, *ac* figuris *cogitabat; ira exalbescens,* Quæ, malum, *inquit,* hæc tua est importunitas? Ego ex figuris, & modis, qui mihi placent, disputare soleo. *Risere qui prope erant. Amicus vero hominis responsionem narrare, & celebrare solebat: ajebat enim per ironiam, nihil a se unquam aptius auditum fuisse ad efficiendum, quam bene ac facile ex legibus Aristotelicis de improviso ratiocinari, ac decertare consuescant Peripatetici. Hoc exemplum iis, quæ hucusque diximus, lucem non nullam adferet.*

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI, ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER TERTIUS

DE

IDEIS, ET EARUM SIGNIS.

PARS PRIMA

DE IDEIS.

CAPUT I.

De ideis respiciendo ad originem.

PRimæ igitur humanæ mentis cognitiones sunt perceptiones seu ideæ, quibus, etiam dum usu rationis caremus, perfundimur. Eæ autem tanta sunt in varietate, quantam verbis exprimere vix possumus. Sunt igitur ad quasdam veluti classes revocandæ, & suis nominibus distinguendæ, quo facilius earum proprietates explicare queamus.

Ergo ideæ multiplici modo considerari possunt. Vel enim eas referimus ad principium: vel, ut re sunt, consideramus: vel examinamus modum, quo menti objecta repræsentant: vel demum idearum objecta, ex quibus ipsæ nomen habent, investigamus. In his pulcherrima multa,& necessaria se offerunt perpendenda, de quibus nos ordine explicabimus.

Atque

Atque ex iis, quæ hucusque diximus, fit manifestum, ideas omnes, si earum origines perscrutamur, esse vel *adventitias*, vel *factitias*.

1. *Adventitiæ* sunt, quæ a rebus, quæ extra nos sunt, aditum sibi per sensus aperiunt ad mentem: ut idea *coloris*, *saporis*, *odoris*, ceteræ, quæ *simplices* ideæ vocantur. Cumque major idearum pars per sensus adquiratur, consequitur, plerasque ideas, cujusmodi sunt primigeniæ, esse adventitias.

2. *Factitiæ* sunt, quas mens ab illis deducit, quæ sensibus adquiruntur: idque vel eas conjungendo, vel dividendo, vel ad eas respiciendo. E. g. Si mens ideam hominis, coronæ aureæ, sceptri, paludamenti, satellitii &c. conjungit, elicit ideam *Regis*. Sin autem in Regem sic ornatum intuens, in eo singulatim considerat, tum lineamenta faciei, tum dignitatem oris, tum staturam, &c. elicit, ac facit *tot alias ideas*. Sin demum respiciens ad suasmet ideas, animadvertit unamquamque objectum aliquod menti repræsentare; elicit ideam *cognitionis*.

Porro miram habet mens humana virtutem ideas cum ideis comparandi: ex quo infinita idearum soboles nascitur, quæ plerumque sunt compositæ, ut sequenti capite dicemus.

CAPUT II.

De ideis, ut re sunt.

SIn autem ideam non respiciendo ad principium, a quo nascitur, sed in se ipsa consideramus; vel est *simplex*, vel *composita*. 1. *Simplex* est, in qua nullas partes, seu ideas ne mente quidem possumus secernere. Harum quædam sensu, quædam meditatione comparantur.

E. g. Ideæ singulares, quæ per sensus habentur, sunt simplices, ut *coloris rubri*. Nam etiamsi partes in colore rubro perquiras, ex quibus alias ideas elicias, numquam invenies: non enim habet. Habet quidem corpus coloratum partes: non ita vero idea *coloris* a corpore sejuncta. Quod etiam de reliquis sensibus, *auditione*, *odoratu*, *gustatu*, *tactu*: nec non de animi adfectionibus, *dolore*, *voluptate*, dicendum esse videtur.

Idem de ideis judicatote, quæ meditatione adquiruntur,

tur, ut idea *volitionis*, *nolitionis*, *perceptionis*, ceteræ. Non enim partes ullas in *volitione*, *perceptione*, *judicio*, quæ sunt objecta talis ideæ; &, quod inde sequitur, non in ipsa idea *reflexa*, ut vocant, possumus designare, ex quibus ideas alias fabricemus, quas seorsum intelligamus: propterea sunt simplices.

2. *Composita* idea est, in qua plures ideæ simplices designari possunt, & intelligi singulatim.

E. g. Idea cujusque *corporis* est composita: possum enim in corpore designare partem dextram, & sinistram: & quælibet pars seorsum menti meæ se offert, eamque sigillatim considerare possum. Idea *exercitus* est composita: exprimit enim plures partes, ex quibus plures ideæ possunt haberi. Idea *justitiæ* composita est: nam cum concipio justitiam, hæc menti objiciuntur: *idea hominis, qui suum cuique tribuit: idea recipientis: idea rei tributæ*: reliqua. Eodem modo de reliquis *virtutibus*, & *vitiis* pronunciabimus.

Vere enim composita idea non una est, sed plures, quæ uno nomine significantur. Neque enim possum percipere *domum*, quin cogitem v. g. rem quadratam, in qua & portæ, & fenestræ, & laquearia, cetera. Ita nequeo intelligere *justitiam*, & *exercitum*, quin multa simul ac diversa cogitem, quæ propter mentis in conjungendo celeritatem, una res esse videntur. Itaque magna idearum pars, si paucas illas, quas supra memoravimus, excipias, compositæ seu complexæ sunt.

Jam vero ideæ compositæ sunt dupliciter. Quædam sunt compositæ ex ideis objectorum similium, ut idea milliarii, quæ componitur ex ideis *passuum*: idea *passus*, quæ componitur ex ideis *pedum*: ceteraque.

Aliæ vero constant ideis rerum dissimilium: ut idea *domus*, quæ constat ideis lapidis, ligni, cæmenti, tegulæ: idea *navis*, & his similes. Interdum vero sunt ex tot aliis compositæ, ut non ideæ, sed judicia videantur: de quibus alio loco (1). Venio ad repræsentationem idearum.

CA-

(1) *Libro IIII. p. 1. c. 1.*

CAPUT III.

De modo quo ideæ menti objecta repræsentant.

I.

De idea Clara, & Obscura.

ALiquando rem ita percipimus, ut eam cum iterum se offert, (1) ab aliis facile secernamus: hæc vocatur idea *clara*. e. g. Cum video longe corpus *atrum*, idque a *rubro*, *cæruleo*, cum recurrit, facile distinguo, habeo ideam *claram* coloris *atri*. Cum sentio odorem *lilii*, eumque ab odore *rosæ*, vel alterius floris, quoties occurrit, secernere queo, habeo claram ideam odoris *lilii*.

Quod si non possum sic distinguere rem ab alia, hæc idea est *obscura*. e. g. Si longe adspicio corpus *cæruleum*, nec tunc, aut cum iterum adspicio, illud possim a *viridi*, *nigro*, *cinereo* sejungere: tum si *lilii* a me distantis odorem sentio, sed sic, ut nec tunc, nec cum recurrit, queam discernere, *lilii* ne, an *violæ*, an *rosæ* sit; utroque casu habeo tantum ideam *obscuram*.

Hæc autem idea *clara* eo clarior erit, quo plures partes in objecto corpore distinguere potero. e. g. Clariorem odoris *rosæ* vulgaris ideam habebo, si exquisitiore sensu internoscam non modo discrimen inter odorem rosæ, & aliorum florum; sed ejusdem rosæ ab illis rosis, quas vocant *Alexandrinam*, & *Damasquinam*. Item, cum e portu video navem, clarior erit idea, quo propius venit ad portum: vere ut possim adfirmare, tot partes habere, esse triremem, non quadriremem, vigintiremem, cetera.

E Co-

(1) *Eadem idea non iterum se offert, etiam præsente objecto: perit enim momento temporis, & aliæ succedunt, etiam nobis invitis. Experimur enim nos, cum aliquid adtentius contemplare volumus, vim menti facere debere, ut ad idem objectum diutius respiciat. Non ergo recurrit* eadem; *sed* omnino similis, *quæque videatur esse eadem idea. Et hoc modo similes loquendi formulæ accipi debent.*

COROLLARIUM I.

Hinc clarior erit idea, quo pluribus sensibus, & adtentius rem examinamus. Nam plures sensus, & major contentio mentis plura in objecto distinguunt.

E. g. *Saccharum* & *Sal* interdum colore, ac figura arte facta sunt prorsus similia. Quod si alterutrum visu, odoratu, tactu non possum distinguere; revoco ad gustatum, qui discernit, quale sit.

COROLLARIUM II.

Hinc obscurior erit idea, quo languidius objectum suum repraesentet, ut ab aliis nequeat secerni.

E. g. Cum decem homines seorsum loquentes audis, percipis quidem clare singulorum vocem. Quod si omnes una voce conclament; etsi clare unam illam vocem percipias, quod eam ab alio clamore secernis; tamen alteram ab altera vocem singulorum non distinguis. En cognitio *obscura*. Et quo magis a te recedent, eo obscurior erit cognitio.

COROLLARIUM III.

Hinc idea clara si cum clariori comparetur, est obscura: & e contrario.

Nulla idea in hac vita dici potest omnino clara: clarior enim haberi potest, & fortasse alius habet. Quod memoria tenere oportet, ne putemus omnia, quae nos ignoramus, vel obscure cognoscimus, ignorare etiam alios: aut iis tam esse obscura, quam nobis.

COROLLARIUM IIII.

Hinc claritas idearum, sensu vulgato, praeter repraesentationem objecti, duo complectitur: & memoriam vivam primae ideae; & judicium, quo comparo eam cum aliis, vel etiam secum ipsa sub aliis circumstantiis. Obscuritas e contrario.

Si enim vel memoriam primae ideae, vel judicium comparans tollas, numquam dignosces, an sint clarae, an obscurae. Quod ex dictis est manifestum.

De

II.

De idea Distincta, & Confusa.

Verum etiamsi rem aliquam ab aliis facile distinguam, evenit aliquando, ut notas omnes, quæ rem a ceteris secernunt, sigillatim enumerare valeam; aliquando non item. Primo casu, idea clara est *distincta*: secundo, *confusa*.

1. E. g. Ducat me amicus ad museum, & ostensis numismatibus Cæsarum, quærat a me, qualis sit imago Neronis. Si lineamenta Neronis ita memoria teneo, ut amico ea describere possim; saltim sine præsidio inscriptionis ejus imaginem ab aliis imaginibus facile distinguam; habeo ideam claram, & *distinctam* Neronis. Item si interrogatus, quid sit *horologium*, dico, esse fabricationem, quæ planisphaerium habet, in quo duodecim horæ inscriptæ sunt; & quæ ope stili, vel mallei, qui pulsat æs sonorum, horas declarat; habeo ideam claram, & *distinctam* horologii.

2. Contra si videns pecudem longe ambulantem, eam discerno ab homine, equo, bove; sed non a cane, vulpe, capra; habeo ideam claram, non tamen *distinctam*, sed *confusam* pecudis: quia non possum indicia proferre, per quæ ab ultimis secernatur. Item si videns magnetem ferrum ad se trahere, ex hac nota secerno magnetem ab aliis lapidibus, sed nequeo sigillatim numerare ceteras notas omnes, quæ magnetem ab aliis lapidibus sejungunt; habeo ideam claram, sed *confusam* magnetis: quia habeo ideam confusam notarum omnium, quæ magnetem ab aliis distinguunt.

Igitur plus exprimit idea *distincta*, quam *clara*: & recte idea clara dividitur in *distinctam*, & *confusam*. Utraque tamen alios & alios gradus recipit.

COROLLARIUM I.

Hinc, quæ ideæ per sensus comparantur, tametsi claræ, plerumque sunt confusæ.

Nam res, quæ exstant, plurimis adjunctis ornantur: sensus autem tam multa, & implicita repræsentantes, non ex-

 hibent

hibent sigillatim notas omnes, quæ rem distinguunt ab aliis: proinde ejusmodi ideæ sunt confusæ. (1)

COROLLARIUM II.

Hinc si voce nequis cum altero bene comparato, & qui linguam tuam pulcre calleat, communicare notiones, quas habes; scito te habere ideam confusam.

Nam si haberes ideam claram notarum, quæ rem ab aliis secernunt; eas enumerare posses, & alteri ordine narrare. Quare si non enumeras, non habes: id est, tua idea est confusa.

III.

De idea Completa, & Incompleta.

Jam notas omnes seu characteres alicujus rei numerans, vel eas percenseo, quæ rem ab aliis in omni eventu, & loco, & tempore secernunt; vel secus. Priori modo, hæc idea distincta dicitur *completa*: posteriori modo, *incompleta*.

1. E. g. Cum dico *corpus* esse rem, quæ habet tres dimensiones, longitudinem, latitudinem, altitudinem; in cujus locum aliud corpus induci non potest, ita ut maneant ambo simul; quodque moveri potest, & quiescere; hæc adjuncta corpus ab omni ente, quod non est corpus, secernunt; idque in omni eventu, & loco, & tempore. Quare hæc notio est *distincta*, & *completa*. Quod si dicerem, *corpus* esse rem, quæ exsistit, & apta est moveri, & quiescere: hi characteres non distinguerent corpus ab omni re omni tempore, & loco. Nam mens & ipsa exsistit: tum movetur, & subsistit cum corpore.

2. Si dico, *fluvium* esse aquam, quæ alveo continetur, ac pondere suo ruit, & ad mare tendit; habeo ideam *distinctam*, & *completam* Fluvii. Item si dico, *homo* est vivens, quod loquitur, intelligit, ratiocinatur, & omnino libere operatur; hæc idea est *distincta*, & *completa*. Pone nunc me rem expedire hoc modo: Fluvium esse aquam turbidam, quæ

(1) *Errores, qui ex* Sensibus *nascuntur, habes L. V. p. 1. c. 4.*

quæ pisces alit: Hominem vero esse bipedem erecta facie ambulantem; hæ ideæ essent *incompletæ*: nam & lacus pisces habet, & turbidus est: & occurrunt belluæ, quæ erectæ incedunt. Alia exempla habes apud Wolfium. (1)

Itaque plus exprimit idea *completa*, quam *distincta*: & recte idea distincta dividitur in *completam*, & *incompletam*. In utraque vero diversis gradibus est locus.

IIII.

De idea Adæquata, & Inadæquata.

Quod si notas omnes, quæ rem ab aliis in omni tempore, & loco, & eventu secernunt, numerando percensentes, ipsarum quoque notarum characteres possumus enumerare singulatim; talis idea præcipui objecti vocatur *adæquata*: secus, *inadæquata* est.

E. g. Cum dico, *ignem* esse corpus, quod lucem, & calorem generat, & habet vim incendendi, ac conterendi ligna: si possum distincte percensere notas omnes *lucis*, *caloris*, *potentiæ incendendi*, *& terendi ligna*, quibus ab aliis corporibus discriminatur; hoc est, si habeo ideam distinctam singulorum adjunctorum; hæc notio est *adæquata*: propterea quia complectitur partes omnes, quæ in tali objecto internosci possunt. Sin autem peculiares characteres illarum notarum omnium enumerare singulatim non possum; cognitio est *inadæquata*.

Quare plus exprimit idea *adæquata*, quam *completa*: & recta est divisio ideæ completæ in *adæquatam*, & *inadæquatam*. Sed hæc etiam suos gradus habent: ut singulæ notæ plures, aut pauciores ideas distinctas continent.

COROLLARIUM I.

Hinc non possumus adquirere ideas adæquatas omnium rerum.

Non enim habemus ideam distinctam adjunctorum omnium, quibus unaquæque res constat: nam sensus non omnia

(1) In Logica cap. de Ideis.

mnia perſpicue exhibent. Immo vel hoc nomine pauciſſima ideæ *adæquatæ* comparari poſſunt in hac vita; ut recte hoc loco monet Wolfius.

COROLLARIUM II.

Hinc facile evenire poteſt, ut noſtra idea adæquata *fiat* inadæquata; completa *fiat* incompleta; diſtincta *fiat* confuſa; clara *fiat* obſcura.

Nempe ſi e memoria deleantur notæ, ex quibus tales dicebantur: quod ſæpiſſime evenit. Nam potior idearum pars, de quibus & in vitæ uſu, & in ipſis diſciplinis judicamus, ſunt valde complexæ, & plures partes habent, quas non niſi memoria feliciſſima, & ſumma contentione mentis, menti ipſi rurſum præſentes facere poſſumus. Propterea in adquirendis, & æſtimandis ideis, *memoria*, & *contentio mentis* primas partes habent.

CAPUT IIII.

De ideis referendo ad objecta, h. e. de ideis Subſtantiæ, Adjunctorum, Relationum.

ET de modo repræſentandi hucuſque. Jam ſi res ipſas conſideramus, ſine labore intelligemus, ideas omnes ad tres veluti claſſes poſſe revocari, *Subſtantiam*, *Adjuncta*, *Relationes*. (1)

Nam

(1) *Ariſtoteles refert omnia, quæ ſunt, in decem claſſes, quas* Categorias *vocat, alii* Prædicamenta. *Una eſt* Subſtantiæ, *ſeu rei, quæ per ſe exſiſtere poteſt: alia* Accidentium, *ſeu earum rerum, quæ per ſe eſſe non poſſunt. In prima claſſe* SUBSTANTIAE, *duas numerat.* 2. QUANTITAS *vel diſcreta, ut* numeri: *vel continua, eaque vel permanens ut* corpus, *vel ſucceſſiva ut* motus. 3. QUALITAS: *vel animi, ut facultates* ipſius, virtutes, ſcientiæ, artes: *vel corporis, uti* durities, calor &c. 4. RELATIO: *qua una res ad aliam cognoſcendam ducit: de qua infra nos.* 5. ACTIO: *vel quæ in agente, ut* amor, cognitio; *vel quæ in alio recipitur, ut* cale-

Nam omnia, quæ cognoscimus, vel a singulis adjunctis seorsum esse possunt, & id vocamus *substantiam :* vel sunt adjuncta alicujus rei, & hæc vocamus *accidentia*, seu *modos:* ex adjunctis autem vel est aliquid, quod ad aliud fingitur referri, & id vocamus *relationem*. Nullum quartum.

E. g. Lignum *quadratum* est res, quæ seorsum a figura

calefactio. 6. PASSIO: *contraria actioni, ut* calefieri. 7. UBI *seu locus: ut* esse Romæ, esse domi, esse ruri. 8. TEMPUS: *ut quando verbis tempus significantibus respondemus*, cras, perendie. 9. SITUS: *quod exprimitur hisce verbis*, stat, cubat. 10. HABITUS: *id est ea, quæ corpus vestiunt, ut* tibialia, pallium.

En Prædicamenta accuratius, quam ille fecit, explanata. Scholastici hunc numerum, in quo multi sunt, vocant, Dogma Philosophicum, quodque veluti temerarium in Philosophia existimetur in dubium vocare. *Nugæ! nam nihil aliud est nisi nomenclatura, quæ ostendit, quo nomine Aristoteles quædam entia nominaverit: re autem vera inepta divisio est.*

Desunt enim multa. 1. Ens, *quod in Substantiam, & Accidens dividitur.* 2. Variæ species Substantiarum. 3. Accidens generatim. 4. Plures species Accidentium, *tum corporis, ut* quies; *tum spirituum, ut* cognitio, volitio, sensio: *quas expresse ponere deberet, quod non fecit.* 5. Vacuum, *quod, ut nihil cogites, tam exsistit, quam substantia: ille autem non nisi locum extrinsecum memorat.* 6. Prædicabilia quinque. 7. Entia moralia, & artificialia. *Immo & alia ex ipsius principiis deducta.*

Superfluunt alia. Relatio *enim non explicat modum exsistendi, qui res adficit, sed comparationem a mente factam.*

Falsa & pugnantia habet. Nam refert longitudinem, & latitudinem, & pondus *ad* Quantitatem; *deinde* objecta sensuum *ad* Qualitates: *cum tamen* extensio, & motus *incurrant etiam in* visum; pondus, & motus *in* tactum: *adeoque* Quantitas *sit simul* Qualitas. *Ut alia hujus generis flagitia omittam, quæ statim se offerunt homini sine anticipatione rem expendenti, ejusque enarratores legenti, qui tam mire pro ea defendenda se torquent, tam varias, tamque incredibiles sententias excogitant, ut explicari verbis non possit.*

quadrata poteſt exſiſtere: nam fieri poteſt rotundum, vel triangulare: & id nos vocamus *ſubſtantiam*. Contra *quadratura*, & *rotunditas* a nullo corpore eſſe poteſt, aut conſiderari ſeparata. Sed eſt aliquid, quod adjungitur corpori ſeu ſubſtantiæ, & cujus gratia ipſa dicitur vel quadrata, vel rotunda. Id autem vocamus *accidens*, ſeu *modum* ſubſtantiæ. Quod ſi *quadraturam* concipio ut modum proprium corporis, neceſſario me ducit in cognitionem corporis: & id vocatur *relatio*.

I.

Ideæ Subſtantiarum.

Ex dictis proximo capite fit manifeſtum, non habere nos ideam claram & diſtinctam *ſubſtantiæ*, ſed valde obſcuram. Nam ideæ, quas habemus, ſingularum ſubſtantiarum ſenſu adquiruntur. At ſenſus adtingunt tantum modos, qui ſubſtantiam ornant, ſubſtantiæ vero naturam non item. Propterea ſubſtantia ab aliis rebus nequit clare ſejungi.

E. g. *Ferrum* offert nobis ideam corporis cinericii coloris, gravis, duri, quod malleo tundi & extendi poteſt, & non niſi magno atque adſiduo igne funditur: quod rubigine conſumitur, & a magnete trahitur, & omnino eſt accommodatum ad corpora ſecanda. Nihil præterea ſcimus: (1) & quamquam conemur ferri naturam penitus cognoſcere, nihil efficimus. Verum hæc idea nihil aliud repræſentat, niſi modos ferri. Quis enim audeat dicere, aliud ſe, præter iſta, in ferro reperire?

Ergo idea *ferri*, quam habemus, eſt compoſita ex ideis adjunctorum omnium. Quia tamen certo ſcimus, adjuncta illa poſſe mutari, e. g. figuram quadratam in rotundam; tum colorem, ſi ferrum vel expoliamus, vel aeri exponamus; item fieri durius, & dividendis lignis accommodatius, quin ipſa natura ferri mutetur; colligimus, præter adjuncta, & proprietates, aliud in ferro eſſe, quod nos vocamus *ſubjectum*,

(1) *Alias* Ferri *proprietates Chemiæ præſidio exploratas habent Philoſophi: vide Boerhaav.* Chemia P. I. p. m. 39. *Sed ne hæ quidem ullo modo naturam* ferri *aperiunt*.

ctum, & *substantiam*. Quid vero illud sit, & in quo ab aliis secernatur, nescimus.

Itaque notio *substantiæ*, ut recte monet Lockius, est idea rei nobis, si verum fateri volumus, prorsus incognitæ, nec nisi idea nominis: quam tamen inepti quidam pro idea rei notæ nobis obtrudere non cessant; sin liberaliter cum iis agere volumus, est idea rei obscurissimæ, quam nos fingimus esse basim, ut ita dicam, *accidentium*. Idea vero singularum substantiarum, ut *ferri*, & *ligni*, est idea composita ex ideis proprietatum omnium: cui jungimus ideam obscurissimam cujusdam rei nobis incognitæ, quam nos cogitamus habere tales proprietates. Quod significat, nullam nisi obscurissimam nos habere ideam substantiæ.

Quin Sacræ litteræ nihil ajunt præterea, nisi esse substantias incorporeas, e.g. animos humanos, & angelos: quid vero sint, non explicant: usque adeo ut ne ipsi quidem Theologi eodem sensu ea verba usurpaverint (1).

Male itaque philosophantur, qui censent, ex iis, quas cognoscimus, proprietatibus naturam rei plane cognosci. Nam etsi non nullas proprietates noscamus, pro certo adfirmare non possumus, nullas superesse proprietates, quæ nobis cognitæ non sint. Quare ex proprietatibus, quas novimus, res alias ab aliis sejungere possumus: & quo plures proprietates internoscimus, eo magis ad cognitionem naturæ accedimus: id tamen longe distat a clara, & distincta, & multo magis, ab adæquata essentiæ seu naturæ perceptione.

II.

Ideæ Adjunctorum seu Modorum.

Ideæ vero earum rerum, quæ substantiam ornant, & a Philosophis *modi*, seu *accidentia*, seu *adjuncta* nominantur, clariores aliis sunt. Modi vel sunt *interni*, vel *externi*. Interni, qui & *Physici* vocantur, sunt, qui substantiæ ipsi adhæ-

(1) *Petavius adducit plures ex veteribus Patribus, qui censent, Angelos esse corporeos, vel saltim corpore, & spiritu constitutos: pravos vero Angelos esse corporatos.* Dogmat. Theol. De Angelis L. I. c. 3.

adhærent, & fine ea omnino effe non poffunt: ut *curvitas* baculi, *albitudo* falis.

Quoniam vero fubftantiæ funt dupliciter, corporeæ, & non corporeæ feu fpirituales, etiam modi Phyfici duplicis generis funt. Modi fubftantiæ corporeæ funt, *figura*, *motio*, ceteri: fpiritualis funt, *cognitio*, *appetitio*, *dolor*, *voluptas*, ceteraque.

2. Externi modi, qui & *Morales* nominantur, funt, qui non ipfi fubftantiæ adhærent, fed a nobis concipiuntur quafi effent in fubftantia: ut cum dicimus, *effe rem volitam*, *effe odio habitam*.

Hi tranflate appellantur *modi fubftantiæ*: quia potius funt adfectiones animi noftri, quam externæ rei, cui tribuuntur. Vocantur autem *morales*, propterea quod ex hominum moribus, & communi confenfu hujufcemodi appellationes fumuntur. e. g. Cum homo agit aliquid fecundum legem, aut communem hominum exiftimationem, hæ actiones vocantur *juftæ* & *bonæ*: fecus, vocantur *malæ* & *vitiofæ*.

3. Eft aliud genus modorum, qui, etfi refpiciendo ad rem, cui junguntur, fint accidentia, re ipfa funt fubftantiæ. e. g. *Veftitus* eft accidens, fi eum refero ad corpus meum: reapfe vero eft fubftantia, quia poteft effe fine fubjecto corpore. Eodem modo *lux*, & alia hujufmodi.

Modi autem vel funt *fimplices*, vel *compofiti*. Simplices funt plures ex Phyficis. Compofiti funt aliqui Phyfici, & omnes Morales.

III.

Ideæ Relationum.

Jam cum rem aliquam ita confidero, ut ejus confideratio ad alterius confiderationem neceffario me ducat, denominatio, quæ id exprimit, & objecto tribuitur, ac ei veluti adhærere fingitur, vocatur *relatio*.

E.g. Cum cognofco Petrum ut in fe eft, hæc dicitur idea Petri. Sin autem eum mente refero ad patrem, & animadverto, *Petrum effe filium Paulli*; hoc nomen *filius* eft *relatum*: denominatio *filii*, quæ Petro adhærere fingitur, eft *rela-*

relatio: cognitio, quæ percipit, Petrum esse filium Paulli, est *idea relationis*.

Hinc *relatio* non est aliqua res, quæ creetur, & in objecto sit: sed est appellatio, quæ alicui rei tribui potest, si modo adsit caussa in ipsa re. Clarius: est merum *nomen*, & *appellatio*, & *denominatio* (hæc reapse idem sunt) quod nomen, posita illa circumstantia, fingitur adhærere in objecto, & id ad aliud necessario ferre. Quare si nomen in se consideratur, vocatur *relatum*: si dum ei in mente plures ideæ respondent, *idea relationis* seu *relata* (complexa, & lata acceptione: nam re est judicium) si dum objecto adhærere fingitur, illudque ad aliud referre, *relatio*. Reapse vero nec adhæret, nec refert: sed mens est, quæ refert, & fingit adhæsitationem, posita circumstantia, seu fundamento *relationis*.

Id eodem exemplo facile demonstratur. Cogita Paullum, & Petrum, nesciens illum esse generantem: nihil vides cur illum *patrem*, hunc *filium* voces. Cogita nunc actionem, qua Paullus genuit Petrum: jam caussam habes cur illum ad hunc mente referas, & hanc actionem mentis referentis declares vocabulo *pater*, quod plures ideas significat, nempe *generantis alium*. Quid, quæso, Paullus generans novi reapse accepit cur feratur ad filium? nihil omnino, sed est idem, qui ante: immo actio illa generandi, quæ caussam referendi dedit, modus erat, qui amplius non est. Itaque non ille a se ipso refertur: sed mens nostra est, quæ refert, & fingit, ideam illam complexam, & illud nomen *patris* adhærere Paullo, *filii* vero Petro. Vere ille quidem dicitur *Pater*, quia vere fuit generans: at non se ipso vere refertur ad filium, sed confictione quadam Logica. Hanc autem confictam adhæsitationem ad objectum vocant Scholastici *denominationem*, & *relationem*: nomen, & ideam non item. Meræ nugæ: nam illa adhæsitatio est commentum, & solum nomen, ac idea complexa est *relatio*. Tolle mentem omnem referentem, tolle nomina relata, relationes omnes sustuleris (1). Quod tironem monitum volumus, ne decipiatur a copio-

(1) *Doctrina hæc nostra tam evidens est, ut non nulli Scholasticorum id ingenue professi sint. Quos vide apud Fonseceam* Metaph. L. V. c. 7. q. 6. sect. 3. & 4. & cap. 15. q. 1. sect. 1.

CAPUT V.

De aliis ideis referendo ad objecta, h. e. de ideis Singularibus, Particularibus, Universalibus.

QUidquid autem nos exſtare percipimus, vocamus *ſingulare* ſeu *individuum*: e.g. hoc conclave, in quo ſcribo, hic Petrus, quem video, ſunt *individua*. Etenim hoc conclave talia adjuncta habet, quæ faciunt ut ſit hoc conclave tantum; ut nihil aliud adjungi queat, dum eſt hoc conclave. Si enim conclavi *quadrato* poſſet addi *rotunditas*, jam non eſſet hoc conclave, ſed aliud. Ita ſi Petro huic poſſet adjungi aliquid vel minimum eſſentiale, quod antea non haberet; non eſſet hic Petrus, & individuum, ſed aliud.

Itaque collectio omnium proprietatum, & modorum, quibus hæc res conſtat, non alia, cauſſa eſt cur Petrus ſit hoc individuum potius, quam aliud. Adeoque notitia *individualis* eſt, quæ repræſentat omnes modos rei: ſeu, quod idem eſt, repræſentat rem exſiſtentem, & omnino ab alia ſecretam (1).

Jam vero *individua* ipſa, tametſi proprietatibus, & modis differunt, in quibuſdam ſimilia ſunt.

E.g. Petrus, Paullus, Franciſcus, ceteri vel ætate, vel ſtatura, vel facie, vel veſtitu, vel alia re differunt: in hoc tamen ſunt ſimiles, quod corpore animali, & mente ſunt præditi, id eſt ſunt homines. Propterea eos ad claſſem quamdam revocamus, quam nomine *hominis* diſtinguimus. Hæc

---

(1) *Cognitio individuorum, ut Petri, Paulli, Franciſci, ſenſibus comparatur. Cum vero ſenſus non cognoſcant peculiarem fabricationem, & ſejunctionem uniuſcujuſque individui; fit conſequens, nos hoc tantum cognoſcere, exſtare individuum: quid vero individuum ſit, non cognoſcere. Tantum videmus*, ſingularem conjunctionem plurium adjunctorum *ſecernere hoc individuum ab aliis: & hoc facere, ut unum amemus, aliud fugiamus. Quænam vero ſit illa conjunctio, explicare non poſſumus. Quare, qui de* principio individuationis *anxie diſputant, amant loqui de rebus, quas non intelligunt.*

Hæc autem classis vocatur *species*. Proinde *species* nihil aliud est, quam *similitudo individuorum*.

Quod si plures *species* consideramus, in quibusdam proprietatibus differunt, conveniunt tamen perpetuo in aliis. Hæc autem *similitudo specierum* dicitur *genus*.

E. g. Omnes homines unam classem, seu speciem animalis faciunt, leones aliam, aliam boves: & harum quælibet peculiarem notam habet, cur ab alia sejungatur: tamen in hoc conveniunt omnes, quod *vivant*, & *sentiant*: quæ duo *animalis* nomine significamus.

Eodem modo *duorum generum similitudo* vocatur *species subalterna*: donec ad primam substantiam perveniamus. Sed hæc ex paradigmate aliquo, quibus Logici abundant, fient clariora.

COROLLARIUM I.

Hinc ideæ Generis, *&* Speciei *sunt universales*.

Nam universale illud vocamus, *quod est commune cum multis*. Vocabulum *homo* potest aptari plurimis hominibus: idea etiam, quæ huic vocabulo respondet, plures res similes exprimit (1). Id ipsum de *animali* dicemus.

COROLLARIUM II.

Hinc ideæ universales fiunt a mente nostra abstractione & præcisione.

Nam species tunc fit, cum, omissis & veluti mente præcisis singularibus uniuscujusque individui modis, ea tantum considero, in quibus sunt similia. Quæ cognitio hac de caussa vocatur Logicis *idea abstracta*, & *præcisa*: nec tamen desinit esse *clara*.

CO-

(1) *Intellige: primo intuitu, & ex vulgi opinione. Philosophis vero certum est, nec vocabulum* homo, *nec* ideam, *quæ illi respondet, esse universalem, nisi voce tenus. Quidquid enim in mente est, per sensus ingreditur, & singulare est: ut supra diximus c.3. & 4. & in* Corollariis *seqq. fusius explicabitur.*

COROLLARIUM III.

Hinc nullum exſtat univerſale re ipſa.

Nam nulla exſtat res, quæ ſit communis cum multis individuis. Natura enim Petri non eſt in Paullo, & e converſo illa Paulli non in Petro, ſed tantum quædam huic ſimilis: Exſtant igitur duntaxat individua, quorum ſimilitudo in cauſſa eſt, cur ideas univerſales, ſenſu vulgato, eliciamus.

COROLLARIUM IIII.

Hinc idea Individui *plus exprimit, quam idea* Speciei. *Hæc vero plus, quam idea* Generis.

Nam *individuum* exprimit rem eo modo, quo exſiſtit: h. e. ornatam omnibus proprietatibus: *ſpecies* exprimit prædicata, in quibus ſunt ſimilia; miſſis aliis, per quæ differunt: *genus* vero minus adhuc exprimit. Illud autem, quod additur, vocatur *differentia*. Sic *rationabile* eſt differentia hominis a bellua: collectio autem proprietatum Petri (Scholaſtici eam vocant *Petreitatem*) eſt differentia Petri a Paullo.

COROLLARIUM V.

Hinc Species *de* Individuo *adfirmari poteſt:* Genus *etiam de* Specie: *non contra.*

Nam cum *Petrus* plures ideas comprehendat, quam *homo*, vere dico, *Petrus eſt homo*: quod valet, *in Petro dantur prædicata ſimilia aliis hominibus*. Male tamen dicam, *Homo eſt Petrus:* quod ſignificat, *prædicata, quæ Petrus habet ſimilia aliis hominibus, conſtituunt integrum individuum, quem vocamus Petrum:* quod eſt falſum. Eodem nomine bene enuncio, *Homo eſt animans*: male vero, *Animans eſt homo*. Et de his hactenus (1).

I.Quod

(1) *Hæc in præſentia indicare ſatis fuerit: nam largior explicatio dabitur Libro* IIII. *p.* 1. *c.* 2. *ubi de* Propoſitionibus *agemus.*

I. Quod si a me quæritis, Adolescentes, quare, etiamsi nulla *idea* habeat objectum universale, tamen appelletur *universalis*; dicam sic vocari, non quia re ita sit, sed quia ita esse videtur. Id aliquo illustrabimus exemplo.

1. Cum considero, Petrum in hoc esse simile aliis hominibus, quod *sentiat*, *&* *ratiocinetur*; &, quin memorem alias proprietates, hæc duo vocabulo *homo* significo, facio ideam universalem *hominis*. Hæc autem idea habet objectum singulare: nihil enim non singulare per sensus ingreditur. Verumtamen quia cogitans Petrum, Paullum, Joannem, possum talem ideam elicere, tamque similem priori ideæ *hominis*, ut videatur eadem idea; & inter disputandum vel in Logica, vel Physica de omnibus hominibus sic loquor, quasi esset unus homo; proinde imprudenter mihi persuadeo, esse unam rem, adeoque universalem.

2. Cum in *malo* e. g. præsidio microscopii exploro, quonam pacto succus e terra extractus per canales quosdam ingrediatur, percoletur, donec tandem in substantiam arboris & fructus cedat, fingo ideam talem, qualem effingere possum pruni, palmitis, ceterarum. Itaque quod ad Physicam investigationem pertinet, perinde se habent omnes arbores, ac si esset malus tantum: & de iis, propter similem fabricationem, eadem disputamus. Quare unaquæque harumce idearum habet objectum reapse singulare: nobis tamen imprudentibus, ac præcipitanter judicantibus videntur omnes, idem objectum habere, seu universale.

3. Jam si in Petro id tantum cognosco, in quo est simile leoni, bovi, pecudi; h.e. si mente percipio tantum eum & *vivere*, *&* *sentire*; exprimo ideam universalem *animantis*: h.e. ideam, quæ habet objectum singulare, sed tam simile aliis, ut videatur idem objectum, & universale. Ex his autem fluit sequens

COROLLARIUM.

Hinc ad ideam universalem plura individua cognoscere necesse est.

Nam etsi aliquis homo primo mihi veniat in mentem, oportet mentem meam alia individua veloci cogitatione percurrere. Secus non advertet, tale prædicatum esse univer

sa e,-

ſale, h. e. ſimile aliis. Nam fieri non poteſt, ut animadvertam rem unam eſſe ſimilem alteri, cum tamen nulla habeatur, cui ſimilis ſit.

Neque opus eſt, ut ſingula percenſeam nominatim, cum id ad rem aliquam adſimilandam importunum ſit: mens enim velociſſimo curſu luſtrat omnia. En exempla.

1. Cum legimus ſcriptum aliquod, videmur nobis ſingula vocabula unica perceptione intelligere: quod ſecus eſt. Nam ſi rem diligentius conſideramus, perſpicue cognoſcemus, non modo ſingulis litteris, quæ in quolibet vocabulo continentur, ſed ſingulis intervallis litterarum ſingulas perceptiones reſpondere. Adeo ut dum putamus, nos unam perceptionem tantum habere, decem, aut quindecim continenter menti noſtræ ſe offerant.

2. Cum audio vocem *Rex*, *Sacerdos*, *Pater*, videor mihi unam rem tantum cognoſcere: quod non ita ſe habet. Nam cum hæc vocabula ſint relata, non poſſum ſignificationem intelligere, quin Regem ad ſubditos, Sacerdotem ad rem divinam, Parentem ad filios referam. Tamen vix eſt, qui ſibi perſuadeat, ſe tot objecta uno ictu oculi percipere. Cauſſa eſt, quia tam celeriter id conficimus, ut mens noſtra rapidiſſimo ſuo curſu acta ne advertat quidem: nec imago eorum, quæ cognovimus, in animo noſtro alte defixa impreſſaque eſt.

II. Eadem ratione nullum eſt *Nomen* re vera univerſale. Nam cum dico, *Petrus eſt homo*, *Paullus eſt homo*, *Franciſcus eſt homo*, videor mihi idem nomen de tribus individuis enunciare: quod multo aliter ſe habet. Nam tria nomina ſimilia, id eſt, quæ ſimilem oris conformationem in proferente poſtulant, & ſimilem adfectionem in audientis aure movent, & ſimilem ideam in eo, qui audit, ſuſcitant, duntaxat protuli. Tam ergo eſt poſſibile, ut in tribus illis propoſitionibus idem nòmen enunciem, quam eſt poſſibile, ut tria individua ſint unum individuum. Quare nomen *homo* videtur eſſe idem, & univerſale, propterea quia tam eſt ſimile alteri nomini *homo*, *homo*, ut nemo illud ſecernere queat: nec niſi ex differentia temporis, ac ex aliis circumſtantiis dignoſci poſſint.

COROLLARIA GENERALIA.

I. *Hinc refutatur Plato, qui magno verborum ambitu persuadere conabatur, esse quasdam substantias intelligentes, a Deo emanantes, & ab eo distinctas, ac a singularibus diversas, æternas, universales, rerum sensilium exemplaria, quarum participatione res sensiles exsistunt.* (1)

II. *Refutantur Semiplatonici seu Eclectici, qui, ut Platonem ab irrisione liberarent, easdem naturas, & ideas* hominis, equi, bovis; *tum etiam* boni, pulcri &c. *diverso modo æternas, & universales faciebant.* (2) Hæc enim omnia sunt fabulæ, ut ex dictis est manifestum.

III. *Rejiciuntur Scholastici, qui existimant, esse aliquam naturam universalem, de qua ad fastidium usque disputant in scholis.* (3)

Hi enim ex nimio usu idearum abstractarum, quæ in acceptione vulgari habentur universales, facile sibi persuasere, *earum objecta vere esse universalia*. Deinde cum viderent, eadem nomina rebus ipsis haud inepte tribui, in aliam sententiam ivere, *non plus esse in objecta re, quam vocabula declarant*. Proinde quasi naturas rerum liquido cognitas habe-

(1) *Arist.* Metaph. L. XIII. c. 4. *qui* Poster. L. I. c. 19. & Metaph. I. c. 7. *eas* nugas canoras, & inanes cantiones *appellat*.

(2) *Vid. Eustratius* in Aristot. Ethic. ad Nicomach. *L. I.* c. 4. & *Petavius*, Theolog. Tom. I. L. IIII. c. 9. & 10. & *Bruckerus*, Hist. Philos. de Ideis. Sect. 1. §. 2. 5. 6. 9. Augustæ 1743. 16.

(3) *Reales a sæculo X. in hac sententia fuisse, ut existimarent, ideas universales vel esse substantias exsistentes in singularibus, vel ideas Platonicas, vel formas immersas in materiam, ut censet Aristoteles, vel statum rei Physicum cum Logica notione confusum, copiose demonstrat Joan. Saresberiensis scriptor sæculi* XII. Metalogici L. II. c. 11. *Reales enim partim ad Platonicos, partim ad Aristotelicos pertinebant; Nominales vero ad Stoicos. Confer idem Brucker. l. c. p. m.* 218. *seqq. Quid vero recentiores Scholastici de hoc argumento disputent, nemini ignotum est.*

haberent, multa & intoleranda dixere, quæ vel tiro quisque oculatus futilia esse animadvertet.

Exemplum sit, *Divisio rei universalis in* v. *Prædicabilia:* (1) de qua sine ullo fine disputatur, quasi re vera essent quinque res, quibus talia nomina possent adscribi. Quæ enim dicunt de quatuor primis Prædicabilibus, ex hoc fonte oritur: *Intelligere se, qualis sit natura hominis, belluæ, cetera*. Quod sine ulla dubitatione est falsum. Nam Philosophi quantumvis oculati proprietates quasdam rerum tantum cognoscunt, essentiam non item: nec nisi temere dicent, esse hoc potius, quam illud. (2) Quod ei, qui celebres perscrutatores naturæ hujus, & superioris sæculi pervolverit, manifestum erit.

Cavete igitur, Adolescentes, ne putetis ea, *quæ abstracte dicuntur, reapse ita se habere*. Nec vobis persuadeatis, *comparare vos posse adæquatas ideas rerum, quæ in orbe terræ sunt:* utrumque enim falsum est. Sed rem quamque suo merito existimate: nec aliquid dijudicetis, quin prius summa animi contentione disquiratis, utrum res eo modo se habeat, an secus.

(1) *Conferat, qui plura cupit, quæ de* Quinque Prædicabilibus *in vulgatis Logicis traduntur: a quibus nos abstinere commodius duximus.*

(2) *Evidens est, sermonem esse de proprietatibus notis, quæ ex essentia seu natura fluunt: quæ proprietates cum totam essentiam non faciant; falso constituunt Peripatetici*, hanc esse totam essentiam, illam differentiam Physicam Hominis: *nam differentia est re ipsa eadem essentia, quam ignoramus. Hæc ut occurramus erroribus vulgatis: nam ad usum Logicum satis sint, quæ supra docuimus. Sed hæc fusius exposuimus in* Metaph. L. IIII. *c.* 2. *&* 3. *pag.* 119. *seqq.*

LIBRI TERTII

PARS ALTERA

DE
IDEARUM SIGNIS

CAPUT I.

De natura, & utilitate, ac uſu Vocum.

CUM Deus hominem finxerit ad ſocietatem, humana autem ſocietas ſtare non poſſit, niſi homines, quæ in animo cogitant, ſibi invicem monſtrent aperte; oportuit modum inſtituere, quo perceptiones mentis veluti e domo ſua foras prodirent, & aliis manifeſtarentur. Ad hunc finem conſequendum nihil aptius pulcriuſque reperiri potuit, quam cogitata noſtra ita humanis vocibus alligare, ut, iis auditis, quæ alii concipiunt in animo, plane perciperemus. Cum enim tanta ſit facilitas voces pronunciandi, quantam nos intelligere quodammodo poſſumus, explicare non poſſumus; nulla excogitari poterat accommodatior via ad infinitam perceptionum copiam, incredibilemque percipiendi celeritatem declarandam, quam voces, quæ & infinitæ propemodum ſunt, & innumeris pæne modis fingi poſſunt, & moderari.

Veteres de origine ſermonis deliria multa cogitarunt. Fuere, qui dicerent, homines infantes natos, neceſſitate, quæ cupiebant, quærendi, quoſdam ſonos edidiſſe. (1) Alii autem

(1) *Epicurei: audiatur pro omnibus Lucretius:*
„ At varios linguæ ſoniturantaus ſubegit
„ Mit-

autem affirmarunt, primos homines a Deo habuisse, ut vocabula quædam proferrent, quæ natura sua res significarent. (1) Postremo alii copiose disputarunt de Adami lingua, quoque modo ex paucissimis vocabulis ad tantam amplitudinem pervenerit. (2)

Verum hæc refutatione non indigent. Nam quod ad primas sententias attinet, consuetudo cum infantium, tum eorum, qui surdi sunt, pro confutatione est: hi enim omnes, nisi loqui audiant, non loquuntur. Nec illud tertium de Adamo disputationem habet: quo enim modo vocabula rerum habuerit ille, nescimus. (3) Iccirco istis inutilibus supersedemus, & venimus ad utiliora. F 3 Id

---

„ Mittere, & utilitas expressit nomina rerum. &c. *L. V. de Rer. Natur. v.* 1027. *Conf. Diodor. Sicul. L. I. &* *Horat.* Serm. L. I. Satyr. 3. ver. 99. seq.

(1) *Est in hac sententia Cratylus apud Platonem, qui sic loquitur:* Ὀνόματος ὀρθότητα εἶναι ἑκάστῳ τῶν ὄντων φύσει πεφυκῆαν . . . . ἀλλὰ ὀρθότητά τινα τῶν ὀνόματων πεφυκέναι, καὶ Ἕλλησι, καὶ βαρβάροισι τὴν αὐτὴν ἅπασιν. *h. e.* „ Rebus singulis inesse rectam quamdam nominis rationem . . . Sed eamdem omnibus & Græcis, & Barbaris esse nominum rationem, eamque natura esse constitutam. „ *Plato* in Cratylo init. Tom. I. pag. 383. edit. Serrani. *Et iterum pag.* 425. *hæc habet*: ὅτι τὰ πρῶτα ὀνόματα οἱ θεοὶ ἔθεσαν, καὶ διὰ ταῦτα ὀρθῶς ἔχει: *h. e.* Deos prima nomina imposuisse, & hac de caussa recte illa esse instituta.

(2) *Rich. Simon.* Hist. Critic. Veter. Test. *L. I. c.* 14.

(3) *Viri non nulli docti argumentis demonstrarunt, Adamum nisi loqui audisset, aut Deus illi manifestasset alio modo, habere eum facultatem loquendi, numquam locuturum: quod experientia in surdis ostendit. Quare existimant verisimile esse, rem tali modo evenisse, ne miracula sine ulla necessitate ponantur. Deinde suspicantur, Deum permisisse, ut arbitratu suo sonos uniret, & iis designaret unamquamque rem.: quæ postea vocatæ sunt illo modo, quo Adamus vocavit. Colligunt id ex illo Genes. II. v.* 19.

ויבא אל האדם לראות מה־יקרא־לו וכל אשר יקרא־
לו האדם נפש חיה הוא שמו: ויקרא האדם שמות
לכל הבהמה:

id est: Et adduxit ad ipsum hominem, ad videndum quid voca-

Id ergo certum est, hominem facultatem habere sonos ore articulatos edendi: quod tali modo fit. A postrema parte linguæ ad pulmones protenditur canalis quidam, quam *asperam arteriam*, seu *tracheam* vocant. Hæc prope linguæ radicem amplior est, & membrana tegitur, quæ vocatur *larinx*, cujus exiguum ostium seu rima nominatur *glottis*. Porro glottis cartilaginibus, & musculis obvolvitur, tali virtute præditis, ut eam vel laxare queant, vel restringere. Aer itaque per tracheam intrans pulmones (qui follis instar tum inspirando dilatantur, tum respirando contrahuntur) cum inde exit, & in glottidis cartilagines incurrit, ipsius membranulas concutit, & tremorem quemdam seu fremitum edit. Hunc autem fremitum, seu sonum, qui tantum ex vocalibus constat, lingua nostra articulatum facit, h. e. ex consonantibus, & vocalibus compositum, seu per syllabas distinctum: dum versus palatum, aut nares, aut dentes aerem impellit: dum eum continet, vel quodammodo fluere permittit: aliis & aliis modis fingit & moderatur. En vox humana, seu verba. (1)

Quod si lingua fremitum illum non fingit, *inarticulata* vox dicitur, ut sunt *suspiria*, & *gemitus:* qui quosdam animi adfectus se ipsis significant: de quibus in præsentia non disputamus.

Voces autem articulatæ sunt signa rerum, ad quas significandas adhibentur. Nam signum est, *quod præter sui ideam excitat in animo ideam alterius rei*. Vox autem *Alexander Macedo* excitat in mente ideam Alexandri Magni.

Jam plures sunt res, quæ in nobis excitant ideam alterius rei. Quædam natura sua veluti effectus aliam rem revo-

---

vocaret illud: & omne quod vocavit illud homo animæ viventis, hoc nomen ejus: & vocavit homo nomina omni animali. *Et hic est sensus verborum Moysis: non vero ille, quem alii fingunt, cum dicunt, Adamum ea nomina imposuisse, quæ plane explicarent naturas uniuscujusque animalis: quod nec in textu habetur, nec ex eo deducitur.*

(1) *Plura alia phænomena, dum vocem edimus, evenire, viri docti demonstrarunt. Qui ea penitus noscere cupit, legat doctissimum Ammanum*, de Loquela, edit. ann. 1727. *qui vel solus in hoc negotio audiri meretur.*

revocant ad mentem, eamque ſignificant; ut *fumus* ſignificat *ignem*. Hæc vocantur ſigna *naturalia*. Alia vero ab hominum arbitrio habent, ut rem ſignificent: e. g. *ramus* in caupona *vinum* ſignificat: *laurea* in capite hominis, *triumphum*. Vocantur hæc ſigna *arbitraria*.

Præterea idem ſignum plures res diverſo modo ſignificare poteſt. Nam *ramus olivæ* natura ſignificat & *pomum*, & *arborem*: tamen in porta cauponæ ex conſtitutione hominum ſignificat etiam *vinum*. Deinde idem nomen & ſigno, & rei ſignificatæ tribui poteſt: e.g. *imago Joannis V.* quæ in nummis aureis fingi ſolet, vocatur *Joannes V.*

I. *Hinc fit manifeſtum, voces eſſe* ſigna arbitraria *rerum, ad quas ſignificandas conſtitutæ ſunt.*

Id manifeſto conficitur ex linguarum, quæ in orbe terræ ſunt, varietate. Voces enim, quæ Luſitanis aliquid ſignificant, Gallis & Germanis vel nihil ſignificant, vel aliud diverſum. Immo in eodem regno, provincia, & urbe, voces aliud & aliud pro lubitu hominum declarant.

Sunt voces, quæ, ſi proprie accipiantur, verecunde dicuntur: quæ ab aliis prolatæ, vel alia occaſione obſcene ſonant. (1) Sunt, quæ in uſu ſunt apud plebem, quas politi homines & urbani non intelligunt. Sunt, quæ Aulicis, quæ Philoſophis, quæ Poetis, quæ aliis diſciplinarum profeſſoribus familiares ſunt, quas, qui illa munera non tractant, vix percipiunt. Si tabernas, ſi officinas quaſque curioſe percurras, audies vocabula, quæ, ut linguæ vernaculæ peritus ſis; vel numquam audiſti, vel aliud ſignificare exiſtimaſti. Si vetera monumenta tuæ linguæ legas, vocabula offendes, quæ jam obſoleta ſunt, & fortaſſe non intelliges. Adeo verum eſt, vocum ſignificationem ab hominum conſtitutione pendere.

II. *Hinc voces ſunt etiam* ſigna arbitraria *perceptionum, quæ ipſis rebus reſpondent.*

E. g. Mater coram infante pronuncians vocem *feles*, digitum frequenter intendit in felem. Puellus initio non niſi ideam vocis habet: adſuetus tamen vocem non audire;

 quin

[1] *Leg. Cicero*, epiſt. Famil. L. IX. epiſt. 22. ad Pætum, *qui hæc accurate exponit.*

quin ſimul felem adſpiciat, ita in memoria conjunguntur idea *vocis*, & idea *felis*, ut una audita alia ſtatim objiciatur; idque tam velociter, ut videatur habere ſe ideam felis tantum, non vocis. Procedente ætate, & cum puer jam intelligit, quid ſit cognitio; audiens vocem *feles*, non ſolum cognoſcit felem, ſed etiam cognoſcit, eum, qui profert, habere ideam felis.

Itaque audita voce *feles*, triplex idea animo obverſatur: idea *ſoni*, ſecerno etenim illum ſonum ab alio: idea *felis*, intelligo enim de fele eſſe ſermonem: & idea *notionis*, quam habet ille, qui loquitur; nam certo ſcio, eum, qui mecum loquitur, habere ideam felis. Hæc tria vox quælibet ſignificat. Quoniam vero de fele præſertim eſt ſermo, & hunc præcipue volumus ſignificare, iccirco per errorem exiſtimamus, hanc vocem *feles* ſignificare felem duntaxat.

Eodem modo cum linguam peregrinam addiſcimus evenit. Nam præceptor docet, vocem *donna* Italis ſignificare vocem *mulier*: idque memoriæ mandatur, & veluti quodam nexu hæ ideæ copulantur. Hinc audita voce *donna* (præter ideam ſoni) ſtatim objicitur idea vocis *mulier*: deinde objicitur idea *rei ſignificatæ*, nempe mulieris: tertio loco occurrit idea *notionis*, quam habet, qui vocem edit. Ergo quatuor ideæ occurrunt menti. Quod evidens fit in iis, qui peregrinum idioma nondum arripuerunt: hi enim plane cognoſcunt, ſe has quatuor ideas habere. Quia tamen finis eſt, rem tantum cum aliis communicare; ideo reliqua non curamus, tantum dicimus, audita voce *donna*, ipſam mulierem ſignificari.

Quod ſi pro vocibus *ſcriptura* utimur ad res ſignificandas, eadem idearum ſeries obverſatur menti. Conſtituerunt Itali, his litteris *d*, *o*, *n*, *n*, *a*, notare ſonum, quem edimus, cum dicimus *donna*. Itaque cognitis litteris ordine poſitis, primum occurrit menti idea complexa litterarum: id eſt, quinque ideæ litterarum: deinde obverſatur idea vocis *donna*, cujus loco ſcriptura illa utimur: tum idea occurrit ipſius mulieris: poſtremo objicitur idea notionis, quam habuit ille, qui vocem ſcripſit. Cum tamen præcipuus ſcripturæ, ut vocum, finis ſit, rem ſignificare; propterea per imprudentiam exiſtimamus, ſcriptura

unum

unum tantum ſignificari : quamvis, ſi rem curioſius exploramus, multo plura menti noſtræ ictu oculi objiciantur.

Scriptura igitur, ut vox, & rerum, & idearum *arbitrarium ſignum* eſt, idque vel ſtriptura conſtet characteribus communibus, vel hieroglyphicis & figuris : qui mos erat Aegyptiorum, ut etiam nunc Romæ videmus in Obeliſcis, qui hoc characterum genere depicti ſunt.

III. *Hinc voces (idem de ſcriptura dicendum eſt) non ſolum ſunt ſigna rerum, & perceptionum, ad quas demonſtrandas inſtituta ſunt ; ſed etiam aliarum rerum, quæ ex more gentis, & linguæ cum illis ſunt conjunctæ : quæ plerumque ſunt adſectus animi.*

E. g. Hæc vox *mentiris*, ſi proprie accipiatur, nihil aliud ſignificat, quam *aliud ſentis*, *aliud dicis*. Adtamen homines huic voci ideam alligarunt hominis *præ ſe contemnentis eum*, *cum quo loquitur*, *eumque contumelia adficientis*. Quæ *ſecundaria* ſignificatio nominatur.

Hæc autem ſignificatio *ſecundaria* interdum ipſi voci eſt alligata, interdum non item : ſed vel geſtui corporis, vel oris conformationi, vel ipſi vocis intentioni & remiſſioni, vel contextui ſermonis, loco, tempori, ceteriſque adjunctis. Quare qui hujuſmodi verba alio geſtu, aliiſque adjunctis profert, nihil incommodum, aut intolerabile pronunciat.

Ex quo apparet, verba, ſi *primariam* ſignificationem reſpicimus, obſcena non eſſe : nulla enim res licet turpis eſt, quæ non aliquo honeſto vocabulo poſſit explicari. Quod ſi voluntatis propenſionem, quæ tali verbo *ſecundo loco* ſignificatur, perpendimus, vel honeſta, vel inhoneſta vox eſt. Nam ſi ita rem ſignificat, ut ſimul indicet, hominem non niſi coactum talia nominare, eaque verba uſurpare ; honeſta vox putatur : id enim probi homines, & urbani faciunt. Secus, fœda eſt & de trivio.

Etiam & illud eſt manifeſtum, cur ſermo omni figurarum varietate ornatus multo magis, quam ſimplex, efficax ſit ad aliquid conficiendum, & animos, quo Orator velit, flectendum. Nimirum verba illa per tropum uſurpata adfectus loquentis varios declarant. Qui proinde occulta, ſed efficaci quadam ratione ſimiles adfectus in iis, qui audiunt, excitare ſolent.

CO-

COROLLARIUM I.

Hinc voces nihil amplius ſignificant, niſi quod ille, qui loquitur, mente concipit. Quod etiam de ſcriptura dicendum eſt.

COROLLARIUM II.

Hinc eadem vox apud diverſos homines non ſemper eamdem ideam ſignificat.

COROLLARIUM III.

Hinc verba non ex noſtris ideis interpretari debemus, ſed ex ideis eorum, qui iis utuntur.

Exemplo clarior res fiet. Nomen *Deus* eruditi, & ineruditi Græci, Romani, Barbari promiſcue uſurparunt. Sciſciteris ab ſingulis, qualem ideam eidem nomini ſubjecerint: longe diverſa ſenſiſſe cognoſces. Epicureus reſpondebit, intelligere ſe Deum corporatum figura quaſi humana. Stoicus, eſſe ignem per univerſum ſparſum. Platonicus alio modo: alio Pythagoreus, & Peripateticus, & ceteri reſpondebunt. Hæc Philoſophi.

Ineruditi vero cum Greci, tum Romani putabant, plures eſſe Deos, eoſque finitos, & humanis infirmitatibus animi ſubjectos. In quo adhuc mire diſſentiebant. Adeo ut ſi differentias idearum, quæ huic nomini ſuppoſitæ fuere, perſequi vellemus omnes, finem ſcribendi non faceremus.

Sed quid ego Ethnicos commemoro, ſi nobis tam multa ſuppetunt domeſtica exempla? Chriſtiani omnes nomine *Deus* utimur frequenter: at non eodem ſenſu omnes. Indoctum, & agreſtem ſi interrogas, quid ſit Deus: audies, eſſe rem homini ſimilem, quæ audit, loquitur, ambulat. Vix eſt, qui, auditis nominibus *Deus Pater*, non ſibi fingat, ſenem liberali facie, barba in pectus demiſſa, triangulo redimitum, ſedentem ad ſiniſtram Chriſti, & reliqua. Periculum ego feci, & commiſerabar homines audiens, quæ quiſque pro ſua facultate reſpondebat.

Semi-

Semidoctum si interrogas, & ipse diversa dabit, explanare volens confidenter, quid sit Deus. Doctissimum quemque, & subacti judicii si consulis, audies, nullam nos habere ideam claram Dei, sed obscurissimam: atque potius cum veteribus Episcopis dicere posse, quid Deus non sit; quam, quid sit. (1) Hi omnes, quisque pro sua eruditione, eidem nomini *Deus* differentes ideas adjungunt.

Quare si legens librum aliquem Græcorum, aut Romanorum, aut quorumdam ex veteribus Hæreticis, qui impias de Deo sententias excogitarunt, nomen *Deus* eo sensu accepero & exposuero, quo Catholici docti loquuntur; fecero inepte: propterea quia Historia demonstrat, diverso sensu illos accepisse, ac nos.

Eodem modo, si mihi persuasero, quod sane quam frequentissimum est, nomen *Deus* tantum exprimere, quantus Deus est: turpiter erravero: cum certum sit, vocabula nihil amplius significare, quam quod illi, qui loquuntur, constituunt. Nam cum homines ignorent, quid sint essentiæ & naturæ rerum, non possunt ullis vocabulis naturam & proprietates omnes comprehendere.

CAPUT II.

De Generibus vocum, quibus homines utuntur.

JAm cum omnia, quæ percipimus, & sub sermonem cadunt, sint vel *res*, vel *modus* rei; ad hæc significanda quædam instituta sunt vocabula, quæ vocantur *nomina*. Ea, quæ

---

(1) „ *Deus ineffabilis est: facilius dicimus, quid non sit; „ quam quid sit. Terram cogitas? non est hoc Deus. Mare „ cogitas? non est hoc Deus . . . . Hæc solum potui dicere, „ quid non sit. Quæris quid sit? Quod oculus non vidit, nec „ auris audivit, nec in cor hominis adscendit.* „ August. in Psalm. 85. n. 12.

„ *Deus enim est, qui cum dicitur, non potest dici: cum „ æstimatur, non potest æstimari: cum definitur, ipsa sua de„ finitione crescit: quem totum omnia nesciunt, & metuen„ do sciunt.* „ Auctor libri de Fide Orthodoxa, apud Ambrosium.

quæ res significant, appellantur substantiva: ut *Sol*, *Luna*. Quæ modum rei, seu rem comparatam ad aliud, vocantur adjectiva: ut *pulcher*, *niger*. Quod si substantiva interdum significant modos, ut *albedo*, *prudentia*, hoc ideo evenit, propterea quia tunc mente concipimus hujusmodi modos instar rei & substantiæ: h. e. sine relatione ad aliud.

Porro autem humanum commercium amat varietatem, & brevitatem. Hinc *pronomina* excogitata sunt, quæ loco *nominis* easdem res, seu modos significarent, at non ita clare ac *nomina*: ut inutiles repetitiones vitaremus, & aurium sensui, qui sane est fastidiosissimus, consuleremus.

Cum autem hominum consuetudo ac commercium nequeat stare, nisi voluntatem nostram aliis manifestemus ajentes, aut negantes; iccirco vocabula inventa sunt, quibus hæc demonstraremus, quæ vocantur *verba*. Verbum enim est vocabulum, quod significat, me non solum aliquid percipere, sed etiam adfirmare, unam ideam alteri convenire, vel non convenire.

Verum hæc simplicitas significandi tantum in verbo *sum* permanet: nec in omnibus personis, sed, quod ad investigationem Philosophicam pertinet, in primis solum, maxime in tertia *est*. In ceteris, si exsistentiam significent, inveniri potest: quod plerumque non evenit. Nam cum incredibilis percipiendi velocitas homines vel nihil de hoc cogitantes impellat ad sermonis compendium, adfirmationi illi, quæ propria erat *verbi*, addiderunt significationem adtributi, personæ, temporis, cetera. *Amo* enim non solum significat *esse amorem*, sed *me in præsentia amore adfici*. Immo, si indicativum demis, exprimit etiam quosdam animi motus, nimirum imperii, ut *fac*: desiderii, ut *legas*, *auscultes*.

Eadem sermonem compendifaciendi voluntas ac studium reliquas vocabulorum perperit classes, *participium*, *præpositionem*, *adverbium*, *interjectionem*, *conjunctionem*. Quæ reapse *nomina* sunt, etsi aliis & aliis vocabulis distinguantur. Participium in hoc est Nomen, quod res significat, nihil judicans: in hoc Verbum, quod exprimit differentiam aliquam temporis, ut *legens*, *lecturus*. Cetera exprimunt relationes quasdam, seu modum, quo res fit, & a nobis percipitur: & compendia sermoni faciunt.

Quo vero facilius percipiamus, quam fuerint brevitatis

tis homines studiosi, ipsa vocabula sigillatim consideremus, profecto intelligemus, pleraque vocabula, si pauca excipias, esse in omnibus linguis universalia. Id non casu, sed consilio & necessitate factum esse, nullo negotio deprehenditur. Nam si singulas res singulis vocabulis distingueremus, quis esset modus vocabulorum fingendorum? quis ea memoria tenere posset? Age fingamus, me vel omnes capitis capillos, vel unius arboris frondes, vel arenæ grana, quæ in hac domo continentur, & his similia suis nominibus velle secernere: fingamus, quod multo est difficilius, me hæc posse mandare monumentis, & Lexicon componere: possemne vel de iis cum aliquo disputare, vel aliquem ex Lexico disputantem intelligere? Præterea quodnam inde emolumentum exsistit ad augendas disciplinas, & rempublicam adjuvandam? nullum profecto.

Quare fixum & ratum sit, non casu, sed necessitate hæc inducta esse vocabula universalia. Nam ubi utilitas exigebat, ut in urbibus, castellis, regionibus, populis distinguendis: ubi autem omnino necesse erat, ut in hominum nominibus constituendis; singularia verba ficta fuere, & usurpata. Nec enim aliter humana societas, & commercium poterat constare, nisi eum, quocum mihi res est, ab aliis possem distinguere, & seorsum nominare. Hæc in tanta dicendorum copia delibasse, satis fuerit: cetera, quæ de vocabulorum proprietatibus disputari solent, usu, & meditatione sine ullo labore percipient tirones.

CAPUT III.

De usu vocum, in Philosophia præsertim.

VOces itaque quia datæ homini sunt tamquam signa, quibus aperire possit quod cogitat, ceterorumque suavissima perfrui consuetudine, si homines esse volumus, id est si alios intelligere, ab iisque conamur intelligi; non nulla facere, quædam vero cavere sedulo necesse est. Quod etsi hominibus singulis necessarium sit; iis tamen, qui Philosophi esse cupiunt, usque adeo est necessarium, ut nisi fecerint, explodendi sint a convictu litteratorum.

I. *Principio iis tantum verbis uti debemus, quibus adfigatur*

gatur significatio certæ ideæ : secus abutemur perverse auditorum patientia sonos inanes edendo. Quod frequentissime usuvenit: potior enim hominum pars, nec indoctorum modo, sed etiam eruditorum, quod a prima ætate adsueti sunt vocabula quædam in familiari sermone usurpare, plurima infarciunt, quæ tamen interrogati ipsi, quid significent, nesciunt explicare (1).

1. E.g. Cum vellent aliqui declarare, quid sit *memoria*; dixere, *esse thecam*, *repositorium*, *receptaculum idearum* : & sibi persuasere, intelligere se quod enunciabant. Quod secus fuit: verbo enim *theca*, *repositorium*, *receptaculum*, cum animo nostro adtribuitur, nulla clara idea respondet. Proinde est sonus inanis, quo decipiuntur imprudentes, & cui obscurissima tantum adjungitur idea.

2. Alii, quibus, per imprudentiam suam, aut aliorum malignitatem, res male cessit, incusant *stellas*, *fatum*, & hujusmodi alia: & sibi persuadent, se acu tetigisse rem, quæ eos afflixit. In quo mire falluntur: nam illa verba, dum ad res nostras aut prosperas, aut adversas referuntur, sunt verba *nihili*: & quæ illi ipsi, qui usurpant, non intelligunt.

II. *Deinde cavere debemus, ne cogitationes nostras verbis obscuris exprimamus*. Nam terminus obscurus adjunctam habet obscuram notionem. Ergo, qui audit, non secernet ideam, quæ illi respondet, ab aliis: propterea non intelliget, quid tu profers.

Obscuritas hæc ex duplici fonte profluit. 1. Ex qualitate vocabulorum, quæ aut nullam, aut minime commodam habent interpretationem. 2. Ex nexu & syntaxi eorumdem, quæ in caussa est, cur nullam certam ideam declarare possint. Hæc melius exemplis, quam præceptis, illustrantur. Nos autem a doctioribus exempla sumemus, quippe qui auctoritate sua facilius movent lectores.

1. Utuntur aliquando homines vocabulis vel a se inventis, vel ab aliis traditis, quæ nihil significant. Hujusmodi est ἐντελέχεια *entelechia*, ὕλη *materia*, μορφή *forma* apud Aristotelem. Item *antiperistasis*, *antipathia*, *sympathia*, *natura universalis*, *animalitas*, *præcisio objectiva*, *species intelligi-*

(1) *Confer. Cl. Werenfelsius* de Logomachiis Eruditorum c.6.

ligibilis, *hæcceitas*, *quidditas*, & hujusmodi sexcenta apud Scholasticos. *Ideæ æternæ* apud Platonicos. Nomen *Dii* apud Epicureos. Medicorum Galenicorum, itemque Chemicorum veterum, ut Theophrasti Paracelsi (1) Roberti Fluddi, Boehmii, J. B. Helmontii, ceterorumque Theosophicorum ampullosa vocabula: tum Astrologorum verba, quæ rem nullam significant.

2. Aliud exemplum sint hæ propositiones: *Materia magis appetit formas perfectiores*. *Possibilis est materia spiritualis: & creatura indeputabilis: & spiritus volens non intelligens: & spiritus intelligens non volens: & substantia intellectiva limitata ad solas cognitiones speculativas*. *Ubicatio Angeli est divisibilis re ipsa*. *Potest aliqua res esse*, *& nullibi esse*, *seu nullam habere ubicationem*: & sexcenta hujusmodi monstra, quæ quidam Philosophi frequenter proferunt.

Quamvis enim hujusmodi vocabula seorsum sumta intelligamus, dum vero copulantur, aliud alium contaminat, & vim omnem significandi amittunt: nulla enim res est, cui tales propositiones respondeant. Non aliter ac bene intelligo, quid sit *quadratum*, quid *rotundum*: at vero *quadratum rotundum* quid sit, nullo prorsus modo intelligo. Item clare percipio, quid sit *Minos*, quid *Taurus*: at *Minotaurus*, seu monstrum, quod semitauro, & semihomine constet, quid sit, nullus intelligit.

Frequens hæc est vocabulorum copulatio apud eruditos, si expertes ingenui pudoris inscitiam suam profiteri renuunt, nec curant studiose, ut alios non decipiant. Quos ego Philosophi cognomine minime dignos puto. Multa in hoc peccant Poetæ: non nihil Oratores, & etiam Historici dum vel Poetam, vel Oratorem agunt.

1. Martialis describens gravissimum incendium Vesuvii montis prope Neapolim, sic claudit (2):

Cuncta jacent flammis, & tristi mersa favilla:
Nec Superi vellent hoc licuisse sibi.

Hæc

(1) *Tanta obscuritate*, *tamque insolentibus verbis utitur Paracelsus*, *ut Michael Toxitenius scripserit* Onomasticon, *in quo illius voces exponit*, *ut scripta intelligi possint*.

(2) *Libro IIII. epigr.* 44,

Hæc vocabula, *Superi vellent licuisse sibi*: dum hoc loco copulantur, ejusmodi sunt, quibus nec certa, nec perspicua, nec tolerabilis ulla idea respondet. Sed pejora peccat, cum Domitianum suum effert in cælum. Hic sane talia occurrunt, quæ nulla industria explicaret Poeta. Consideremus vel illud, quod de elephanto cecinit (1):

Quod pius, & supplex elephas te, Cæsar, adorat,
Hic modo, qui tauro tam metuendus erat;
Non facit hoc jussus, nulloque docente magistro:
Crede mihi: numen sentit & ille tuum.

Quantas nugas hìc agat Martialis, nullus non videt. *Pius, supplex, adorare, numen Domitiani, sentire numen elephantum*, sunt verba nihili, hoc est, quæ hoc loco nihil, quod intelligi queat, significent. Simile huic est aliud ad eumdem Cæsarem (2):

Concita veloces fugeret cum dama molossos,
Et varia obliquas necteret arte moras,
Cæsaris ante pedes supplex, similisque roganti
Constitit, & prædam non tetigere canes.
. . . .
Hæc intellecto principe dona tulit.
Numen habet Cæsar. Sacra est vis, sacra potestas.
Credite: mentiri non didicere feræ.

In quo non *supplex* modo a Martiale inducitur dama, sed *intelligens principis*, qui *numen*, & *sacram potestatem* habeat, idque in *feras non mentientes*. Quod quis nobis explanet?

Sed quid damas tam intelligentes Cæsarei numinis, tamque veraces demiramur; si Jovem ipsum Deorum patrem, quique nutu suo cuncta regere & moderari Ethnicis ipsis, maxime Poetis videbatur; pauperrimum & fere mendicum præ Domitiano; si Deos omnes collectim sumtos mala nomina; si Pallada procuratricem Cæsaris quasi mercede conductam; contra vero Cæsarem ipsum Divum inopiam magno supercilio contemnentem, apud eumdem Martialem videmus? Audite solidum epigramma (3): cujus ut præcipuas ineptias indicandi onere me liberem, eas diverso charactere notabo.

Quan-

(1) L.Spect.ep.17. (2) *Ibid*.ep.30. (3) L.VIIII.ep.4.

Quantum jam ſuperis, Cæſar, cæloque dediſti,
Si repetas, & ſi creditor eſſe *velis,*
Grandis in ætherio licet auctio fiat *Olympo,*
Coganturque Dei vendere *quidquid habent:*
Conturbabit *Atlas, & non erit* uncia tota,
Decidat *tecum, qua pater ipſe Deum.*
Pro Capitolinis quid enim tibi ſolvere templis;
Quid pro Tarpejæ frondis honore poteſt?
Quid pro culminibus geminis matrona Tonantis?
Pallada prætereo: res agit illa tuas.
Quid loquar Alcidem, Phœbumque, pioſque Laconas,
Addita quid Latio Flavia templa polo?
Exſpectes, & ſuſtineas, *Auguſte, neceſſe eſt:*
Nam tibi quod ſolvat, non habet arca Jovis.

Hæc, aliaque hujus generis ſatis multa apud Martialem ſe offerunt: vix ut unquam eum Cæſarem, aut quid ſimile laudantem legam, quin ineptum videam. Perplacent tamen hæc virorum ſummorum errata non nullis Poetaſtris, qui tum demum ſe belle & ſcite aliquid ſcribere putant, cum eos verſus fundunt, qui commodam nullam interpretationem habent, & quos illi ipſi, qui ſcribunt, ne dum alii non intelligunt. A quo vitio nec ipſi interdum meliores Poetæ ſibi temperant.

Virgilius deſcribens Didonis caſum miſerandum, cujus anima ob immaturam mortem luctabat cum corpore, & ſolvere nexus non poterat; nec prius receſſit, quam Iris flavum crinem ſecavit; ſic terminat: (1)

. . . . *omnis & una*
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

Alio vero loco (2) narrans Turni necem, hæc habet:

. . . . *aſt illi ſolvuntur frigore membra,*
Vitaque cum gemitu fugit indignata ſub umbras.

Si quæreremus a Virgilio, quid eſſet, *luctare animam cum corpore*: quid, *recedere vitam in ventos*: quid, *ſolvi frigore membra*: quid, *fugere vitam ſub umbras*: facile oſtenderemus, Poetam talem habere ideam illius, quod ſcribit, qualem ille haberet, qui diceret: *Chimæram, quæ cum Minotauro amice in vacuo amœniſſimo, qui eſſet in centro orbis* ter-

(1) Aen. L. IIII. *fine*. (2) L. XII. *fine*.

terræ, *vivebat*; *mutasse domicilium*, *&* *in præsentia habitare in orbe quadrato*, *qui est extra universitatem rerum*. In primo enim loco Epicureum aperte agit: quæ erat philosophia Virgilii: (1) in altero saltim ex Fabularis philosophiæ decretis loquitur: quod cum primi sententia pugnat, & multo minus intelligi potest, quam illud Epicuri. (2)

Jam si Lucanum, Claudianum, reliquosque sequioris ævi perscrutamur, quot non inepta, & nullo modo intelligibilia offendemus? Audiamus Claudianum ipsum de *Raptu Proserpinæ* non ad lyram canentem, sed buccinantem hoc modo:

Inferni raptoris equos, *adflataque curru*
Sidera Tænario, *caligantesque profundæ*
Junonis thalamos, *audaci promere cantu*
Mens congesta jubet.

Quanta quamque ambitiosa epitheta! quæ tamen plus sonant, quam significant. Explica tamen: *Mens congesta jubet promere cantu equos*, *&* *sidera curru adflata*, *&* *thalamos caligantes profundæ Junonis*: nihil, quod intelligi possit, elices. Adeoque sunt verba ambullosa, & nihil significantia, quæ ipse, qui usurpat, vix intelligit. Et, quod miremini, Poeta noster tam vehementi inspiratione divina erat adflatus, ut, propositi oblitus, non *raptum Proserpinæ*, sed *raptoris equos*, *&* *sidera*, *&* *thalamos caligantes* promserit cantu.

Quid? nec ipsi Christiani doctissimi ab hisce ineptiis aliquando cavent. Vel unus Barlæus quodam hymno in Christum (3) tot vel Ethnica, vel nihil significantia conglomerat, ut mirentur qui legant, talia viro docto in mentem venire potuisse. Perpendite vel hæc pauca, quæ ipse evenisse describit:

... *Stel-*

(1) *Legatur Gassendus*, de Vita Epicuri. L. II. c. 6. *&* *Servius ad* Eclogam VI.

(2) *Quid senserint Platonici*, *Stoici*, *Epicurei*, *ex* Apparatu *nostro intelligitur*. *Confer. Lactant.* Institut. L. VII. c. 7. *Plutarch.* de Placitis. L. IIII. c. 7. *Lucretius*, L. III. v. 107. & 844. *Virgilium autem omnium placita interdum admiscuisse*, *fatetur Donatus*, *in* Vita Virgilii.

(3) L. I. Heroic.

. . . . . Stellataque machina Mundi
Proscripsit ferale jubar: micuere secundo
Omine sidereæ facies, dum pignora cælum
Tanta sibi promissa putat: sua frigora fulgens
Aegoceros media voluit mitescere bruma.
Et tepuit glacialis hiems: decessit Olympo
Arctophylax: fugit socia cum conjuge Cepheus,
Et Chiron, Perseusque furens, & Plejas, & ipse
Amphitryoniades.

Quis sanus hic putet, Poetam ullam certam habere ideam ejus, quod canit? quis non potius dementem, & blaterantem existimet? Mittimus recentiores alios, nihil enim frequentius occurrit. (1)

(1) *Nemo nos hic arcessat violatæ Poesios: scimus enim fictionem esse ornamentum, & ut ita dicam, formam quorumdam poematum: atque licere Poetæ aliquid audere a vulgari consuetudine diversum, & id ipsum mirabili dicendi genere explicare. Hoc agimus, non licere Poetæ aut verbis nihil significantibus, aut sententiis, quæ rectam interpretationem non habeant, uti: quod plerumque usuvenit. Nam etsi figuratum dicendi genus amet Poeta, tamen verisimilia dicere debet, & cavere sibi ab iis, quæ communi sensui repugnant: ne mendax, & ineptus habeatur potius, quam Poeta. Nec nos moveat Veterum auctoritas ut putemus, omne, quod illi fecerunt, esse rectum. Nam præterquam quod in hac litterarum luce, omnia ex merito, non ex antiquitate, judicantur; tam multa contra ipsius artis regulas in veteribus Poetis, Claudiano, Lucano, Flacco, Statio, Martiale, Ovidio, ceterisque; interdum & in Horatio, etiam dum* Artem *tradit, & Homero, & Virgilio (sed in hoc rarius) homines præjudiciis non impediti notarunt, ut qui hisce se nominibus tueatur, ut errores perspicuos inducat, tamquam harum rerum imperitus audiendus non sit.*

Nec eos ullo modo excusat verisimilitudo Poetica, *ad quam, veluti ad sacram ancoram, quidam doctores artis confugere solent. Nam primum quales sint istius* verisimilitudinis *certi fines, nullus eorum constituit, ut ad id veluti regulam cuncta dirigere possimus: proinde alii alio & alio modo*

2. Ex historicis haud pauca excerpere possemus, sed vetat consilium operis. Plinius (1) de elephantis loquens, eorumque prudentiam, ne dum cognitionem, exaggerans, sic scribit: *Religio quoque siderum, Solisque, ac Lunæ veneratio est illis*. Quis neget esse nimium? tamen docto scriptori persuasum erat, intelligere se quod enunciabat.

Sed præter ceteros Cornelius Tacitus hunc scopulum offendit. Nam cum propositum esset ei, & sententiis, & stilo supra omnes laudari; plurimaque paucis cuperet explicare; vix fieri potuit quin in aliquas ineptias incideret: tum etiam obscura verba, & vix intelligibilia adhiberet. Hic inducens Agrippinam viduam Germanici (hunc Tiberius imp. veneno necaverat) quæ in Tiberium invehitur hoc nomine, quod Augusto immolans, posteros ipsius odio habeat, loquitur hoc modo: *Non in effigies mutas divinum spiritum transfusum; sed imaginem veram cælesti sanguine ortam intelligere discrimen, suscipere sordes*. Sed quidnam esset, *Divinus spiritus in Agrippinam transfusus*, id ægre explicaret Tacitus: propterea quod nulla huic enunciationi idea clara respondet.

Proximus Tacito est Florus, nisi quod judicandi acie longe Tacito inferior est. Is enim cum granditatem orationis adfectaret, & vix aliquid proprie dictum ei placeret, in ea incidit aliquando, quæ interpretationem non habent. Descripturus Romanorum expeditionem in ultimos Gallæciæ

---

fines dilatant ut omnia complectentur. Deinde in ipsam verisimilitudinem iis probatam (nempe quod sibi constet auctor, & ex opinionibus suo tempore receptis loquatur) gravissimi quidam veterum interdum peccant. Postremo, quænam ista est verisimilitudo, scilicet systemata Philosophorum inter se contraria, sententias se destruentes, res cum quotidiana experientia palam pugnantes, aliasque a proposito alienas, in idem poema recipere, & serio venditare, ut iidem faciunt? Hæc sane viris doctis non alia ratione tolerari posse videntur, nisi ex consuetudine veteres Poetas legendi, qui talibus sunt referti. Sed hæc indicare Philosopho satis fuerit: ea vero veritis artis componenda relinquamus, de quibus nos alio libro de industria differemus.

(1) L. VIII. c. 1.

ciæ populos, enthusiasmo quodam abreptus loquitur hoc modo: *Decimus Brutus Gallæcos domuit, atque omnes Gallæciæ populos, formidatumque militibus flumen oblivionis: peragratoque victor Oceani litore, non prius signa convertit, quam cadentem in maria Solem, obrutumque aquis ignem, non sine quodam sacrilegii metu & horrore, deprehendit* (1). Quis capiat, quid sibi velit declamator noster?

3. Prætermittimus Oratores, ne longi simus. Itaque cum viro doctissimo, & hisce rebus subacto (2) sic concludemus: Si plerosque auctores cum veteres, tum recentiores ad hanc trutinam revocamus; infinita loca in iis facile inveniemus, in quibus talia verba occurrunt, quæ nulla arte explicari possunt, propterea quia nullam certam ideam significant.

III. *Tertio loco cavere debemus, ne uni vocabulo plures notiones adfingamus*. Nam si ita facimus, qui audit non intelliget, de qua notione nos verba faciamus. Incredibile dictu est, quot jurgia in scholis excitentur passim, propterea quod huic legi non serviunt disputantes. Iccirco contendunt vehementer non de re aliqua, quam unus neget, alter adfirmet; sed de significatione vocabuli: cui alter quamdam ideam adjungit, alter aliam.

Exemplo sint hæc vocabula: *formaliter*, *materialiter*, *essentialiter*. Nam diversæ significationes aliis & aliis temporibus unicuique eorum adjunguntur. Quocirca audito vocabulo temere pronuncio, declarare hoc potius, quam aliud.

Quoniam vero plures res obversantur menti, quam voces, quibus eas declarare possimus; adeo ut interdum coacti simus plura objecta uno vocabulo notare; id omnino vitare non possumus. Unum superest remedium, ut constituamus, quam notionem cum tali verbo conjungimus, ne inutiliter & nos, & alios torqueamus. Quod quia Geometræ accurate faciunt, propterea vix unquam ratiocinando altercantur inter se.

IIII. *Quarto loco cavere debet a vocabulis indeterminatis, æquivocis, translatis:* idque ob eamdem rationem.

 1. Nam

(1) L. II. c. 17.
(2) Bibliotheque Universele, Tome X. p. m. 343.

1. Nam vocabulum *indeterminatum* seu *vagum* est, cui eadem notio perpetuo non respondet, sed est multis rebus interdum dissimilibus, commune. Quare qui audit, nequit discernere, qualem ideam cum eo velis potissimum conjungere.

E. g. Definiunt multi cum B. Augustino Philosophiam hoc modo: *Divinarum, humanarumque rerum cognitio seu notitia*. Cum autem vocabula *cognitio*, *seu notitia* sint vaga, qui legit certior non fit, de qua notitia sermo sit: an de Historica, an Philosophica, an Mathematica, an de Certa, an vero de Probabili notitia. Quare melius uterentur vocabulo *scientia*, quod ex disciplina Philosophorum significat, certum habitum demonstrandi.

2. *Aequivoca* sunt, quæ pluribus rebus natura differentibus possunt adtribui: ideoque sunt *indeterminata*. Ea itaque sedulo vitare debemus, si volumus intelligi. Hujusmodi est nomen *Homo*, quando tribuitur homini viventi, & picto, & statuæ. Qui enim tali verbo utitur ad picturas, & id genus alia significanda, nisi moneat lectorem, caussa erit cur sæpe fallatur.

3. *Translatum* est, quod cum adjungitur alteri vocabulo, videtur nobis nativum sensum, ac significationem amittere, & aliam induere (1). Quod ea de caussa fit, ut facilius & venustius, quod volumus, explicemus (2).

E.g. *Flumen* proprie significat aquam, quæ in alveo fluit ad mare. Tamen cum lego apud Ciceronem (3): *Nullius tantum est flumen ingenii, nulli dicendi, aut scribendi tanta vis*,

(1) *Nativa significatio vocabuli numquam translatione perimitur, aut mutatur.* Flumen *enim in exemplo Ciceronis semper significat flumen, seu aquam fluentem. Sed ingenium ac copia dicendi propter similitudinem quamdam cum flumine menti objicitur veluti conversa in speciem aquæ fluentis: ideo mens, quæ duo illa ob analogiam confundit, proprietatem aquæ tribuit ingenio. Confer. disertissimus Gravina*, Dialogo de Lingua Latina.

(2) „ *Modum transferendi verba necessitas genuit inopia coacta, & angustiis: post autem delectatio jucunditasque celebravit.* „ Cicero, de Oratore L. II. c. 38.

(3) *Cicero*, pro Marcello c. 2.

vis, tanta copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit: & alio loco: *Veniet aureum flumen orationis fundens Aristoteles:* judicare debeo, non proprio sensu, sed per metaphoram dici: & significare nihil aliud, quam facultatem plurima verba, & sententias efferendi.

Frequentissimæ translationes occurrunt in vulgari sermone, vix ut ab iis temperare possimus. Hæ tamen facillime dignoscuntur: & qui audit, aut legit sine labore intelligit, quid scriptor sibi velit. Apud Poetas, & Oratores multo audaciores metaphoræ passim se offerunt. Sed Oratoribus, & Poetis relinquimus verborum translationes. At Philosophus ab omnibus verborum lenociniis ambitiosius conquisitis abstinet. Quod si in hujusmodi metaphoras incurrat, callide eas & accurate interpretetur oportet.

COROLLARIUM.

Hinc Philosophus vocabulis uti debet secundum communem usum loquendi.

E. g. Si de rebus domesticis, vel forensibus, vel publicis loquatur, quotidianis vocabulis, & in vulgata acceptione uti debet. Sin autem Philosophorum verbis aliquid exprimere necesse sit, usurpabit illa in eo sensu, quo natio Philosophorum usurpat. Quod si diversam significationem cum verbo conjungere cupit, declaret quo sensu accipiat, & accurate vocabula definiat.

CAPUT IIII.

De vocabulis idearum Obscurarum, Clararum, Confusarum.

VErba autem easdem fere proprietates habent ac ideæ, quarum sunt signa. Quare ex iis, quæ diximus de ideis, fit planum, quidnam de verbis existimare debeamus. Pauca tamen adducenda, quæ uberiorem lucem dictis adferant, & doceant tirones, vitare errores in usu vocabulorum.

I. Porro quemadmodum ideæ simplices sunt claræ, compositæ vero vel obscuræ, vel saltim confusæ; ita verba, quæ ideas

ideas simplices repræsentant, clara: quæ compositas, erunt tum obscura, tum confusa. Hinc verba simplicium non indigent definitione: maxime vero compositarum, quia per clariora verba explicari possunt.

E.g. Interroget me quis, quid sit *dolor*: non potero clarioribus verbis doloris ideam exprimere. Quamvis enim rem plane expedire contendam, aliis & aliis vocabulis, quæ idem significent, utar: reapse vero non explicabunt liquido quid sit dolor. Si tamen interroget, quid sit *camelus* (quæ vox est composita a κάμπτω *flecto*, & μηρὸς *femur*, quia genua flectit) potero ex ideis *femoris*, *genuum*, *coloris*, *figuræ*, *quadrupedis*, clariorem ideam cameli dare.

II. Occurrunt tamen vocabula simplicium idearum, quæ sunt adeo confusa, ut interdum obscura videantur, & sic vulgo nominentur: ea nimirum, quæ singulares adfectiones animi, & sensuum declarant.

1. E.g. Non omnes homines eodem modo objectis externis adficiuntur. De me primum dicam. Ego, qui μύωψ hoc est luſciosus sum, ita comparatos oculos habeo, ut intuenti luminaria accensa in obscuro loco, quadruplo majora mihi videntur, quam re vera sunt. Admoto tamen vitro, quo utor, quadruplo minora sunt, & elegantiam omnem deperdunt. Quare cum ego noctu faciem templi aliquam faculis distinctam inspicio, vel templum ornatum luminibus ingredior, pulcrior illa species mihi est si nude adspicio, quam si oculis vitro armatis.

2. Præterea sunt, qui res aliis ingratas summa cum voluptate degustant. Sunt, qui acutius aliis in eadem distantia audiunt. Odor quidam nobis gratus est, qui puerperis est insuavis: & hujusmodi sexcenta. Proinde etsi iisdem vocabulis diversi homines suos sensus explicent, non ideo singuli easdem ideas designant. Itaque vocabula, quantumvis clara videantur, sunt reapse *confusa*.

3. Præterea quælibet adfectio vel sensuum, vel animi; pro diversis fibris singulorum corporum; pro majori, aut minori mentis ad alia distractione, interdum remissior, interdum acutior est: idque in eodem homine, & multo magis in diversis. Videmus enim quosdam e. g. viso serpente non commoveri: quosdam levissime: vehementer vero alios: alios metu exanimari. Hi veluti gradus, eodem vocabulo

nequeunt

nequeunt indicari. Quare vocabula hujusmodi sunt reapse *confusa*.

4. Eodem modo adfectiones *mentis*, & *voluntatis* se habent. Quidam enim celerius percipiunt, & ardentius amant: quidam tardius & remissius faciunt utrumque: &, quod memini, idem homo in alio & alio tempore, alia & alia occupatione, eamdem rem & vult, & recusat ardenter, & remisse: percipit facile, & difficulter: quod usus hominum ostendit. Quare etsi certo sciam, alium idem, quod ego, facere; quam facile, quamque celeriter, nescio.

Certe quidem adverbia *multum*, *parum*, *vehementer*, cetera, huic errori quodammodo occurrunt. Verum cum ego de aliorum sensibus, atque animi adfectibus nequeam judicare, nisi ex meis; per errorem utar vocabulo, quod non belle exprimit, quod alius sentit: propterea vocabula sunt *confusa*.

5. Quæ diximus congruentius quadrant in ea vocabula, quibus eas corporum proprietates exprimimus, quæ in nobis sensus animi excitant. Nam penitus ignoramus, quæ partium figura, tum & qua ratione partes insensiles corporum sensus nostros pulsent, & moveant. Iccirco vocabula, quibus eas proprietates exprimimus, sunt confusa: propterea quia non satis distinguunt, quod in objecto corpore est.

III. Ideæ illæ simplices, quæ *abstractæ* dicuntur, ut *extensionis puræ*, *exsistentiæ*, *temporis*, reliquæ, quia claræ magis sunt, quam eæ, quæ sensu adquiruntur; (1) ita fit, ut etiam verba, quæ eas denotant, distinctiora sint. Clariores autem & distinctiores sunt illæ ideæ, quas perfecte metiri, & complecti possumus, ut *quantitas*, vel ea numeris, vel figuris exprimatur.

E. g. Ideæ, quæ in his continentur: *Sex & sex sunt duodecim: Si æqualibus addas æqualia, tota erunt æqualia*: sunt clarissimæ, & omnibus perviæ. Iccirco *Arithmetica*, & *Geometrica* vocabula peculiare id præter ceteras voces habent, ut sint clara, & distincta.

IIII. Ideæ

---

(1) *Clarius percipitur idea* abstracta, *quod minus partes habet*, *quam* conjuncta *&* *singularis*, *quod plura complectitur*: *seu clarius intelligo*, *quid sit* exsistentia, *quid* tempus, *quam quid sit* Petrus, *seu hoc individuum*.

IIII. Ideæ vero compositæ tales sunt, quales ideæ simplices, ex quibus componuntur. Quæ quidem simplices ideæ, quia plerumque sunt claræ quidem, sed confusæ, si Arithmetica, & Geometrica nomina excipias; hinc & compositæ ideæ, & nomina, quæ eas designant, erunt confusa: quibus ea de caussa non nisi caute uti debemus.

Hæc si accuratissime loqui volumus, dicenda sunt. Verum non indocti modo, sed ipsimet Philosophi, in vocibus æstimandis, & appellandis, *confusum*, & *obscurum* plerumque confundunt; quod aliquid internoscunt discriminis inter ideas, & vocabula. Nam idea obscura rem, cum recurrit, eamdem esse non docet; clara vero docet. Distincta ab aliis eamdem suis notis distinguit; confusa non distinguit. At vocabulum singularum adfectionum animi, ut *dulcis*; vel singularum idearum compositarum, ut *amoris*; non modo non distinguit suis notis rem unam ab alia, quod est esse *confusum*; sed nec eamdem rem semper designat, sed diversas (ut sequenti capite dicemus) quod est esse *obscurum*. Proinde non inepte *obscurum* pro *confuso* ponitur, & accipitur, cum de vocabulis est sermo.

CAPUT V.

De vocabulis Substantiarum, Modorum, Relationum.

§. I.

Substantiarum.

I. SUbstantiæ, uti supra demonstravimus, non nisi obscuram ideam habemus. Hinc vocabulum *substantiæ*, quia obscurum est, caussa exstitit multorum errorum. Nam cum homines ignorarent, quænam res huic vocabulo esset supposita, id est, substantiam, seu naturam rei, seu id, quod res est, penitus non cognoscerent; alias & alias proprietates illi adfixerunt.

Exemplo sit vox *Anima*: quæ substantiam incognitam significat, & cui non omnes eamdem ideam subjiciunt. Fuere, qui ei proprietates rotundissimarum, & tenuissimarum particularum, quæ quam celerrime moveantur, adtribuerent,

rent, ut Epicurei. Fuere, qui proprietates ignis, sed alio & alio modo accepti, ut Pythagorei, Heraclitus, Stoici. Fuere, qui alterius incognitæ substantiæ, ex anima mundi decerptæ, naturam dedere, ut Plato. Fuere, qui ex plurimis naturis compositam existimarunt, ut Crantor. Fuere demum, qui eam vocarunt, primam *entelechiam* corporis organici, ut Aristoteles: qui vel in hoc patefecit, quanta ignoratio sit naturæ animi nostri: ipse enim, qui meliora dare non potuit, verba protulit obscuriora. Hæc Philosophi gravissimi disputarunt. Ex quo facile conjici potest, quot monstra dixerint illi, qui gravioribus studiis non erant contriti.

Alterum exemplum sit nomen *Deus*. Cum enim ratio persuadeat, unum esse, qui omnia fecerit, & gubernet; Ethnici, quod non intelligerent clare, quid hoc nomine contineretur; Deorum turbam induxere, ut Idololatræ omnes. Deinde quosdam Deos mala, quosdam bona efficere dixere: ut Aegyptii, & Medi, & Persæ; & ex nostris Marcionitæ, & Manichæi.

Præterea de Natura Dei absurdas sententias excogitarunt. Quidam Deum esse animum per universam naturam diffusum, corporeum tamen, & igni subtilissimo simillimum, seu ignem *intellectualem* dixere; ut Pythagorei. Quidam esse purissimum ætherem, seu ignem *artificialem*, qui in extrema cæli parte præsertim positus sit; ut Stoici. Non nulli vero Deos non habere corpus, sed quasi corpus; nec sanguinem, sed quasi sanguinem; esse tamen corpus sui generis, humana specie præditos, & otiosam vitam degentes in intermundiis; ut Epicurei.

Sunt, qui incertam notionem huic nomini suppostuere; ut Xenophanes, qui ait, Deum esse substantiam globosam, nec corpori humano, nec animo similem: & Zeno Eleates, qui ait, Deum esse rotundum, sed nec finitum, nec infinitum; neque mobile, neque immobile; neque enti, neque non enti similem: adeo ut illi ipsi constituere nesciant, qualem ideam huic nomini supponant. Longum foret reliqua percensere, quæ Ethnici tum docti, tum indocti, immo non nulli Christiani excogitarunt: hæc satis conficiunt, quam varias ideas idem vocabulum designare soleat.

Quare cum in aliquo scriptore occurrit vocabulum, quod

quod ſubſtantiam & naturam ſignificet; non ex noſtris ideis, ſed ejus, qui utitur, definiendum.

II. Idea vero corporeæ ſubſtantiæ eſt æque clara ac modi, ex quibus componitur: non enim aliam habemus ideam claram ſubſtantiæ, quam collectionem modorum, quos novimus. Cum autem nos modos omnes ſubſtantiæ mente nequeamus complecti, ita fit, ut talia vocabula ſint obſcura, ad ſummum clara, ſed confuſa.

III. Vocabula ſubſtantiarum compoſitarum, ut *ſenatus*, *ſynodus*, *civitas*, *provincia*, ſunt confuſa. Etenim non omnes eamdem ideam his vocabulis adtribuunt.

E. g. *Senatus* prima Romanæ reipublicæ ætate ſignificabat ſummum optimatum conſilium, penes quod erat Reipublicæ ſumma; præter magiſtratuum creationem, legum lationem, & belli, paciſque arbitrium: (1) quo tempore populi juſſa minime erant firma, niſi Senatus acceſſiſſet auctoritas. Poſt leges ſacras adeo fuit extenuata potentia Senatus, ut aliud ſignificaret: & cum antea populus auctoritate Senatus regeretur, poſtea populi juſſu Senatus confirmabatur auctoritas. (2) Sub Imperatoribus aliud ſignificabat, propterea quod imminuta erat potentia Senatus. Hoc tempore in urbe nomen manet, potentia extincta eſt: proinde aliud hoc verbum ſignificat. Venetorum ſenatus maxima cum laude ſummum imperium obtinet: Genuenſis ſenatus etiam: etiam Lucenſis: multum tamen inter tres illos intereſt. Porro Ulyſippone idem vocabulum habetis: potentia vero minor adhuc, quam in urbe. Hi omnes vel dignitate, vel potentia, vel ſenatorum numero, vel ordinibus, vel legibus differunt; tamen eodem vocabulo ſignificantur. Idem de reliquis vocabulis eſto judicium. Iccirco cum hujuſmodi verba occurrunt, non ex noſtræ gentis uſu, ſed ejus, de qua loquitur, ſunt exponenda.

§. II.

(1) *Confer. Zamoſch. hoc eſt Sigonius*, de Senatu. L. II. p. 171.

(2) *Polybius* Hiſt. L. VI. *potentiam Senatus enarrat*.

§. II.

Modorum.

I. De *modis* eadem est perceptio: nam vocabula sequuntur naturam modorum, quos significant. Hinc vocabula modorum *simplicium Physicorum*, e.g. *figuræ*, *motus*, *divisibilitatis*, sunt clara.

Nam bene intelligo dicentem: *Petrus ambulat: Paullus comedit*. Quamvis enim non plane intelligam, qua ratione ille membra moveat, hic cibum conterat; quo nisu, quamque celeriter id faciant; tamen clare cognosco, etsi non distincte, hæc duo fieri ab illis.

II. Etiam vocabula modorum Physicorum, sed *abstractorum*, ut *lineæ*, *figuræ*, *numerorum*, sunt clara.

Nam clare percipio si quis ait: *Linea palmaris est minor quam bipalmaris: Duo & duo sunt quatuor: Globus non est figura quadrata*. Non igitur facile errabimus, hæc interpretantes vocabula: propterea quia claram ideam exhibent rei, quam significant.

III. Vocabula vero modorum *compositorum* sunt, ut modi ipsi, obscura; saltim clara, sed confusa.

E. g. *Sonus* late sumtus his modis constat: collisione corporum, undanti motu aëris, adfectione membranæ seu tympani auris, cetera. Item *lux* componitur ex figura particularum corporis luminosi, ex motu earumdem, ex repercussione ab objecto corpore, & incursu in oculos intuentis, ex horum adfectione, cetera. Cumque idea soni sit obscura, aut confusa, pro diversitate hominum, qui vel obscurius, vel acutius audiunt; etiam talia sunt vocabula, quæ sonos exprimunt: nec enim satis distinguunt intentionem soni ab aliis: proinde accurate interpretanda sunt.

IIII. Etiam vocabula modorum *moralium*, qui sunt compositi omnes, sunt obscura, aut confusa. Id exemplo illustrabimus, quo Clercius usus est. (1)

Amoris tam variæ tamque differentes significationes sunt,

---

(1) Arte Critica P. II. sect. 2. c. 2.

sunt, ut enumerari vix queant. Primo significat, propensionem maris erga feminam, hoc est, commiscendorum corporum miram libidinem. In amore autem hæc insunt. 1. Sanguinis motus concitatus, & veluti bullitus, cum video, aut recordor feminam amatam. 2. voluptas ex ejus consuetudine, immo & memoria. 3. vehemens desiderium potiundi. 4. vota, quæ facio pro re prospera ejusdem, idque eo animo, ut ad officia omnia paratus sim. 5. dolor in adversis, lætitia in prosperis, quæ illi, quam diligo, eveniunt. 6. superba existimatio de ea, sive corporis, sive animi dotes spectes. 7. vehementissimus timor perdendi eam, & nimia zelotypia. 8. major, aut minor vis horumce adfectuum. Quis ergo sanus & dicat, intelligere se & certo scire, quo modo se habent hæc omnia in eo, qui amat? Ergo hæc legens, quæ passim occurrunt vocabula, non plane intelligo, quid auctor sibi velit: nec nisi imprudenter judicabo, unum esse potius, quam aliud.

2. Præterea *amor* passim accipitur pro amicitia duorum, ut illa erat Nisi, & Euryali; Pyladis, & Orestis. Etenim in ea omnia reperiuntur, quæ in amore, si voluptatem corpoream separes. 3. *Amor* etiam nominatur pietas liberorum in parentes, parentum in liberos, in cognatos omnes: quæ caritas omnes caritates amicorum superat. Quare qui filios non habet, qui nullos cognatos & sanguine conjunctos novit, omnino non percipit, quam vim habeant hujusmodi adfectus: propterea non intelliget, quid alius, qui tali voluptate adficitur, verbis illis suis designare cupit. 4. Etiam pietas in patriam vocatur *amor*. Cupiditates omnes, quibus ambitio, & avaritia definitur, exprimuntur vocabulo *amoris*. Dicitur enim, *amor divitiarum*, *honorum*, *regni capiendi*. Odium vero contrarios adfectus significat.

En idem vocabulum res prorsus differentes exprimit. Veteres Historici, Poetæ, Oratores frequentissime his vocabulis utuntur. Nulli tamen frequentius quam Poetæ, quorum non nulli sunt, qui vix aliud quam de amore scripserunt: quales ex Græcis Theocritus, Anacreon, Aristophanes, & alii: ex Latinis Ovidius, Catullus, Tibullus, Propertius: cui merito suo addi potest Plautus, Terentius, Horatius, Martialis, reliqui. Hos ut interpretemur, naturam, & proprietates omnes *odii*, & *amoris* perspectas habeamus

beamus necesse est: quod qui non faciunt, arroganter illi dicunt, se veterum libros penitus intelligere.

Et ut paucis plurima complectar, vocabula modorum *moralium*, cujusmodi sunt *virtutes*, & *vitia*, ut sine ullo errore enarremus, oportet cum scientiam officiorum, tum interiorem disciplinam populi, de quo est sermo, cognitam habeamus. Non enim ubique honesta, & turpia eadem habentur: sed majorum institutis ista dijudicari solemne fuit.

E. g. Persis post Cambisem (1) & Aegyptiis (2) & Atheniensibus (3) licebat sororem germanam habere in matrimonio: quod eæ civitates, & regna tali instituto uterentur. Id vero reliquis Græcis, Latinis, Christianis omnibus nefarium scelus habetur. Laudi & pietati ducebatur Hebræis, conjuncti viduam, qui sine liberis decesserat, ducere uxorem, & ex ea liberos defuncti viri nomine suscipere. (4) Occidere interfectorem propinqui; inimicum odio habere; fœnerari gentibus exteris nemini in illa gente fuit turpitudini: quod ultimum nec ipsi Romani homines vituperabant. Hæc tamen omnia Christianorum legibus permissa non sunt: immo vero & Græci non nulli turpem usuram existimabant. Atheniensibus, Socratis ætate, ut quidam referunt, (5) permissum fuit, duas uxores habere. Id vero Romani, & nationes aliæ detestabantur.

Ne plura, si historias cum veteres, tum recentes pervolvimus, & mores populorum accurate examinamus, inveniemus vitium aliquid esse in hac gente, quod alibi laudi vertitur: quosdam vocare impudicitiam, quod alii sanctimoniam nuncupant: hos justitiam, pietatem, religionem; illos vero injustitiam, odium, impietatem appellare.

Quid? quod ejusdem hominis actiones pro tempore, & loco, & re sunt aliæ aliis turpiores. Turpius est, amicum occidere, quam inimicum: parentem vero turpissimum. E contrario, levius maledicere ignobili, quam viro

---

(1) *Herodot. L. I. c.* 131. 32. *Laert. sect.* 5.
(2) *Pausan.* in Atticis p. 170.
(3) *Nepos*, in Cimonis vita.
(4) Ruth cap. IIII.
(5) *Plutarch.* in Aristide. *Laert.* in Socrate.

ro magnati. Levius in platea, quam coram Rege. Levius iratum maledicere, quam prudentem. Gravissimum omnium maledictum, in templo coram omnibus, qui rei divinæ intersunt.

Cum ergo tam variæ sint tamque discrepantes hominum sententiæ, tametsi eodem, aut contrario vocabulo designantur; oportet scriptoris personam, quem legimus, induamus, quaque mente ille scripserit nobiscum reputemus, si vere vocabula cupimus explanare.

Fateor, id sine errore interdum fieri non posse, propterea quia vix occurrit scriptor, qui hujusmodi vocabula definiat accurate; quin immo plerique omnes Oratorio modo utuntur. Verumtamen si id fecerimus diligenter, ad veritatem quam fieri potest accedemus.

Summa hæc sit: debere nos vocabula *modorum moralium*, non ex proprio sensu, sed ex Historia, ac reliquis adjunctis interpretari. Deinde fontes, ex quibus scientia *justi*, & *injusti* derivatur, cognitos habere: & id genus alia, quæ scriptoris mentem apertissime demonstrent.

§. III.

Relationum.

Relationes, quod supra docuimus, (1) sunt innumeræ, nulla enim res est, quæ referri ad aliam, immo ad seipsam non possit, si alio & alio modo consideretur.

Hinc vocabula, quæ *relationes* exprimunt, & ipsa innumera sunt. Nec solum Philosophi, sed in ipso familiari sermone tam frequenter utimur relationibus, vix ut credi possit. Atque, ut recte monent viri acutissimi, (2) nomina ipsa, quæ nobis *absoluta*, id est non relata videntur, vere sunt relata. Quod modo rem accuratius perpendamus, verum esse reperiemus.

I. Principio *Adjectiva* pleraque sunt relata. Pauca exempla subjiciam.

Frequenter in familiari sermone occurrit vocabulum *ma-*

(1) *Hoc Libro P. I. cap.* 11.

(2) *Clercius*, Arte Crit. P. 2. sec. 2. c. 4. *aliique*.

magnum. Sic dicimus, *mons est magnus*: quod valet, esse magnum eorum montium, quos vidimus. Nam si quæramus ab eo, qui usurpat, an sit tam magnus quam Caucasus, quam montes Hyperborei, quam Alpes, quam Atlas, quam Andes in America, qui & amplitudine, & proceritate sua celebrantur. Saltim tantus quam Picus insulæ Teneriffæ, quam Ida, quam Aetna, quam ceteri, qui etiam fama feruntur: continuo audiemus respondentem, se tales numquam vidisse, proinde nec ad illos comparare, sed ad eos, quos notos habet. Idem in ceteris vocabulis relatis, ut nobis primo intuitu nihil tale cogitare videamur, si interrogationibus excitamur, mirabundi reperiemus. Itaque dicimus, *profundam esse fossam, & vallem*: hoc est, esse humilem inter eas, quas cognovimus. Dicimus, *vinum esse bonum*: id est, inter ea, quæ gustavimus, selectum. Dicimus, *bonam esse mulieris formam*: quod significat, præter istas quotidianas formas esse elegantem.

Præterea dicimus, Joannem de Castro in India, parva Lusitanorum manu magnam vim hostium fudisse. Quod valet, nobis non constare, minores exercitus in illis locis tam egregia facinora patrasse. Itaque parvus ille exercitus dicetur, si cum Darii, aut Xerxis filii copiis, quibus Græciam invasere; Si cum Caii Cæsaris legionibus, quibus Gallos, & Britannos debellavit, comparetur. At erit magnus, si cum decem mille Græcis conferatur, qui ad Marathonem Datim, qui centum millia peditum, equitum decem millia ducebat, prælio profligarunt, adeoque perterruerunt, ut Persæ non castra, sed naves peterent (1). Si cum Græcis conferatur, qui quatuor mille numero ad Thermopylas Xerxem, qui trigesies centum millia hominum habebat, biduum & amplius sustinuerunt; immo vero Persarum viginti millia occiderunt (2). Tum demum si comparetur cum ejusdem Cæsaris legionibus, quæ in Galliis immensam fortissimorum hominum turbam, pæne dixerim totas Gallias, non semel tantum fregerunt & dissiparunt (3).

(1) *Nepos* in Miltiade.
(2) *Pausanias*, *L.X. p.645. Herodot. L.VII. c.207. seqq.*
(3) *Confer. idem Cæsar*, de Bello Gallico *passim*.

Eodem modo de ceteris philosophabimur. Proclives sunt omnes qui amicis, & popularibus suis tribuant ingenium excellens, acre judicium, lectissimam eruditionem, summam providentiam, fortitudinem, & id genus alia: quod huc redit: hujusmodi homines præter ceteros, quibuscum vivimus, hisce animi, & corporis dotibus excellere. Quæ omnia, si cum nationibus fortissimis, ac interiori doctrina excultis conferrentur, aut nulla, aut mediocria judicarentur.

II. Deinde *Substantiva* plurima etiam sunt relata: ut *justitia*, *sanctitas*, *bonitas*, cetera. Nam dum in propositione adfirmantur, eumdem sensum faciunt, quem adjectiva. Idem enim est, *Petrus gaudet justitia:* ac dicere, *Petrus est justus.* Propterea & ipsa comparate rebus tribuuntur.

III. Tertio loco, *Adverbia* omnia, ut *belle*, *diserte*, *vehementer*, *amanter*, quæ modos rei significant, etsi *absoluta* iis, qui incaute proferunt, videantur; & ipsa sunt *relata*. Nam quæcumque talibus verbis exprimuntur, habent alios & alios gradus, seu recipiunt magis & minus: ideoque comparate dicuntur.

E.g. Ajo, *Petrum ardenter amare: belle ac diserte loqui*. Hæc propositio hoc præfert: *ardenter præter istos, quos video, amare: belle ac diserte præ omnibus, quos audivi, loqui*. Vel hoc modo: *ardenter præ se ipso alio tempore, & loco*.

Et ne singula persequar vocabulorum genera relata, quod esset infinitum, cum viro eruditissimo sic concludam: Adjuncta omnia corporis, & animi nostri, quæ jungi possunt vocabulis *magis*, & *minus*: corporis, ut *calidum*, *frigidum*, *durum*, *molle*, *dulce*, *amarum &c.* animi, ut virtutes, *justitia*, *fortitudo*, *prudentia*; ut vitia, *inertia*, *malignitas*, *parvitas animi*; ut actiones, *motus*, *perceptio*, *desiderium*, & hujus generis alia occasionem dant, cur nominibus *relatis* adficiantur. Quin immo hujusmodi nomina, quidquid nos de illis cogitemus, reapse sunt *relata*, & respiciendo ad aliud rebus ipsis tribuuntur.

Caveat itaque lector, ne nomina *relata* cum absolutis misceat, ut plerumque fit: atque relatum nomen non alio modo interpretetur, nisi comparate, & respiciendo ad ea, ad quæ fertur.

CA-

CAPUT V.

De vocabulis idearum Abstractarum.

Reliqua sunt vocabula *idearum abstractarum*, seu *Abstracta*, de quibus postremo loco differemus. Ea sunt hujusmodi, *humanitas*, quæ ab humanus ducitur, *justitia* a justus, *animalitas* ab animal, & his similia.

Hæc vocabula excogitata fuere hac de caussa, ut facilius explicaremus modum, quo rem esse concipimus: seu ut ideas abstractas nostras commodius aperiremus. Verum hisce vocabulis usi sunt homines, Poetæ præsertim, & Philosophi, tam frequenter, immo interdum tam imperite; vel ut aliis placerent, vel ut persuaderent iis, se reconditam eruditionem habere; ut egregie imposuerint universo generi humano. Adeo ut ineruditi iis adsueti prorsus sibi persuaserint, exstare res tales, quales illi fabulabantur. Exemplis hæc illustrare erit operæ pretium.

1. Cum animadverterent homines, Nisum suavissima Euryali consuetudine perfrui, eique fausta & felicia precari; dixere, *Nisum amare Euryalum*: & illam adfectionem animi, qua alter in alterum ferebatur, vocarunt *amorem*. Cumque de tali benevolentia seorsum loquerentur, & illius effectus mirabiles explorarent, tam multa de *amore* dixere, omnino ut excitarint alios, qui hujusmodi adfectum rem magnam, exquisitam, admirandam esse putarent. Hinc Poetæ, qui nihil nisi mirabile cogitant, quo facilius aliorum adtentionem rapiant ad se; *Amorem*, quasi Deum mirabilia molientem, intulerunt. Hinc reliqui adfectus animi, *Justitia*, *Memoria*, *Fortitudo*, cetera Deorum nomine insignita fuerunt.

Primi fabulas hæc esse certo sciebant (1). At longo audiendi usu sibi persuasere populi, reapse esse personas, quæ

 coli

(1) „ *De Diis hæc & dicuntur, & creduntur stultissi-„ me, & plena sunt futilitatis, summæque levitatis.* „ Cicero, de Natura Deor. L.II. cap. 28. *Et infra ridet honores Diis tributos hoc modo:* „ *Vide igitur, ne virtutibus hominum isti* „ *honores habeantur, non immortalitatibus.* „ L. III. c. 81.

coli deberent. Quæ religio ſemel ac invaſit gentes, nullus quamvis oculatus auderet ei repugnare ſine capitis periculo. Et hoc modo erratio propagata eſt.

2. Non ſecus ac inter noſtros, qui primi *angelos* tamquam juvenes alatos pinxerunt, non illi quidem putabant, ita eſſe. Tamen vix hodie ulli indocto perſuaſeris, non ineſſe angelis alas, & figuram humanam cum ſumma dignitate oris, & vocis.

3. Conſimili loquendi modo ac ratione uſi ſunt Philoſophi. Diſputaturi e. g. de proprietatibus animi, & corporis Petri, ut rerum cauſſas reperirent; cognoverunt, per quam aptum eſſe ad ſermonis compendium, uti aliquo vocabulo, quod omnia humana individua comprehenderet: nam quæ uni homini conveniebant, & alteri propter ſimilitudinem congruere neceſſe erat. Hinc nata eſt vox *natura humana:* quæ nihil aliud ſignificabat, niſi ideam, quam habemus earum proprietatum, in quibus homines ſunt ſimiles; & ab illis diſtinguuntur, qui homines non ſunt: reapſe nihil aliud habet pro objecto.

Explicaturi quænam cauſſa ſit, quare, cum *vinum*, & *aqua*, & *æs* eadem materia conſtent, tamen aliud ſit *vinum*, aliud *aqua*, aliud *æs*; dixere cauſſam eſſe, quia materia diverſo modo formata eſt: & de hac *forma* ſic locuti ſunt, quaſi eſſet res, quæ exſtaret ſeorſum.

Præterea dixerunt, illud per quod Petrus eſt Petrus, id eſt hic homo non alius, eſſe *hæcceitatem* ſuam, ſeu *petreitatem*, ſeu *perſonalitatem:* & de hac ſunt locuti, perinde quaſi res eſſet, quæ ſic exſiſteret. Præterea, cum vellent explicare, Deum habere ideas rerum, quas facit; ſeu nihil facere, quin cognoſcat, quid facit; dixere, eſſe in mente divina *ideas æternas*, & exemplaria omnium rerum. Quæ ſingula quadam ratione vere adfirmabantur. Hæc vetuſtiſſimi homines.

At qui poſt fuere Philoſophi (1) cum vocabulorum propoſitum, ac ſignificandi vim diligenter non explorarent, exiſtimarunt exſtare res eo modo, quo illæ voces declarabant: & vel calliditate, ut rem novam proferre viderentur, vel

(1) *Chaldæi, Pythagorei, Platonici, Semiplatonici, & plerique Scholaſticorum.*

vel anticipatione quadam judicarunt, esse nescio quam rem, quæ vocatur *natura humana:* aliam, quæ sit *forma:* aliam, quæ sit *persona:* cetera. Nec id solum, sed quidam dixerunt, eas esse substantias separatas: quidam esse immersas in materiam (2). Præterea non nulli hanc de *persona separata* doctrinam Catholicæ ecclesiæ placitis omnino esse consentaneam per summam inscitiam adfirmarunt (2). Quos in præsentia exagitare, alienum esse videtur: alio loco pro merito faciemus.

Ergo cum *abstracta* vocabula occurrunt, animadvertat lector, designare tantum ideas nostras abstractas, & referendo ad ideas, quas habemus, explicari debere: ad quas si referimus, vocabula sunt clariora: sin ad res ipsas, obscurissima: nullam enim iis objecta respondent eo modo, quo sumuntur, sed diverso. Deinde cum sensum habuerit in tuto, ne sit

(1) *Repete, quæ supra disputavimus*, L. II.c.5. in Coroll. gen. *Conf. Plutarch.* de Placit. Phil. L.I. c.10.& *Arist.* Physic. L.I. c.2. & 3.

(2) *Constans ecclesiæ Catholicæ doctrina, in Ephesino concilio opposita Nestorio, qui, quemadmodum duas naturas, ita duas personas, & duos Christos in eodem Christo ponebat unione tantum morali: Deinde firmata in Chalcedonensi contra Eutychetem: qui, quemadmodum unam personam, ita unam tantum naturam in Christo admittebat: Postremo confirmata in Constantinopolitano II., qui quatuor priora Concilia confirmavit, hæc est:„ Confitemur unum eundemque Christum, Filium, Dominum, Unigenitum, in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum: nusquam sublata differentia naturarum propter unitionem: magisque salva proprietate utriusque naturæ, & in unam personam atque subsistentiam concurrente.„ Sunt verba concilii Chalcedonensis. At nusquam dixere Patres*, Personalitatem humanam esse aliquid reale ab ipsa natura separabile: *nec de hoc unquam locutus Nestorius. Quidquid dicant illi, qui veneranda Ecclesiæ decreta obtorto collo ad Peripateticas sententias constabiliendas trahere conantur. Legatur Natalis Alexander*, Hist.Eccl.V. Sæculi Art.12. & 13.& Panoplia ibidem, Dissert.23. *Tournelly*, de Incarnat. Quæst. 1. art.3. conc.4. & Quæst.7. & 8. *Petavius*, de Incarnat. L.I.c.9

ne ſit nimium ſollicitus de vocum expoſitione, quæ plerumque vel imperitia, vel cavillatione ſcriptorum interpretationem non habent.

Laborant hoc vitio ſcriptores bene multi, maxime Poetæ, & præter ceteros, qui vulgata lingua *mileſias* ſcribunt: qui verbis ſæpiſſime utuntur, quibus vel abſtracta ſolum, vel nulla ineſt ſignificandi vis. Deinde eorum plerique, qui *mileſio* ſermone narratiunculas ſcribunt: qui in hoc ſolum diſſimiles ſunt Poetis, quod verſiculos non faciunt. In hunc cenſum venit *Joannes Barclajus*: qui non modo vocabulis hujus generis abundat, ſed tanta obſcuritate cogitata ſua involvit, ut ne ipſe quidem, ſi exſiſtat, de ſuis ſcriptis interrogatus, ea valeat explicare. Huic addo *Laurentium Gratianum*, & his ſimiles, qui dedita opera ſententias ſuas verborum inſolentia, aut obſcuritate occultant. Quos ſi contempſeris omnes, recte feceris.

In eodem numero ſunt Hiſtorici non nulli, illi præſertim, qui vel laudare, vel vituperare homines ſibi propoſuerunt. Quod Clercius quibuſdam Curtii, & Taciti locis luculenter probat. Quibus addere poſſet Florum, Paterculum, &, quod mirabilius, Livium, & Salluſtium; qui nec ipſi ab iis vocabulis ſibi temperant. Accenſendi his ſunt Oratores: idque eadem de cauſſa, quia placere populo, non ideas ſuas accurate declarare curant.

Poſtremo Philoſophi Scholaſtici: qui, quod de rebus prorſus incognitis & involutis diſputare amant, verbis utuntur, quæ vel incertam, vel nullam habent ſignificationem: proinde nec aliquid commode explicant, nec intelligi poſſunt. A quo ſane vitio nec Carteſiani ipſi, aut Gaſſendiani philoſophi cavent interdum. Itaque ſi auctores hujuſmodi offendamus, aſtute eorum vocabula explanemus oportet.

ALOY-

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI, ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER QUARTUS

DE

JUDICIO, ET RATIOCINATIONE.

PARS PRIMA
DE JUDICIO.

CAPUT I.

De Natura Judicii.

POstea quam mens noſtra ideis rerum omnium perfuſa eſt, iis utitur pro lubitu: atque alias cum aliis comparat, & intelligit, utrum conveniant, an ſecus: hoc vocamus *judicare*. Itaque judicium eſt, *perceptio convenientiæ, aut diſconvenientiæ, quæ reperitur inter duas ideas*. Hæc autem convenientia eſt, *incluſio unius ideæ in alia complexa:* diſconvenientia e contrario, *non incluſio, ſeu excluſio unius ideæ ab alia idea complexa* (1): ut capite ſequenti uberius dicetur.

 E.g.

(1) *Ut* primæ ideæ noſtræ *ſunt imagines objectorum externorum, a quibus proficiſcuntur, non vero ipſamet objecta ex-*

E.g. Habeam ideam *bovis*, & ideam *canis*: referam unam ad aliam, & intelligam, ideam bovis esse majorem, id est repræsentare aliquid majus, quam idea canis. Item habeam ideam meæ manus dexteræ, & sinistræ: comparem eas inter se, & dignoscam, ideam dexteræ esse æqualem ideæ sinistræ. Cognitio, qua animadverto, *ideam bovis esse majorem idea canis, & ideas ambarum manuum esse æquales*, vocantur *judicia*.

Sunt Philosophi, qui sibi persuadent, cognoscere se penitus, quid sit judicium; ac de eo plurima confidenter affirmant. Cum tamen de re loquantur, cujus planiorem ipsi, quam ceteri, intelligentiam non habent, audiendi non sunt.

Philosophi cordatiores ingenue profitentur ignorare se, quid sint perceptiones mentis: & merito quidem. Namcum nemo homo intelligat, qualis sit natura animi nostri, & præsertim facultatis illius, quam Deus posuit in animo, & quam mentem nominamus; consequitur, percipi non posse, quales sint ejusdem mentis actiones seu cognitiones. Et nisi Deus id nobis manifestaverit in hac vita, perpetuo in ignoratione versabimur.

Omnino id scimus clare & evidenter, mentem nostram judicare: h.e. dum comparat ideam *Stellæ*, cum idea *Solis*, penitus percipere, *hanc esse majorem illa*; quod est affirmare: vel *non esse æquales*, quod est negare. Judicium vero non consistit in idea *Solis*, & *Stellæ*; sed in nuda cognitione, quæ id percipit seu affirmat (1): & est omnino individuum: nec enim intelligi potest, quid sit dimidiam, aut tertia pars judicii. Sed hæc ad bene judicandum supervacanea sunt.

Illud utilitatem adfert memoria tenere, aliquando obversari menti perfectum judicium, quin de eo mens judicet. Nem-

externa, quæ nec cerebrum, nec mentem contingunt; ita judicium nostrum *est, comparatio earumdem idearum inter se, non vero externorum objectorum, nisi latissima acceptione, nempe prout talia objecta ideis, quas habemus, cohærentia sunt.*

(1) Percipere, & perceptio *hoc loco ex sententia Ciceronis sumuntur, qui translate iis utitur ad significandum tum sensus animi, tum quamcumque notionem, & judicium.*

Nempe hoc judicium : *Omnes Philosophiæ partes non , nisi post conditas superiori sæculo Academias Regias , emendatæ sunt, & in bono lumine collocatæ:* si Recentioris menti obversetur, qui id pro vero habet, est *judicium*: sin autem Peripatetici, qui tale quid falsum putat, est tantum *idea complexa* . Similiter si id nec verum , nec falsum putem , sed menti considerandum proponam , est item *idea complexa* . Quod animadvertere necesse est , ne cum ideas valde complexas nobis sistimus , putemus nos de iis judicium ferre ; cum eas non nisi simplici perceptione adtingamus.

Porro autem judicium cum verbis exprimitur , vocatur *enunciatio*, & *propositio*. Quare, si de judicio aliquid constituere cupimus, de propositionibus agendum esse videtur.

Caput II.

De judicio verbis expresso, seu de Propositione.

Propositio est , *oratio adfirmans , vel negans aliquid de aliquo* . (1) Respondet enim judicio , quod vel duas ideas componit , vel disjungit . Itaque duas habet partes : ea, de qua aliquid adfirmatur , aut negatur , dicitur *subjectum*: quæ de illa adfirmatur, aut negatur, *prædicatum*. Vel prædicatum sit primo, vel secundo loco perinde est.

E. g. In his, *Deus est justus : Homo non est equus :* nomina *Deus*, & *Homo* sunt subjectum: nomina *justus*, & *equus* sunt prædicatum.

Est præterea *nexus*, seu verbum *est* , quo vis judicandi significatur: id est, ostenditur prædicatum in subjecto includi, vel non includi . Nam prima hoc dicere vult : *In idea Dei inclusa est idea justitiæ*. Altera, quia verbo additur negatio, hoc: *In idea hominis non inclusa est idea equi*.

Nulla excogitari potest propositio , quæ non aliquid ajat, aut neget: h. e. quæ non constet prædicato, subjecto, & verbo *sum*, vel expressis, vel subauditis.

E. g. In his adfirmationibus : *vivo , morior , Petrus amat*, subaudiuntur hæ: *Ego sum vivens: Ego sum moriens: Petrus est amans*. Similiter Optativæ , ut *vivam , peream*, hunc

(1) *Aristotel.* Analyt. Prior. L. I. c. 1.

hunc sensum reddunt: *Ego sum cupiens, ut ego sim vivens: Ego sum cupiens, ut ego sim periens*. Imperativæ, ut *ama*, *amato*, exponuntur hoc modo: *ego sum jubens, ut tu sis amans*. Interrogativæ, ut *amem?* sic: *Ego sum cupiens scire, si tu es amans*. Consimili modo explicabis Potentiales, Exclamativas, Precativas, ceterasque.

Ex quo apparet, verbum *sum* non significare *identitatem* prædicati, & subjecti, id est unum esse aliud, ut Veteres existimarunt; sed hoc tantum significare, *prædicatum in subjecto includi ac contineri*. Nulla enim propositio ajens est vera, nisi quia totum prædicatum in subjecto includitur: nulla negans vero, nisi quia totum non includitur. Neque id ex verborum sono, sed ex eorum sensu in communi usu loquendi, ac scopo proferentis est judicandum. Sed quia non Veteres modo, sed non nulli Recentiores hæc non intelligunt, & vocabulis *convenientiæ*, & *disconvenientiæ* ideam obscurissimam adjungunt; exemplis sunt explananda.

1. Cum diligenter examino, quare indubitate dico, *Deum esse justum;* statim cognosco rationem esse, quia sub nomine *Deus* concipio Catholico sensu ideam complexam omnium proprietatum Dei, quarum una est *justitia*. Sin autem ex mente vel Epicuri, vel Aristotelis loquerer, qui talem Deum fingunt, qui nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira, nec ulla beneficia hominum generi tribuere potest; tunc nomini *Deus* aliam ideam complexam subjicerem, quæ non includit *justitiam*, sed excludit: propterea dicere non possem, *Deus est justus*: sed e contrario, *non est justus*. In Deo autem *justus*, & *justitia* est idem.

2. Similiter cum dico: *Omne rationale est risibile:* vocabulo *rationalis* subaudio ideam complexam proprietatum *hominis*, quæ includit prædicatum *risibilis*. Nam si me ipsum interrogem, quid intelligam sub *rationali?* illico animadvertam, me non designare ideam *rationalis* ab aliis abstractam; sed ideam hanc cum aliis conjunctam, nempe ideam complexam *hominis*: (nam ipsum *rationale* humanum includit ideam *hominis*) & velle dicere: *Omne id, quod est rationale, est risibile:* quæ hoc significat: *Omne id, quod includit ideam rationalis, includit etiam ideam risibilis*: nam si hanc pro illa substituas, idem apud omnes, qui linguam intelligant, significabis. Idem valet si dicas, *Risibile est rationale*.

3. Eo-

3. Eodem modo cum dico: *Ego ſum vivens*: pronomine *ego* deſigno ideam complexam *mei individui*, & volo dicere, *Meum individuum eſt vivens*: quod valet: *In idea complexa mei individui includitur idea viventis*.

4. Item cum dico: *Cælum eſt ſerenum: Tempus eſt nubilum*: ſub nomine *cæli*, & *temporis* non intelligo merum *cælum*, & *tempus*, ſed aliud complexum. In primo enim deſigno, *aerem obſcuris nubibus vacuum*, *atque vel Solis radiis*, *vel Stellarum fulgore colluſtratum*: quod ipſum aperte continet ideam *ſereni*. In altero intelligo, *aerem obſcuris nubibus horrentem*, *ſine ſplendore Solis*, *& Stellarum &c.* quod etiam clare continet ideam *nubili*. Propterea prædicatum in utroque ſubjecto contentum, vere utrique ſubjecto tribuitur.

5. Præterea cum dico: *Petrus eſt juſtus*: nomine *Petri* ſubaudio ideam complexam, ſeu Petrum omnibus ſuis dotibus ornatum: quarum una eſt, *gaudere juſtitia*, ſeu *eſſe juſtum*. Igitur hoc dicere volo: *Hic homo*, *qui vocatur Petrus*, *& cujus mores mihi explorati ſunt*, *eſt juſtus*, *ſeu habet etiam prædicatum juſtitiæ*. Nam ſi mihi Petri mores explorati non ſunt, quo jure illi tribuo *eſſe juſtum*? Ergo ſi rem paullo diligentius expendo, clare cognoſcam, me uno nomine *Petri* hæc omnia complexum eſſe: ſed propter celeritatem mentis diſtincte non advertiſſe.

6. Quod ſi dicerem: *Petrus eſt juſtitia*: hæc propoſitio nemine contradicente eſſet falſa: quia facit hunc ſenſum: *Idea complexa Petri eſt idea abſtracta juſtitiæ*: quod ſine ulla dubitatione falſum eſt. Nam ſub nomine *juſtitiæ* ſeorſum ſumtæ non ſubauditur *eſſe juſtum*, ſeu *gaudere juſtitia*; ſed intelligitur *idea abſtracta juſtitiæ*: in hoc enim differt *juſtitia*, & *juſtus*. Hæc autem idea abſtracta non includitur in Petro: quia pugnant hæc duo, *abſtractum*, & *incluſum*. Ergo ſi eſt abſtracta ab omni ſubjecto, nequit in aliquo includi: ideoque propoſitio eſt falſa.

7. Ad hæc cum dico: *Decem ſunt quinque*: hæc propoſitio ex communi uſu loquendi ſignificare debet: *Decem ſunt quinque ſolum*. At prædicatum *quinque ſolum* non includitur in ſubjecto *decem*, ſed aperte excluditur: proinde eſt falſa. Quod ſi dicerem: *Decem ſunt quinque ſimul cum aliis quinque*; tunc prædicatum in ſubjecto contineretur, & vera eſſet.

8. Ad

8. Ad extremum cum dico: *Decem sunt decem : Omnes homines sunt homines:* volo dicere : *In numero decem includitur numerus decem : Omnia entia , quæ dicuntur homines , includunt ideam hominis*. Non enim in his, & similibus necesse est, ut continens sit majus contento, sed satis est, quod exhauriat totum contentum, & hoc illi exacte congruat.

Possunt item hæ propositiones *identicæ*, seu, quæ idem prædicatum , & subjectum habent , explicari hoc modo : *Idea decem ob exactam similitudinem cum altera idea decem, videtur includi in sua simili . Idea hominis , quia est perfecte similis alteri ideæ hominis , videtur in ea includi & contineri*. Quo casu verbum *sum* non significat veram inclusionem, seu perfectam similitudinem inclusionis.

Negantes autem propositiones e contrario se habent : nempe tunc solum veræ sunt , cum prædicatum in subjecto non continetur : velut in exemplo supra . Nam si dicam : *Decem non sunt quinque* : hæc significat : *Decem non sunt quinque solum* . Manifestum est autem *quinque solum* non contineri in subjecto *decem :* iccirco negans est vera . Nam si dicerem: *Decem non sunt quinque simul cum aliis quinque*: tunc esset falsa , quia prædicatum includeretur in subjecto, seu ab eodem exhauriretur: quod in negantes non quadrat.

Quare oportet sollertissime indagare tum prædicati , tum vero maxime subjecti sensum: & animadvertere, quam multæ, & variæ ideæ interdum uno prædicati , maxime autem subjecti nomine contineantur : easque accurate separare , ut intelligamus , an contineant & exhauriant totum prædicatum , an aliter . Quod quia plerique non faciunt , proinde nec intelligunt quando prædicatum conveniat subjecto, nec recte de Propositionibus statuere possunt. (1)

Jam vero in propositione tria considerare possumus . Primum, quot partibus constet. Deinde, quo pacto hæ partes

---

(1) *Quam miræ utilitatis sit hæc doctrina in exploranda veritate Propositionum , & bonitate Syllogismorum ; quamque breviter , & clare expediat , quod alii longis præceptionibus involvunt, & obscurant ; verbis exprimi satis non potest. Suis autem locis usum indicabimus : cetera præceptoribus exponenda relinquemus , qui eam ad alias propositiones utiliter applicabunt.*

tes coalescant, aut disjungantur. Postremo, plurane, an pauciora objecta comprehendat. Id Logici explicant hoc modo: considerari debere *materiam*, *formam*, *quantitatem* propositionis: in quibus sunt quædam ad veri indagationem non inutilia, quæ breviter percurremus.

CAPUT III.

De Propositionis materia.

JAm prædicatum, & subjectum propositionis, quæ vocantur *extrema*, seu *termini*, plurimis modis inter se vinciri possunt: ex quibus totidem propositiones nascuntur.

Vel enim prædicatum ita cum subjecto convenit, ut numquam ab eo separari possit, & dicitur propositio *necessaria*: ut *Homo est vivens*. Vel possunt aliquando non convenire, & vocatur *contingens*: ut *Equus ambulat*. Quod si prædicatum numquam convenire potest subjecto, appellatur *impossibilis*: ut *Petrus est canis*. Sed hæc item ad necessariam refertur: nam illa dicitur *necessario vera*: hæc vero *necessario falsa*.

Propositiones negantes veræ referuntur ad *necessariam*; aut *contingentem*: nullum tertium. Vel enim unum nullo modo potest convenire alteri, ut *Homo non est equus*; & est *necessaria*. Vel possunt unum & aliud convenire, ut *Joannes non est bonus*; & est *contingens*.

Hæ propositiones vocantur *absolutæ*, si simpliciter affirment, aut negent, hoc modo: *Homo est animans*. *Alexander Magnus fuit Rex*. Quod si exprimant modum, quo prædicatum cum subjecto consentit, vocantur *modales*: ut *Homo necessario est animans*. *Alexander contingenter fuit Rex*: vel hoc modo: *Necesse est, Hominem esse animans*, &c.

Sunt tamen non nullæ, quæ absolutæ esse videntur, re vera sunt modales. Hæ autem ad *necessariam*, vel *contingentem* reducuntur. e. g. *Egregium est, a laudato viro laudari*. *Honestum est, incumbere in litteras*. Quæ explicantur hoc modo: *Necessario laudabile est, laudari a laudato viro*: *Necessario honestum est, incumbere in litteras*.

De

De Simplici, & Composita.

Simplex propositio est, quæ uno tantum prædicato, ac subjecto constat: ut *Angelus est immortalis*. *Composita* seu complexa est, cujus prædicatum, vel subjectum ex aliis præsidio quarumdam particularum componitur, & æquivalet pluribus propositionibus simplicibus: ut *Petrus*, & *Paullus sunt homines: Deus est justus, & misericors.*

Hæ particulæ plures esse possunt, tamen ad sex classes revocantur, ex quibus propositiones ipsæ nomina habent. Singularum exempla supponam.

1. *Copulativa* propositio est, in qua plures res vel ex parte subjecti, vel prædicati particula aliqua copulantur. Particulæ vero hujusmodi sunt: *&*, *que*, *ac*, *atque*, *etiam*, *quoque*, *cum*, *tum*, *nec*, *necnon*, *neque*.

E. g. *Mens, ratio, & consilium in senibus est*: quæ hoc valet: *Mens est in senibus: & ratio est in senibus: & consilium est in senibus*. Aliquando conjunctio negans est expressa: ut *Nec tibi diva Parens, generis nec Dardanus auctor, perfide*. Aliquando vero occulta: ut *Nemo meorum recordatur mei:* hoc est, *Nec hic, nec ille, nec quispiam meorum recordatur mei*.

2. *Disjunctiva* est, in qua duæ propositiones his particulis conjunguntur, *aut*, *vel*, *seu*, *sive:* ut *Aut edisces Philosophiam, aut cedam te fustibus*.

3. *Conditionalis*, quæ etiam vocatur *Hypothetica*, est, in qua prædicatum tribuitur subjecto aliqua lege & conditione, quæ exprimitur particulis, *si*, *sin*, *siquidem*, *modo*, *ut*, *nisi*, *dum*. e.g. *Si homo nulla gravi caussa occidet alium, capite plectetur*.

4. *Caussalis* est, quæ caussam præfert, cur prædicatum subjecto tribuatur: quod effertur talibus particulis, *uti*, *quia*, *quoniam*, *ideo*, *iccirco*, *eo quod*, *etenim*, *siquidem* &c.

E. g. *Sol factus est, ut mundum luce sua perfunderet: vel quia mundum sua luce necesse erat illuminare*. Hic caussalis est expressa: in hac vero involuta: *Non ignara mali miseris succurrere disco:* quæ exponitur hoc modo: *Quia non sum ignara mali, disco succurrere miseris*.

Ad hanc classem reducuntur *Reduplicativæ*, quæ expri-

primuntur hisce verbis, *qua*, *quatenus*, *ut*. Nam idem est, *Homo ut homo obnoxius est multis miseriis*, ac dicere, *Homo quia est homo*.

5. *Relativa* est, cujus partes mutuam relationem habent, indicatam talibus particulis, *ubi*, *ante*, *ibi*, *prius*, *post* &c. e. g. *Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum* (1).

6. *Discretiva* est, in qua propositiones simplices particulis adversantibus uniuntur.

E. g. *Vides tu quidem, sed non comedes de ea*: clara est adversatio. *Video meliora proboque, deteriora sequor*: est occulta, quæ exponitur hoc modo: *Video meliora, sed sequor deteriora*.

Jam vero propositiones vel sunt compositæ *ratione materiæ*, vel *ratione formæ*. Ratione materiæ sunt *copulativæ*, de quibus supra. Ratione formæ sunt illæ, quarum una pars est objectum alterius, seu aliam quodammodo respicit, ut *Cupio, Patres Conscripti, me esse clementem*. Hujusmodi etiam sunt reliquæ, quas ante memoravimus, *disjunctiva*, *conditionalis*, *caussalis*, *relativa*, *discretiva*: immo & *modales*, ut *Necesse est, hominem esse animal*.

De Exponibili.

Atque hucusque de illis, quæ sine ulla dubitatione compositæ sunt. Quædam tamen sunt propositiones, quarum compositio non illico menti obversatur; sed postea quam, quid significent, exponimus, fit manifesta: iccirco vocantur *exponibiles*. Videntur ajentes, quamvis plerumque sint virtute negantes. En exempla.

1. *Exclusiva* est, in qua prædicatum de solo subjecto affirmatur, aut contra: idque vi particularum, *tantummodo*, *solum*, *duntaxat*, *unice*, &c.

E. g. *Solus Deus inmortalis adorandus est*. Quæ exponitur hoc pacto: *Deus adorandus est, & is nimirum, qui est inmortalis*: seu, *nec alius nisi inmortalis*. Ad hanc classem pertinet *Exceptiva*: ut, *Homo est rationalis, excepto corpore*: quæ idem enunciat, sed alio modo.

2. *Com-*

(1) *Matth.* Cap. XVIII. 20.

2. *Comparativa* est, in qua prædicatum affirmatur de subjecto cum relatione ad aliud : quæ relatio exprimitur vel nominibus comparativis, vel particulis, *quam*, *quanto*, *magis*, *tanto* &c.

E. g. *Sertorius fuit peritior belli, quam Pompejus. Lucanus est inferior in Poesi Virgilio*. In his includuntur duæ hoc modo: *Pompejus fuit bellicæ artis peritus, at non æque peritus ac Sertorius. Lucanus est bonus Poeta, at non æque bonus ac Virgilius*. Possunt tamen includi plures quam duæ: e. g. *Quanto majores sumus, tanto nos submissius geremus*. Quæ explicatur sic: *Majores sumus aliis, & hac de caussa curare debemus, ne illi nos superent omni varietate virtutum, & rursum simus inferiores iis*.

Occurrunt tamen propositiones, in quibus, ut recte docet vir doctus, id, de quo affirmatur esse *melius*, non dicitur absolute *bonum*, sed explicatur diverso modo.

E. g. *Melior est honesta paupertas, male partis divitiis*. Hæc propositio non potest explicari sic : *Divitiæ male partæ bonæ sunt; melior tamen est paupertas honesta :* sed hoc modo : *Honesta paupertas non est vituperanda; verum divitiæ male partæ vituperandæ sunt*. Id plerumque usuvenit, quando per tropum comparativum verbum usurpamus. Qui enim proprie loqui vellet, deberet in his, & similibus non uti comparativo, sed vel positivo, vel periphrasi. Quod memoria teneamus oportet, ne inepte interpretemur auctores, Scripturam sacram præsertim, cujus in libris Salomonis, & Siracidis, frequenter tales propositiones se offerunt.

3. *Inceptiva* est, in qua prædicatum ita subjecto convenit, ut antea convenire illi non posset.

E. g. *Lusitana historia Joanne V. regnante accuratius scribi cœpit*. Hæc complectitur duas propositiones : *Historia Lusitana ante Joannem V. tenebris obvoluta erat: sed eo imperante in bono lumine collocata est*.

4. *Desitiva* e diverso se habet : ut *Maurorum imperium in Lusitania ab clade per Alphonsum I. accepta, labefactari cœpit*. In hac propositione continentur hæ : *Imperium Maurorum in Lusitania ante Alphonsum regem florebat: sed postea quam eos Rex strenuus profligavit, desiit obtinere*. Reapse tamen propositio *Desitiva* est etiam *Inceptiva*, respiciendo ad diversa.

5. Con-

5. *Continuativa* est, in qua prædicatum non solum ante, sed etiam in præsentia convenit subjecto.

E.g. *Joannes III. is fuit, qui Lusitanorum rem florentem servavit*. Hæc propositio tria ex contextu potest complecti. 1. ante Joannem rem nostram floruisse. 2. sub Joanne pari gradu stetisse. 3. post Joannem cladem subiisse. Omnis igitur propositio, in qua aliquid, præter id, quod exprimitur, continetur, est composita: & ut de ea judicemus, non id tantum, quod præfert, sed quod involvit, est perpendendum.

De Incidente.

Propositiones autem complexæ quoad materiam, interdum continent alias propositiones, quæ *Incidentes* appellantur.

E. g. *Joannes V. qui fuit ditissimus omnium regum Lusitanorum, multa magnifica fieri curavit*. Continetur in subjecto hæc propositio: *Qui fuit ditissimus nostrorum Regum*. Hoc tamen interest. *Incidens* exprimit judicium, quod feceram, & in præsentia suppono, cum aliud præcipue adfirmo. *Complexa* exprimit judicium, quod nunc facio, & est præcipuus adfirmationis scopus. Clarius: *Incidens* exprimit judicium de *modo* subjecti (qui modus tamen a subjecto separari potest, firma remanente adfirmatione) & idem valet ac si Adjectivum, quod idem significaret, subjecto adjungeretur. *Complexa* exprimit judicium, quod facio de subjecto tali modo adfecto. Quare si falsa est *incidens*, falsa erit *complexa*. Nempe si Joannes V. non esset *ditissimus*, falsa esset propositio.

Quo vero plures fuerint incidentes, eo magis complexa erit propositio.

Exemplum sit illud Ciceronis exordium pro Milone: *Etsi vereor, Judices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere; minimeque deceat, cum Titus Annius Milo ipse magis de republicæ salute, quam de sua, perturbetur, me ad ejus caussam parem animi magnitudinem adferre non posse; tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos: qui quocumque inciderunt, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum requirunt*. Hæc propositio conti-

 net

net plures incidentes in subjecto, ante verbum *terret*. Propositum enim Ciceroni est dicere, *dandam sibi esse veniam, quod terreretur armatorum corona*.

Plura hujusmodi exempla invenietis in Orationibus, maxime Ciceronis, & in Poetis. (1) Legatis septemdecim primos versus poematis Ludovici Camoensii, vulgo *Lusiadas*, & sciatis, esse unam propositionem complexam ex plurimis incidentibus. Immo vix in sermone nostro, præsertim cum aliquanto ornatius loquimur, nisi complexis propositionibus, quæ plurimis constant incidentibus, utimur.

Hæ vero incidentes non solum in subjecto, sed etiam in prædicato se offerunt: ut *Cicero amicissimus fuit Lucretio, qui erat elegantissimus Poetarum*. Aliquando vero utroque loco: ut *Hannibal, qui fuit fortissimus Carthaginiensium, vicit Romanos, qui erant fortissimi omnium populorum*.

Sunt propositiones, quæ videntur non habere incidentes, & tamen habent, velut hæc: *Recentiores Physiologi ostendunt, aërem esse gravem*. Hæc enim propositio duplicem interpretationem habet. Nam si facit hunc sensum: *Aër, ut Philosophi recentiores ostendunt, est corpus grave*: tunc illud, *recentiores Philosophi ostendunt*, est incidens membrum. Quod si erat mihi in animo tantum referre, quid scripserint Philosophi *de aëre*; hoc casu propositio non habet incidentem.

Quamobrem quotiescumque se offert propositio valde complexa, diligenter separemus incidentes, ne decipiamur judicando. Quod si non liquido constet, qualisnam sit incidens propositio; investigemus accurate mentem proferentis, & finem, quem sibi posuit. Sic facile dignoscemus, quid ille, qui profert, tali propositione adfirmare avet præcipue, quid incidenter.

CA-

(1) *Lucretius elegantissimus Poeta, initio poematis* de Rerum Natura, *Almam Venerem invocans, texit propositionem constantem plurimis incidentibus, quæ tam longa est, ut* 34. *versus complectatur*.

CAPUT IIII.

De Propositionis forma.

IN omni propositione vel duo extrema conjungimus, quod est *adfirmare*: vel divellimus, quod est *negare*. Hæc autem adfirmatio, vel negatio vocatur Logicis *forma* propositionis.

Proprium adfirmationis universalis est, conjungere extrema secundum amplissimam significationem, quam subjectum habet: non secundum eam, quam habet prædicatum.

E. g. Cum dico, *Omnis homo est animal*: hæc propositio ex communi usu loquendi non significat: *Omnis homo est omne genus animalis*: sed hoc tantum: *Omnis homo est aliquod genus animalis*. Id Logici explicant hoc modo: *Adfirmatio universalis distribuit subjectum, non prædicatum*.

Negatio vero universalis divellit omne prædicatum ab omni subjecto. Cum dico, *Nullus homo est lapis*: hoc dico: *Nec hic, nec ille, nec alius homo est ullum genus lapidis*. Iccirco Logici dicunt, *Negationem universalem distribuere prædicatum, & subjectum*.

Interdum vero occurrunt propositiones, quæ videntur negantes, reapse sunt adfirmantes: quia negatio non adficit verbum, sed vel subjectum, vel prædicatum: ut *Non meditate scribens fallitur plerumque. Equus est non homo*. Sensus primæ est: *Ille, qui scribit res non meditatas, fallitur plerumque*. Sensus secundæ est: *Equus est res aliqua, quæ non est homo*.

E diverso sunt propositiones, quæ videntur adfirmantes, re negant. Id tiro facilius intelliget, si expenderit, qualis sit scopus proferentis: non enim ex verborum ordine, & sono, qui fallit interdum, sed ex fine proferentis judicanda hæc sunt. Clarius id cognoscitur in syllogismis, quam in propositionibus seorsum sumtis. Exemplo sit ille syllogismus pervulgatus:

Omnis bonus pastor paratus est animam ponere pro ovibus suis.

Hoc sæculo pauci sunt pastores, qui parati sint animas ponere pro ovibus suis.

Igitur, hoc sæculo pauci sunt boni pastores.

Secunda, & tertia propositio hujus syllogismi verbis videntur adfirmantes, re sunt negantes, & faciunt hunc sensum: *Plurimi hoc sæculo pastores non sunt parati animam ponere pro ovibus suis*. Ex quo bene colligimus: *Plurimi hoc sæculo pastores non sunt pastores boni*. Hæc diligenter animadvertenda sunt, præsertim cum syllogismos expendimus, ne per errorem judicemus, peccare eos in leges communes, cum tamen non peccent.

CAPUT V.

De Propositionis quantitate.

QUando prædicatum pluribus, aut paucioribus subjectis convenit, vel repugnat, hæc vocatur *quantitas* propositionis. Id plerumque ex ampliori, aut strictiori subjecti significatione derivatur.

Itaque cum subjectum pro omnibus individuis accipitur, pro quibus accipi potest, vocatur propositio *universalis:* ut *Omnis homo est vivens*. Sin autem unum individuum significet, quin ullum certum designet, nominatur *particularis:* ut *Aliquis homo est vivens*. Quod si aliquod individuum peculiari appellatione designetur, dicitur *singularis*: ut *Joannes est vivens*. Postremo si nullum nomen addatur, quod vel extendat, vel restringat significationem nominis, appellatur *indefinita*: ut *Homo est vivens*. *Homo est albus*.

Harum duæ ultimæ classes reducuntur ad priores. Nam *Joannes* nihil amplius significare potest, quam *hunc Joannem*. Propterea singularis propositio, cum de forma quæritur, habetur pro universali.

Indefinita autem si materia est necessaria, ut *Homo est animal*, censetur universalis: nam *esse animal*, necessario convenit omni homini. Si vero est contingens, *Homo est albus*, habetur pro particulari: non enim omnes homines sunt albi, sed aliqui tantum.

Quando prædicatum ita convenit omnibus, ut nullus exci-

excipi queat, vocatur universalis *metaphysice :* ut *Omnis homo est animal*. Si vero ita convenit, ut possit alicui interdum non convenire, dicitur universalis *moraliter :* ut *Æthiopes sunt libidinosi*. *Græca fides non est firma*. Quamvis enim, si utriusque gentis mores consideramus, verum sit, plerosque iis flagitiis inquinari; aliquando tamen excipiuntur non nulli.

Plurimum tamen interest Philosophi, ex particularibus propositionibus universales deducere, quibus nostrarum cognitionum fines prorogentur. Id ut faciamus, consideremus oportet, quonam pacto prædicatum particularis cum subjecto consentit: eamque explicationem addamus, quæ prædicatum ad omnia subjecta trahat.

E. g. In hac propositione: *Quidam homo est Philosophus*: si investigamus, cur prædicatum subjecto consentiat, reperiemus caussam esse, propterea quia aliqui homines facultate gaudent rerum caussas perspicue intelligendi, & inde per ratiocinationem consecutiones inferendi. Itaque faciam universalem hoc modo: *Omnis homo, qui facultatem habet rerum caussas investigandi, & sua pronunciata demonstrandi, est Philosophus*.

Hac ratione & cognitiones mentis nostræ mirandum in modum augentur, & graviores disciplinæ ad summum fastigium provehuntur: nam quod subjecto universali tribuitur, singulis sub eo contentis tribui potest. Quod ipsum est dilatare fines nostræ investigationis.

COROLLARIUM.

Hinc omnes propositiones ad quatuor classes referuntur. Id exprimunt Logici quatuor litteris. A *aientem* seu *adfirmantem*, E *negantem*, universales: I *aientem*, O *negantem*, particulares significant.

De Oppositione.

Oppositio propositionum est, *Comparatio duarum propositionum, quæ idem prædicatum, & subjectum habent, mutata vel forma, vel quantitate, vel utraque*. Jam si propositiones hoc modo comparamus, quadrifariam inter se opponi,

poni, facile intelligemus. Quarum differentiam indicat hæc figura, quæ diligenter est consideranda.

A *Omnis homo est albus.*	CONTRARIAE Subalternantes	E *Nullus homo est albus.*
SUBALTERNAE	Contra dicentes Contra dicentes	SUBALTERNAE
Aliquis homo est albus. I	Subalternatæ SUBCONTRARIAE	*Aliquis homo non est albus.* O

C O R O L L A R I A.

I. *Hinc si vera est propositio universalis, vera etiam erit subalterna particularis: non contra.*

II. *Hinc si falsa est particularis, falsa etiam erit universalis subalterna: non contra.*

III. *Hinc Subalternæ possunt esse simul veræ:* Omnis homo est animal: Aliquis homo est animal : *& simul falsæ:* Nullus homo est animal : Aliquis homo non est animal. *Quare non sunt stricte oppositæ.*

IIII. *Hinc contradicentium, seu contradictoriarum altera necessario erit vera, altera falsa.*

Nam quod adfirmatur in una, eodem sensu negatur in alia: eadem autem res nequit simul esse, & non esse. Ideo sunt vere oppositæ. (1)

V. *Hinc*

(1) *Negarunt id veteres aliqui, ut Heraclitus, Democritus, Protagoras, aliique, nec non & Sceptici. Illi adfirmabant,*

V. *Hinc Contrariæ simul falsæ esse possunt : simul veræ non possunt.*

Possunt esse simul falsæ, si sunt contingentes, vel impossibiles. Simul veræ esse non possunt, quia tunc (per 1.) simul veræ essent Subalternæ earum: &, quod inde sequitur, Contradicentes essent simul veræ.

VI. *Hinc Subcontrariæ possunt esse simul veræ, non simul falsæ.*

Nam verum est, *aliquem hominem esse album*, nempe Europæum: item verum est, *aliquem hominem non esse album*, scilicet Æthiopem. E diverso si falsum est, *aliquem hominem esse lapidem*; fit consequens nullum remanere subjectum, de quo verum sit dicere, *esse lapidem*. Unde vera erit Subcontraria alia, *aliquis homo non est lapis*. Hæ propositiones, quia non habent idem subjectum, reapse non sunt oppositæ.

S C H O L I O N.

Hæc, si recte intelligantur, omnino sunt accommodata ad verum investigandum. Nam si cognosco aliquam propositionem esse falsam, harum regularum ope, quid verum sit, colligo. Et qui ad eas animum non advertunt, fieri non potest quin vel voce, vel scripto decertantes in λογομαχιαν logomachiam *incidant, propterea quod non utuntur terminis contradicentibus.*

De Æquipollentia.

Possunt tamen duæ propositiones re oppositæ revocari ad eamdem sententiam ope particulæ *non* : quo casu vocantur Logicis *Æquipollentes*, quasi dicas, *eumdem sensum habentes*. Id ut faciant, plurima illi quidem præscribunt, & doctrinam non inutilem versiculis, & regulis satis multis obscu-

---

mabant, contradicentia posse esse simul vera, *propterea quod negabant falsitatem, & existimabant, quidquid unicuique videtur verum, ita esse. Hi vero contendebant*, contradicentia posse esse simul falsa, *quia tollebant omnem veritatem. Sed de his disputabimus L. V. s. 1. c. 1. 2. 4.*

obscurant. Hæc tamen accurata vocabulorum explanatione multo facilius & melius, quam legibus, fieri solent: atque ex communi usu loquendi sine ullis præceptis intelligitur, quando particula *non* variet sensum. Quare ex Grammaticæ regulis potius, quam ex Logica, petenda sunt. Regula autem est:

Præ Contradic: *post* Contra: *præ*, *postque* Subalter.

Quæ hoc significat: Negatio in *Contradicentibus* præponitur subjecto, ut fiant æquipollentes: in *Contrariis* post subjectum: in *Subalternis* ante, & post subjectum.

De Conversione.

Evenit aliquando, cum disputamus, ut terminos propositionum invertamus, ac propositiones ipsas perturbate efferamus: idque vel per imprudentiam nostram, vel cavillationem collocutoris. Vocatur hæc *Conversio*. Quo vero id ita fiat, ut semper eumdem sensum præferant, ac ambæ propositiones veræ maneant, hæc servanda sunt.

1. Universalis negans, & particularis ajens si convertantur, servetur eadem quantitas hoc modo: *Nullus homo est lapis: Nullus lapis est homo. Aliquis homo est vivens: Aliquod vivens est homo.* Hæc conversio dicitur *simplex*.

2. Universalis ajens si convertatur, mutari debet quantitas universalis in particularem: ut *Omnis homo est animal: Aliquod animal est homo*. Secus est falsa. (1) Hæc vocatur *per accidens*. Eodem modo converti potest universalis negans: ut *Nullus homo est lapis: Aliquis lapis non est homo.*

3. Particularis negans nequit alio modo converti, nisi termini finiti fiant indefiniti adhibita *non*; quod vocatur *per contrapositionem*: ut *Aliquis homo non est justus: Aliquod non justum est non homo*: quod valet: *Aliquod ens, quod non est justum, veluti lapis, etiam non est homo*: quod est verum. Item universalis ajens: *Omnis homo est animal: Omne non animal est non homo:* quasi dicas, *Omne id, quod non est animal, etiam non est homo*: quod nemo dubitat. (2) Hæc

(1) *Ex dictis cap. superiori.*

(2) Oppositionis, Aequipollentiæ, & Conversionis *regulas non aliter ad usum reducimus, nisi ratiocinantes hoc mo-*

Hæc autem convertendi ratio est prorsus inutilis. Quod si talis propositio occurrat, reducatur ad terminos finitos, quo facilius, quid significet, intelligatur. Hæ regulæ duobus versiculis continentur.

E.I. simpliciter convertitur: E.A. per accid:
A.O. per contra. Sic fit conversio tota.

SCHOLION.

Ut Æquipollentia, *sic* Conversio *propositionum ex Grammatica potius, quam ex Logica, est colligenda. Non enim Logici aliquid reconditum & inauditum docent, sed oculis subjiciunt, quando ex communi usu loquendi particula* non *hoc, vel illo loco posita sensum variet propositionum (vocalium nempe, nam mentales sunt individuæ, & semper sunt eædem dum manent: sin aliqua idea additur, aut mutatur, diversæ: nec proinde possunt converti, nec nisi lata acceptione æquipollere). Quod eo magis perspicuum erit, si reputaverimus, Logicorum vulgatas regulas non nisi in Latina lingua, idque maxime in sermone Logico, valere: immo tales excogitari posse propositiones, in quibus non ad amussim valeant: in vulgatis vero pro varietate linguarum persæpe variare: cujus en exemplum. Ajunt*, duas negationes sensum aientem facere. *Sed hoc non nisi in Latina lingua est verum: nam in quibusdam vulgatis, in quibus est Lusitana, duæ negationes interdum* sensum negantem præferunt. *Ut si Logicis mos gerendus esset, non nisi Latine de his unquam disputare liceret. En mysteria illa veterum Logicorum, quæ pandere nefas erat!*

CA-

---

modo: Idem nequit simul esse, & non esse. Sed si hæ duæ: *Omnis homo est animal, Aliquis homo non est animal;* essent veræ, idem simul esset, & non esset. Ergo si prima est vera, altera falsa est. Sed vera prima, falsa igitur secunda. *Eadem ratione in* æquipollentia, *&* conversione *colligimus. Sed hæc ex iis, quæ de syllogismis infra dicentur, clariora evadent.*

Caput VI.

De quibusdam Propositionibus, quæ in usu sunt apud Philosophos.

SUnt autem propositiones quædam, quæ cum præcipuum usum in indagatione veri habeant, a Philosophis sæpissime adhibentur, & suis nominibus distinguuntur: de quibus nos breviter, sed accurate dicemus.

Definitio Rei.

Propositio, *quæ naturam rei distincte, complexim, & adæquate explicat*, vocatur *definitio rei*, seu *realis*. Quæ quomodo intelligenda sunt, ex iis, quæ de notitia distincta, completa, & adæquata diximus (1), palam est. Nisi enim tales ideas ac notitias habeamus, rem definire non possumus: cum definitio ista nihil aliud sit, quam idea adæquata rei.

COROLLARIA.

I. *Hinc debet percensere notas omnes, quæ rem definitam ab aliis omni tempore, & loco secernunt.* Secus non est definitio, sed *descriptio*.

E.g. Si dico: *Horologium est machinatio, hoc & illo modo facta, quæ vel stilo, vel percussione ostendit, quota sit hora diei:* hæc est *definitio* horologii, quia in omni loco distinguit horologium. Si dico: *Est fabricatio rotunda, quæ pendet ex catena prope lectum:* hæc propositio, tametsi clara, est *descriptio* horologii: quia solum numerat adtributa: quæ aliquando ei conveniunt, vel aliis possunt convenire. Nam si horologium non prope lectum penderet, sed super mensam esset; aut si loco horologii globus alius e catenula penderet; non intelligeres, quid ego designare vellem. Quæ nota est communis cum multis, vocatur *genus*, ut *machinatio*: quæ peculiaris, ejus rei est, vocatur *differentia*, ut reliquæ.

II.

1) *L.III. p.1. c.3.*

II. *Hinc nec terminis latioris, nec angustioris significationis constare debet, quam definitum*. Nam utroque casu non secernet rem definitam ab aliis.

E.g. Male definio equum hoc modo: *Ens quod ambulat:* quia latius patet definito. Item male definio hominem tali modo: *Animal eruditum*: quia id non convenit omnibus hominibus. Quare definitio debet stricte rei definitæ congruere, ut altera de altera verissime possit adfirmari: quod Logici vocant, *reciprocari cum definito*.

III. *Hinc clarior esse debet re definita*. Aliter nec exponet naturam rei, nec eam distinguet a reliquis.

Peccant in hanc legem Philosophi multiplici nomine. 1. Cum explicant rem verbis synonymis: ut Peripatetici, qui definiunt *infinitum* hoc modo: *Quod fines non habet*. Nam id ipsum intelligimus, audita voce *infinitum*. Verumtamen definitione *identica* interdum commode utimur, si vocabula non nulla antea explicavimus.

2. Cum verbis valde obscuris rem definiunt: ut iidem Peripatetici, qui *animum* hoc modo definiunt: *Actus primus corporis naturalis organici potentia vitam habentis:* & his similes finitiones. Etenim, his auditis, incertior sum de natura *animæ*, quam ante.

3. Cum vocabulis negantibus rem finiunt: ut cum iidem dicunt: *Materia est id, quod neque est quid, neque quantum, neque quale, neque quidquam eorum, quibus ens denominatur.* Hæc enim explicatio lectorem non efficit doctiorem: nemo enim, qui non omnino deliret, ea audita, contenderit, intelligere se, *quid sit materia*. Idem peccabo si dixero: *Homo est id, quod non est equus:* nam præter equum plura sunt entia, quæ de homine adfirmari non possunt.

Tamen quia per obscuritatem humani ingenii rerum proprietates non adsequimur omnes; si res sunt stricte opposita, hoc est contradicentes, tolerari potest hujusmodi definitio. Quare non inepte dicitur: ens compositum est, *quod partes non habet*: simplex est, *quod habet partes*.

4. Cum terminis obscuris, aut translatis utuntur, præter communem significationem. Nam talia vocabula impedimento sunt, ne aperiamus naturam rei definitæ. Quod si antea hæc forent explicata, definitio improbanda non esset.

ALIA

ALIA COROLLARIA.

I. *Hinc eæ res definiri possunt, quarum habemus ideas ex pluribus simplicibus compositas.* Hujusmodi sunt *Species*: nam *Individua* describuntur tantum, quia non habemus ideas completas, & adæquatas eorum (1).

II. *Hinc ideæ simplices definiri non possunt.* Quia nulla ibi enumeratio notarum, seu idearum, ex quibus ab aliis discerni queant.

III. *Hinc si definitiones hæ rei proprietates non enumerant omnes, non sunt definitiones* reales, *sed* nominales: *de quibus nunc est dicendum.*

Definitio Nominis.

Propositio, *quæ explicat ideam, quam nomini subjicio, idque ex nota aliqua, quæ rem semper comitatur*, vocatur *definitio* nominis, *seu* nominalis (2).

E. g. Cum

---

(1) *Confer, quæ diximus de Ideis.* L.III. p.1. c.2.

(2) *Aliqui cum Wolfio vocant* definitionem realem *eam, quæ ostendit, quomodo res componatur, vel fieri possit, veluti cum dico:* Circulus est figura, quæ radio circa punctum circumacto describitur. *Sin autem notam tantum adfero, ex qua rem ab aliis semper discernere queam, est definitio nominalis, ut hæc:* Circulus est figura, cujus peripheria a centro æqualiter distat. *Verum prima explicatio & definitio, si recte accipiatur, ad nostram reducitur: nisi enim notas omnes, quæ rem ab aliis distinguunt, enumerare possim, seu, quod idem est, nisi adæquatam ideam habeam, numquam ostendam, quo modo res aut exsistat, aut fieri possit. Deinde definitio Wolfiana ejus systemati defendendo excogitata videtur: proinde caute est usurpanda.*

Nec dicat aliquis, inde sequi, vel omnes, vel plerasque definitiones rerum, quæ in scholis traduntur, esse tantum nominales*: quod ferri non potest. Nam facilis est responsio: Nimirum tam bene id eos ferre debere, quam bene ferunt cum audiunt*, nos rerum naturas penitus non pernoscere, nec pro-

E.g. Cum dico: *Triangulum est, figura tribus lineis definita: Horologium est, fabricatio, quæ stilo horas diei indicat:* definio nomen: hoc est, ex quibusdam notis, quæ triangulo, & horologio semper conveniunt, planum facio, quid illis nominibus significem.

Quoniam vero eidem nomini, *triangulum*, & *horologium*, possum adjungere diversam ideam, consequitur, nominum definitiones pendere ab hominum arbitrio: nec aliquem jure reprehendi, quod nomina arbitratu suo definiat, modo vocabula eadem significatione perpetuo usurpet. Nam & ii, qui vocantur Mathematici, nomina pro lubitu definiunt: & Philosophi recentiores, immo ipsemet Wolfius, vir accuratissimus, novas aliquas definitiones nominum proponit. Consultius tamen fuerit, definitionibus receptis uti, si modo nihil incommodi præferant, ne obscuri lectoribus simus.

Duo hic curemus oportet. 1. *Ut nomina, quæ in controversiam veniunt, accurate definiamus, ne ex ambiguo disputemus.* Ea dico, quæ non sunt clara, nam perspicua quæque definire velle, aut id requirere, & inutile esset, & ineptum. Peccant in hanc legem Peripatetici, qui quod vocabula non definiant, ad convicia, atque pugnos usque altercantur inter se: etsi eadem ambo disputantes dicant aliis & aliis verbis.

2. *Ne cum nomina definimus, putemus, nos rem ipsam definire.* In hanc regulam iidem sæpissime peccant: cum enim certa vocabula arbitratu suo definiant, persuadent sibi, se naturas rerum significatarum penitus cognoscere & finire.

E. g. In-

---

proinde habere posse ideas adæquatas rerum. *Quod verissimum Philosophis germanis est. Quare non nisi sensu* vulgato *dici possunt* reales: *quod plurimas notas rerum indicant: & dum clariores non habentur, a Philosophis ejusdem disciplinæ eodem sensu vocabula usurpantur, quasi rerum naturas aperirent. Qui proinde ut sibi constent, & discrimen* realis, & nominalis *constituant, vocant* definitiones nominales *eas tantum, quas quisque pro lubitu condit, ut ideam, quam mavult, vocabulo subjiciat. Sed modo memoria teneamus, utramque re vera esse* nominalem; *usum loquendi iisdem concedamus, scientiam nobis reservemus.*

E. g. Interroges eos, quid sit *arbor:* ajunt, *esse vivens insensitivum*. Quid sit *fulmen:* reponunt, *esse exhalationem in nube accensam*, *quæ tendit deorsum*. Verum hæ explicationes tantum declarant, quæ res iis nominibus significentur: at rerum naturas non aperiunt, nisi prius distincte cognoscam, quid sit *vivens*, *insensitivum*, *exhalatio*, *nubes*, *accensio*, cetera.

Divisio.

Propositio, *quæ resolvit totum in partes*, *quo facilius*, *quid contineat*, *intelligatur*, vocatur *divisio*. Id, quod resolvitur, aut secatur, dicitur *divisum:* partes, in quas dividitur, *membra dividentia*. Quæ quidem membra, ac novæ ideæ, cum iterata divisione possunt adquiri, omnino sunt accommodata ad completam, vel adæquatam rei notitiam consequendam. Propterea *divisio* definitioni rei mirifice opitulatur.

Alia est divisio *Physica*, ut cum dividimus lignum in partes. Alia *Logica*, ut cum mente divido Logicam in *practicam*, & *speculatricem:* Substantiam in *corpus*, & *spiritum*. Hæ partes vocantur *inferiora*.

COROLLARIA.

I. *Hinc divisum nec plus, nec minus debet habere, quam membra dividentia simul.*

Vitiose igitur dividunt Aristotelici *ens* in decem *categorias:* quia plures constitui possunt. Vitiose etiam divido *canem* hoc modo, in *terrestrem*, *marinum*, *sidereum:* quia duæ ultimæ partes non sunt canis, nisi voce tenus.

II. *Hinc nullum membrum contineat aliud, nec de eo adfirmetur.*

Quare numerus non recte dividitur in *imparem*, & *parem*, & *binarium:* nam *binarius* continetur in *pari*. Recte vero in *imparem*, & *parem*: nullum tertium. Quod si unum in alio continetur, sed alterum de altero adfirmari non potest, recta est divisio. Quo nomine recte dividunt Geometræ extensionem in *lineam*, *superficiem*, *solidum*.

III. *Hinc membra non sint aut prorsus disparia, aut valde minuta.*

Et recte quidem: nam utroque casu confusionem induci necesse est. e.g. Si de Europa disputans, eam secarem in Italiam, & reliquam Europam; inepta esset divisio. Nam de reliquis regnis disserens, cum ad Italiam venirem, vix tenerem memoria, esse alterum membrum divisionis. Deinde si rem infinite divido, fatigatur & obruitur mens multitudine membrorum: & iterum exsistit confusio, quam divisionis ope vitare cupiebamus.

Logicus itaque pro sua sapientia rem ita dividat, ut clarior inde rei cognitio habeatur, quo facilius & accuratius eam definiat, & in bono lumine collocet. Atque illud caveat studiose, quod supra de definitione monuimus, ne, cum dividit significationem nominis, existimet se rem ipsam dividere: quod flagitium Aristoteles ipse, & veteres non nulli imprudentes admiserunt.

Axioma.

Propositio quælibet vel est *Theoretica*, vel *Practica*, referendo ad objectum. Theoretica est, quæ aliquid de subjecto simpliciter ait, vel negat: ut *Homo est aptus ad ratiocinandum*. Practica est, quæ enunciat aliquid fieri posse, vel debere: ut *Qui salvus esse vult, is bona opera perpetuo faciat*.

Cum propositio theoretica ex terminorum intelligentia, sine ulla probatione, vera esse cognoscitur, vocatur *Axioma:* ut *Idem non potest simul esse, & non esse. Bis quinque faciunt decem*.

Revocatur ad hanc classem propositio, quæ ex definitione aliqua perspicue & proxime ducitur, adeo ut ipsius veritas sine ulla probatione admittatur.

E.g. Si ex hac definitione: *Homo est animal intelligens, & liberum:* colligo has propositiones. *Homo est præditus voluntate: Homo est liber: Homo est intelligentia præditus:* hæc sunt *axiomata*, quia se ipsis nota fiunt. Similiter propositiones *identicæ*, hoc est, quæ idem prædicatum, & subjectum habent, sunt *axiomata*: ut *Omnes homines sunt homines*.

Postu-

Postulatum.

Quod si propositio practica ex una definitione evidenter proficiscitur, vocatur *Postulatum:* e.g. *Ex puncto A ad punctum B duci potest linea recta. Quisque potest facere quod vult.*

Theorema.

Si propositio theoretica ex plurimis definitionibus, & axiomatis ducitur per ratiocinationem, vocatur *Theorema:* cujusmodi sunt conclusiones *demonstrationum* perfectarum (1).

Problema.

Si vero propositio practica ex plurimis definitionibus infertur, vocatur *Problema:* e.g. *Mens nostra adsiduae meditationis auxilio adquirit habitum recte cogitandi:* est *Problema*, quod potest demonstrari. Aliae significationes huic vocabulo *problema* subjiciuntur, quae nihil ad nos.

Corollarium.

Propositiones, quae ex definitionibus, & axiomatis perspicue & sine ullis ambagibus sequuntur, vocantur *Corollaria:* e.g. si ex hac: *Omnes homines ratiocinantur:* infero sic: *Ergo Petrus ratiocinatur*, est *corollarium*. Aliquando vero latius patet haec vox, & significat quamcumque propositionem, quae ex aliis necessario nexu ducitur. Quo sensu & nos in hac Logica *corollaria* addimus, ut brevitati consulamus.

Scholium, & Notatio.

Interdum propositionibus adduntur breves explicationes, quae vel obscuritatem, & dubium omne tollunt; vel quaedam quae necessaria sunt, explanant. Hae vocantur *Scholia*, seu *Notationes:* quarum etiam in nostris lucubrationibus occurrunt non nullae.

Lem-

(1) *Habes exemplum infra L.V. p. 1. c. 9.*

Lemma.

Poſtremo cum ex aliis diſciplinis advocamus propoſitionem vel perſpicuam, vel demonſtratam; ut in aliqua materia demonſtrationem componamus; hæc vocantur *Lemmata*.

E.g. Demonſtraturus in Logica, ſenſus noſtros aliquando falli, dum rerum gravitatem æſtimant; ſumo ex Phyſiſica tamquam certum hoc lemma: *Aër eſt grave:* & inde efficio, nos, dum judicamus ab aëre corpora noſtra undique non premi, egregie decipi.

LIBRI QUARTI
PARS ALTERA
DE
RATIOCINATIONE

Caput I.

De natura Ratiocinationis.

Quamquam mens noſtra peculiare hoc habeat; ut ideas, quas adquiſivit, alias cum aliis comparet, & intelligat, conveniantne, an aliter; interdum tamen per obſcuritatem idearum evenit, ut continuo convenientiam non percipiat. Icciroo hac induſtria rem aperit: duas illas ideas cum tertia idea clariori confert, & ſi intelligit cum ea congruere, colligit, aliam aliæ convenire.

E.g. idea *Solis*, & idea *lucis* tam perſpicue altera congruit alteri, ut cum eas inter ſe confero, ſtatim judico, *Solem eſſe lucem*. Verum idea *Solis*, & idea *ignis* non adeo evidenter conveniunt, ut me cogant protinus judicare *Solem eſſe ignem*. Itaque hac arte rem expedio: quæro proprietatem aliquam notiſſimam ignis, nimirum *comburendi* facultatem; eamque cum duobus comparo hoc modo: *Quidquid comburit lignum, eſt ignis:* hoc eſt evidens. Et rurſum, *Solis radii vitrea lente, vel ſpeculo æneo colligati comburunt lignum:* hoc etiam experientia eſt notum. Quibus conſtitutis perſpicuum fit, *Solem eſſe ignem*. Nullus enim eſt, qui non videat, Solem habere proprietatem illam notiſſimam ignis, hoc eſt *eſſe ignem*.

Hæc judicandi ratio, ſeu progrediendi ab uno ad aliud, vocatur *ratiocinatio* ſeu *diſcurſus*. Proinde ratiocinatio nihil

hil

hil aliud eſt, quam *Comparatio duarum idearum inter ſe ex comparatione earum cum idea tertia*. Judicium autem duplex, in quo fit comparatio cum tertia, & a quo incipit curſus mentis, vocatur *antecedens*, ſeu *præmiſſæ*. Illud vero, in quo ultimo comparantur ideæ inter ſe, & in quo curſus conſiſtit, vocatur *conſequens*, *conſecutio*, *conſequentia*, *concluſio*, immo & aliis nominibus, quod uſus docebit.

Porro cum duas ideas comparamus cum illa tertia, vel intelligimus convenire cum ea, & tunc colligimus inter ſe etiam convenire ambas: vel unam tertiæ convenire, alteram non convenire percipimus, & ducimus inde, non convenire inter ſe. Prior ratiocinatio vocatur *ajens*: poſterior *negans*. Quod ipſum ex concluſione dignoſcitur: quæ cum ſit præcipua pars, cujus perpendendæ gratia adhibentur præmiſſæ; prout eſt vel ajens, vel negans, nomen ratiocinationi donat. Utriuſque leges paullo diſtinctius exponemus.

1. En exemplum *ajentis*. Ideam rei, quæ adurit, Latini ſignificarunt nomine *ignis*: adeo indoctum ſi interrogas, quid ſit illud, quod adurit; reſpondebit, eſſe ignem. Itaque hæc enunciatio eſt perſpicua: *Quidquid adurit eſt ignis*. Sed experientia habeo exploratum, *Radios Solis ſpeculo uſtorio colligatos cremare quidquid objicitur*. Igitur ſic colligo: *Radii ſolares ſunt ignei*. Eodem modo ſcimus hoc aliud: *Quicumque aufert per vim rem alienam, eſt latro*. Sed ego video, *Marcellum per vim auferre res omnes Titii*. Itaque vero colligo, *Marcellum eſſe latronem*.

Jam ſi me ipſum interrogem, cur tribuam Marcello nomen *latronis*, protinus cognoſcam hanc eſſe cauſſam, quia video in Marcello notas omnes & characteres hominis, qui vulgo *latro* nominatur: hoc eſt, video Marcellum contineri in illo ſubjecto, de quo adfirmo eſſe *latronem*. Iccirco quod nomen tribuitur cuicumque homini, qui id facit, & Marcello tribui debet.

Igitur vis ratiocinationis ajentis innitur hoc principio: *Quidquid convenit omnibus individuis unius ſpeciei, convenit etiam alicui individuo, quod ad eamdem ſpeciem pertinet:* ſeu aliis verbis: *Quæ conveniunt in uno tertio veluti regula, conveniunt inter ſe*. Hoc vulgares Logici efferunt hoc modo: *Dici de omni, dici de ſingulis*.

2. Ecce exemplum ratiocinationis *negantis*. Certo ſcio,

nullum lapidem esse, qui, si mittatur in aquam, in superficie sistat: sed omnes mergi, & fundum petere. Intelligo, *hanc particulam adamantis subtilissimam reapse esse lapidem.* Colligo igitur necessario, *particulam hanc, si in aquam injiciatur, non esse in superficie mansuram.* Præterea certus sum, idque perpetua experientia, *nullum vivens perpetuo vivere.* Animadverto, *Petrum, quamquam sit optima valitudine, nihilo secius esse viventem.* Itaque concludo. *Petrum perpetuam vitam non esse victurum.*

Vis igitur ratiocinationis negantis ex hoc axiomate proficiscitur: *Quidquid de specie omni negatur, etiam de singulis individuis negatur:* seu aliis verbis: *Quæ non conveniunt in uno tertio veluti regula, non conveniunt inter se* (1). Scholastici tale principium vocant, *Dici de nullo.*

Quod si utriusque effati cum ajentis, tum negantis perspicuitatem, & firmitatem perscrutamur, facile cognoscemus ex hoc fonte manare: *Eadem res nequit simul esse, & non esse.* Nam dum adfirmo, *omnem hominem esse viventem;* id adfirmo de singulis individuis nullo excepto: etenim, *τὸ omnis* idem significat, ac si eos singularim nominarem. Deinde cognosco, Petrum ea generali propositione comprehendi, seu *esse hominem.* Quibus positis si fas esset dicere, *Petrus non est vivens:* tunc idem Petrus dum in prima propositione involvitur, esset vivens: dum in ultima exprimitur, non esset vivens: quod sanus nullus judicaverit.

Præ-

(1) *Exempla, quæ supra dedimus, clarissime ostendunt, quid sit, conferre duo extrema cum idea media veluti* regula. *Sed habes aliud apertissimum exemplum.*

Sit regula 4. palmorum. Dirige ad eam filum 3. palmorum, & dic, Hoc filum non convenit cum regula. *Dirige iterum aliud filum 3. palmorum, & dic,* Etiam hoc filum non convenit cum regula. *Potesne inde inferre*, duo illa fila non convenire inter se, cum apertissime conveniant? *minime: cur ita? quia non exegisti duo fila ad regulam debito modo, id est, ut regulam: regula enim tibi non opitulatur ad id, quod cupis, examinandum, nisi ostendas, unum filum convenire regulæ. Ergo ut duo extrema ope regulæ comparentur inter se, necesse est, ut una præmissa ostendat convenientiam cum regula, id est, sit ajens.*

Præterea cum dico. *Nullus homo est lapis*, hoc dico: Nulla res eſt, cui conveniat nomen *homo*, cui etiam convenire poſſit nomen *lapis*. Conſidero deinde, Petrum comprehendi in illa univerſali; hoc eſt, eſſe unum ex illis, cui convenit nomen *homo*. Itaque ſi colligerem hoc modo: *Petrus est lapis:* tunc idem Petrus (in prima propoſitione concluſus) non eſſet lapis: & iterum (in ultima propoſitione) lapis vocaretur: quod prorſus fieri non poteſt.

COROLLARIUM I.

Hinc omnis ratiocinatio vera tribus tantum terminis constare debet, nimirum duabus ideis, quas comparare volumus inter se; & tertia aliqua idea, cum qua utramque comparamus.

Exemplo ſit hæc ratiocinatio: *Qui non obtemperat divinæ legi est peccator. Petrus non obtemperat divinæ legi. Igitur Petrus est peccator.* Tres in ea ſunt termini: *Petrus*, *peccator*, *qui non obtemperat divinæ legi:* qui eſt terminus utrique præmiſſæ communis. Communis terminus Logicis vocatur *medius terminus:* qui cum eo confertur in primo judicio, *major terminus:* qui in ſecundo judicio, *terminus minor*.

COROLLARIUM II.

Hinc in omni ratiocinatione vera tria tantum judicia inveniri debent.

Nam duos *terminos* cum *medio* comparamus, quotieſcumque recte ac vere ratiocinamur. Itaque tria judicia requiruntur: unum, quo comparemus *majorem terminum* cum *medio*: alterum, quo *minorem terminum* cum eodem *medio*: tertium, quo *terminos ipsos inter se* conferamus. Nullus excogitari poteſt diſcurſus mentis, in quo non tria judicia reperiamus (1). Judicium, in quo eſt *terminus major*, vocatur *major enunciatio:* alterum, in quo *minor* confertur, *enunciatio minor:* tertium, *conclusio*.

(1) *Confer, quæ dicemus capite sequenti.*

COROLLARIUM III.

Hinc in altera præmissa ratiocinationis conclusio æquivalenter continetur, in altera id ipsum declaratur.

Si major est continens, minor est declarans, ut in hoc: *Spiritus est immortalis. Animus est spiritus. Igitur, animus est immortalis.* Minor declarat, hanc rem *animus* contineri in illo subjecto universali *omnis spiritus*. Si minor est continens, major est declarans, ut in hoc: *Aliquis homo est vivens. Omne vivens est sensitivum. Igitur, aliquod sensitivum est homo.* Major declarat, hanc rem *homo* contineri in illo subjecto *omne vivens*. Si vero alterutra præmissa est negans, hæc est continens: quia ratiocinatio negans ex conclusione negante nomen habet: conclusio autem negans non nisi in præmissa negante contineri potest.

COROLLARIUM IIII.

Hinc quidquid de Ratiocinatione disputatur, valet etiam in Syllogismis.

Est enim syllogismus, *Integra ratiocinatio verbis expressa*. Itaque quod convenit *ratiocinationi*, convenit etiam *syllogismo*, & contra: si illud excipias, quod vocum peculiare est.

SCHOLION.

Quoniam Ratiocinationes *quales sint, non nisi per voces fit manifestum; & quæ de* Syllogismis *disputantur, in ipsas* Ratiocinationes *quadrant; deinceps de* Syllogismis *disputabimus: & quæ utilitatis non nihil videbuntur habere, explicabimus accurate. Supersedebimus ceteris, quæ obstaculo sunt tironibus, ne utiliora persequantur.*

CAPUT II.

De ratiocinatione verbis expressa, seu de Syllogismo.

CUm *Syllogismus* respondeat perfecte ratiocinationi mentis (coroll.4.) tres etiam habet terminos, qui respondent

dent tribus ideis: (coroll.1.) & tres propositiones, quæ respondent tribus judiciis: (coroll.2.) & termini, ac propositiones ipsæ iisdem vocabulis exprimuntur, atque in ratiocinatione.

Porro prædicatum, & subjectum conclusionis quatuor modis comparari possunt cum medio, ex quo quatuor conjunctiones seu *Figuræ* nascuntur. Harum prima frequentissime est in usu: reliquæ vero non item.

I.	II.	III.	IIII.
M. P. S. M.	P. M. S. M.	M. P. M. S.	P. M. M. S.

I. *Omne quod fertur deorsum est corpus grave.*
Omnis lapis fertur deorsum.
Ergo, omnis lapis est corpus grave.

II. *Omnis homo prudens providet futurum.*
Infantes pueri non provident futurum.
Ergo, infantes pueri non sunt prudentes.

III. *Nullus Lusitanus est Italus.*
Quidam Lusitani sunt divites.
Ergo, quidam divites non sunt Itali.

IIII. *Omne animal vivit, & sentit.*
Omne quod vivit, & sentit, est substantia.
Ergo, quædam substantia est animal.

Quoniam vero propositiones quadruplicis generis sunt, A. E. I. O. iccirco ex harum varia collocatione in qualibet Figura aliæ conjunctiones propositionum exsistunt, quæ vocantur *Modi*. Horum tantum XVIIII. sunt legitimi & boni, qui suis vocabulis a Logicis distinguuntur. Sed de his alio loco commodius differemus (1). Nunc Syllogismi, & Argumentationis species breviter percurramus.

I. Aliquando vel uni, vel utrique præmissæ sua probatio adjungitur: quæ argumentatio appellatur *Epicherema*.

E.g. *Qui occidit injuste alium, perpetuo sibi timere debet*. (Probatio) *Nam fieri non potest quin delictum patescat, & occisor aliquem offendat, qui vel odio eum occidat, vel jure postulet de crimine*.

(1) *Ea habes in* Appendice de Arte Syllogistica cap.3.

Sed Cainus injuria occidit Abelem fratrem . (Probatio) *Nam id Sacræ litteræ luculenter demonstrant* .

Merito igitur sibi timebat: (Explicatio) *ne primus, quem offenderet, ab eo pœnas sumeret sceleris gravissimi*.

Nihil frequentius in sermone vel familiari, vel erudito, quam *Epicheremata*, occurrunt. Immo syllogismi compositi omnes, qui vel metaphoris, vel transpositionibus leporem & venustatem orationi conciliant, sunt *Epicheremata* alio & alio modo formata.

II. Interdum uni syllogismo perfecto alter ita subnectitur, ut prioris syllogismi conclusio sit major posterioris, & duo syllogismi ex quinque propositionibus constent. Hæc argumentatio vocatur *Prosyllogismus:* & quarta illa propositio *lemma*, seu *adsumtio*, seu *minor adsumta*, &c.

E.g. *Omnis homo est vivens*.
Omne risibile est homo.
E. Omne risibile est vivens.
Sed nullus lapis est vivens.
E. Nullus lapis est homo.

Syllogismus itaque est præstantissima argumentationis forma. Ceteræ, de quibus vulgares Logici copiose disputant, ad syllogismum nullo negotio reduci possunt, quod breviter tironum gratia demonstrabimus.

III. *Enthymema* est, *argumentatio constans duabus propositionibus, quarum una ex alia aperte inferri videtur*.

E.g. 1. *Spiritus est immortalis*.
Ergo, Deus est immortalis.
2. *Homo non est bellua*.
Ergo, Petrus non est bellua.

Hæ consecutiones perspicue sunt veræ. Sed cum ex hucusque disputatis evidens sit, nullam propositionem ex alia duci posse, nisi exploratum sit cur ex ea inferatur; sit consequens, mihi esse certum conclusionem ex prima necessario duci. Quod si diligenter examino rationem hujus certitudinis, illico reperiam caussam esse, quia in mente habeo propositionem, quæ nexum ostendit utriusque: quæ quidem propositio, quia tam est perspicua, ut a nemine non concedatur, compendii, aut elegantiæ caussa reticetur. Itaque in primo subauditur hæc minor: *Deus est spiritus*. In secundo hæc: *Petrus est homo*. Ex quo efficitur, *enthymema* in mente nullum dari, sed voce tenus, & in verbis.

Po-

Poteſt item ſubaudiri minor propoſitio *identica*, ut in his:

1. *Omnis homo eſt animal.*
Ergo, Aliquis homo eſt animal.
2. *Nullus homo eſt lapis.*
Ergo, Aliquis homo non eſt lapis.
3. *Triangulum eſt figura.*
Ergo deſcribere triangulum, eſt deſcribere figuram.

Nam propoſitio, quæ oſtendat nexum utriuſque, ſeu conſequens in antecedente contineri, non alia eſſe poteſt niſi *identica*. In primo igitur, & ſecundo ſubauditur hæc minor: *Sed aliquis homo eſt homo*. In tertio hæc: *Sed deſcribere triangulum eſt deſcribere triangulum*. Ex quo apparet, ut ſcite Wolfius, *identicas* propoſitiones mirificam utilitatem adferre in exploranda bonitate conſecutionum.

IIII. *Inductio* eſt, *argumentatio*, *in qua*, *quod de ſingulis individuis adfirmatur*, *de tota ſpecie adfirmatur*. Non quod partes omnes debeant ſingulatim numerari; ſufficit ſi id verbo aliquo commode ſignificemus.

E. g. 1. *Petrus*, *Joannes*, *Franciſcus*, & *ceteri homines ſunt animalia*.
Igitur, *omnis homo eſt animal*.
2. *Nec Petrus*, *nec Paullus*, *nec alius homo eſt*, *qui aliquando non peccet*.
Igitur, *nullus homo eſt*, *qui non peccet*.

Hæc argumentatio eſt enthymema, in quo ratio inferendi, ſeu major, quia ſatis evidens eſt, tacetur. Itaque in primo ſubauditur hæc major: *Si ſinguli homines ſunt animalia*, *omnis homo eſt animal*. In altero hæc: *Si ſinguli homines peccant*, *& ſpecies humana peccat*. Ubi notandum eſt, duas propoſitiones ſecundi ſyllogiſmi eſſe adfirmantes, quamvis negantes videantur. Sic enim accipi debet ſyllogiſmus:

Si ſinguli homines peccant, *& ſpecies humana*, *ſeu omnis homo peccat*.
Sed Petrus, *Paullus*, *ceteri*, *hoc eſt ſinguli homines peccant*.
Ergo, *ſpecies humana*, *ſeu omnis homo peccat*.

V. *Exemplum* eſt, *argumentatio in qua ex uno ſingulari magis cognito alıud ſingulare illi ſimile colligitur*.

E. g. *Da-*

E. g. *David pœnitentiam agens salvus est.*
Igitur, & Petrus si pœnitentiam egerit, salvus erit.

Hæc argumentatio etiam est enthymema, in quo, ut ante diximus, major, quæ nobis est fundamentum comparandi, brevitatis gratia omittitur. Nemo enim non videt, rationem comparationis ex hoc fonte proficisci, quia ponimus veluti notum, *Rebus similibus similia prædicata convenire*. Itaque facile reducitur ad syllogismum, vel prosyllogismum, vel epicherema, si majorem exprimas, &, quod in singulis propositionibus latet, recte proponas. Ad syllogismum hoc modo:

Rebus similibus similia prædicata conveniunt.
Sed David, & Petrus pœnitentes sunt similes.
Igitur, si David salvus est, & Petrus salvus erit.

Nam hæc conclusio utitur terminis æquipollentibus prædicato majoris: vult enim dicere: *Igitur Davidi, & Petro pœnitentibus similia prædicata conveniunt, nempe esse salvum.* Ad prosyllogismum hoc modo:

Rebus similibus similia prædicata conveniunt.
Sed David, & Petrus pœnitentes sunt similes.
Igitur, similia iis prædicata conveniunt.
Sed David pœnitens salutem consecutus est.
Igitur, Petrus pœnitens salutem consequetur.

Ad horum rationem facile componi potest epicherema.

VI. *Sorites* est, *argumentatio, quæ constat plurimis propositionibus eo ordine positis, ut prædicatum prioris sit subjectum posterioris; donec prædicatum ultimæ, & subjectum primæ conjungantur in conclusione.*

E. g. *Joannes est homo:*
Homo est animal:
Animal est vivens:
Vivens est substantia.
E. Joannes est substantia.

In Sorite tot sunt syllogismi, quot sunt propositiones inter primam & ultimam. Facile autem syllogismi primæ Figuræ manifesti fient, si secundam ponas loco majoris, & primam loco minoris, & exprimas minorem, quæ subauditur, in hunc modum:

1. *Homo est animal.*
Joannes est homo.
Joannes est animal.

2. *Ani-*

2. *Animal est vivens.*
Joannes est animal.
Joannes est vivens.

3. *Vivens est substantia.*
Joannes est vivens.
Joannes est substantia.

Vel non mutato ordine præmissarum, in quarta Figura indirecte, sic:

1. *Joannes est homo.*
Homo est animal.
Joannes est animal.

2. *Joannes est animal.*
Animal est vivens.
Joannes est vivens.

3. *Joannes est vivens.*
Vivens est substantia.
Joannes est substantia.

Immo etiam directe in quarta: tum partim in quarta, partim in prima: immo & aliis modis, nec non in enthymemata resolvi: quæ singula iis, qui otio abundant, tentanda relinquimus.

VII. *Dilemma* est, *argumentatio in qua, facta sagaci membrorum numeratione, id ipsum, quod de singulis membris probavimus, toti adtribuimus*, ut in hoc:

Si uxor est ducenda, aut est ducenda pulcra, aut deformis.
Non pulcra, quia zelotypiam movet. Non etiam deformis, quia fastidium.
Igitur, nulla ducenda est.

Hæc argumentatio est syllogismus disjunctivus bimembris. (1) Potest autem ad syllogismum non disjunctivum reduci, si præmissas, quæ istis æquipollent, & in iis subaudiuntur, adjungas hoc modo:

Feminæ, quæ adferunt angorem animi, ducendæ non sunt.
Sed nulla femina est, vel ea pulcra sit, vel deformis, quæ non adferat angorem animi.
Igitur, nulla ducenda est.

Potest item duplex syllogismus ex eodem fabricari, quorum quilibet suam partem explicet. Ex quo apparet, quod supra

(1) Vide Appendicem, cap. 4. *ubi hæc fusius exponemus.*

ſupra poſuimus, omnes argumentationis ſpecies ad ſyllogiſmum revocari.

Syllogiſmus autem vel eſt *Simplex*, vel *Compoſitus*. Simplex, qui etiam dicitur Catègoricus, eſt, qui tribus conſtat propoſitionibus ſimplicibus. Compoſitus eſt, qui una ſaltem præmiſſa compoſita conſtat. Hic rurſum vel conſtat præmiſſa compoſita ſecundum materiam, vel ſecundum formam. Primus eſt ille, qui habet præmiſſas copulativas, & dicitur *copulativus* ſeu *conjunctivus*. Alter eſt, qui unam præmiſſam habet compoſitam ſecundum formam, quæ totam concluſionem continet, plerumque major eſſe ſolet: ex quo vel *conditionalis*, vel *relativus*, vel *cauſſalis*, vel *disjunctivus* appellatur, pro varietate præmiſſæ, ex qua componitur. (1)

Caput III.

De modo inveſtigandi firmitatem Ratiocinationis.

QUo vero planius intelligamus, utrum argumentatio recte concludat, an ſecus; plurima Ariſtoteles, caterique Dialectici excogitarunt: & leges minutiſſimas tradiderunt, quarum ope in qualibet Figura ſyllogiſmi recte conformarentur.

Has autem leges & veras eſſe, & ſummo ingenii acumine excogitatas, negare non poſſumus. Verum cum experientia ſit exploratum, neminem eorum, qui recte ratiocinantur, vel ipſe aliquid cogitet, & ſcribat, vel diſputando cum alio contendat, ne ipſis quidem Dialecticis exceptis, dum non ad pompam loquuntur, verum ſerio aliquid agunt; hujuſmodi regulis adjuvari ut aliquid conficiat; iccirco recentiores Philoſophi tantam regularum multitudinem, quæ memoriam fatigat, rejecerunt: & inveſtigarunt faciliorem legem, qua de bonitate ratiocinationis fieri poſſemus certiores.

Auctor Artis Cogitandi (2) Corſinius (3) Clercius (4) Buf-

(1) *Repete, quæ diximus ſupra* Parte I. c. 3. *ubi de* Propoſitionibus.

(2) *Part. III. c.* 10.

(3) *In Logica P.III. c.* 3. & 7.

(4) *Log. P.IIII. c.* 5.

Buffierius (1) singuli singulas proposuerunt leges: quarum duæ mediæ ad primam reduci posse videntur: ultima vero nisi ad nostram revocetur, & impeditior est, propterea quia difficillimis inversionibus propositionum subjecta, & non omnibus syllogismis aptari potest. Mihi vero rem accuratius meditanti, una tantum regula se offert, ad quam non modo syllogismi omnes & ajentes, & negantes exigi possunt, sed immensa illa regularum copia, quam Dialectici tradiderunt, summa cum facilitate revocatur. (2) Quæ ipsa & facile memoria teneri, & non difficulter ad quemque syllogismum applicari potest.

Regula est: *Syllogismus tribus tantum terminis constare debet: nimirum, duobus extremis, quos comparare volumus inter se: & medio, cum quo utrumque recte comparamus.* (3)

Quod hanc regulam non servant, sophismata omnia fallunt, ut consideranti patebit. Quo vero facilius pernoscamus, an sint tres termini, an aliter; singula vocabula tum propositionis, quæ probanda est, tum argumenti seu medii, quo ipsa est probanda, accurate sunt exponenda. (4)

Quæ

---

(1) *Princip. du Raisonement. Lett.* VII.

(2) *Confer. quæ in* Appendice de Arte Syllogistica *dicemus, ubi hæc recte demonstrabimus.*

(3) *Nempe modo supra dicto* Capite I., *præsertim* §. Præterea.

(4) *Cum audis* tres terminos, *non intelligas* tria verba, *sed* tres ideas complexas per plura, aut pauciora verba significatas. *Id exemplis syllogismorum, quos & hoc loco, & in* Appendice de Arte Syllogistica, *dedimus, evidens est. Sed altero exemplo fiet clarius. Nam duæ propositiones ejusdem subjecti, quarum una sit universalis negans, altera particularis ajens, pro diversa collocatione faciunt vel duos terminos, vel unum. Duos, ut in hoc:*

Nulla planta sentit.
Aliquod vivens est planta.
E. Nullum vivens sentit.

Sunt 4. *termini*: planta, sentiens, aliquod vivens, nullum vivens. *Cum enim* aliquod vivens *sit ante* nullum vivens *in* con-

Quæ quoniam in syllogismis, qui tribus constant vocabulis, nullo negotio occurrunt, iccirco Dialecticus tiro, qui cum operæ pretio meditari cupit, expendat studiose syllogismos, & epicheremata valde complexa: ut sunt orationes, ceteraque, quibus aliquid argumentando conficimus.

Hæc autem investigatio duobus potissimum continetur. 1. Quorum alterum & præcipuum est, in qualibet Syllogismi propositione partes separare, & accuratissime distinguere, tum propositiones, quæ primo ponuntur, tum quæ sunt incidentes: quo planius intelligi possit, tres illæ præcipuæ propositiones ajentes sint, an negantes. 2. Alterum veluti subsidiarium est, in tribus illis propositionibus verba quam sollerter interpretari, & animadvertere an idem significent, seu æquipolleant, an aliter. (1) Sic facile perspiciet, quot sunt termini

---

conclusione, procedit a non distributo ad distributum, inducit 4. terminos, & ideo fallit. Contra in hoc:

Nulla planta est sensitiva.
Aliqua planta est fructifera.
E. Aliquod fructiferum non est sensitivum.

Sunt 3. termini: planta, sensitivum, fructiferum. *Nam cum subjectum* nulla planta *ponatur ante* aliqua planta, *hunc complectitur, & cum eo in universali subjecto distributo facit unum medium tantum. Ideo recte colligit in* Ferison, *qui est modus 3. Figuræ, ut videre est in* Appendice cap. 3. *Quod memoria tenendum, ut terminos syllogismorum recte ac facile expendere valeamus.*

(1) *Numquam satis pro rei utilitate hæc duo præcepta tironibus commendabuntur. Cum enim in sermone & familiari, & erudito non terminis simplicibus, sed valde complexis, ac æquivalentibus sæpissime utamur, quorum aliqui interdum videntur repugnare, & æquipollent; alii æquipollere videntur, re autem pugnant inter se; qui hæc non animadvertat, putabit esse negantem propositionem, quæ sensum ajentem habet: propterea si ad syllogismum reducatur, existimabit contra regulas peccare, cum tamen non peccet. Quod ex iis, quæ cap. superiori in* Inductione *diximus, perspicuum est. Sed plura exempla terminorum æquivalentium dare non pœnitebit tironum utilitati.*

1. Vir-

mini præcipuæ propositionis : & an ambæ propositiones duo extrema cum eodem medio conferant: hoc est ad illud veluti regulam extrema dirigant, an non. Sed ut hæc facilius penitusque intelligantur, triplex subjiciemus exemplum : unum *legitimi Syllogismi*, alterum *fallacis simplicis*, tertium *fallacis complexi*.

I. Primum exemplum sit Ciceronis oratio pro Milone. Probaturus Cicero, *Clodium jure occisum fuisse a Milone ;* primo ponit tamquam omnibus exploratum, *eum*, *qui nobis insidias facit*, *jure meritoque occidi posse:* quod Naturæ lege, & Gentium, & exemplis ex veteri memoria petitis confirmat. Deinde ostendit, *Clodium insidias fecisse Miloni:* quod ab apparatu, & satellitio Clodii, ceterisque adjunctis ducit. Hinc

---

1. Virtus meretur laudes.
   Silentium collocari debet in classe virtutum.
   Igitur, silentium dignum est, quod laudibus prosequamur.

Hic evidens est in minori, & conclusione terminos æquivalentes primis adhiberi, significat enim:

Virtus meretur laudes.
Silentium est virtus.
E. Silentium meretur laudes.

Similiter hic Syllogismus satis vulgatus:

2. Omne, quod non est corporeum, non est corruptibile.
   Animus noster non est corporeus.
   E. Animus noster non est corruptibilis.

Videtur ex tribus negantibus constare, & ideo peccare contra Legem VII. *generalem, de qua* Appendicis cap. 2. *dicemus. Verumtamen & recte colligit, & unam saltim præmissam habet ajentem, æquivalet enim huic:*

Omne incorporeum non est corruptibile.
Animus noster est incorporeus.
E. Animus noster non est corruptibilis.

Immo vero utraque ajente constare poterit, si terminos æquivalentes majoris termini substituas in hunc modum : Omne incorporeum est incorruptibile. *&c. Horum autem syllogismorum innumera sunt species, in quibus expendendis magno cum fructu tirones exercebuntur. Adde, quæ diximus hujus* Libri Parte I. c. 4.

Hinc infert, *licuisse Miloni Clodium occidere*. Itaque oratio illa hoc syllogismo continetur:

Is, qui alteri insidias facit, jure occiditur.
Clodius is est, qui insidias fecit Miloni,
Igitur, Clodius jure occisus est a Milone.

In hoc syllogismo perspicue occurrunt tres termini: *insidias facere*, *jure occidere*, *Clodius*: ideo recte concludit.

II. Alterum exemplum sit illud sophisma Diogeni Cynico objectum, & ab Agellio relatum. (1)

Tu non es, quod ego sum.
Ego sum homo.
Igitur, tu non es homo.

Hujus syllogismi major hoc significat: *Tu non es hic homo, qui ego sum*. Minor hoc præfert: *Ego sum aliquis homo*. Conclusio vero hoc: *Tu non es ullus homo*. Igitur sunt quatuor termini: *tu*, *hic homo*, *ego*, *aliquis homo*: immo quinque, si addas, *non ullus homo*. Iccirco est vitiosus. (2)

III. Tertium exemplum sit ille Scholasticorum syllogismus, quo ii, cum a Recentioribus philosophis argumentis fatigantur, se defendere solent.

Majores nostri, viri gravissimi, ad unum omnes dixere, necessariam esse Logicam ad disciplinas omnes, & præsertim ad Theologiam addiscendam, & Hæreticorum impudentiam confringendam.

Sed nos Logicam docemus.

Ergo Logica, quam excolimus, necessaria est ad disciplinas omnes, & etiam Theologiam addiscendam, atque Hæreticos confutandos.

Qui de hoc syllogismo cupit judicare, oportet primo conclusionem probandam intelligat: quam nisi intelligit, stultum est amplius disputare. Subjectum itaque conclusionis

---

(1) *L.* XVIII. *c.* 13.

(2) *Clarius: Hoc dicere vult:* Tuum individuum ut aliis humanis dissimile, non est meum individuum ut aliis humanis dissimile. Sed meum individuum ut aliis humanis simile, est aliquis homo. Ergo tuum individuum ut aliis simile, non est ullus homo. *Ubi manifeste se offert duplex medium*, dissimile aliis, & simile aliis*: proinde 4. termini. Hoc sophisma peccat contra leges* IIII. *Figuræ.*

nis est *logica Peripatetica*, seu *Scholastica* : hoc est disciplina, quæ constat *Proœmialibus*, *Universalibus*, *Signis*, *arte Syllogistica*, & *Topicis*. Aliquando vero *Aristotelica logica* tantumodo significat libros de *Universalibus*, & *Signis*. Nempe in eorum Scholis, qui nihil aliud pro Logica tradunt.

Disciplinæ omnes vel sunt humaniores, ut Grammatica, Rhetorica, Poetica, Historica, Critica : vel graviores, ut Mathematica, Physiologia, Ethica, jurisprudentia Civilis, ac Pontificia, & Theologia. Hæc vel est Naturalis, vel Superna: hæc rursum vel est Hermeneutica, vel Dogmatica vel Polemica. Recte igitur percipienda sunt hæc : tum & quibus fundamentis innitantur singulæ disciplinæ, qualesque uniuscujusque sint fines, probe examinandum.

Hæretici vel sunt veteres, vel recentiores. Illi a philosophorum vel Orientalium, vel Græcorum sectis plerumque sua dogmata duxerunt: ut Valentiniani, Cerdoniani, Marcionitæ, Hermogeniani, Origenistæ, Manichæi, ceteri. Hi in multiplici sunt differentia : nec enim omnes idem defendunt, nec eamdem viam sequuntur. Unaquæque secta sua principia habet, suos canones, quos aliæ refellunt: ut Anabaptistæ, Sacramentarii, Confessionistæ ; & quæ ex istis natæ sunt sectæ innumeræ. Quibus addendi sunt recentiores Athei, Polythei, Deistæ. Quæ homini historia tum Ecclesiastica, tum Litteraria erudito minime dubia sunt.

Itaque qui tali argumento utitur, hoc sibi sumit probandum: „ *Proœmialia*, *Universalia*, & *Signa*, vel saltim „ cetera, quæ nominavimus, ea esse, sine quibus disciplinæ „ omnes, &, quod plus est, Theologia ipsa comparari non „ potest. Deinde necessaria ea esse ad refutandam infinitam „ Hæreticorum vim in omni varietate dogmatum suorum.

His constitutis, quo argumento seu *medio* id efficere velint, perpendendum est. Quare in majori propositione accurate examinandum, quid significetur nomine *majorum*, quid *viri gravissimi*: an veteres Episcopi usque ad III. & ad VI. Ecclesiæ sæculum : an qui ab hoc sæculo usque ad solidum X. floruere: an qui XI. & XII. an qui ab XIII. usque ad finem XV. an qui XVI. an demum, qui superiori sæculo post instauratas graviores disciplinas scripsere. Hæ enim classes in alio & alio sunt pretio: & quemadmodum per quosdam veluti gradus usque ad sæculum XV. deteriores sunt factæ ; ita

gradatim pristinum splendorem sunt consecutæ, atque ad meliorem formam redactæ sunt. Quare non omnibus idem prædicatum accomodari potest.

Deinde diligenter considerandum est, an singulæ veterum classes de eadem *Logica* sint locutæ, quæ a XIII. sæculo in usu fuit, & etiam nunc ab Scholasticis excolitur. Deinde, an de tota Logica, an de una ejus parte. Nam qui, *Universalibus*, & *Signis* tradendis, Logicæ ambitum definiunt, ii quidem, dum hoc argumento utuntur, aliud omnino, quam ceteri Scholastici, vocabulo *Logica* significare videntur.

Postremo loco, ut reliqua omittam, diligenter disquirendum, quid significetur vocabulo *Theologia*. Nam aliud significabant veteres Christiani, & Episcopi: aliud Scholastici. Quæ nisi plane interpretemur, & constituamus, quo sensu ea vocabula sumimus, inepte hoc argumento utimur ad aliquid conficiendum.

Cum hæc recte sunt explanata, sine labore intelligitur, Scholasticorum ratiocinationem esse paralogismum. Nam ut præmissæ sint veræ, oportet hunc sensum faciant: *Veteres Episcopi dixere*, *bonam Logicam esse necessariam ad recte ratiocinandum*, *& Hæreticos confutandos*. *Nostra Logica est diversa a bona Logica veterum*. *Igitur*, *nostra Logica est necessaria*. Quis vero hic non videt, aliter *Logicam* in majori sumi, aliter in minori? Itaque sunt quatuor termini: *bona Logica: necessaria ad recte ratiocinandum: nostra Logica: diversa a bona Logica*. Qua de caussa vitiosa est.

Iam si majori propositioni adderent hanc minorem: *Sed nostra Logica est eadem Logica veterum Episcoporum*, *& Ecclesiæ doctorum*: recte concluderet hoc modo: *Ergo*, *nostra Logica est necessaria*. Verum cum hæc minor sit falsa, propterea quia veteres Christiani ad confutandos Hæreticos Scholasticorum logica usi non sunt, ut ex eorum scriptis, & historia Ecclesiæ manifestum est; consequitur, conclusionem, quæ ex ea ducitur, esse falsam.

Verum hæc analysis postulat ingenium & subtile, & adsiduo judicandi usu subactum. Quod non nisi legendis optimis auctoribus, & usu doctorum hominum, atque quotidiana scribendi, & disputandi exercitatione comparatur. Deinde postulat multijugem lectionem, & historiæ præsertim Litterariæ notitiam interiorem. Quæ qui habet, is facile & voca-

cabulorum sensum, & propositionum nexum intelliget: atque ea, quæ aliis sunt abstrusa & intricata, perspicue & plane ratione comprehendet.

Hæc duo quoniam in pueris, & tironibus desiderantur, vix unquam de improviso bene ratiocinantur de rebus gravissimis, aut disputantium fallacias animadvertunt. Quare monendi sunt hi, ut sedulo in hac analysi conficienda se exerceant, usque donec tantam facilitatem adquirant, quanta necessaria est, ut ictu oculi singulas ratiocinationis partes mente comprehendant. Quæ quidem facilitas ab homine non hebete, & bene exercitato non difficulter comparatur. Ac de syllogismis compositis quoad materiam satis dictum.

Venio ad syllogismos compositos quoad formam. De quibus Aristoteles nihil clare, & expedite tradidit: quique vix incredibili labore ad regulas simplicium ab eo datas reduci possunt, interdum vero ne vix quidem possunt. In quo certe hominis judicium requiro: nam ii multo magis, quam simplices, in usu & domestico, & erudito sunt. Nos vero quam facillime ad nostram legem eos reducemus. Dabimus itaque exemplum præcipuorum, nempe *conditinionalis* (1), & *disjunctivi*..

I. Conditionalis: *Si Sol lucet, dies est.*
Sed Sol lucet.
E. Dies est.

Major conditionalis, quia est necessaria, æquipollet huic absolutæ: *Omne tempus, in quo Sol lucet, est dies.* Minor hoc aperte significat: *Hoc tempus est tempus, in quo Sol lucet.* Conclusio hoc: *Ergo, hoc tempus est dies.* Ubi clare se offerunt tres termini: *omne tempus, in quo Sol lucet: dies: hoc tempus.* Proinde recte colligit in prima Figura.

Similiter hic: *Si sol lucet, dies est.*
Sed dies non est.
E. Sol non lucet.

ob rationes jam datas æquivalet huic:
Omne tempus, in quo Sol lucet, est dies.
Hoc tempus non est dies.
E. Hoc tempus non est tempus, in quo Sol lucet.

L 2 In quo

(1) *In* Appendice cap. 4. *ostendemus, Relativos,* &, *Caussales ad Conditionales pertinere.*

In quo iidem tres termini occurrunt: *Omne tempus*, *in quo Sol lucet: dies: hoc tempus*. Proinde bene colligit in secunda Figura.

Contra hic syllogismus:

Si Sol lucet, dies est.
Sed dies est.
E. Sol lucet.

a Logicis peccare dicitur (1), & merito. Cur? quia adversatur nostro principio: nam si propositiones recte perpendimus, æquivalet huic:

Omnis pars diei, in qua Sol lucet, est dies splendidus.
Sed omnis pars diei est dies vel splendidus, vel nubilus, vel crepusculum.
E. Omnis pars diei est pars, in qua Sol lucet.

At in hoc syllogismo nemo non videt 4. terminos: *omnis pars diei*, *in qua Sol lucet*: *dies splendidus*: *omnis pars diei: dies vel splendidus, vel nubilus &c.* Proinde vitiosus est.

II. Disjunctivus: *Petrus vel est ingenuus, vel libertinus, vel servus.*
Sed est ingenuus.
Ergo, nec libertinus, nec servus.

Nemo, qui hunc syllogismum diligentissime perpendit, non continuo intelligit, majorem hoc velle dicere: *Petrum esse necessario unum ex tribus re vera oppositis &c.* minorem vero eadem de caussa hoc præferre: *Hoc unum ex tribus esse, quod sit ingenuus*. Ex quo evidenter inferimus: *Petrum esse ingenuum*. Igitur talis syllogismus disjunctivus æquivalet huic absoluto:

Petrus necessario est unum ex tribus re vera oppositis &c.
Hoc unum ex tribus oppositis &c. est esse ingenuum.
Ergo, Petrus est ingenuus.

In quo quidem syllogismo tres sunt termini tantum: *Petrus: unum ex tribus oppositis: ingenuus*. Qua de caussa legitime concludit in quarta figura.

Quod si dico:

Pe-

(1) *Vide* Appendicem cap. 4. n. 3.

Petrus vel est gigas, vel pygmæus.
Sed non est gigas.
Ergo, est pygmæus.

Hic syllogismus, seu dilemma, secundum Logicos est vitiosus (1): nec id nos diffitemur. Hoc agimus, ejusmodi vitium ex nostra regula facile cognosci. Nam si mentem proferentis perscrutamur, ac rationem concludendi; facile ex ratione jam posita animadvertemus, necessario æquivalere huic:

Petrus necessario habet unam ex duabus staturis, quæ duæ staturæ omnes staturas comprehendunt; nempe gigantea, aut pygmæa.
Sed ex quinque staturis, quæ omnes staturas comprehendunt, nempe gigantea, excelsa, justa, brevis, pygmæa; solum illi convenit pygmæa.
Ergo, Petrus est statura pygmæus.

Qui syllogismus duo media sine ulla dubitatione præfert, seu 4. terminos: *Petrus: una ex duabus staturis, quæ omnes comprehendunt: una ex quinque staturis, quæ omnes comprehendunt: statura pygmæa.* Icciro fallax merito habetur. Et de utilitate nostri principii ad omnem syllogismorum varietatem, quantum puerili institutioni satis esse videtur, hactenus.

Fuit tamen non nemo, qui objiceret, ex hac lege novam legem nobis imponi, expendendi propositiones singulas, & æquivalentes alias pro iis ponendi: quod profecto difficile & tironi, & studiis contrito sit. Cui ego homini sententiam meam non petulanter, ut mos quorumdam est, sed amice ac humanissime exquirenti, respondi, istam ipsam difficultatem omnibus Logicorum systematibus esse communem: atque adductis syllogismis tum simplicibus, tum compositis, qui recte concludunt, & a nemine sanæ mentis negari possunt; eidem ostendi, eos, si nuda verba spectemus, tum Aristotelis, tum quorumdam Recentiorum regulis adversari: nec ad regulas ullas exigi posse, nisi virtute propositionum æquipollentium, quas continent. Proinde omnibus omnino Logicis esse pernecessarium terminorum sensum explorare, indefinitos pro finitis negantibus quam sæpissime adhibere, & e contra-

 rio,

(1) *Vide* Appendicem cap. 4. n. 3.

ſidias facit. Perſpicuum eſt igitur, idem prædicatum etiam Clodio adtribui debere: ſeu, quod idem eſt, concluſionem in majori contineri. Quare recte colligit ſyllogiſmus.

Sit exemplum fallacis illud Diogenis ſophiſma, quod hoc modo exponemus:

Tu non es hic homo, qui ego ſum.
Ego ſum aliquis homo.
Igitur, tu non es ullus homo.

Quis hic non videt, in prædicato majoris, quod eſt ſingulare, nullo modo comprehendi prædicatum concluſionis, quod eſt univerſale? Qua de cauſſa vitioſum eſt. Id ipſum, ſi cetera ſophiſmata perſcrutamur, liquido inveniemus (1).

Jam vero hujuſmodi regulam noſtra omnino inniti, evidens eſt. Nam ſi vocamus ad examen, cur ſyllogiſmus recte concludat, cum in majori concluſio continetur, reperiemus cauſſam eſſe, quia duo tantum termini cum medio conferuntur. Quare ad noſtram reducitur. Qui hanc explicandi viam commodiorem exiſtimant, ea utantur: quod & nos, quia valde eſt vulgata, interdum faciemus.

CAPUT V.

De modo inveſtigandi ideam Mediam.

ERit fortaſſe moroſus àliquis, qui miretur, Adoleſcentes, me, qui omnes judicii nervos hucuſque contenderim, ut, veteris Logicæ ambagibus exploſis, clariora, & breviora ſubrogarem; ſubito nunc mei inſtituti oblitum de *Arte inveniendi medium* diſſerere non dubitare: de arte, inquam, illa, quæ vel ſola Ariſtotelicæ logicæ obſcuritatem, ac inutilitatem demonſtrat! quippe quæ tam mire ab iis in libris ſuis laudatur, quam mire in uſu diſputandi contemnitur. Sed is erit certe ex eorum numero, qui præcipitanter judicantes, ex inſcriptione tantum de tota diſputatione ſtatuendum putent. Ii ſi cognoverint, me non artem illam Peripateticam, ſed longe diverſam prædicare, quæ non augeat præceptorum molem, ſed illuſtret jam data, & ad uſum facile re-

(1) Confer. Auctor Art. Cog. P. III, c. 11. *ubi eam ad quoſdam ſyllogiſmos intricatiores applicat.*

reducat; suam temeritatem notandam, nostram vero diligentiam laudandam existimabunt. Sed morosi de nobis ut velint: nos instituti memores sani judicii hominibus placere tantum conamur: ac vobis, Adolescentes optimi, vestrisque commodis quam maxime servire. Sed ad rem venio.

Diximus, Adolescentes, artem investigandi, posita propositione seu conclusione aliqua probanda, an prædicatum subjecto conveniat, an secus; in hoc sitam esse, ut quæramus tertiam ideam clariorem, quæ evidenter sit propria alterutrius, cum qua veluti regula utrumque seorsum ac recte comparemus. Hanc autem investigationem rerum usui relinquendam putavimus, qui ostendat, quænam sit ea proprietas notior. Et recte quidem: nisi enim proprietates utriusque cognitas habeamus, nullæ nobis regulæ satis erunt ut intelligamus, conveniant, an aliter.

Nunc vero ut rem ipsam etiam tironibus facillimam factu esse monstremus; provectioribus autem novam facilitatem addamus de bonitate comparationis recte statuendi; breviter indicabimus, quo ex signo bonitatem ejuscemodi ideæ clarioris dignoscere possimus. Itaque rem aliquibus obscuram satis & impeditam una tantum regula quam facillime expediemus; si primum monuerimus, nobis sermonem esse de propositione *vera* probanda: nam de falsa nulla nobis esse quæstio debet: viderint Sophistæ.

Regula est: *In conclusione ajente, idea media debet includi in subjecto, & includere prædicatum. In negante, includi in subjecto, & excludere prædicatum* (1).

Exempla.

I. *Omne animal est vivens.*
Omnis homo est animal.
E. Omnis homo est vivens.

In

(1) *Etsi ideæ aliquæ re ipsa simplices sint, tamen cum in propositionibus, & syllogismis comparantur, evadunt compositæ, hoc est, adjunguntur iis aliæ ideæ, quæ omnes uno prædicati, aut subjecti nomine designantur. Aliter non posset fieri comparatio, si nullæ proprietates earum cognitæ essent,*

In hoc syllogismo adsumo pro idea media inter prædicatum & subjectum conclusionis probandæ, ideam *animalis*. At idea *animalis* includitur in subjecto *homo*, & includit prædicatum *vivens*. Propterea est vere *media*: & idem valet ac si dicerem:

Idea animalis includit ideam viventis.
Idea hominis includit ideam animalis.
E. Idea hominis includit ideam viventis.

II. *Nullus spiritus est lapis.*
Omnis angelus est spiritus.
E. Nullus angelus est lapis.

In hoc idea media est *spiritus*. Hæc autem idea *spiritus* includitur in idea subjecti *angelus*: sed eadem idea *spiritus* non includit, sed excludit ideam *lapidis*: & volo dicere:

Idea spiritus non includit ideam lapidis.
Idea angeli includit ideam spiritus.
E. Idea angeli non includit ideam lapidis.

Illud tantum ad rectam comparationem, & conclusionem est observandum. Si prædicatum conclusionis probandæ necessario aut convenit, aut non convenit subjecto, possum concludere universaliter: ut in duobus syllogismis supra positis. (1) Quod si prædicatum nec convenit, nec repugnat necessario omni subjecto, tunc non nisi particulariter possum concludere, ut in hoc:

Omnis flos est vivens.
Aliquod odoriferum est flos.
E. Aliquod odoriferum est vivens.

Nam quia multo plura *odorem exhalant*, quam *vivunt*, prædicatum non convenit omni subjecto, sed alicui tantum: propterea non possum dicere: *omne odoriferum est vivens*: sed, *aliquod odoriferum est vivens*: & volo dicere:

Idea floris includit ideam viventis.
Idea alicujus odoriferi includit ideam floris.
E. Idea alicujus odoriferi includit ideam viventis.

Hacte-

---

(1) *Nihil tamen vetat, quominus etiam particulariter in hoc casu concludam. Nam quod convenit omnibus, convenit etiam singulis sub eo contentis.*

Hactenus de rectis ſyllogiſmis. Venio ad fallaces.

III. *Omne quod loquitur vivit.*

Nullus equus loquitur.

E. Nullus equus vivit.

Hujus ſyllogiſmi concluſio probanda eſt falſa: nam idea *equi* includit ideam *viventis*. Quare mirum non eſt ſi idea media, nempe *ens*, *quod loquitur*, repugnet noſtræ regulæ. Cum enim idea *entis*, *quod loquitur*, non includit ideam *equi*; non poteſt tamquam regula & medium adſumi ad explorandam diſconvenientiam *equi*, & *viventis*.

Itaque, ut multa paucis complectar, etſi dum ratiocinamur, ſenſa noſtra aliis & aliis vocabulis exprimiamus; etſi multa commixtione verborum, ac turbato ordine naturali ſententias quam ſæpiſſime obſcuremus; tamen ſi rem adtente, ac penitus conſideramus, ſi inutilia vocabula removemus, ſi rerum ordinem reſtituimus, & ſceleton, ut ita dicam, ratiocinationis nudum relinquimus, & contemplamur; clare videbimus, nihil aliud facere mentem, quam numerare ideas ſuas, &, quæ in iis includantur, quæ excludantur, conſtituere. Sed alio modo ſi propoſitio eſt ajens, alio ſi eſt negans. In primo enim, hoc, aut ſimili modo:

Idea decem includit ideam quinque.

Idea quinque includit ideam trium.

E. Idea decem includit ideam trium.

In ſecundo hoc, aut ſimili modo:

Idea decem includit ideam quinque.

Idea quinque non includit ideam viginti.

E. Idea decem non includit ideam viginti.

Quod ſi hanc rationem concludendi in ſingulis ratiocinationibus non advertimus, noſtrum eſt vitium, qui res ipſas diligenter non perſcrutamur. Nam decepti unica illa voce vel prædicati, vel ſubjecti, per errorem exiſtimamus, unam tantum ideam, aut ſummum duas ſignificari; cum ſignificet multo plures, quas collectim ſumtas uno vocabulo deſignamus: quæ proinde alias includunt, quas ſub nomine prædicati illis tribuimus.

Hunc autem errorem tunc facile animadvertimus, cum legem nobis dirimus examinandi, quas ideas iis verbis deſignare velimus: vel cum adverſarius aliquid ideæ ſignificatæ vel addit, vel demit. Velut ſi diſputans cum altero, & per

& per errorem putans, me, cum dico *homo est animal*, unam ideam simplicem nomini *homo* subjicere; si alter in responsione addat, *homo pictus*, vel *homo*, *qui habet alas*, vel quid simile; tunc quasi e somno aliquo excitati accurrimus dicentes, *non de his*, *sed de homine vero esse sermonem*. Quo ipso vel inviti notum facimus, quam multas ideas unico illo verbo vel imprudentes notabamus. Sed hæc ex iis, quæ de propositionibus jam diximus (1), perspicua puto.

COROLLARIUM I.

Hinc natura ipsa dictante clarius, & facilius ratiocinabimur, si prius ideam mediam cum subjecto, deinde cum prædicato comparemus conclusionis probandæ.

Nam multo facilius convenientia intelligitur, cum dicimus:

Decem includit quinque.
Quinque includit tres.
E. Decem includit tres.

quam si dicimus:

Quinque includit tres.
Decem includit quinque.
E. Decem includit tres.

COROLLARIUM II.

Hinc quarta Figura, si ordinem naturæ respicimus, multo clarior, & facilior est, quam prima Figura. Si varium usum in omni propositione probanda, minus universalis est, & hoc sensu minus expedita dici potest. (2)

SCHOLION I.

Reliquas Syllogismorum leges, quas vulgares Logici tradere consueverunt, ex hucusque dictis non operosas modo, sed inutiles omnino esse, nemo non intelligit. Si quis tamen eas nosce-

(1) *Hoc* Libro p. 1. c. 1.
(2) *Consule*, *quæ dicemus in* Appendice, cap. 3. coroll. 3.

noscere cupit, sine hujus Logicæ breviter ac perspicue demonstratas inveniet. Quod nos eo consilio fecimus, ut iis, quibus religio est a trita via recedere, morem gereremus.

SCHOLION II.

Quas huc usque explicavimus leges Syllogismorum potius necessariæ sunt, ut de aliorum ratiocinationibus judicemus, quam ut ratiocinando aliquid conficiamus. Omnino unum est necessarium, perspicuas, & veras cognitiones adquirere: quod qui faciunt, ii quidem nullo negotio legitime concludunt: qui vero id non curant, licet argumentationum regulas in promtu habeant, perpetuo male ratiocinantur. Non enim nisi ex propositionibus & perspicuis, & veris, veræ conclusiones, quæque aptæ sint ad mentem acuendam, atque disciplinas perpoliendas, inferri possunt.

SCHOLION III.

Merito ridentur Peripatetici, qui tantum Arti Syllogismorum *tribuunt, ut sibi persuadeant, Aristotele non docente, neminem nec unquam recte ratiocinaturum, nec syllogismos recte facturum. Nam primum Aristoteles non ex Arte aliqua* Artem Syllogisticam *invenit, sed logica Naturali duce animadvertit, quando homines naturaliter recte ratiocinabantur, quando non recte: & has animadversiones pro regulis proposuit. Ergo natura duce bonos syllogismos formabant homines antequam Aristoteles tale aliquid cogitaret. Deinde si homines recta ratione, seu logica Naturali pollent, ut fatentur Peripatetici; pollent utique arte fabricandi rectos syllogismos etiam nullo docente. Postremo tam est naturale homini syllogismos facere, quam est naturale esse ratiocinantem: mens enim nostra non ratiocinatur nisi per syllogismos. Dari quidem potest in sermone* Enthymema *&c. quia reticetur aliqua præmissa: at in mente semper manent syllogismi perfecti vel hoc, vel illo modo. Id evidens fit in pueris, & rusticis, qui de rebus sibi familiaribus & plane notis tam bene sæpissime ratiocinantur, quam Philosophi: modo enim præmissas clare percipiant, conclusiones recte, ac sine labore inferunt. Sin præmissas obscure, aut non recte acceperunt,*

tunc

tunc male concludunt. Hæc dum sua cogitata declarant. Quod si alios de iisdem rebus inepte ratiocinantes audiunt, etsi nequeant interdum, ubi sit error, indicare (interdum tamen apposite detegunt errorem) veluti cum iis rem aliquam falsam suadere conamur; tamen aperte fatentur, sibi talem sermonem non placere: id est, nullo modo probari syllogismi conclusionem. Quare qui homini nisi ex Arte aliqua bonum syllogismum facere vetitum putat, idem contendat, ut nemo homo nisi ex arte Mechanices nec edere, nec bibere, nec sedere, nec ambulare queat: quod merito indocti omnes ridebunt. Ex quo illud efficitur, quod Scholio superiori diximus, nempe artem comparandi cognitiones claras esse omnino necessariam ad recte ratiocinandum: Artem vero syllogisticam, eam præsertim, de qua fine Logicæ disserimus, interdum recte ratiocinanti, & sua cogitata declaranti, utilem esse posse; sed potius *esse necessariam ut aliorum & fallacias, & ineptias detegamus, & confutemus.*

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI, ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER QUINTUS

DE

COGNITIONE VERI.

PARS PRIMA
DE VERO CERTO

CAPUT I.

De Conſecutione Veri generatim.

PErceptiones animi noſtri, de quibus ſuperioribus libris egimus, ea de cauſſa a nobis explicantur & poliuntur, ut veritatem adſequamur: ad quam impetu quodam naturæ feruntur omnes. Nemo enim eſt, qui, ſi interrogetur, velitne verum intelligere, an aliter; non id ſe avere ſcire cum quodam gaudio fateatur. Quod verbum quoniam frequentiſſime occurrit, non apud ineruditos modo, ſed etiam Philoſophos; quid illud ſignificet, conſtituamus oportet.

Vocabulum *veritas* triplicem apud Philoſophos ſententiam habet. 1. *Verum* dicitur omne ens vel exſiſtens, vel poſſibile, cum eſt conſentaneum ideæ, quam Deus habet de eo.

eo. Quare hoc sensu, Petrus est *verus* Petrus, quia respondet ideæ Dei. Hæc vocatur *realis*, seu *Metaphysica*. 2. *Verus* dicitur etiam sermo noster, cum est congruens menti nostræ. Qui ita sentiunt ut loquuntur, nominantur *veraces*: quibus ex altera parte respondent *mendaces*, qui aliud sentiunt, aliud dicunt. Hæc vocatur *Ethica*. 3. *Verum* præterea appellatur judicium nostrum, seu propositio, cum est conveniens rei ut revera est. e. g. cum dico: *Petrus est animal: Paullus est liber:* hæc concordia propositionis cum re, est *veritas Logica*. Si vero ea enunciem, quæ re non ita se habent; vocatur *Logice falsa*. De hac in præsentia disputamus.

Fuere Philosophi, qui dixere, non posse hominem certo scire, an judicium suum sit consimile rei, quam adfirmat, an aliter: sed omnes cognitiones esse incertas & dubias. Hujusmodi præter ceteros (1) fuere *Sceptici*: qui a Pyrrhone, Anaxarchi Eleatici auditore, nomen habuere *Pyrrhoniorum*; a modo vero philosophandi, *Scepticorum*. Iccirco sectarum omnium dogmata perpetuo confutabant: nihil definiebant, *neque hoc ipsum quidem*, *nihil definio* (2). Tantum admittebant, scire se, secundum sensuum, & phantasiæ apparentias, quod vivant, quod videant, quod dies sit (3). Ignorare tamen, quo pacto & vivant, & videant: nec posse constituere omnino certe, nescire se, quo modo id sit: sed dubitanter disputandum.

Arcesilas, Academiæ Mediæ princeps, & is parum differre a Pyrrhone videbatur: & constanter ajebat, nihil esse, quod sciri posset, ne illud quidem Socraticum, *nihil se scire* (4): sed perpetuo dubitandum, & in utramque partem dispu-

---

(1) *Xenophanem, Zenonem, ceterosque Eleaticos; tum Protagoram, aliosque Dialecticos ante Pyrrhonem generalem dubitationem induxisse, ac expensis in utramque partem rationum momentis, adsensionem retinuisse; ait e veteribus Laërtius L. VIIII. sect. 71. seq. cui addi potest Empiricus* Pyrrhon. Hyp. *Sed hanc* acatalepsian *nova forma, & apparatu excitavit Pyrrho.*

(2) *Laërt. ibi sect.* 74. (3) *Ibid. sect.* 103.

(4) *Cicer.* Acad. L. I. c. 12.

disputandum. Quamquam re vera nihil aliud velle videatur, nisi ostendere imbecillitatem humanæ mentis, & obscuritatem cognitionum : ipse enim dogmaticus in quibusdam fuit: id est quædam interdum re esse constituit (1).

Carneades vero, Novæ Academiæ conditor, ut invidiam declinaret, dicebat, omnibus veris falsa quædam esse adjuncta tanta similitudine, ut nulla insit certa judicandi & adsentiendi nota (2). Verumtamen sapienti concedebat *opinari* : id est, quosdam probabilitatis gradus relinquebat : seu aliquod magis, & minus bonum videri fatebatur, quod hominem moveret, & quo vitam sapienter posset instituere (3). Quod ipsum negabant Pyrrhonii : & contendebant, hominem, dum bene agit, aut bonum amplectitur, non veri notione aliqua, sed usu & consuetudine duci. Verbo dicam, criterium *practicum* admittebant ad vitam instituendam : nempe receptas opiniones : *theoreticum* vero negabant Pyrrhonii.

Hanc philosophandi viam, quamvis moderatam, recentiores quidam sunt amplexati. Quos inter primum locum tenet *Franciscus Sanchezius* Lusitanus Bracarensis. Quo ego homine nihil, ut iis temporibus, arbitror inveniri posse præstantius, sive acumen judicii spectes, sive eruditionem Philosophicam, & Mathematicam. Scripsit librum, *De multum nobili, & prima universali scientia, quod nihil scitur*. Moritur anno CIↃIↃCXXXVI. Paullo post *Franciscus Mottæus Vayerius* Gallus, vir multæ lectionis, & ingenii acutissimi, eamdem methodum totis viribus commendavit, cum in aliis libris, tum vero magis in suis *Dialogis*.

Sed præ aliis tale institutum coluerunt viri eruditissimi duo: alter *Petrus Daniel Huetius* Episcopus Abrincensis, libro *de Imbecillitate Mentis Humanæ :* alter Petrus Bælius, qui in *Dictionario Historico-Critico*, præsertim verbo *Pyrrho*, caussam *Scepticismi* acutissimis sophismatibus defendit : quæ tantam speciem veri habent, ut non nisi acerrimi ingenii Philo-

(1) *Aldroband.* ad Laërt. L. IIII. sect. 28.
(2) *Cicer.* Nat. D. L. I. c. 5.
(3) *Cicer.* Acad. L. IIII. c. 24. *Empiricus*, Adverf. Mathem. L. VII. sect. 153.

Philosophus, isque admodum exercitatus, ab iis se possit erroribus, & laqueis explicare (1).

Verum etsi veteres illi omnes ἀκαταληψίαν *acatalepsiam* rerum omnium aliis inculcarent, hoc tamen illis erat infixum, nempe se adfirmare, ***nihil percipi posse***. Et quamquam Pyrrhonii verbis id negare quodammodo viderentur, re tamen fatebantur, nam scientes, & prudentes constanter de omnibus dubitabant. Itaque indicium veritatis aliquod præ se ferebant: propterea commiseratione potius, quam responsione, digni erant. Quis enim sanus dubitet, sit, necne? loquatur, an taceat? jaceat, an stet? ambulet, an sedeat? Ego vero nullos tam desipere existimo, ut de his interrogati, nesciant respondere. Pueruli, mulierculæ, agrestes ipsi, & indoctissimi, si aliquem de talibus interrogantem intelligant, alterutrum verum esse dicebunt.

Atque, ut vir doctissimus sapienter ponit, quis sibi persuadeat, ita nos a sapientissimo, & providentissimo rerum conditore male tractari, ut nobis impresserit vehementissimum desiderium inveniendi veritatem, quam tamen nos nulla industria reperire posse sciamus? Aut esset improvidus, & impotens Deus; aut nos deciperet, & torqueret perpetuo inani appetitione: quod a bonitate, & præstantia divini numinis alienum est. Cum ergo veritatem ardenter desideremus, proque ea consequenda nihil non faciant homines; posse nos ad eam pervenire consequens est. Datur igitur ***criterium veritatis***, seu certa nota, cur verum a falso secernamus.

Illud superest ut doceamus, quibus auxiliis ad verum investigandum pervenire possimus. Quod facilius explicabimus, si hominem per omnes cognitionis gradus, tamquam per quasdam zotheculas, ad ipsum gynæceum veritatis perducamus.

(1) *Confutavit Bælium Crousazius* in Examine Pyrrhonismi Veteris, & Novi: *& Joan. Franc. Buddeus*, Differt. de Scepticismo Morali. *Argumenta Scepticorum, qui scire avet, legat Huetium laudato libro. Sed & nos de hac materia disputavimus in* Metaphysica. L.III. c.4. *& omnia Scepticorum argumenta ad pauca capita reduximus, eorumque imbecillitatem patefecimus.*

CAPUT II.

De gradibus per quos ad Verum pervenimus.

AC profecto omnis cognitionis expertem hominem nasci, omnino est certum, uti secundo libro docuimus. Infans plurimis ideis perfunditur, iis nimirum, quæ sensuum ministerio adquiruntur. Pauca admodum constituunt infantes: nam ea tantum reputant sibi bona, quæ palatum, & tactum molliter adficiunt: eá mala, quæ dolorem adferunt: nec id consideratione, sed facilitate quadam naturæ. De reliquis omnino nihil.

Grandior factus non nihil jam judicat, sed prorsus in eodem genere. Movetur plurimum auctoritate loquentis. Itaque duo illi fontes deliberandi, *sensus*, & *auctoritas*. Persuadet enim sibi, esse verum quidquid & videt, & audit. Quare, si acu pungitur, existimat dolorem esse in acu, & in eum invehitur. Si de larvis, de gigantibus, de viris, qui bipalmarem staturam habent, de aliis, qui sunt monoculi, deque hujusmodi nugis aliquem dicentem audit; nullus dubitat verum esse id omne. Habet quidem plurimas cognitiones certas, ut *se esse tali nomine vocatum*, *esse diem*, *esse noctem:* sed de his ita est persuasus, ut, si aliquis vir gravis contrarium adseveret, si non credit illico, non nihil dubitet tamen. Itaque hujusmodi judicia, quamvis perspicua sint, tamen vix audeam vocare scientiam.

Homo vero ineruditus in hoc differt a puero, quod ex diuturno cognoscendi usu non adeo facile mutet judicium de rebus perspicuis: cetera est similis. Nam plurimum movetur sensu, & auctoritate eorum, quos putat se esse doctiores. In hoc homine perspicuæ multæ cognitiones sunt: pleræque tamen aut dubiæ, aut falsæ, idque meditationis inopia.

Jam qui lectione tritus est, & meditando clariores cognitiones adquisivit, certo scit, plurima ita se habere ut videntur: de aliis dubitat: cumque multum in utramque partem disputet, constituere aliquando non audet. Est enim mens nostra arctis terminis circumscripta: nec plane internoscit caussas rerum, earum etiam, quæ sibi familiares sunt. Nam

Nam quis naturam animi sui noscit? quis machinationem corporis humani? quis fabricationem vel minimi animalis? quis naturam & proprietates omnes corporis?

Itaque Philosophus, qui modo hoc nomine dignus est, de his interrogatus ingenuo pudore profitetur, ignorare se quid sint: nec nisi perplexe, & dubitanter adfirmare quædam. Proinde, si pauca demas, nihil aliud facit vir doctus, quam adsentiri cum quadam dubitatione: quod judicium vocatur *probabile*. Nec nisi eis certo adhæret, quæ extra omnem dubitationis aleam posita videntur, & prorsus sunt perspicua: quæ pauca, uti diximus, sunt.

I. Hinc fit manifestum, quibus gradibus ad veritatem perveniamus. Primo igitur dubitamus, sitne verum, quod intuemur, an aliter. Qui enim imprudenter adsentitur, is profecto verum non adsequetur. Nam plurima fallunt hominem oculatum etiam: quid de eo sperandum, qui sine ulla hæsitatione, quidquid objicitur, putat verum?

II. Dum vero momenta perpendimus, evenit interdum, ut non plane intelligamus, in quam partem majus pondus trahat: quod ubi contingit, a judicando temperare debemus, & diutius explorare: en iterum dubitatio. Interdum vero in alterutram partem vi rationum allicimur & trahimur, sed sic, ut quædam etiam argumenta ex adversa parte occurrant. Hoc casu non nisi dubitanter judicamus: quod Philosophis est *opinari:* & hic gradus adsensus *probabilitas* vocatur. Probabilitas autem est duplex: nam si argumenta promuntur ex ratione, vocatur probabilitas *intrinseca:* si ab auctoritate dicentis, *extrinseca*.

III. Jam si momenta rationum pendentibus nulla omnino ratio occurrit cur dubitemus, an res ita habeat; vocatur *certitudo:* ut cum dico: *Virga palmaris est minor quam bipalmaris. Corpus hominis est majus quam manus. Duo & duo paria sunt.* Nam hæc judicia, & similia sunt omnino certa.

COROLLARIUM I.

Hinc non omne judicium certum est verum.

Nam possum esse certus de re aliqua, id est, adfirmare aliquid sine ulla dubitatione, & tamen falsum adfirmare. Plenæ exemplorum sunt historiæ.

E. g. Lutheranum Theologum si interrogas, an verum dicat, sine ulla hæsitatione respondebit, ita esse. Idem Calvinianus, idem Socinianus, Judæus, Muhammedanus, ceteri. Tamen hi omnes falsum dicunt. Sed tam sunt persuasi, se veram colendi Deum viam tenere, ut pro ea defendendà se occidi facile patiantur. Quid? Philosophos si audis de suis dogmatibus disputantes, nullum profecto invenies, qui se verum adsecutum esse non dicat: etsi alii perspicuis rationibus ostendant, falli eum.

COROLLARIUM II.

Hinc omnis propositio nobis vera vel est certo vera, vel similis veræ. Quia possum adsentiri sine sollicitudine alteri propositioni veræ, & alteri falsæ, quæ mihi vera esse videatur.

Item omnis propositio nobis falsa vel est certo falsa, vel similis falsæ. Quia e contrario possum negare adsensum omnino firmiter alicui propositioni, quæ reapse sit falsa: & alteri, quæ appareat falsa, re sit vera.

COROLLARIUM III.

Hinc eadem propositio alteri potest esse certa, *alteri* incerta.

Nam potest aliquis distincte cognoscere nexum prædicati & subjecti, & simul cognoscere, nihil in contrariam partem dici posse; & huic erit *certa*. Alter vero non ita clare percipere, & huic erit *falsa*. Exemplo sit hæc propositio, *Aër est grave:* quæ Newtoniano philosopho est certa: Scholastico autem falsa, minimum incerta.

COROLLARIUM IIII.

Hinc duplex est veritas: Certa, *cum penitus sum persuasus, rem ita se habere:* Probabilis, *cum ita sum persuasus ut timeam, ne id ipsum sit falsum* (1).

CA-

(1) *Objectum Logicæ esse duplex, nempe* verum, *&* verisimile, *agnovit Aristoteles, cum Logicam divisit in Dialecticam,*

Caput III.

De modo cognoscendi verum Certum.

SUnt autem characteres non nulli, seu certæ adsentiendi notæ, quæ item *criteria veritatis* vocantur (1), quibus verum a falso secernitur: & in quæ intuentes nos veritatem, quam quærimus, invenimus. In his constituendis non mediocriter veteres dissentiebant. Eorum tamen sententiæ ad tres veluti classes referri possunt.

I. Quidam existimabant, sensus solos esse nuncios veri, in iisque judicium veri consistere. Fuere in hac sententia Asclepiades (2) Protagoras (3) ceterique, qui putabant, ea, quæ cuique vera videantur, esse vera: ut Democritus (4) & Eleatici plerique, qui falsitatem omnem tollebant. Quibus repugnabant Sceptici, & Academici Medii, ac Novi, qui nullam perspicuam veritatem, nullum judicium veri exstare dicebant (5).

II. Alii dixere, solam cogitationem, & mentem esse *criterium*: sensus autem, propter eorum tarditatem, non posse vera judicare. Hujusmodi fuere Plato (6) Empedocles (7) Xenophanes (8) Parmenides (9), & fere omnes Pythagorei.

 III.

---

cam, quæ verum explorat probabilibus argumentis; & Analyticam, quæ veritatem certissima argumentatione persequitur. Ipse tamen de veritate probabili nihil, quod sit ex usu, reliquit: de certa vero nimis obscure disputavit.

(1) *κριτήριον ita a Cicerone explicatur, ut sit* insignis, & propria percipiendi nota (*Academic. IIII. c.* 31.) *seu* regula veri, & falsi *dignoscendi. Ibidem c.*11.

(2) *Empiric.* Advers. Logic. I.

(3) *Empiric.* Pyrrhon. Hyp.I. *c.*32. *sect.* 216. *Laërtius*, L.VIIII. sect.51.

(4) *Empiric.*Advers. Mathem.L.VII.sect.135.& L.VIII. sect.139. *Plutarch.* ad Col. Tom. II. p.411.

(5) *Cicero*, Acad.I.c.12. (6) *Cicero*,Acad.IIII.c.46.

(7) *Ibid.c.*5. (8) *Empiric.*Advers.Mathem.L.VII.s.49.

(9) *Laërt.* L. VIIII. sect. 22.

III. Postremo alii *criterium* partim in sensu, partim in animo posuerunt: id est, in rebus sensilibus judices veri esse sensus: in iis vero, quæ intelligentia continentur, esse animum. Ad hanc classem revocatur Speusippus (1) cum Academia Veteri, Aristoteles (2) & Peripatetici (3). Etiam Epicurus referendus est (4): qui omne judicium in sensibus, & in rerum notitiis seu anticipationibus, & in voluptate constituit, ita tamen ut primas partes tribuat sensibus. Quemadmodum etiam Cyrenaici, qui in permotionibus intimis doloris, & voluptatis, quæ a sensibus oriuntur, judicium veri esse putabant (5).

In eamdem sententiam loquebantur Stoici: qui etiamsi in solis sensibus collectim sumtis *criterium* veri esse defenderent, tamen in sensu, & anticipatione, seu rerum, & propositionum universalium cognitione, illud ponebant: quod præter cæteros Chrysippus fecit. (6) Quare verbis magis, quam sententiis, ab Aristotele, & Epicuro discrepabant. In eadem sententia erat Potamon (7) Eclecticorum princeps, & Aristocles, (8) ut alios omittam.

Præterea sunt homines, qui non illi quidem omne falsum tollunt; sed *contradicentes plures veritates admittunt:* ut Judæi, qui defendunt, Rabbinos seu Doctores legis, etiamsi pugnantia dicant, tamen dicere verum. Qui ad primam, aut secundam classem reduci possunt.

Fuere etiam inter Christianos, qui defenderent, quædam secundum Philosophos esse falsa, quæ apud Jurisprudentes sunt vera: ut Alexander Neapolitanus quidam (9). Alii dixere, quædam in Philosophia esse vera, quæ sunt falsa in Theologia. Hi rursum vel id fecere ex nimio in Aristotelem amore, quo eum Sacris codicibus conciliarent, velut Pomponatius (10) & Averroësiani aliqui: vel ex odio Philosophiæ, ut Lutherus aliquando, & Hoffmanniani: vel ut

(1) *Empiric.* L.VII. sect.145. (2) *Laërt.* V.sect.29.
(3) *Cicero*,Fin.IIII.c.4. (4) *Idem* Acad.IIII.c.26.& 46.
(5) *Ibid.* III. c.7. (6) *Laërt.* L.VI. sect.49. *Cicero* Acad.I. c.2.III.c.6. (7) *Laërt.* Procem. sect.21.
(8) *Apud Eusebium*, Præpar. L.XI. c.17.
(9) *Christ. Thomasius*, Introd. ad Phil. c.v.§.41.
(10) De Fato L.III. c.1. & Immortal. Animæ c.15.

ut Atheismum suum celarent, cujusmodi est Auctor *Speciminis Ratiocinandi*, qui fuit discipulus Benedicti Spinosæ, Athei ingeniosissimi.

Recentiores post Cartesium (1) existimant, *criterium veri esse perspicuam notionem*. Hoc autem inter eos interest. Quidam arbitrantur, nullam rem creatam talem notionem generare posse: sed solam Dei locutionem eam esse, quæ certos nos facit non errare. Est in hac sententia Huetius (2). Benedictus autem Spinosa contendit, mentem nostram omnia videre in Deo, quia est particula mentis divinæ (3). Quam sententiam alii *Pantheistæ*, & *Fanatici* receperunt magno cum plausu. Malebranchius vero, qui putat mentem nostram *essentialiter* conjunctam Deo, in Dei lumine verum intueri; nihilominus ait (4) criterium situm esse in quadam veluti coactione animi ad consentiendum. Quæ nisi significent, Dei lumen esse *criterium veri*; quo pacto componi possint, ignoro.

Sed qui rem sine ullo præjudicio examinarunt, defendunt, unum esse judicium veri *rei evidentiam*: id est, ea esse vera, quæ nos perspicue vera esse intelligimus, vel ex perspicua veritate perspicue deducuntur. Velut cum prædicatum propositionis perspicue subjecto convenit, aut repugnat. Nam quæ propositiones ita sunt claræ cogunt nos, ut iis adsentiamur. Non aliter ac in meridie apertis oculis, & valentibus, fieri nequit quin objecta corpora videamus. Quod adeo perspicuum est, ut supervacaneum sit, id ipsum argumentorum copia demonstrare.

Primum igitur consulere debemus interius animi judicium, quam *conscientiam* vocant: quæ si nos certiores facit, nullam rationem occurrere, quæ rem dubiam faciat, nulli dubitemus, habere nos cognitionem perspicuam. Sin autem vereamur, ne, per tarditatem humanæ mentis, decipiamur adhuc; investigemus, quid ceteri homines, ii præsertim, qui

(1) Medit. IIII. & V. de Prima Philos. *Qui tamen non sensuum evidentiam, quos fallaces putat, sed perceptionis evidentiam, pro veritatis indicio ponit.*

(2) De Imbecillit. Mentis Hum.

(3) Tractatus Theologico-Politic. c. 1.

(4) *Malebranchius*, de Inq. V. L. I. c. 2. §. 4.

qui ingenio, ac doctrina præter ceteros pollent, existiment: qui si dixerint, id ita se habere, sine ulla dubitatione judicabimus, rem esse certam & perspicuam.

Porro autem evidentia vel est *Physica*, vel *Metaphysica*, vel *Mathematica*, vel *Moralis*. Evidentia *Physica* est, quæ per sensus integros, & valentes habetur. e.g. Cum clare adspicio Petrum e regione stantem, habeo evidentiam Physicam exsistentiæ Petri. Eodem modo de reliquis sensibus dicendum est.

Metaphysica est, quam habent axiomata Metaphysica: ut *Quod in idea complexa includitur, de ea potest enunciari:* &, quæ ex iis componuntur, demonstrationes. Item argumentationes, quibus demonstramus exstare Deum; tum animum nostrum esse spiritalem, liberum, cetera; evidentia Metaphysica fruuntur.

Mathematica est, quam habent Mathematicorum axiomata; & demonstrationes. Itaque hæc axiomata: *Si æqualibus addas æqualia, tota erunt æqualia: Si ab æqualibus demas æqualia, quæ remanent, erunt æqualia:* habent eam evidentiam Mathematicam, quæ sine ullis argumentis fit nota. Demonstratio vero, qua efficitur *tres angulos unius trianguli esse æquales duobus rectis;* & ipsa habet Mathematicam evidentiam, quæ ratiocinatione comparatur.

Metaphysica, & *Mathematica* evidentia eadem certitudine fruuntur. In hoc differunt, quod hæc celerius, quam illa, nos cogat ut adsentiamur. Nam demonstrationes Mathematicæ constant numeris, & figuris, quæ facilius in animo defiguntur. Demonstrationes vero Metaphysicæ ex ideis abstractis componuntur, quas non nisi homines litteris subacti penitus intelligunt. Utraque tamen evidentia vocabulo *Mathematica* significatur.

Moralis est, quam habent propositiones, quæ plurimis, & gravissimis testibus nulli exceptioni suppositis sunt confirmatæ: veluti esse Indiam, Americam: tum exstitisse Marium, Augustum, Ciceronem: & hujus generis multa, quæ aliorum testimonio cognita habemus (1). De

(1) *Evidentia pro varia natura rerum diverso modo se habet. Nempe hæc propositio:* Verbum Dei est verum: *est Ma-*

De quo alio loco est differendum (1). His constitutis fit

Lex I. *Evidentia Mathematica præferri debet Physicæ evidentiæ.*

Nam cognitio, quæ per sensus habetur, quamvis perspicua sit, tamen nos fallere potest: (2) non ita vero, quæ perspicua demonstratione comparatur. Hinc cum Mathematica evidentia efficiatur, aërem prodigiosa vi undique premere corpora nostra, adeo ut plus quam mille (3) pondo aëris singuli sustineamus; si quis responderit, se nullo modo pondus, & pressionem aëris sentire, hujusmodi ratio flocci facienda est, præ illa evidentia.

Lex II. *Mathematica, & Physica evidentia anteponi debet auctoritati humanæ.*

Nam humana fides etiamsi firma videatur, tamen fallere, & falli potest: iccirco conferri nequit cum Physica evidentia, & multo minus cum Mathematica. Hinc si mille auctores gravissimi dicerent, *Zonam Torridam non habitari;* audiendi non essent: nam alii suis oculis vident, in eo orbis terræ tractu homines nimis multos habitare. Item si dicerent, *Lunam esse paullo minorem Sole;* minime essent attendendi: propterea quia Mathematica evidentia conficitur, Lunam esse longo intervallo minorem: & opinamur, secundum

---

Mathematice evidens, quia constat perspicua ratione naturæ. Hæc vero: Sacra scriptura est verbum Dei: *nec Physice, nec Mathematice est evidens: quia constat traditione Catholica, quæ rem quidem certam facit, sed non evidentem. At est Moraliter evidens, quia rationes, quæ id credibile faciunt, sunt Moraliter evidentes. Exsistentia autem talium rationum est Physice evidens, quia vel auditu, vel lectione comparatur. Sed de his alias opportunius.*

(1) L. V. p. 2. c. 2. & Metaphys. L. III. c. 7.

(2) *Confer, quæ disputabimus capite sequenti.*

(3) *Mariotte*, de la Nature de l'Air. *Sturmius*, Colleg. Experiment. P. II. *Ottho de Guerick, Boyle, ceteri, qui de* Aëre *scripserunt.*

dum Recentiores gravissimos, rationem eam cum Sole habere, quam $\frac{1}{60}$ habet ad 1, 000, 000. (1)

Lex III. *Cum Mathematica evidentia alteri Mathematicæ, vel Physica Physicæ adversatur, alterutra est falsa.*

Nam Mathematica evidentia est veritas rei. Ergo non repugnat alteri Mathematicæ, quia verum non repugnat vero. Item Physica, quæ experientia accurate instituta comparatur, non opponitur alteri experientiæ recte institutæ. Quare utroque casu judicandum est, alterutrum esse falsum: & quin aliquid constituamus, rem diu multumque examinare, quousque verum adtingamus.

Lex IIII. *Mathematica evidentia non adversatur auctoritati divinæ.*

Nam evidentia Mathematica est, ipsa rei veritas perspicua, quæ rationis ope percipitur: quam rationem Deus nobis dedit, ut verum exploremus. Auctoritas itidem divina est vera. At verum non adversatur vero.

Lex V. *Si Mathematica repugnat Deo dicenti, vel non est evidentia, vel id Deus liquido non dixit.*

Nam quod Deus dixit est verum. Ergo non potest haberi evidentia Mathematica ex adversa parte. Unum superest, ut consulas quid Catholica sentiat Ecclesia: quæ si liquido proponit, Deum id dixisse; scito te non habere talem evidentiam. Quod si liquido non constat, ex sapientissimorum hominum sententia, qui rem libero judicio examinarunt, constituendum est.

Lex VI. *Si Physica evidentia repugnat auctoritati Divinæ, nulla est talis evidentia.*

Nam auctoritas Divina, uti diximus, est ipsa veritas indeficiens. Sensus autem non possunt conferri cum veritate indeficiente: immo ex ea, maxime si clara est, fallaces repræsentationes eorum sunt emendandæ.

COROL-

---

(1) *Cassini*, Elemens de l' Astronomie, p. 49. Recueil d' Observat. par Mrs. de l' Academie. *Conferatur Nievventytius*, Contempl. xxv. §. 4. seqq.

COROLLARIUM I.

Hinc recte Philosophi judicium veritatis partim in sensibus, partim in mente posuere.

Nam tametsi mens est illa, quæ judicat, non sensus; tamen non nisi ab sensibus habet ideas, de quibus judicat.

COROLLARIUM II.

Hinc falso dicit Huetius, non nisi a Deo certiores nos fieri, nos non errare judicando.

Nam si ratione nihil possumus certo definire, quo modo certiores erimus, Deum id nobis dixisse? Non omnes divino spiritu adflantur, & vocem Dei, nullo internuncio, audiunt. Deinde homines sæpissime in judicando decipiuntur. Quapropter nequeunt plane constituere, an a Deo fiant certiores, an aliter.

COROLLARIUM III.

Hinc falso adfirmat Spinosa, mentem nostram esse modificationem, seu particulam divinæ mentis.

Duo enim homines diversa, immo & contraria eodem tempore cognoscunt, & cupiunt: tum infinita propemodum ignorant: quorum utrumque a Deo alienum est. Quo nomine falsa item est sententia Malebranchii.

CAPUT IIII.

De fallaciis Sensuum, quæ veri cognitionem retardant.

OBstant tamen non nulla, idque frequenter, ne veritatem adsequamur: quæ Logicus perspecta habere debet, ut ea, quoad poterit, declinet; sin autem, errata sua quodammodo emendet. Hæc ad tres classes commode referuntur, *Sensus*, *Voluntatem*, *Mentem*: de quibus ordine explicabimus.

Prin-

I.

Principio sensus nostri, per quos primas ideas consequimur, sæpissime nos fallunt. Non quod re ipsa fallant, nam semper aliquid, quod exstat, objiciuntur; sed quia occasionem præbent cur fallamur, judicando ita esse. Nam *oculi* id præstant in capite, quod præstaret vitrea lens. Hi enim excipiunt imaginem objecti, & eam in retina depingunt: quod jam secundo libro demonstravimus. Quare non oculi nos decipiunt: sed nos, qui, per stupiditatem sensuum, obscure objectum percipimus; cum existimamus esse, ut pingitur, fallimur sæpissime. Aliqua exempla subjiciemus, cetera apud recentiores legere potestis. (1)

1. Vix unquam certo judicare possumus, nos veram rerum *magnitudinem* ratione comprehendere. Nam quemadmodum lentes vitreæ, si majores, aut minores sunt, magis aut minus convexæ, objecta vel majora, vel minora repræsentant; ita oculi nostri, si magis aut minus sint convexi; idem præstabunt. Nos autem, etiamsi non possimus definire, quam similem figuram habeant oculi duorum hominum; scimus tamen, & frequenter videmus, duos homines, immo & eumdem interdum diverso modo conformatos oculos habere. Jam si quid minimum interest vel in figura, vel in densitate humorum, vel in situ; diversam extensionem corporis, ut vitreæ lentes, exhibebunt. Ideo nec pro certo dicere possumus, quam magnum sit objectum, quod contuemur.

Confirmat id ipsum experientia. Nam vitra oculorum, quæ senibus opitulantur, adolescentes minime juvant. Deinde ea, quæ homini *myopi* justam hominis magnitudinem offerunt, alteri bene videnti, minorem offerunt. Vix ut sine errore adfirmemus, alterutrum esse verum.

2. Decipimur etiam aliquando cum constituimus, an corpora sint *æqualia*, an secus. Nam cum in aliquo horto deambulamus, in quo arbores vel in quincuncem sunt positæ, vel in duas lineas parallelas; si initio viæ collocati ultimas

(1) *Legatur præ aliis Malebranchius*, de Inquir. Verit. *ex quo plurima sumsit Soria*, in Instit. Philos. Ration. c. 9.

timas intuemur, hæ multo minores apparent: tum & via ipsa latior initio, & sensim angustior venit in conspectum. Quod si viam pergimus, & exacte eam metimur, vel æqualis est, vel extrema pars viæ amplior, atque arbores ipsæ proceriores se offerunt. Idem usu venit, cum duos homines statura æquales alterum prope nos, alterum longe conspicimus. Hic enim multo minor, quam ille, oculis objicitur.

3. *Figuram* etiam corporum magnorum, si longo intervallo distant, vix certo constituemus. Nam turris quadrata, cum longe adspicitur, sine angulis videtur. Etiam corpora exilissima, quæ rotunda videntur, ut arenæ granum, si microscopio adhibito ea contemplamur, plurimas habent superficies, & figuras diversas. Insensilia vero, quæ nudis oculis non apparent, si ea microscopio exploramus, plurima, & multarum figurarum se offerunt. e. g. In aqua, in aceto, & aliis humoribus infinita propemodum animalia conspicimus, quæ sine vitro conspici non possunt. (1) Item aër, qui purus videtur, si radium lucis, qui a janua clausa in conclave obscurum inlabitur, contemplamur, infinita corpuscula heterogenea habet. Iccirco caute pronunciabimus, corpora vel prorsus non esse, vel figuras eas habere, quæ apparent.

4. De *motu* vero cum judicamus, frequentissime decipimur. Vulgatum est illud de nave, in qua, cum quis vehitur sedens, videtur sibi esse immotus: terræ vero, & reliqua, quæ linquit, recedere videntur. Eodem modo, qui longe aliquem lente & placide videt deambulantem, putat eum consistere. Luna, Venus, & plurima sidera videntur non moveri, tamen moventur. Cum e dolio aliquo oleum per foramen ruit cum impetu, tam placide fluit, ut intuens adfirmare non dubitet, oleum non fluere, sed consistere. Cetera lubens prætereo, nam hæc satis conficiunt, quam in istis dijudicandis homines decipiantur.

* Item, quam *velox* sit motus, vix certo constituemus. Nam æque velox motus dicitur, qui æquali tempore æquale spatium percurrit. At cum video duos equos simul curren-tes

(1) *Conf.* *Leeuvvenoëckius*, *in* Arcanis Naturæ ope Microscopiorum detectis: *qui plura exempla suppeditat*. *Cui addi potest Hartsoëkerus*, *Hookius*, *aliique*.

tes ad metam, non possum definire, an eodem tempore æqualia spatia conficiant. Quare imprudenter dicam, æque velociter currere. Nam fieri potest, ut, qui minori intervallo proximus est mihi, videatur velocius currere, quam alius: quod interdum est falsum.

5. Jam vero satis notum est, *colores* sæpissime occasionem dare cur fallamur. Nam si longe, aut sub vesperum montem arboribus consitum adspicimus, sine ullis arboribus nudum videbimus. Illæ ipsæ arbores floribus vestitæ, ornatæ pomis, si e remoto cernuntur loco, omnino sine ullo ornatu apparent.

6. Etiam falluntur homines cum judicant, *colores esse in objecto corpore*. Quod non indoctis modo, sed & Peripateticis omnibus usu venit. Nam exploratum est, nullos colores in objecto esse, sed in eo, qui adspicit: i. e. objecta corpora, pro superficie magis, vel minus scabra, sunt caussa, cur lux alio, & alio modo oculum adficiat: atque hanc perceptionem suscitet in animo, qui vocatur *color*. Conficitur id multiplici experimento: sed unum, & alterum sufficiet in præsentia.

Nam si lapidis superficiem scabram polias, diversum colorem exhibet. Quod plane conficit, colorem non esse in objecto; nam nulla caussa adest, quæ novum colorem generet. Tritum jam est Clariss. Nevvtoni experimentum. Si in conclavi obscuro radios lucis per foramen in fenestra factum excipis prismate crystallino, hi, dum crystallum, & conclave pervadunt, colorati non videntur: dum vero in adversam chartam albam incurrunt, ita refringuntur, ut excitent in nobis sensum septem colorum, qui hoc ordine in charta exprimuntur: *violaceus*, *purpureus*, *cæruleus*, *viridis*, *flavus*, *aurantius*, *ruber*. Atqui charta facultatem non habet producendi colores, nec mutandi naturam radiorum, qui colorati non erant. Ex quo consequitur, nihil aliud esse colores nisi perceptiones, quæ in animo excitantur, ad præsentiam corporis, quod certos lucis radios rejicit ad oculos, alios absorbet, idque ex lege a Deo rerum naturæ præscripta. (1)

1. Au-

(1) *Nevvtonus*, in Optica p. m. 103. 153.

II.

1. *Auditus* itidem frequens errorum est caussa. Nam primo existimamus, *sonum* esse rem, quæ extra nos est, & a corpore sonoro venit: quod tamen est falsum. Nam, uti de visu docuimus, nihil aliud facit corpus sonorum, quam citissime & certo modo tremere: qui tremor aërem ad tympanum auris impellit, idque ita movet, ut excitet in animo sensum *soni*. Nam tam diu corpora sonant, ut campanæ, & fides, quam diu tremunt. Quem tremorem si manu, vel alio pacto impedis & sistis, cessat sonus.

2. Deinde putamus, vocem repercussam ab aliqua turri, aut caverna, aut puteo, quam vocamus *echo*, ab illa parte venire: quod manifesto est falsum. Nam aër motus, cum in corpus incurrit, quod aptum est ut eumdem ad aures mittat, quin tremorem minuat; vocem & sonum ab ea parte remittere videtur, quæ dicitur *echo*. Non aliter ac in speculo corpora videntur esse ultra speculum, cum tamen e regione sint.

Vidi ego quædam loca, ubi, si vocem placide ederes, ter *echo* audiebatur. Ferunt (1) in majori pyramide Ægypti sonum repercussum ab interiori parte, *echo* duodecies referre. Sed majus aliquid est, quod narrant de quadam *echo* prope *Ormesson*, quæ interdiu XIIII. syllabas reddit, nocte vero VII. (2) Et multo mirabilius, quod de alia in Anglia prope *Woodstock*, in qua XVII. syllabæ interdiu, per noctem vero XX. distincte audiuntur. (3) Ut eam in hortis gentis Simonettæ prope Mediolanum taceam percelebrem; quæ vices XXIIII., nonnumquam vero XXX. vices vocem reddit. (4) Itaque sedulo caveamus, ne secundum id, quod sensus repræsentant, sine ullo examine judicemus.

I. *Odo-*

(1) *Lucas*, Voyages Tom. I. pag. 43.
(2) *Marinus Mersenus*, Harm. Univ. L. III. pag. 214.
(3) Journal des Savans 16. Août. 1677.
(4) *Kircherus*, Phonurgiæ L. II. *G. Schottus*, Magiæ Phon. p. 122. Confer. *Sturmius* Phys. L. I. sect. 2. c. 10.

III.

I. *Odoratus* , & *Gustatus* eodem nomine nos decipiunt : propterea quia caussa sunt , cur imprudentes existimemus , *odorem* , & *saporem* esse in corpore , quod tangimus : cum tamen sint nihil aliud , quam animi sensus, qui excitantur in nobis a particulis insensilibus corporum , quæ organa hæc duo contingunt . Nam si essent res, quæ seorsum a nobis exstarent ; idem corpus odorum , & idem cibus singulos homines eodem modo adficeret . Id tamen secus est : nam *zibethum*, e. c. aut *odor lilii* gratus est aliis, aliis prorsus intolerabilis . Etiam , quid cibi possint , experimur communiter . Nec enim omnes eodem cibo delectantur : quinimmo quosdam cibos aversantur, & non sine nausea vident, ne dum gustant. Et, quod magis mirabile est , quæ nobis adolescentibus in deliciis fuere , dum ad virilem , aut senilem ætatem pervenimus , displicent interdum : quod unusquisque in se ipso facile animadvertet. Hæc sani.

In ægrotis vero mirabiliora phænomena sæpissime occurrunt . Quis nesciat , mulieres oppilatæ quot spurcitias vorent ? salem , carbonem , calcem , laterculos , cretam , & immundiora alia: quæ illæ ipsæ, a morbo liberatæ , non sine stomachi perturbatione nominant . Gravidas etiam quot ego vidi res, quæ nulli fatuo in mentem venirent , summa cum animi contentione perquirere , & avidissime degustare ? morbo , an adfectatione nescio, unum scio ; id frequentissime evenire , eaque comedere , quæ mox puerperæ recusabant. Febri laborantes amara sentiunt , quæ sani dulcia , & suavia habent. Idem in *odoribus* obtingit.

Hæc autem perspicue efficiunt , non in objectis corporibus esse odores, & sapores, sed caussam tantum cur ea sentiamus : quæ , pro diversa constitutione organorum vel duorum, vel ejusdem hominis, dum morbo, vel ætate laborat; diverso modo fibras sensuum movent , titillant , pungunt ; ut nervi diverso modo adfecti alias & alias perceptiones excitent in animo, quæ ipsæ sunt vel odores, vel sapores.

1. *Tactus*

IIII.

I. *Tactus* denique, quod latius, quam ceteri ſenſus, pateat, eſt enim per totum corpus diffuſum, uberrimus errorum fons eſt. Nam ſine ulla dubitatione judicamus, ea in corporibus externis eſſe, quæ tactu diſtinguimus. Principio *calor*, & *frigus* videntur in corporibus eſſe, re non ſunt. Id certa experientia unicuique oſtendet. Nam ſi alteram manum bene calidam, alteram nimis frigidam in eamdem aquam tepidam mergas, quæ frigida erit, calidam ſentiet; contra vero, quæ calida, frigidam. Non ita diceremus, ſi aqua ſe ipſa eſſet calida: nam utraque manus moderatum calorem ſentiret: non ſecus ac utraque manus ſentit, eam eſſe corpus, eſſe fluidam, eſſe gravem, quia ita eſt.

Item cælum Ulyſſiponenſe homini in *Lapponia*, *Finlandia*, *Ruſſia* nato, videtur calidum: illi vero, qui a *Maranhone*, vel *Parà*, vel ab alia zonæ Torridæ parte venit, frigidum videtur. Miramur aliquando Æthiopes, cum naves noſtræ nudos eos in litore exponunt. Inſcite tamen: nam ſi nobiſcum reputaremus, natos eos eſſe in calidiſſima regione, & perpetuo ſic vixiſſe; cauſa nulla eſſet, cur miraremur. Non aliter ac nullus miratur, ſe nudam faciem, id eſt nobiliorem & elegantiorem corporis partem, oſtendere, quia ita inſtituti & educati ſumus.

II. Venio ad *levitatem*, & *aſperitatem*: in quibus dijudicandis tam multa peccant homines, ut mirari poſſimus. Pronunciamus ſæpenumero corpora aliqua eſſe perfecte levigata, e. g. globum vitreum, qui tamen non eſt. Nam muſcæ per eum globum ambulant: quod certe non facerent, niſi cavitates quædam eſſent, & prominentiæ, quas ungulis tenere & capere poſſent, quo ſe ſuſpenderent. Pulcerrima manus, & levis nudis oculis apparet, quæ tamen, microſcopio adhibito, ſcabra eſt. Quod idem in reliquis corporibus levigatiſſimis boni microſcopii auxilio oculis deprehendimus. Adeoque planum eſt, ſenſum *tactus* non ſecernere partes inſenſiles corporum: quas ſi ſentiret, & diſtingueret, numquam judicaremus, ea eſſe levigata. Præterea, quod puello, & feminæ urbanæ, ac deliciis difluenti, aſperum videtur; ruſtico & ſole, & nive, & adſiduo labore ſubacto, ne levite

viter quidem scabrum videtur: quod eam fibram, & cutem habet, quæ non facile movetur. Quare caute in iis, quæ tactu percipimus, judicare oportet.

III. Fallimur etiam per tactum, quod putamus, ea corpus nostrum non adficere, quæ adficiunt. Nos undique premimur a prodigiosa vi aëris. Nam Philosophi post *Torricellium* perspicuis argumentis efficiunt, aërem magno nisu ad terram tendere: adeo ut hæc caussa sit, cur in antlia aquam sustineat altam pedes XXXII. mercurium vero pollices XXVIII. ultra quam altitudinem hoc cælo neque aqua, neque mercurius adscendit. Nec solum terram premere perpendiculariter, sed omni ex parte. Nos enim undique comprimimur ab aëre, idque tam violenter, ut explicari vix queat: tamen nullus id sentit, propterea quia a prima exspiratione auræ vitalis ita sumus compressi, nec aliquam in sensibus patimur mutationem. Item qui mergitur in mare, & fundum petit, non is quidem sentit magnam vim aquæ, quæ super corpus est, hac de caussa, quia omni ex parte premitur æqualiter.

Unde mirari desinamus, quod pisces velociter in aqua moveantur. Hæc enim tam est consentanea naturæ eorum, quam nostræ aër. Quid? nec ipse aër nobis sensu, nisi moveatur, percipitur. Ita indocti constanter defendunt, aërem non esse corpus: immo & Peripatetici dicunt, *quantitatem* non habere, & esse levissimum. Itidem fallimur frequenter, cum *soliditatem*, & *gravitatem*, & *fluiditatem*, & *extensionem*, & *figuram*, & *motum* corporum æstimamus: cum *dolorem*, aut *voluptatem* metimur ex tactu. Quæ ex iis, quæ supra diximus, perspicue fluunt.

Hinc fit manifestum, sensus illos nuncios veri plurimam occasionem nobis dare cur fallamur. 1. Ob *debilitatem & tarditatem*: nam si essent ita comparati, ut esse possent, omnia nobis distincte repræsentarent. Nam & aper multo plura, & distinctius audit, quam nos: & simia gustat acutius: immo & nos ipsi microscopii ope ea videmus, quæ sine tali præsidio exstare vix suspicaremur. 2. Ob *voluptatem*, quam tactu, & visu, & aure percipimus: quæ nos impedit, ne rem, ut opus esset, examinemus.

Sed quoniam Deus nobis sensus non dedit ornatus caussa, sed ut iis utamur, eorumque ope cognitiones adquiramus, atque vitam nostram omnem sapienter instituamus; iccir-

icci̇rco *criterium* aliquod ſit oportet, quo veras, & falſas notiones dignoſcamus.

Criterium autem eſt tale: *Eæ imagines veriſſimæ haberi debent, quæ, adjunctis omnibus accurate expenſis, ſemper ab eodem, vel a ceteris ſenſibus eædem reperiuntur: idque ab uno homine, & multo magis a diverſis, qui eas diligenter examinarunt*. Nam ſi ne hoc quidem caſu veræ haberi poſſent imagines, deluderet nos perpetuo Deus: quod a tanta bonitate alienum eſt. Quo ſane nomine Pyrrhoniorum commentum a veris Philoſophis confutatur. Hanc doctrinam duobus canonibus facilitatis cauſſa comprehendemus.

CANONES.

I. *Ne pronunciato, ea eſſe vera, quæ ſenſus repræſentant, aut non eſſe, quia in ſenſus non incurrunt; quin prius ſedulo id perpendas, & peritorum ſententiam adhibeas.*

II. *Experimenta ne facito, ut veteres aliqui faciebant: ſed exactiſſimis inſtrumentis, quæ recentiores excogitarunt & poliverunt, diligentiſſime utitor.*

CAPUT V.

De adfectibus Voluntatis, qui veri adſecutionem impediunt.

PArum haberemus ſi ſenſus tantummodo nos in errores inducerent: nam, cum errores hujuſmodi ſint conſpicui, eſſet in promtu remedium, nimirum de iis, quæ ſenſibus percipiuntur, caute pronunciare: eaque ad examen etiam atque etiam vocare, antea quam judicium faceremus. Sed eſt alia cauſſa, quæ quo tectior eſt, eo validius hominem a veritate revocat, & ad errorem impellit. Ejuſmodi ſunt *adfectus animi*. Nam cum animus percipit res ſenſiles prout bonæ, vel malæ ſunt, oritur quidam animi motus (1), cum fluoris nervorum, & ſanguinis ingenti commotione conjunctus; qui *adfectus* nuncupatur: quemque vel voluptas animi, vel dolor ſequitur.

(1) *Is vocatur* appetitus. *Rerum autem, quæ materiæ expertes ſunt, appetitio dicitur* voluntas.

Mirabile dictu est, quam valide, quamque celeriter hi adfectus, si sunt vehementes, hominem transversum agant. Quod usu exploratum est. Hi primo mentem impediunt, ne accurate examinet ea, de quibus deliberare debet. Ex quo consequitur, ut ideas obscuras adquirat, & judicando fallatur. Deinde, quædam ut amemus, efficiunt; quædam vero refugiamus, quæ non debemus. Nam, non secus ac microscopia, & ea, quæ placent, & displicent, ampliant, dilatant adeo, ut mens tali fulgore percussa judicet esse bonum, aut malum, quod re vera non est. Id tam multis argumentis effici potest, ut copia me inopem faciat. Pauca tamen addam: in ceteris moneo, ut unusquisque se ipsum consulat: si enim suas actiones odoretur, & æstimet pro merito, exempla nimis multa reperiet.

I. Præcipuus adfectuum fons, ex quo omnes dimanant, est, ut scite Aristoteles, immodicus amor, quo unusquisque se amat, quam *Philautiam* nominamus: quare *Philautia* haberi debet parens errorum, qui a voluntate oriuntur. Amamus vehementer nos, nostraque omnia, dicta, facta, cogitata. Nec aliquid tam gloriosum de ullo homine prædicari posse putamus, quod non de nobis potiori jure dici debere judicemus. Hic adfectus quasi morbus quidam non semidoctos modo, sed etiam doctissimos aliquando pervasit.

Cicero, quamlibet munitus præceptis severioris Philosophiæ, magnifice de se sentit: & rerum a se gestarum prædicationem texit perpetuo. Adeo ut Lucceium rogarit, ut ea ornaret vehementius, quam fortasse sentiret: & in eo Historiæ leges negligeret (1). Verius dixerimus, veteres omnes, qui aliqua laude nobiles exstiterunt, nimis appetentes fuisse gloriæ: & nihil aliud desiderasse, nisi ut res suæ ab aliis prædicarentur. Cujusmodi, ut alios præteream, fuere Themistocles, duo Magni, Alexander, & Pompejus; Scipio Africanus, M. Varro, C. Trebonius. E recentioribus plurimi eruditi idem peccatum peccarunt. Quod nobilis auctor Menckenius singulari libro ostendit (2). Immo obscurissimi scriptores eamdem sæpe tibiam inflant, ut de se, non sine aliorum contemptu, perpetuo loquantur: suaque, etsi levis-

(1) *Cicer. ad Famil.* L. V. epist. 12.
(2) *In libro inscripto*, Charlatanaria Eruditorum. 8.

levissima, impudentiuscule extollant. Qui adfectus judicandi aciem omnino retundunt.

II. Hinc & illud exsistit, ut de rebus judicium faciamus, non prout re sunt, sed pro modo, quo nos adficiunt. Itaque quæ nobis convenire putamus, bona, pulcra, justa: quæ non convenire, e contrario judicamus. Amicos suos, conjunctos, præceptores, populares, plurimi ita extollunt, ut nihil sanctius, nihil eruditius, nihil omni laude cumulatius ne cogitari quidem posse censeant. Si quem vero eorum errata notantem audiunt, ei mala omnia imprecantur: & quasi hominem superis invisum, reipublicæ perniciosum, nova atque nefaria facinora molientem, adeo aversantur, ut nihil ultra.

III. Apertius id videtur in iis, qui alicui sectæ nomen dederunt. Quis enim ei Philosopho dixerit, doctorem ejus errasse? quis persuaserit, debere eum præceptoris sententias ad aliorum doctorum lumen revocare? Vulgatum illud est Averroësii, qui, cum Aristotelem interpretaretur, hoc dicere non dubitarit: *Aristotelis doctrina est summa veritas, quoniam ejus intellectus fuit finis intellectus humani: quare bene dicitur de illo, quod ipse fuit creatus & datus nobis a Divina providentia, ut non ignoremus, possibilia sciri* (1). Et alio loco (2): *Nullus eorum*, inquit, *qui secuti sunt eum usque ad hoc tempus, quod est mille & quingentorum annorum, quidquam addidit: nec invenies in ejus verbis errorem alicujus quantitatis.*

Hæc homini Ethnico, tam rudi ætate scribenti, & qui bonos auctores non legerat, condonari possunt: at in viris Catholicis, & in hac Europæ luce, ferenda non sunt. Audivi ego Peripateticum dicentem, veteres Episcopos a prima usque Ecclesiæ ætate, Aristotelem quasi normam disputandi, etiam in rebus Fidei, habuisse: nec latum unguem ab ejus sententiis recessisse. Neque adfirmare dubitarim, plurimos etiam nunc in eadem hæresi, quamvis occultius, permanere.

IIII. Quidam tanto amore antiquitatis tenentur, ut id solum laudabile putent, quod in veteribus codicibus invenitur. Id viris cetera eruditissimis, & moderatissimis, evenisse est certum: Philologis, & Criticis præsertim, qui, cum

 libros

(1) *Averroës. in* Destructorio. diss. 3.
(2) *Averroës.* Præfat. in Physicam Arist.

libros illustrant, ea in singulis periodis videre sibi videntur, quæ reapse non vident. Grotius, magnus homo, sacram Scripturam dilucidans, gravissimorum Ethnicorum sententias de jure Naturæ, & Gentium omnino expressas in ea videri existimat. Alii in Ethnicorum libris loquentem Moysen reperiunt. Quæ viri alii bene periti, & præjudiciis non occupati, in iis non cerni adseverant.

Fuere Interpretes, qui Bibliorum libros explanantes, quasdam sententias ad Aristotelis placita revocare non dubitarunt. Quidam etiam in utroque Testamento logicam Aristotelis felici sidere invenit. Plurimi e diverso, nihil nisi recentiorum doctrinam crepant: vetera omnia, quasi manifesto falsa, contemnunt: immo veterum libros ne legunt quidem. Nempe imbuti iis opinionibus, quas hauserunt, id solum vident, in reliquis sunt cæci.

V. Hinc & illud exsistit, ut qui talibus opinionibus tenentur, nihil rectum putent, nisi quod ex illis fontibus dimanat. Hæc constanter & pertinaciter tuentur: respuunt cetera tamquam falsa, & damnosa. Verentur scilicet, ne inconstantiæ, aut erroris notam subeant: & laudem, quam tantis sudoribus compararunt, ingenua erroris confessione perdant. Hæc *philautia* homines prohibet, ne verum pervestigent: quod in senibus multo magis, quam in adolescentibus, usu venit.

VI. Hinc eorum, qui in contraria sententia sunt, scripta aut omnino non legunt, aut oscitanter legunt: quod si paullo adtentius examinant, id eo consilio faciunt, ut eorum sententias confutent. Quotus enim quisque est, eorum etiam, qui magno supercilio recentiorum sententias vituperant, qui Cartesium, qui Gassendum, qui Malebranchium, qui Leibnizium, qui Wolfium, quique ceteros Philosophos acutissimos pervolutarit, non potius aliorum fide condemnet? Quot vero sunt, qui Cl. Nevvtoni sententiam de *adtractione* corporum repudiant, qui tantum Philosophum ne intelligunt quidem?

Jam vero ii, qui adversariorum scripta pervolvunt, nonne videmus, quam maligne, quamque invidiose illorum sententias traducant? quot falsa iis adfingant, de quibus ne somniarunt quidem? quam crudeliter in mortuos sæviant, quorum, si vivi essent, vel solum conspectum vererentur?

Pa-

Patriam, mores, religionem etiam accusant adversariorum. Si qua vero ab illis recte, ac subtiliter dicta offendunt, aut tacent, aut veluti inepta explodunt, aut ad pravum sensum contorquent: quæ, si suorum fautorum essent, summis laudibus ferrent in cælum.

VII. Hinc illud dissentiendi studium, & inexplicabilis quædam rixandi cupiditas, quæ homines non nullos agit, ut nil tam firmum, tamque perspicuum habeatur, quod ii non suis disputationibus debilitare, & obscurare conentur. Hi enim, quasi ad discordiam nati essent, omnia ad disputationis trutinam vocant: & si forte in proposita materia argumenta non habent, illico quærunt; an conjunctum, an separatum genus syllogismi faciant. Sunt Philosophi, qui, tradituri adolescentibus alicujus scientiæ rudimenta, eos primum doceant, certare verbis, & impudentiuscule garrire, quam aliqua præcepta tradant, quæ pueros ad ipsa penetralia scientiæ perducant. Alii ne ipsam quidem Dei exsistentiam, clarissimam sane, & perpetua sæculorum traditione firmatam, sine clamore & altercatione recipiunt. Pleni exemplorum sunt libri, quæ facile foret proferre, nisi res esset notissima.

VIII. Hinc intoleranda illa nascitur superbia, qua homines adeo principatum sibi tribuunt in litteris, ut vel aliorum eruditionem in aliis studiis minuant; vel, si iis parcunt, in ea tamen facultate, quam tractant, omnes præ se contemnant. *Est mos hominum*, inquit Cicero, *ut nolint eumdem pluribus rebus excellere* (1). Hic autem mos ad nostram usque ætatem pervenit. Jurisperitus e. g. si Theologum de Jure vel Publico, vel Privato disputantem audit, plerumque deridet. Scilicet Jurisprudentia ei solum, qui doctoris insignibus decoratur, est pervia: ceteros a se repellit. Theologus vero, etiamsi Jurisconsultum laudet, tamen nefarium scelus putat, si ille de Sacra scientia quidquam delibat. Quasi leges Cæsarum non ex Sacris litteris, & Ethica disciplina illustrentur: aut quasi Sacrorum statuta canonum non Principum constitutionibus adjuventur. Atque hæc nominatim de *philautia*, & ejus contrario *odio*: ad quos quia reliqui adfectus reducuntur, de iis dicemus pauca.

(1) In Bruto c. 21.

VIIII. *Zelotypia* vero quæ mala non in societate humana progenerat! ad quot ineptias non impellit viros fortissimos! Amans nimia philautia ductus putat, amasiæ benevolentiam unice deberi sibi: se eum esse, quem venusti vultus feminae omnes debeant amare, & reliquos omnes contemnere. Iccirco injuriam sibi fieri, nisi solus ametur: ac jure se in rivales sævire posse. Hac insania actus facile sibi persuadet, quicumque amasiam intuetur, esse rivalem: præponi alterum sibi: & ab utroque maximam sibi injuriam irrogari. Hinc in tot pueriles ineptias incidunt, qui tali adfectione tenentur, ut rideantur merito. Interdum vero res eas faciunt, & dicunt, quas dementes ipsi vix per furorem cogitent.

X. Jam *Spes*, & multo magis *Desiderium* quid non in mortalium pectore turbant! quam distrahunt mentem, ne ea, quæ sunt, advertat! Qui cupiunt, & sperant, ipsi sibi somnia fingunt: hæc amant, hæc adorant, nihil præterea vident. Hinc facile putant, ea se habere, quæ sperant: palpatoribus aures præbent, iis credunt, & mire falluntur. Paralysi, vel hydrope laboranti dicat aliquis circulator, habere se remedium exquisitum, quo eos unius diei curriculo liberet a morbo: ut mille homines gravissimi ostendant, fieri non posse; ægroti verum esse putabunt.

XI. At *Ambitio* nonne videmus, quam vehementer homines torqueat; eosque cogat indecora multa, & quæ dignitatem hominis imminuant, sine ullo pudore efficere? Hic adfectus latius panditur, quam vulgo putatur: & studiose curant homines, ut eum aliis & aliis nominibus obscurent, ne probro, & risui pateant.

Sunt, qui honores se ambire dicunt, ut conjunctis sint præsidio. Hi ambitionem suam titulo *pietatis* celant. Alii paullo callidiores clamitant perpetuo, non commissuros se, ut ad honores evehantur, quia omnino digni non sunt. Hi nempe sperant, facile se hac arte ad aliquod fastigium provehi posse. En ambitio nomine *contemptus honorum* involuta. Qui in aulis Regum versantur, plerique eam specioso nomine tegunt *obsequii*. Nimirum laudant hi perpetuo facta, & dicta eorum, ab quibus fortunas sperant: & memores Terentiani effati, *Obsequium amicos, veritas odium parit;* imperant sibi omnia adsentari, & omnia pro veris habere.

bere. Quæ consuetudo judicium corrumpit, & aciem judicandi retardat.

„ Hinc (*ut monet vir clarissimus*) laudationes evasere „ adeo communes, & tam promiscue congeruntur in omnes, „ ut jam dici nequeat, quid sit de laudatis sentiendum. „ Ubinam ille Concionator, qui hominum non audiat in „ *Gazeta*, eloquentissimus? qui auditores ipsa doctrinæ su- „ blimitate non rapiat in admirationem sui? Quicumque „ moritur, pietate insignis est. Triobuli scriptores vel volu- „ mina conflare possunt, si in unum compingunt amicorum „ elogia: adeo ut in hac profusissima laudum sine delectu „ distributione, mirum sit aliquos inveniri, qui tam cupide „ illas appetant, collatasque tanto studio colligant, atque „ conservent (1) „. Quisque prudens hæc pro sua sapientia ad eos, quos novit, applicet.

XII. Simillima huic est *Avaritia*, quæ quam mentem obtuderit hominum, quot bella in omni mundi ætate suscitarit; quot regna solitaria fecerit & deserta, Historia luculenter ostendit. Sane qui tali adfectu aguntur, vix aut ne vix quidem verum audire, ne dum ratione comprehendere, & adtente considerare possunt.

XIII. *Timor* etiam mirabilia phænomena in hominum animis progenerat. Qui nimio timore corripiuntur, vix unquam res, prout sunt, intelligunt: putant se videre, quod non vident, & perpetuo male ratiocinantur. Hinc tot portenta in Ethnicorum historiis se offerunt: quæ ex hoc fonte fluxere, quod populi, a sacerdotibus decepti, sibi persuasere, Deos immortales visibili supplicio pœnas de scelere esse sumturos. Et motis semel in religionem animis, facile fuit ut existimarent, quæcumque minus ordinaria eveniebant, vel Lunæ, aut Solis defectionem; vel ovum solito majus; vel serpentem domi, & id genus ineptias; hæc, inquam, esse ostenta, quibus Dii illi sui iram & indignationem declararent.

Sed & apud nostros quam multæ fabulæ timore nascuntur! Qui timent, ipsi noctium occursacula, bustorum spectra horrenda dictu se videre adseverant. Quæcumque noctu audiuntur, lemures sunt. Si qua femina annosa, & pannosa occur-

(1) Auctor Artis Cogit. P.III. c.20. p. m. 252.

occurrit, hæc scilicet præ se fert mirificam potestatem Dæmonas pro lubitu revocandi, male faciendi cui velit, & impune hominem occidendi: & sexcenta hujusmodi nugacissima, quæ, nisi terrore correpti, aut fatui, numquam adfirmabunt.

XIIII. *Ira* quam præcipites det homines, nullus non sentit. Hæc mentem animi retundit, oculos ipsos occæcat, ut nihil tam absonum aut dici, aut cogitari possit, quod iracundus homo in ipso furore non faciat: adeo ut sui compotem pudeat aliquando, talia patrasse. Hinc animus tam vehementer percellitur, vix ut possit recte de rebus judicare: sed, quæ obstant, majora; cetera multo minora esse existimat: iccirco deteriorem partem eligit semper. Quare si rationem subducimus, inveniemus, mortalium calamitates majores ab iracundia profectas esse.

His breviter perlustratis, manifestum fit, eos animi motus, qui rationem perturbant (omnes enim perturbant) compesci oportere: & Philosophi esse curare, ne adfectionibus ullis agitemur, sed serenam mentem habeamus, si recte & sapienter cupimus judicare. Nam ut navis in medio mari vehementibus, & contrariis acta ventibus, neque cursum tenere, neque portum petere potest; sic animus noster adfectionibus iis, quasi vento, circumactus, vix unquam veritatem, quo tendit, consequetur. Iccirco memoriæ mandate hunc

CANONEM.

Ne, dum adfectu aliquo occupati estis, judicetis: quod si judicastis, rem iterum ad examen vocate: tum demum libere, & re accurate perpensa, pronunciate.

CAPUT VI.

De fallaciis Mentis, quæ obstant, ne verum inveniamus.

SEd etiam mens nostra caussam domesticam habet multorum errorum, in quos frequentissime delabimur: qui veri adsecutionem mirabiliter retardant. Hos ut vitemus, ne-

necesse est caussas pernoscere, & alta mente defigere: quo facilius eas, cum occurrerint, declinemus. Nos eas ad tres classes non incommode revocamus, *tarditatem nostram*, *methodum perversam*, & *præjudicia*: quas eodem ordine explicabimus.

I.

Prima ac potissima caussa, propter quam fallimur judicantes, est, *ipsa mentis nostræ natura*: quæ & intelligendi facultatem angustis limitibus habet definitam; & illa ipsa, quæ intelligit, tam obscure intelligit, vix ut credi possit. Id, si cognitiones nostras diligentius examinamus, planissime deprehendemus.

Nam mens nostra, etiamsi habitat in corpore, tamen ignorat plane mirabilem fabricationem corporis, cerebri præsertim. Non quod minime sit ad cognoscendum idonea; nam si ei alienum cerebrum objicitur, & partes sunt conspicuæ, perfecte cognoscit: sed hoc nomine tantum, quia Deus noluit animum res pernoscere, nisi per sensus.

Deinde non adsequitur naturam rerum quantumlibet vulgarium: e.g. nequit constituere, an corpus partes infinitas habeat, an secus: quæ sit natura Solis, Lunæ, Stellarum, tum earum, quæ vagæ, tum quæ inerrantes dicuntur: postremo, an in astris sint animantia, & ejusmodi sexcenta. Ut mittam in præsentia res, quæ fieri possunt a Deo, de quibus nugacissima multa fabulatur Schola, quæ omnino intelligi, ne dum definiri, nequeunt.

Verum hæc tarditas & imbecillitas prorsus emendari non potest: unum adhibere possumus remedium, studiose cavere, ne ea definiamus, ad quæ investiganda omnino apti non sumus. Harum autem duæ sunt classes: una earum rerum, quæ intelligentiam nostram superant: ut natura *divinarum proprietatum*: itemque res omnes *possibiles*, quæ nec rationibus naturæ, nec divina locutione finiri possunt & explicari. Altera est rerum, quæ intelligi eæ quidem possunt, verumtamen caremus necessariis præsidiis, quibus ad earum cognitionem perveniamus: ut eæ sunt, quas paullo ante nominavimus, tum etiam historiæ antiquissimæ, & hujusmodi infinita. Et hæc de prima caussa.

Al-

II.

Altera vero caussa est, *methodus perversa*. Hæc latissime patet, & ex ea plurimi errores, & infinita mala nascuntur. Principio quidam tortuosam & dirutam viam insistentes, ad finem sibi propositum non perveniunt: sed frequenter labuntur: immo quo plus in eadem progrediuntur, eo magis a veritate deflectunt. Frequentissime hunc scopulum viri quidam litterati offendunt.

I. Sunt homines, qui, etiamsi Mathematicas disciplinas non callent, tamen de Philosophorum recentiorum scriptis judicium faciunt confidenter; audentque plurima in Physica lucubrare. Sunt, qui Sacra biblia interpretantur, quin Græce, & Hæbraice sciant: quin ullam historiæ Judaicæ, & Profanæ notitiam habeant: qui plane hospites sunt in Critica arte. Sunt, qui Romanas leges e superiori loco exponunt, qui nulla Romanæ historiæ notitia tincti sunt, nec Ethices, & Politices rudimenta vel summis labiis degustarunt. Sunt, qui Pontificium jus, qui Sacram scientiam docent, quin unquam Patrum scripta pervolverint, & Ecclesiæ veterem disciplinam examinarint. Postremo, ut reliquos omittam, sunt Medici, qui infinitam morborum varietatem, quæ corpus humanum exercet, se curaturos esse sibi persuadent, quin unquam humani corporis viderint sectionem. Hi omnes, quia, quæ necessaria sunt, ignorant, paucos in his disciplinis habebunt progressus.

II. Alii vero, tametsi recta pergunt, tamen in contrarium vitium incurrunt. Nimirum cum aveant omnia scire, & præter ceteros laudari, res plane diversas eodem tempore legunt: cumque minime indocti videri cupiant, indoctissimi præ ceteris sunt. Etenim mens nostra, quæ vix aliquam disciplinam perfecte arripit, dum plura simul legit, nihil penitus ac profunde cognoscit: adeoque non nisi confusas ideas adquirit, & ea de caussa in judicando decipitur.

III. Postremo sunt alii, qui, cum animum ad aliquam disciplinam applicant, utiliora relinquunt, iisque immorantur, quibus satius esset abstinere. Ut ii, qui, dum Aristotelem explicant, meliores libros prætereunt: abstrusiores vero, vel potius eos, qui nulla arte sanari possunt, examinant: & la-

laborant multum de voce *entelechia*, de idea abstracta *materiæ*, *formæ*, *privationis*, & his similibus nugis. Tum & ii, qui Cæsaris Commentarios e. g. exponentes, ex quibus prudentia incredibilis, & maxime militaris comparari potest; occupantur toti verborum elegantia: & ex hac laude, quæ cum pistoribus, & coquis sua ætate erat communis, virum clarissimum metiuntur.

His accensendi sunt quidam viri docti, qui eruditionem reconditam eam quidem, sed inutilem & inanem, studiose perquirunt, & venditant. Ut illi, qui de numero Pyramidum, de hieroglyphicis, & pictura Ægyptiorum, de poësi, ac musica Hebræorum, de diphthongis Latinorum, plurimis verbis disputant: & hujus generis ineptiis, de quibus Philologi præsertim, & Grammatici altercantur inter se ritu mulierum. Ut mihi talia consideranti, frequenter veniat in mentem illud Athenæi: *Exceptis Medicis, nihil Grammaticis esse stultius*.

IIII. His denique addit amicus noster eos, qui novitatis studio adeo delectantur, ut, nisi nova & inaudita proferant, putent, se esse expungendos ab albo eruditorum. Quæ insania quot Philosophos, cetera acutissimos, & eruditissimos, transversum egerit, & proximo sæculo vidimus, & etiam in præsenti videmus.

III.

Tertia errorum caussa sunt *præjudicia*, seu anticipata judicia, quæ mens nostra de aliquibus rebus facit: ex quibus fit, ut cetera judicia plane similia formemus, nec libere & ex merito de re ulla judicemus. Nam cum homines a prima ætate adsueti sint alios audire, qui eorum animis rerum quarumdam species imprimunt; facile sibi persuadent, esse vera, quæ audiunt: & eam fidem talibus adjungunt, ut difficulter in contrariam partem torqueri possint. Ex quo infinita errorum seges progerminat. Itaque incredibilis præjudiciorum multitudo, quæ homines tenet, ad præjudicium *auctoritatis* revocatur: si pauca demas, quæ in adultis hominibus vel odio, vel amore nascuntur.

1. Ac primo parentum auctoritas est filiis norma judicandi,

di, & plurium errorum caussa. Parentes enim filios a prima ætate ineptis præjudiciis imbuunt, quæ nutrices confirmant indesinenter: cumque tenelli animi usu rationis non valeant, & in judicando minime sint exercitati, persuadere sibi non possunt, se a parentibus esse deceptos: iccirco mirandum in modum falluntur. Hinc *spectra*, & *larvæ*, & *lemures*, & *virtutes herbarum*, *ac medicamentorum*, & *circulatorum miracula*, & nugacissima cetera, quæ infelicium puerorum aures pulsant: usque adeo ut viri facti, & ab eruditissimis viris admoniti, iis se præjudiciis vix ullo tempore liberare queant.

Deinde plerique omnes parentes filios suos molliter tractant, & genio indulgere sinunt: quod sibi persuadent, si secus facerent, maximum damnum eos esse facturos. Hinc pueri in voluptates corporeas sæpissime immerguntur, præsertim cibi, & veneris: quæ & mentis acumen retundunt, & memoriam debilitant, & hominem ita agunt transversum, ut vix unquam aliquid serio & meditate cogitare, & examinare possit. Sic enim habetote, Adolescentes, nullam capitaliorem pestem vel corpori, vel animo obtingere, quam corporis voluptates: quæ non solum fabricationem hominis sensim labefactant, sed, cum majores, ac longiores sunt, omne animi lumen extinguunt. Plures enim exstructæ mensæ, plures frequentes poculi, plures ipsa venus, quam pestis, quam bellum, tollit e mundo.

Hinc iidem parentes plerumque filios a litteris repellunt, ne eorum sanitati noceant. Quod si ad aliquam disciplinam adjungunt, studiose curant, ne ii sese in studia immergant: idque hac de caussa, quod studiorum cursus & longus est, & intricatus, nec facile mens humana ex iis se laqueis potest expedire.

Hi autem duplici nomine mihi videntur errare: primum, quod constanter defendunt, studia officere sanitati. Nam si eorum, qui litteris in aliqua civitate student, tum indoctorum numerum inimus, & rationem habemus, multo plures senes in Monasteriis, & Universitatibus studiorum, habita ratione numeri, reperiemus, quam in reliqua civitate. Deinde quod contendunt, disciplinas omnes obscuras esse, & difficilis perceptionis: cum id non nisi in paucis sit verum. & potius methodo, quam rebus ipsis, vitio tribuatur.

Alii

Alii vero filios suos nimis dure excipiunt, & nimio rigore obtundunt. Quare filii male educati, atque ab omni judicandi præsidio imparati, vel nesciunt recte cogitare, vel coguntur eorum asperitate, & exemplis perpetuo male ratiocinari. Quæ quidem consuetudo temporis progressu altera natura est, & ex ea pleraque omnia falsa judicia proficiscuntur.

Hinc, parentibus auctoribus, diversas in republica professiones amplectuntur, & animum ad aliquam artem adjungunt, prius quam intelligant, an apti sint, qui in ea cum laude se exerceant. Quod in caussa est, cur ea sæpissime sequantur, ad quæ eos non fert animus; & vel inertia, vel tarditate perpetuo in errore versentur.

Offendimus sæpissime præceptores disciplinis excolendis parum aptos: qui si militari disciplinæ, vel alteri arti reipublicæ utili se dedissent, fortasse ad aliquam præstantiam pervenissent, Contra plurimi in rem militarem incumbunt, qui multo felicius litteris darent operam: & iis, qui e superiori loco docent, nullo negotio anteponerentur. Quare consultius foret, singulorum propensionem prius explorare, quam ad certa studia animum applicarent.

II. Parentibus succedunt præceptores, qui mirificis sententiis frequenter imbuunt puerulos: & auctoritate sua continent, ne alias disciplinas, quam, quas ipsi callent, ediscant.

Peripateticus doctor clamitat, futiles & infirmas esse Recentiorum disciplinas. Artem Criticam, historiam Naturæ, Geometriam, Arithmeticam, Mechanicam, & his similia, nugas puerorum esse putat: hominesque his disciplinis illustres, non secus ac insanos, exsibilat. Contra vero Universalia, & Signa, & Syllogisticam, & Topica, & ingentem sputatilicarum quæstiuncularum turbam, quam Physicam, & Metaphysicam inscribit, ubique crepat: atque iis Philosophicæ scientiæ limites omnino definiri contendit. Quinimmo interdum novam puerorum animis religionem incutit, ne ii Mathematicam, vel Physicam disciplinam addiscant: neve ea, quæ rata & fixa ipse habet, vocent ad examen.

Puellus hisce admonitionibus innutritus præceptoris sui pronunciata veneratur & osculatur: existimatque nihil præstantius posse cogitari. Præclara aliorum inventa, quasi meræ nugæ essent, aversatur: &, vel solo audito nomine re-

cen-

centiorum systematum, exhorrescit: iccirco disciplinarum fontes ignorat, nec aliquid eruditis auribus dignum aut cogitare potest, aut emittere. Itaque grandior factus, & ipse alios eodem lacte enutrit: & inscitiam tanto labore propagat, quanto opus non esset, ut in optimis disciplinis clarissimus haberetur.

Hæc caussa fuit, cur disciplinæ graviores per tot sæcula in sordibus jacuerint: nimirum quia præceptores, qui doctissimi putabantur, viris equisque contendebant, ne pueri veteres magistros desererent: neve aliquid novum, quod in illis non esset, cogitarent. Dolebant siquidem homines hujusmodi, quod juniores eos doctrina superarent: & ambitiose curabant, ne gloriam illam, quam tot laboribus ipsi essent consecuti, nova ista doctrina, ac docendi via labefactaret. Itaque confidenter opponebant, plurimas hæreses etiam melioris Philosophiæ ope in Theologia suscitari: atque argumento isto ab invidia ducto, falso illo quidem, sed cum plausu recepto, aliorum inventa, immo etiam ingenium perdiderunt (1).

Ex hac vero institutione nimis multa præjudicia nascuntur, quæ ex adjunctis personarum, & librorum desumi solent. Quis enim, inquiunt, non ea faciat, aut esse vera putet, quæ ab homine ætate provecto fiunt? quæ ab eo, qui pietatem erga Deum vel habet, vel simulat? qui sapientiam, & moderationem animi præ se fert? qui nobilitate, qui divitiis, qui dignitate, qui honoribus ceteros antecellit? qui vitæ genere, qui nomine, qui ingenio ab aliis discriminatur? quis putet, hunc errare posse? Contra vero quis sibi persuadeat, aliquid egregium cogitari posse a juvene, aut a paupere, eoque pannoso, nullis ornamentis, nullis dignitatis insignibus præter ceteros noto? qui nihil expedite loquitur? qui vitæ disciplina, qui vultu, qui gestu aliquid deforme ostentat?

Hæc sunt communia præjudicia auctoritatis, quibus homines in omni vitæ parte ducuntur. Non quod expresse hoc dicant: *Est dives, aut nobilis, aut senex: igitur errare non potest:* nam hujusce consecutionis vitium statim oculis objicitur. Sed taciti ita sentiunt, & constituunt: & quin di-

(1) *De his in* Apparatu *nostro copiose disputavimus.*

distincte cogitent de iis, ex diuturno usu audiendi, & imprudenter cogitandi, impetu quodam naturæ ad hanc regulam actiones suas conformant.

Adde huc eos, qui ex librorum multitudine, magnitudine, titulis, raritate, pretio, vel auctoris, vel possessoris eruditionem metiuntur. Nihil profecto frequentius non apud ineruditos modo, sed etiam plerosque eorum, qui in litteras incumbunt, quam hoc præjudicium, occurrit.

Quis enim non nullis persuaserit, copiosa illa volumina Tostati, Abulensis episcopi, quæ *Sacram Scripturam* exponunt, non dico Calmeto, aliisque copiosioribus, sed ipsi Tirino, & Menochio, ceterisque, qui breviter scripserunt, multis nominibus esse posthabenda? Quis Historiæ, & Critices imperitus existimet, Saliani *Annales Veter. Testam.* sex magnis codicibus in folio, uti vocant, multo esse viliores Petavii *Rationario*, aut Sigonii, cæterorumque brevibus commentariis de *Republica Hebræorum*? Quis Casuistarum sibi persuadeat, Leandri, Salmanticensium, aliorumque Casuistarum ingentia volumina, quæ *Moralem disciplinam* tradunt, vel uni Antoine libello de *Re Morali*, (1) ut alios taceam, locum dare debere? Ad hæc quis Recentioris physicæ expers censeat, unius Nevvtoni codicem de *Physica*, eumque brevissimum, bibliothecas Scholasticorum, Cartesianorum, & Gassendianorum omnes, si quis rerum fontes, & ordinem perpenderit, firmitudine, soliditate, utilitate superare? Idem de ceteris esto judicium, quæ sæpissime homines in errores inducunt.

Perpende cetera librorum adjuncta, idque libero judicio, plane deprehendes, non tituli pompam, quæ magnum quid polliceri videatur, ut *Theatrum*, ut *Thesaurus*, ut *Polyanthea*, ut *Encyclopedia*, ut *Corpus Juris Canonici*, aut *Civilis*: non raritatem, aut pretium librorum, non cetera hujus farinæ & nomen, & æstimationem libris dare posse: Tamen ex hisce præjudiciis plerique omnes semidoctorum

 erro-

(1) *P. Paullus Gabriel Antoine Societatis Jesu edidit* Theologiam Moralem Universam. 4. *Hujus postrema editio facta fuit Romæ a Joanne Generoso Salomonio, cura amici nostri Philippi de Carboneano, qui eam ubi necesse erat illustravit, rursumque, & tertio auctiorem edidit.*

errores proficiscuntur. Quibus se illi egregie liberarent, si res merito suo, non ex aliorum opinionibus, judicarent.

III. Jam cum homo ex præceptorum disciplina excedit, incurrit in mores popularium, qui tantum abest judicium expoliant, ut plerumque in errore confirment. Cum enim erroribus, quos cum primo lacte ebibimus, non nisi meditatio accuratissima medeatur; & pauci sint, qui primas ideas, qui vim vocum libero judicio perpendant; ita fit, ut major pars hominum in erroribus pueritiæ perseveret: & errore, ac obstinatione sua populares suos obfirmet. Hinc populares eosdem plerumque mores habent, iisdem cibis libenter victitant, easdem opiniones fovent. Nec id solum in re levi, sed etiam in gravissimis negotiis; &, quod plus est, in illo maximi momenti negotio, quod spectat ad religionem.

Interroges populum, quid sit *Angelus*: respondebit, esse puerum alatum. Interroges, quid sit *Dæmon*: audies, esse fœdissimum hominem, qui satyrum specie præfert. Interroges etiam, quid sit *Luna*, quid *Sol*: audies, esse animal, quod vultu hominem refert, & his similia. Interroges, quid sit *Deus*: adhuc pejora accipies.

Quid? eorum etiam, qui versantur in litteris, plurimi amplexantur opiniones mirifice absurdas. Sunt, qui sibi persuadeant, se, modo sua in Deum peccata sacerdoti confiteantur, & absolutionis verba audiant, vere ab omni culpa liberari: nihil interim cogitantes, an doleant de flagitiis commissis; constituantque firmissime, se in posterum tempus innocenter victuros. Horum quam frequens sit numerus, utinam ipsi non fuissemus experti. Alii alia non minus noxia defendunt. Vere ut videar mihi dicere, eorum, qui dedita opera solidiori Theologiæ non vacant, paucos esse, qui veram religionis, & modi colendi Deum habeant ideam: confusam plerumque, & erroneam qui mordicus teneant, multos esse.

Femellæ & indocti miraculo adscribunt quidquid non intelligunt, & in superstitionem facillime incidunt. Quod si aliquem tales ineptias ridentem audiunt, tamquam perversum hæreticum plenis buccis accusant. Fidei decreta seu articulos inepte explicant, & intoleranda multa defendunt. Nimirum misera plebs religionem aliam sibi fingit diversam

ab

ab ea, quam Theologi, & viri sapientes habent. Cumque filiis, & amicis easdem opiniones instillent; mirum non est, si præjudicatæ istæ & ineptissimæ opiniones tam late pateant, ut civitates, & regna pervadant.

Itaque tametsi homines liberaliter educati, & qui viris doctis, ac piis familiariter usi sunt, ab iisque hæc sæpe & multum audierunt, puriorem religionis habent ideam; potior tamen hominum pars, id est feminæ, plebeii, & rustici, purissimam religionis nostræ doctrinam vanis commentis, & intoleranda superstitione contaminant. Ut vix ab eodem fonte, quo nos, quæ ipsi credunt, hausisse videantur. Vel quia a nullo sacerdote religionis rudimenta rite acceperunt; vel quia eos pastores sortiuntur, qui, pro dolor! germanam religionis ideam, ineruditi ipsi, nesciunt explicare.

Hæc, quæ in Catholica & purissima religione tam sunt trita & vulgaria, apud Heterodoxas gentes, quæ veritatis lumine non collustrantur, evenire mirum non est. Multa itaque veteres Romani plebeii pro veris habebant, quæ doctissimi homines, si non publice, at privatim damnabant. Multa nunc temporis apud Muhammedanos indoctos vigent, quæ politi eorum scriptores tamquam falsa rejiciunt. Nihil igitur agunt ii, qui ex Muhammedanorum vulgarium superstitione illorum omnium religionem metiuntur. Nam multa illi quidem falsa defendunt: (ut omnes defendunt, qui a vera & Catholica religione sejuncti sunt) at multa præclara in eorum legimus auctoribus, quæ si non nulli expenderent, abstinerent profecto a calumniis, quibus Arabes prosequuntur, & Hebræos: quod etiam de Hæreticis dictum volo. Contra vero impudenter Heterodoxi omnes sacrosanctam Christi religionem derident, propter superstitionem, & imperitiam aliquorum, qui ea fingunt, & defendunt, quæ Romana ecclesia non docet.

Ergo, ut hisce fallaciis occurramus, sequentes Canones, secundum ordinem errorum, constituendi sunt: & ea, quæ præcipiunt, servanda.

CANON I.

Quæ vires humanæ mentis excedunt, ne vestigato: operam enim perdes. Quæ plane intelligi nequeunt, vitato. Possibiles res ne investigato.

CANON II.

Via ac ratione studeto: clariora & faciliora prius edifcito, ex quibus, quæ consequuntur, dilucidentur. Plura simul ne addiscito: sed seorsum unamquamque, & acerrime meditator. Inutilia & inania resecato, utilioribus vacato. Caveto ab studio novandi: adtamen non serviliter, sed libere judicato.

CANON III.

Caveto a præjudicatis sententiis, quas vel usu domestico, vel scholæ, vel populi comparasti. Singulas ideas, & voces ad examen revocato: nec eis adsentitor, quin prius intelligas, ita se habere. Disciplinis, invita Minerva, ne vacato. De aliorum opinionibus temere ne pronunciato: nec ex turbæ, sed ex optimatum sensu res existimato.

CAPUT VII.

De modo verum certum Experimentis consequendi.

QUod si homines hisce canonibus recte uterentur; sensuumque, & voluntatis, & mentis erroribus declinatis, investigationi veri unice se darent; dubium non est, quin essent plurimas veritates consecuturi, si non omnino clare, saltim eo modo, quo in hac vita possunt adquiri. Nam, tametsi Deus homini non eam facultatem dedit, quæ satis sit, ut omnia, ea præsertim, quæ ab ipsa natura involuta sunt, perspicue deprehendat; tantum tamen dedit quantum satis est, ut plurima & pulcerrima consequatur: & ex eorum vestigatione ad ipsius Dei numinis incredibilem pulcritudinem contemplandam ducatur.

Pri-

Primum igitur sensuum ope, seu experientia plurimas veritates intelligimus, uti supra docuimus. Experientia autem Philosophis est, *Cognitio adquisita ex constanti observatione eorum, quæ sensibus obvia sunt*. e. g. Experientia certus sum, *nivem refrigerare manum*, *ignem vero calefacere*. Ideoque exsistentia & individua corpora, quæ sensus adficiunt, experientiæ subjiciuntur; ea vero, quorum notio nulla haberi potest, per experientiam non constant.

Quoniam vero, quæ possunt cognosci, vel extra nos, vel in animo sunt; duplex est experientia, *externa*, & *interna*. Per experientiam internam percipimus ea, quæ in animo eveniunt: id est, nos hoc, vel illo modo percipere: hæc, & illa velle, aut refugere. Itaque per sensum internum animadverto, gustato sale, in animo meo exsistere adfectionem molestam: ex adspectu serpentis nasci sensum timoris, cetera. Hæc alio nomine vocatur *conscientia*, seu *intimus sensus*. Experientia vero externa comparamus ea, quæ sensus externos movent & adficiunt e. g. *aquam madefacere*, *ignem adurere*.

Sed quoniam ea, quæ conscientia scimus, possunt esse vel clara, vel obscura; iccirco sedulo expendenda sunt, ne judicando fallamur. e. g. Scimus intimo sensu, nos *percipere dolorem*: quo gradu vero, nisi postea quam id meditati sumus, nescimus. Itaque observandæ quam diligenter sunt res, ne in cognoscendo decipiamur.

Quæ vero sensibus externis percipimus, revocanda sunt ad ea, quæ supra diximus de sensibus. I. *Ut sensus sint integri*, & *valentes*. Hinc qui icterico morbo adfecti sunt, vident omnia flava. Qui febri laborant, amara omnia sentiunt.

II. *Ut rem medullitus examinemus*. Nam frequentissime evenit, ut præcipitanter judicantes, aliud pro alio accipiamus.

III. *Ut si uno sensu verum adsequi non possumus*, *aliis eamdem rem exploremus*. e. g. Arena quædam alba saccharo tam est similis, ut nihil supra: varia etiam genera pomorum vel ex massa amygdalina fabricata, vel ex cera, vel etiam ex succo pomorum nive durato, tam sunt similia veris, ut oculati quique æstimantes decipiantur. Itaque vix unquam visu alterum ab altero discernes: at facile discernes, si utrumque degustes.

IIII. *Ut objectum corpus & sit conspicuum, & non magno intervallo distet*. Qui enim *myopes* sunt, objecta aliquanto remota aut omnino non vident, aut tam confuse vident, ut ab aliis nequeant discernere. *Presbytæ* vero facilius & clarius vident remotiora, quam proxima. Utrique ergo instrumentis vitreis objectum sibi apte proponent. *Tubi optici* clare ostendunt res remotas: *microscopia* vero ea, quæ minutissima sunt, & visum fugiunt.

V. *Ut corpus, seu medium, per quod lux transit, recte se habeat*. Nam qui videt per nebulam, res distincte non videt. Qui videt objectum per duplex medium, unum rarius, aliud densius, plerumque decipitur. Hac de caussa remus, cujus pars in aquam mersa est, apparet fractus, quia pars per unum, pars per duo corpora diversæ densitatis videtur.

VI. *Ut ea, quæ reapse experimur, vera esse constituamus: non ita vero, quæ alio modo, id est, vel anticipatione, vel phantasia, vel ratiocinatione comparamus*. Familiare hoc est hominibus, qui præjudiciis occupantur, ut ea sentire se dicant, quæ revera non sentiunt.

VII. *Ut si dubitaverimus, an errore teneamur, consulamus eos, qui observatione naturæ contriti sunt, plurimumque valent judicio*. Nam sæpe hujusmodi homines nos docent, dubitationes nostras nihil habere momenti.

VIII. *Ut exquisitioribus instrumentis, quo ad ejus fieri potest, utamur*. Nam instrumenta selectiora, ut *telescopia*, *microscopia*, *machina pneumatica*, cetera, quæ Recentiorum studio hoc sæculo mirandum in modum perpolita sunt, vel de novo excogitata, ea perspicue ostendunt, quæ alia superiori sæculo inventa vel nullo modo ostendebant, vel obscure tantum.

VIIII. *Ut non ante dijudicemus, effectum ex aliqua caussa manare, quin prius exploratum habeamus, talem effectum ex alia caussa proficisci non posse*. In hoc ultimo momenta sunt maxime ad bene ex aliquo experimento ratiocinandum: quare non nullis id illustrabimus exemplis.

I. *Exemplum* sit illud celebratissimum de antlia. Aquas antlia tolli & hauriri, non heri, aut nudius tertius, sed per plura sæcula experti sunt homines: & qui se esse oculatiores putabant, dixere caussam esse, quia *natura horret vacuum*. Putabant illi, se acu tetigisse rem: verum pulcre decepti sunt,

ſunt, propterea quia non veſtigarunt, an alia cauſſa eſſet, quæ id faceret. Poſtea vero quam Philoſophi id ſtudioſe expenderunt, facile intellexerunt, aëris externi pondus cauſſam eſſe, quæ aquas tolleret (1).

2. Præterea, qui reſpicit cælum nudis oculis exiſtimat, videre ſe infinitas ſtellas: quod eſt falſum. Nam Aſtronomi graviſſimi fatentur, non multas videri. Hevelius numerat CIƆIƆCCCLXXXVIII. Flamſteedius vero CIƆCIƆCIƆ idque teleſcopii ope. Nulli tamen dubitamus, multo majorem eſſe numerum ſtellarum, ſed quæ vix teleſcopii auxilio diſcerni poſſint. Quod ſi quiſquam curioſius exploraret, cur ſibi innumeræ viderentur, reperiret cauſſam eſſe, quia nimia velocitate torquens oculos, imagines in cerebro velociſſime ſibi ſuccedentes faciunt, ut multo plures, & propemodum infinitæ videantur.

3. Præterea *via lactea* Ariſtoteli videbatur (2) eſſe copioſa exhalatio in atmoſphæra conſiſtens, & ab ſtellis illuſtrata. At Galilæus, Keplerus, Blancanus, aliique teleſcopio demonſtrarunt, nihil eſſe aliud niſi conglobationem minutiſſimarum ſtellularum. Ad hæc ſtellæ quædam, quæ ſimplices videntur, cum aliis conjunctæ ſunt. Galilæus (3) in *ſtella nubila*, quæ eſt in capite *Orionis*, XXI. diſtincte cognovit: in *Plejadibus* ultra XXXX. Hookius eaſdem *Plejadas* examinans, clare vidit LXXVIII. ſtellas: Reita vero (4) plus quam centum: & in ſola conſtellatione *Orionis* circiter CIƆCIƆ.

Hæc ſatis ſuperque efficiunt, Philoſophum, antea quam dijudicet, certi effectus aliquam eſſe cauſſam, debere diligenter examinare, an poſſint adeſſe aliæ cauſſæ. Si habuerit exploratum, nullam aliam eſſe; nullus dubitet adfirmare, rem ita ſe habere. Sin firmum & ſtabile venari nequeat, ea tantum pro veris habeat, in quæ majus pondus rationum trahit. Quod ſi ne probabiliter quidem poterit aliquid definire, temperet a judicando.

O 4 Por-

(1) Hiſt. de l'Academie des Sciences 1687. p. 260. 1696. p. 403. *Mariotte*, de la Nature de l'Air. p. 196. *Otho de Guericke* de Aëre L. III. c. 18.

(2) Meteor. Tract. 4. (3) Nunc. Sider. *p.* 31.

(4) Oculo Enoch, & Eliæ; & in Aſtron. Mercat.

Porro judicia, quæ per experientiam comparantur, id est ex singularibus notionibus ducuntur, vocantur *intuitiva*: nimirum, *cum tribuimus enti ea, quæ in tali ejus notione complexa evidenter continentur*. Quæ vero ex intuitivis per argumentationem deducuntur, appellantur *discursiva*.

E. g. Notio *caloris* perspicue continetur in notione *ignis*: proinde hoc judicium, *Ignis est calidus*, est *intuitivum*. Contra, si Petrum adspicio expositum meridiano Soli, & cum memoria teneam, Solem meridianum plus satis calefacere; hoc modo infero, *Ergo Petrus satis calescet*: hoc judicium est *discursivum*.

Judicia adfirmativa *intuitiva* fiunt hoc modo. Sit subjectum res, quam percipio, e. g. *ignis*: sit prædicatum proprietas, quæ ex subjecto perspicue infertur, e. g. *urere*. Itaque exsistit judicium hoc modo: *Ignis urit*. Intuitivum vero *negativum* sic fit. Sit subjectum res percepta, e. g. *homo*. Considerem deinde in arboribus, e. g. esse ramos, & frondes, non ita vero in homine: sit igitur arbor prædicatum hoc modo: *Homo non est arbor*.

Hujusmodi judicia sunt ea quidem singularia, sed ex iis ducuntur universalia tali modo. Si prædicatum, & subjectum contingenter cohærent, nequit fieri propositio universalis. Sin autem necessario, recte fit universalis, ut alio loco demonstravimus.

E. g. Video in media hieme aquam aëri expositam esse gelu. Quia tamen exploratum habeo, aquam non semper ita se habere, sed aliquando esse fluidam; falso dicam: *Omnis aqua est gelu*. Contra, quia video calorem numquam separari ab igne, vere dico: *Omnis ignis est calidus*. Hæc judicia universalia ad disciplinas amplificandas prorsus accommodata sunt: propterea quia fines nostrarum cognitionum dilatant, dum aliis & aliis individuis applicari possunt.

C O R O L L A R I A.

I. *Hinc experientiæ locus est tantum in Physica: quæ ex Naturæ historia tota desumitur*.

In abstrusioribus vero disciplinis, quæ ratiocinatione adquiruntur, ut Mathematica, & Ethica: tum & in iis, quæ auctoritate continentur, ut Jurisprudentia, & Theologia superna; experientia non dominatur.

II. *Hinc*

II. *Hinc rerum possibilium experientia nulla dari potest.*

Cum enim eæ non exsistant, non incurrunt in sensus. Quare satius est iis supersedere.

III. *Hinc de rerum naturis seu essentiis ab experientia judicari non potest.*

Experimentis enim tantum cognoscimus exsistentiam rerum. Quare de rerum essentia caute dijudicabimus.

IIII. *Hinc judicia adsiduo usu & experientia adquisita, sunt certo vera.*

V. *Hinc definitiones, quæ ex plurimis experimentis accuratissime inter se comparatis, & axiomata, quæ ex definitionibus nascuntur, etiam sunt certa.*

SCHOLION.

Facilior methodus experimenta capiendi, usu doctissimorum hominum, qui in hisce exercitatiores sunt (1), potius, quam lectione librorum, qui præcepta tradunt, comparatur. Quare auctor sum tironibus, huic illam præferant; & in eo tantum se exerceant, quantum necessarium erit, ut facilitatem experiendi se habere sentiant.

CAPUT VIII.

De modo verum certum Demonstratione comparandi: & de Fallaciis refutandis.

QUoniam vero non omnia, quæ vera sunt, usu & experientia cognosci possunt, tali casu confugimus ad ratiocinationem; & propositionem, cujus veritatem cupimus investigare, cum aliis comparamus, quæ & certa sunt,

(1) *Hujusmodi fuere Leevvenoeckius, Boyleus, Boerhaavius, Hookius, Musschenbroekius, aliique plurimi, quorum in Commentariis Academiarum Florentinæ, Londinensis, Parisiensis, Leopoldinæ, Berolinensis, Bononiensis, Petropolitanæ, Edimburgensis, ceterarumque exstant lucubrationes: quorum qui legit observationes, facile, quo modo institui debeant, cognoscet.*

ſunt, & clariſſima: & hinc perſpicue cognoſcimus, an prædicatum cum ſubjecto conſentiat, an aliter.

Curemus tamen, ut conſecutiones non niſi ex principiis firmiſſimis, & clariſſimis deducamus: cujuſmodi ſunt propoſitiones diuturna experientia adquiſitæ, definitiones, axiomata, poſtulata: vel ſaltim reliqua, quæ ex his evidenter naſcuntur. Nam niſi ex principiis ejuſmodi ratiocinantes concludamus, verbis inanibus difluere quidem poſſumus, aliquid ratione efficere, ſeu demonſtrare non poſſumus.

I. Porro demonſtratio non uno tantum modo fieri poteſt. Id diverſis nominibus explicatur: a *priori*, & *poſteriori*; *directa*, & *indirecta*. Demonſtratio a *priori* eſt, quæ ex definitionibus, & axiomatis conſtat: vel ea, in qua ex cauſſa ducitur effectus. Demonſtratio a *poſteriori* eſt ea, in qua ex certa experientia aliquid confirmatur, vel ex effectu cauſſa oſtenditur.

II. Demonſtratio *directa* eſt, quæ ex definitionibus, & axiomatibus, vel alio modo componitur. *Indirecta*, ſeu *ad abſurdum* eſt, quæ adſumit propoſitionem adverſantem concluſioni, quam demonſtrare conamur, & inde abſurdum aliquod neceſſario ſequi oſtendit, ex quo fit evidens, propoſitionem contradicentem eſſe veram. Utriuſque exempla ſubjiciemus.

Demonſtratio *directa a priori*.

Fingamus velle me probare hanc propoſitionem, *Homo facere poteſt, quod vult:* primo ponam principia hoc modo:
Definitio I. *Homo eſt animans perfectiſſimum.*
Axioma I. *Perfectiſſimum animans debet eſſe omnino liberum.*
Definitio II. *Omnimoda libertas eſt facultas aliquid faciendi, vel non faciendi, vel oppoſitum faciendi.*
Axioma II. *Qui habet omnimodam libertatem, is profecto facere poteſt, quod vult.*

Demonſtratio.

1. *Quodcumque eſt animans perfectiſſimum, id eſt omnino liberum:* (per Axioma 1.) *Homo eſt animans perfectiſſimum:* (Definition. 1.) *Ergo, Homo eſt omnino liber. Qui eſt omnino liber, facere poteſt, quod vult:* (Axiom. 2.) *Ergo homo facere poteſt, quod vult.*

2. Quod

2. Quod si demonstrarem, *Hominem esse liberum hac de caussa, quod ipse facit, quod vult*; hæc esset Demonstratio *directa a posteriori*.

Demonstratio *indirecta*.

Contendam probare, *neminem posse esse parentem sui ipsius*: adsumam tamquam veram ejus contradicentem hoc modo: Fingamus, *posse aliquem esse parentem sui ipsius*. Tunc is, qui esset parens, esset prior, quia generaret filium; rursum non esset prior, quia est filius, filius autem est posterior parente. Cum vero sit absurdum manifestum, quod idem homo sit prior, & posterior se ipso; etiam absurdum est illud, ex quo hoc ducitur, nimirum, *Aliquis potest esse parens sui*. Igitur (ex lege contradicentium) adversa propositio est vera: *Nemo potest esse parens sui ipsius*.

De Fallaciis refutandis.

Et hoc modo fiunt legitimæ demonstrationes, cum & præmissæ veræ sunt, & recte conjunguntur.

E contrario duplici nomine falsæ demonstrationes evadunt: vel quia non servant leges syllogismorum, quod Logici vocant *peccare in forma*, de quibus supra diximus: vel quia alterutra præmissa est falsa; quod vocatur *peccare in materia*, de quibus nunc est dicendum. Hæ autem tum *fallaciæ*, tum *sophismata*, tum *paralogismi* vocari solent.

Jam *fallacia* ex duplici fonte dimanat: vel ex male adfectis sensibus, eorumque tarditate; quæ caussa est, cur ex eorum ideis argumentantes decipiamur; quorum mysteria supra jam reseravimus (1); vel ex falsa ratiocinatione. Falsæ autem ratiocinationes etiam duplici de caussa exsistunt: 1. cum vel utraque, vel alterutra præmissa dubia est, aut falsa. 2. cum præmissæ necessario nexu conclusioni non conjunguntur.

Ita-

(1) *Hoc* Libro p. 1. c. 4.

I.

Itaque cum præmissarum altera vel *plane dubia*, vel *plane falsa*, pro ratione adfertur; hoc sophisma vocatur Logicis *petitio principii*. Et merito vitatur, nam probatio & argumentum debet esse notius re probanda. Id plurimis modis fieri potest, quorum præcipuos breviter adtingemus (1).

I. Et quod ad primam pertinet, evenit id 1. *Cum, ut rem dubiam confirmemus, adsumimus propositionem vel æque obscuram, vel obscuriorem, vel eamdem mutatis verbis.*

E.g. Aristoteles probaturus, Terram in centro Universi esse positam, hoc id syllogismo efficere conatur (2).

Gravia ad centrum Universi natura feruntur.

Sed experientia constat, gravia ad centrum Terræ ferri.

Igitur, centrum Terræ est centrum Universi.

At in majori sumit tamquam manifestum, centrum Terræ, & Universi idem esse: quod ipsum est æque obscurum, & est eadem conclusio probanda mutatis verbis. En *petitio*.

2. *Quando propositionem A. probamus per aliam B. & rursum hanc B. probamus ex ipsa A.*

E.g. Aristoteles probat inerrantia sidera scintillare, quia plurimum distant a nobis (3): & plurimum distare, quod scintillent (4). En *circulus*. II. Al-

(1) *Late patet sophisma* petitionis principii: *quicumque enim ponit sine ulla probatione veluti perspicuum, quod probatione omnino indiget, is quidem* petit concedi sibi principium aliquod, quod erat probandum. *Id vero vel proxime, vel remote fit. Proxime, ut si pro ratione ponat conclusionem probandam vel iisdem, vel synonymis verbis, vel per circulum. Remote, ut si rem aperte falsam, vel mera verba, vel aliquid hujusmodi adferat ad probandam thesim: nam etiam tali casu petit sibi concedi principium, quod ei probandum erat ut propositum efficeret. Aristoteles* Prior II. c. 16. & Topic. VIII. c. 13. edit. Duvalii, *diversos modos enumerat* petitionis principii, & petitionis contrarii, *quod eodem recurrit, in quibus aliquos a nobis jam dictos. Quosdam tamen rejicere posset, alios autem addere, & rem totam accuratius disponere.*

(2) De Cælo II. c. 14. & IIII. c. 3. (3) Ibid. II. c. 8.

(4) Analyt. Prior. I. c. 13.

II. Altera pars multiplici modo evenit. 1. *Cum pro principio evidenti adsumimus propositionem aperte falsam.*

E.g. Quidam Philosophi tamquam exploratum posuere, *aërem natura esse calidum*. Quod perspicue est falsum: nam si caussas, quæ eum calefaciunt, removeas, sensim frigescit. Immo in iis locis, in quibus radii solares imbecilles sunt, ut in Norvvegia, Islandia, Svecia, Moscovia Septentrionali, vix ferri potest.

2. *Cum adsignant pro caussa Physica mera verba, quæ nihil reapse significant.*

E.g. Philosophi nimis multi, dum res ab ipsa natura involutas explicare conantur, cum id firmis, & perspicuis argumentis nequeant efficere, & inscitiam suam nolint profiteri; ad verba inania recurrunt, & plaudunt sibi, quasi tale mysterium reserassent. Hinc *horror vacui*, *virtus soporifera*, *virtus pulsifica*, *sympathia*, *antipathia*, *antiperistasis*, & id genus vocabula, sonora illa quidem & ampullosa, sed quæ nullam sententiam habent, nec nos faciunt doctiores.

3. *Cum aliquid explicare nescientes, recurrunt illico ad Deum.*

Nam tunc merito ad eum confugimus, cum perspectum habemus, nullam aliam esse caussam, quæ id faciat. Frequenter hanc tibiam inflant Aristotelici philosophi. Sophisma aliquo ex his modis factum vocatur, *non caussa pro caussa*.

II.

Jam vero præmissæ cum conclusione non connectuntur duplici de caussa: 1. caussa *verborum*: 2. *rerum*, quæ inter se nequeunt conferri: ex quibus fontibus fallaciæ propemodum infinitæ proficiscuntur.

I. Fallacia in dictione est 1. cum occurrit *ambiguitas nominis*.

E. g. *Populus ex terra crescit.*
Multitudo hominum est populus.
Igitur multitudo hominum ex terra crescit.

2. Cum

2. Cum *Amphibolia* in periodo.

E.g. *Aio te, Æacida, Romanos vincere posse* (1).

3. Cum ad plures interrogationes uno vocabulo respondemus. Sive aperte sint plures.

E.g. Si interroganti, *An virtus, & vitium amari, vel odio haberi debeat;* respondeam: *amari*, aut etiam *odio haberi:* decipietur, qui audit.

Sive in uno vocabulo, quod plura tempora respiciat, lateant:

E.g. Cum Alexinus celebris sophista Menedemum interrogasset, *an patrem cædere desiisset* (2); recte Menedemus respondit: *neque cecidi, neque desii*. Sin autem diceret, vel *non*, vel *jam*, vel quid simile, caperetur: non enim distingueret duo illa tempora, quæ a verbo significantur. Sua igitur responsio unicuique parti est apte facienda.

In his itaque, & similibus, quæ facile excogitari possunt, tam est perspicuum, esse quatuor terminos in syllogismo, ut non nisi indoctissimis possit imponere. Caveri autem nullo negotio possunt, si diligenter partes separemus, & sedulo constituamus, qualem sensum præferant vocabula.

II. Fallaciæ vero, quæ ex rebus ipsis proficiscuntur paullo sunt intricatiores, & majorem curam, & astutiam requirunt. Nos præcipuas percensebimus, ad quas ceteræ sine labore referuntur. Hæ sunt hujusmodi.

I.

Quando ex eo, quod duæ res in uno, vel altero prædicato sunt similes, colligimus, alteram alteri esse simillimam.

1. Frequenter hunc lapidem offendunt Philosophi, dum rerum caussas investigant: ex quo infiniti errores in Physica. Id ipsum in familiari sermone de re vel Œconomica, vel Politica occurrit quam frequentissime. Hæc fallacia plurimis modis formari potest: ex quibus vel *enumeratio imperfecta*, vel *inductio vitiosa*, vel *paritas inepta*, vel alio nomine appellatur.

2. Ejusdem sophismatis rei sunt illi, qui, ut aliquid alteri

(1) *Cic.* Divin.II. c.56. (2) *Laërt.* II. sect.13.

teri faciendum persuadeant, vitia astute prætereunt, commoda vero extollunt in cælum.

E.g. Scholastici philosophi, ut nobis persuadeant, Logicam suam ceteris esse præferendam, cum jactatione ponunt, se ex Aristotelis dialectica disputare: esse eam utilem ad theologiam Scholasticam addiscendam: tum demum neminem sine ea in abstrusioribus disciplinis posse disputare. Illud autem tacent: talem Dialecticam esse artem cavillandi, & sine ullo fine contendendi: non tradere viam indagandi verum tum certum, tum probabile: nihil de arte Critica continere: tum denique nihil utilitatis humano generi adferre, ut in ceteris disciplinis recte sermocinetur. Quod tacendum non fuit.

II.

Quando ex iis, quæ rei quadam ratione conveniunt, sine ulla limitatione colligimus, eidem convenire.

Id etiam alio, & alio modo fieri potest, ex quo alia, & alia nomina invenit. Nos celebriores dabimus.

1. Epicurei persuadere conabantur, Deos habere figuram humanam, hoc argumento: *quod hæc pulcherrima sit omnium: quidquid autem pulcherrimum Diis tribui debeat* (1). Errabant tamen: nam humana forma est ea quidem pulcherrima earum, quas videmus: at omnium, quæ fieri possunt, pulcherrima dici nequit (2). Item Aristoteles probat, *ignem esse omnino levem, quod sursum fertur*. At fallitur: nam ex hoc tantum colligitur, esse leviorem aëre. Sunt autem qui contendant, ignem esse gravem (3). Hoc sophisma nominatur, *a dicto secundum quid ad simpliciter*.

2. Logica, & Rhetorica utuntur homines interdum ad plura falsa persuadenda, & ut turbas in republica moveant, & faciant tumultus. Qui igitur inde cogeret generatim, *eas esse perniciosas*, erraret: hæc enim mala non ex disciplinarum

(1) *Cicer.* de Nat. Deor. I. c.18.

(2) *Quid sit absolute* pulcrum, *quid comparate*, *diximus in* Metaphysica. L.IIII. c.11.

(3) *Du Hamel*, Hist. Acad. Reg. Scient. L. I. sect.2. c.2. *Paullus Cassati*, Dissert. Physica de Igne, *aliique*.

rum natura, sed ex pravo hominum usu proficiscuntur: nam multo plura bona, quam mala, hæ duæ disciplinæ afferunt reipublicæ. Præterea Hæretici, qui dogmata nostra examini supposuere, non nulla negarunt, alia haud recte acceperunt. Inepte igitur inferunt non nulli, *imprudenter agere eos, qui dogmata nostra vocant ad examen: sed debere ea intacta relinqui, & tantum de Scholastica disputari.* Nam e re est Catholicæ ecclesiæ ostendere perduellibus adversariis, doctrinam nostram tam esse firmam, ut nullis eorum machinis labefactari possit. Vocatur hoc sophisma, *fallacia accidentis.*

3. Aliqui postea quam exploratum habent, sententiam aliquam præter ceteras esse probabilem, confidenter, ac sine ulla limitatione pronunciant, esse veram: velut hypothesis cælestis Thyconis Brahei. Vocatur hæc fallacia, *argumentari a relativo ad absolutum.*

4. Est in Evangelio (1): *Cæci vident, claudi ambulant, surdi audiunt.* Si quis vero ex tali sententia colligeret: *Igitur vident, dum sunt cæci: ambulant, dum sunt claudi: audiunt, dum sunt surdi:* inepte inferret: nam ejusmodi propositiones loquuntur de illis, qui antea tales erant, nunc non sunt. Hoc sophisma dicitur, *argumentari a sensu diviso ad compositum.*

Contra, est apud Paullum (2): *Neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Qui vero colligere vellet, *hos nullo unquam tempore posse regnum Dei possidere*, falleretur: nam Paullus loquitur de iis, quos mors in hisce flagitiis deprehenderit. Sin ante mortem pœnitentiam egerint, regnum Dei possidere possunt. Hoc sophisma est, *argumentari a sensu composito ad divisum.*

5. Ejusdem sophismatis alligaretur, qui, non res, sed verba contraria videns, diceret, esse *contradictionem*, ubi non est: v. g. *Homo est immortalis: Homo est mortalis.* Aut qui adfirmaret, *conversioni* propositionum locum esse, ubi non est: v.g. *Circulus est figura. Ergo, figura est circulus.* Hæ enim non generatim, sed certa ratione sunt vera. Primum est sophisma *contradictionis*; alterum, *consequentis.*

Quan-

(1) Matth.XI.5. (1) I.Corinth.VI.10.

III.

Quando de re, quæ plura & diversa agere potest, dicimus, unum tantum producere: ut in hoc syllogismo:

Quod valde calidum est siccat.
Hæc aqua (calida) est calida valde.
Igitur, hæc aqua siccat.

Utrumque enim aqua calida facere potest, scilicet humiditate sua humectare, & calore siccum reddere, si facultatibus recte utaris: id est, si non ad aquam, sed ad vas, quod eam continet, applicentur res humidæ.

IIII.

Quando probamus propositionem aliquam esse veram hac de caussa, quod adversarii non ostendunt, esse falsam.

Est enim adfirmantis rationes, quas habet, ponere in medium: aliorum vero easdem ad Philosophorum trutinam revocare.

V.

Quando argumentamur a falsitate unius ad veritatem alterius.

E. g. Veteres illi Peripatetici hoc nomine sectam suam se confirmare existimarunt, quod plurimis verbis demonstrarunt, Platonem, Parmenidem, ceterosque Philosophos falsos fuisse. Cartesiani suam hoc nomine, quod Aristotelis flagitia patefecerunt. Contra juniores Peripatetici judicarunt, se luculenter dogmata sua lectoribus probare, propterea quod Cartesii errata quædam notarunt. Immerito tamen: nam fieri potest, ut hypotheses omnes, quæ excogitatæ fuerunt, sint falsæ. Quod si ex falsitate cujusdam propositionis colligo, contradicentem esse veram, recte concludo. Eodem sophismate infuscantur ii, qui, ut aliquod crimen a se avertant, alterum de eodem crimine postulant.

VI.

Quando non alio argumento infirmamus propositionem veram, nisi auctorem irridendo.

Peccant hoc frequenter Scholastici cum Recentioribus philosophis disputantes. Verum hæc confutandi ratio infirma est prorsus. Cogendi ergo sunt ii, ut theses non cachinnis, & dicteriis, sed argumentis & firmis, & perspicuis confutent. Eadem via cum iis agemus, qui querelis, ejulatu, jurejurando falsum aliquid nobis persuadere conantur: propterea quia ejusdem sophismatis rei sunt.

VII.

Quando argumentamur ab uno genere ad aliud.

E.g. Plura Mathematicis sunt vera, quæ Physicis falsa sunt. Nam Mathematicus definit lineam hoc modo: *Longitudo sine latitudine:* punctum vero hoc modo: *Id quod nullam habet dimensionem.* Hæc vero in Physica nusquam sunt. Qui vero ab uno genere ad aliud transeunt, ut non nulli viri doctissimi faciunt, labuntur in hoc sophisma.

Hæc sunt præcipua sophismata, in quæ disputantes ii, qui non omnino delirant, incurrunt. Reliqua tam sunt clara, ut vix monitione egeant tirones. Occurrunt tamen non nulla sophismata tironibus aliquanto explicatu difficiliora, quæ prævidere non pœnitebit.

E. g. Cum essent tres homines sermocinantes, postea quam duo dixere mendacium, tertius dixit: *Unusquisque nostrum nunc falsum dicit.* Ex quo ita Sophista argumentatur. *Unusquisque nostrum nunc falsum dicit. Sed ego sum unus nostrum. Ergo & ego falsum dixi. Atqui, si ita est, ego verum dixi. Igitur & verum, & simul falsum dixi.* Idem dicemus de ceteris propositionibus, quas Logici vocant *se falsificantes.*

Verum nullo negotio hoc sophisma dissolvemus, si propositionem tertii expenderimus. Nam cum propositiones ex communi usu loquendi non habeant se ipsas pro objecto, sed alias res; si tres illi ante propositionem, *Unusquisque* &c. falsum dixerant, propositio tertii est vera: sin autem, falsa est.

est. Quod sit tertius ille in animo habuit propositionem suam pro objecto, & scopo sibi ponere; cum certo sciat, id fieri non posse, propterea quia *idem nequit simul esse, & non esse verum*; consequitur, hujusmodi hominem ludere in verbis, nec dignum esse cujus propositionis *vocalis* (nam *mentalis* nulla hoc casu est adfirmatio) ulla ratio habeatur. Quare in primo casu sic exponenda est major: *Unusquisque nostrum, ante hanc propositionem, nunc falsum dicit*: concedo: aliter nego. Et cetera omnia neganda. In secundo casu neganda est major, & Sophista ridendus.

Interdum ut sophismata diluamus satis est proferre similem syllogismum, cujus conclusio aperte sit falsa. Nam hoc modo sophismatis falsitas plane demonstratur.

E. g. Dicat aliquis: *Recentiorem physicam esse inutilem, propterea quod non efficit, ut homines vivant diutius*. Tu responde: *Panem omnino esse inutilem, propterea quia non efficit, ut homines febri liberentur, aut ut liberentur frigore, ceterisque incommodis*.

Plerique Logici inter sophismata hoc recensent: *Aliud probare quam quod est in quæstione*. Quod nimis multi faciunt disputantes, cum vel imprudentia, vel malitia aliis adtribuunt ea, de quibus numquam somniarunt. Verum is quidem est error manifestus, ut etiam interdum *non caussa pro caussa*: at sophisma non nisi lata acceptione dici potest, propterea quia nos non decipit specie probabilitatis, ut acute vir doctus monet. (1) Id facillime vitabimus, si statum controversiæ perspicue constituerimus: quod plurimis in locis monuimus.

COROLLARIA.

I. *Hinc omnis propositio legitime demonstrata est certo vera*.

II. *Hinc demonstratio est præstantior via inquirendi veritatem*.

III. *Hinc illud est certo falsum, quod vel experientiæ, vel evidenti demonstrationi repugnat, velut hoc*: Flamma est corpus durum: Circulus est triangulus.

(1) *Mariotte*, Essay de Logique P. II. in fine.

SCHOLION.

Philosophi quidam docent, esse aliquos gradus falsi, seu rei, quæ certo falsa est. Nam sunt propositiones, quæ falsæ demonstrari non possunt; tamen sapienti non persuaseris, ut iis adsentiatur: e. g. Esse lares seu dæmonas propitios, qui famulatum præstent hominibus*: & hujusmodi sexcenta. Aliæ sunt, quarum falsitas vel facile, vel operose demonstratur: e. g.* Omnes angulos rectilineos esse æquales. *Quædam tam perspicue sunt falsæ, ut si quis demonstrationem requirat, audiendus non sit: ut* Ferrum est flavum: Equi loquuntur: *& his similia.*

CAPUT VIII.

De effectu Demonstrationis seu Scientia: ubi de Fide generatim.

COgnitio, quæ demonstratione comparatur, vocatur *Scientia*: nam Scientia Philosophis est: *Cognitio tam clara & perspicua, ut nulla dubitandi ratio reliqua sit.*

Hujusmodi cognitiones duplici nos via consequimur. Vel ex simplici consideratione idearum: ut *Totum est majus sua parte: Idem non potest simul esse, & non esse: Ego cogito, ambulo, sedeo:* hæc est *scientia intuitionis*. Vel ex indubiis propositionibus (definitionibus, axiomatis, postulatis) idque per argumentationem: & hæc vocatur *demonstrationis*. Utraque cognoscendi ratio æque certa est: secunda tamen magis est laboriosa, & minus clara, quam prima.

Præterea facultas, quam habet mens propositionem aliquam ex principiis omnino certis deducendi, seu demonstrandi veritatem aliquam; & ipsa *scientia*, seu *habitus scientificus* nuncupatur.

Quod si principia, ex quibus ratiocinamur, non certa & perspicua, sed verisimilia sunt; tale judicium vocatur *opinio:* & lata significatione, *scientia*.

Scientiæ quasi ex altera parte respondet *Fides*: quod vocabulum alio sensu Grammatici, alio Philosophi usurpant. Nostris Fides est: *Credere rem, quam habeo ex nar-*

ratione alterius. Quare cum credo ſcriptori dicenti, in India eſſe urbem quamdam, quam vocant *Goam*, fidem habere dicor.

Si fidem adjungo ei, qui fallere poteſt, aut falli; meus adſenſus eſt infirmus, & ad *probabilitatem* reducitur. Quod ſi tribuo fidem ei, qui nec fallere, nec falli poteſt, nimirum Deo; hæc fides eſt tam firma, quam *ſcientia*.

Hoc autem intereſt inter *fidem*, & *ſcientiam*: quod qu-habet ſcientiam, agnoſcit prædicatum, & ſubjectum propoſitionis, ac eorum nexum. e. g. Cum ſentio *me ambulare*: habeo ideam perſpicuam *mei*, & *ambulationis*, & *nexus* utriuſque: id eſt, clare cognoſco, *me ambulare*. Contra, qui habet fidem, poteſt ille quidem habere antea ideam utriuſque, ſed non habet ideam connexionis: hanc enim poſtea judicat eſſe propter auctoritatem dicentis.

E. g. Ait quis, eſſe in Luſitania adamantem, cujus eſt libra pondo. Habet ille quidem ideam adamantis, & ponderis: ſed ideam nexus non niſi fide loquentis habet. Item declarat Deus, *Chriſtum eſſe Deum*, & *Hominem:* habemus nos confuſam ideam *Dei*, clariorem *Hominis:* ſed nullam illius *nexus*. Ideo eum propter auctoritatem Dei loquentis credimus.

COROLLARIUM.

Hinc non poteſt homo habere ſimul fidem, & ſcientiam ſecundum eamdem rem: quia hæc inter ſe pugnant. At poteſt id ipſum, quod certo ſcit, aliorum auctoritate confirmare.

E. g. Experimento capto cognovi, ignem eſſe gravem. Hinc colligo evidenter, etiam flammam. Quod ſi mecum reputans, quam facile homines decipiantur, caute, & ex abundanti dubitem, an erraverim; & legam graviſſimos Philoſophos id ipſum docuiſſe; (1) firmius id animo percipio & adſevero. Quo caſu & credo eos periculum feciſſe: quæ

 eſt

(1) *Vid. Hamel.* Hiſt. Academ. Reg. L. I. ſ. 2. c. 2. & Hiſtoire de l'Academie Royale des Sciences an. 1708. & 1733. *Paullus Caſſati*, de Igne Diſſert. 3. Repub. des Lettres Tomo VIII. p. 1278. *Sed hæc mihi explorata non ſunt: aliorum cogitata pono.*

est *fides*. Et ex eorum experimentis, ac rationibus video id ipsum sequi: qui mihi est novus gradus *probabilitatis*: ex quo confirmo id, quod jam perspicua ratiocinatione mihi certo colligeram. Sin auctoritas esset divina; novus gradus firmitatis ac *certitudinis* foret (1).

LIBRI

(1) *Scientia est*, evidens cognitio rei: *Fides*, inevidens cognitio rei. *Hæc autem inter se pugnant eodem tempore. Quia tamen aliquæ veritates perspicuæ sunt etiam auctoritate Divina notæ, veluti exsistentia, & proprietates Dei, mundi creatio &c.; auctoritas autem Dei non evertat lumen naturæ, sed perficiat; nam idemmet Deus utraque via ac ratione homini verum pandit; iccirco ejusmodi cognitio (quam ex aliis principiis habemus) non minuit scientiæ vim, sed est novus gradus firmitatis, qui eam roborat: & in eo, qui scientiam habet, reapse ad scientiam reducitur: h. e. ad Deum naturæ lumine id ipsum clarius testantem. Quod qui negat, idem petierit, ut. Sole lucente, & oculis valentibus, nemo sit certus esse diem, nisi ex auctoritate ejus, qui nobis ait, esse diem. Sed hæc, aliaque ejus generis pugnantia, Peripateticis quibusdam satis validi stomachi concoquenda relinquamus.*

LIBRI QUINTI

PARS ALTERA

DE

VERO PROBABILI.

CAPUT I.

De vero Probabili generatim.

HActenus quid ſit *verum certum* : hinc quid ſit *verum probabile* facile conſtat. Itaque quemadmodum illud certo eſt verum, quod ita eſſe cognoſcitur, ut nulla dubitandi ratio reliqua ſit; ita quod non nihil dubitationis relinquit, id quidem probabiliter tantum eſt verum.

E. g. Qui conſiderat adoleſcentem ſummo ingenio præditum, diſcendi cupidum, a præſidiis omnibus ad ediſcendum paratum, optimiſque magiſtris utentem; & inde colligit, evaſurum virum doctum; is ſane probabiliter judicat. Nam videt ille quidem plurima adjuncta, quæ verum comitari ſolent: non tamen omnia. Nam exploratum non habet, an tanta ingenii vis nullo morbo peritura ſit: an grandior factus in eadem ſententia conſtanter ſit permanſurus: an progreſſu temporis præceptoribus indoctis non ſit uſurus: & his ſimilia multa. Quæ omnia qui haberet comperta, ſine ulla dubitatione exiſtimaret, ſe veritatem tenere.

Itaque ſi omnes veritatis characteres notos habemus, judicium noſtrum eſt certo verum, quia a rei evidentia proficiſcitur. Sin aliquos tantum cognitos habemus, tale judicium eſt probabile, nec niſi hypotheſi fundatur. Eſt autem *hypotheſis*, propoſitio, quæ habetur vera, quia ex ea proprietates rei non incommode poſſunt explicari.

COROLLARIUM III.

Hinc potest aliqua propositio esse nobis probabiliter vera, & esse re falsa. E contrario potest aliqua esse nobis probabiliter falsa, & esse vera reapse.

Prima pars constat ab exemplo posito. Nam si is, qui promittit, non habet animum gratiam referendi, talis propositio est nobis probabiliter vera: reapse vero falsa. Altera pars eodem exemplo illustrari potest. Nam fingamus talem hominem bis aliquid mihi promisisse, quin promissum impleverit. Itaque probabiliter in præsentia judico, verba mihi dari, meque denuo esse decipiendum. Quod si promittens in ea hora secum omnino constituerit, stare promissis; meum judicium, quamvis probabiliter verum sit, re tamen est falsum.

SCHOLION.

Probabilitatis *doctrina quanto sit usui in vita civili, ii soli non intelligunt, qui numquam cum hominibus versati sunt, aut eo modo sunt versati, ut ventris obedientia, non mentis usu regerentur. Pleraque enim negotia, quæ homines occupant, non evidentibus principiis, sed probabilibus nituntur. Ut qui talem eruditionem contemnat, & in singulis rebus* Mathematicam evidentiam *requirat, ab hominum societate tamquam delirus sit explodendus.*

CAPUT II.

De probabilitate Historica.

SÆpe nos veritatem investigantes, cum nec periculum facere, nec ratiocinatione perspicua aliquid efficere possimus, cogimur in eorum auctoritate, qui vel negotium experti sunt, vel ab expertis acceperunt, adquiescere: & rem credere propter eorum, qui scribunt, auctoritatem, & probitatem. Verum cum ii, qui narrant, vel imprudentia, vel malitia falsum frequenter obtrudant; necesse est, ne imprudentes decipiamur, quo mo-

do-

do veræ, & falsæ narrationes secerni queant, internoscere (1).

Quo vero fidem testi prudentius habeamus, tria examinanda sunt. 1. *qualitas testis*. 2. *res narrata*. 3. *modus narrandi*.

Testes non uno tantum in pretio sunt habendi omnes. 1. Quidam sunt prudentes, & peracris judicii, quidam indocti, & hebetes. 2. Quidam studio partium aguntur: alii libere judicant. 3. Non nulli sunt boni: alii improbi, & mendaces. 4. Sunt quidam oculati, quidam auriti: & hi rursum vel cum eo, quod narrant, simul fuerunt, vel ei suppares, vel longe sunt illo posteriores.

His constitutis, duo cum viro doctissimo axiomata ponimus: ex quibus non nullæ leges, tamquam consectaria, ducuntur.

I. *Quo magis certus sum, auctorem nec voluisse, nec potuisse me decipere; eo firmiorem ei fidem habere debeo*.

II. *An quis me voluerit, vel potuerit decipere, ex narrationis adjunctis, quæ vel pugnant, vel alio vitio infuscantur, judicandum est*.

Regulæ de qualitate testium.

I.

Testimonium viri prudentis & exercitati judicii, qui rem narrat, quæ peracre judicium requirit, probabilius est testimonio indocti. Sin rem aliam narret, est æqualis momenti.

E. g. Si duo homines phœnomenon Physicum a se visum narrent, e. g. vidisse se cometam, novam stellam, spectrum, cetera; nemo sanus negaverit, cultiori & sapientioi esse credendum: quia alter fortasse rem non expendit accurate. Quot enim res falsas Aristotelici, ceteroquin acuti, & oculati, narrant in Physica? quam facile sibi persuadent, se ea vidisse, quæ non viderunt? Quod si ambo rem narrant, quæ sensibus tantum, sine ulla ratiocinatione, comparatur; e. g. vidisse se hominem ab alio occidi, ablegandus non est indoctus a testimonio ferendo. Testi-

(1) *De hac re egregie disputavit Rudigerus*, de Sensu Veri, & Falsi.

II.

Testimonium hominis, qui partium studio non agitur, præferri debet ei, qui in alterutram partem propendet.

Propositio est evidens. Dignoscitur autem, an homo in alterutram partem inclinatione voluntatis pendeat, ex adjunctis patriæ, religionis, sectæ, ceteris. Sic homini Hispano referenti, Lusitanos exercitus fusos fugatosque a suis: magnam vim hostium interemtam, & id genus alia; nisi eum juvent adjuncta alia, haud temere credendum est: nam utriusque gentis æmulatio, & æmulationis caussa nota est cunctis.

Quid? ii etiam, qui sine odio scribunt, si superbum de suis habent judicium, intolerandas ineptias scribunt. Quis non rideat *Langletum*, hominem doctum, & a recentiori historia bene paratum, qui, cum aliis præcepta recte judicandi traderet (1), adfirmare non dubitarit, Richelium Cardinalem, quo vires Austriacæ gentis facilius minueret, Portugalliæ regnum Joanni IIII, Brigantino Duci dedisse? Quasi obscurum sit ulli, qui historiam proximi sæculi vel a limine salutavit, quo modo Joannes IIII. ad Lusitaniæ regnum pervenerit, non dicam inscio, sed ne suspicante quidem Richelio.

III.

Oculatus testis merito suo præfertur aurito. Quod si oculatus non adest, aurito, eique prudenti, sua fides constat.

Prima pars est manifesta. Nam oculatus narrat, quod vidit: eorum vero, qui audiunt, quilibet aliquid vel addit, vel mutat. Icciro non tam locupletes sunt testes. Quod si auritus & prudens, & probus aliquid referat, caussa nulla est cur a testimonio repellatur.

IIII.

Auriti testimonium diligenter est expendendum, usque donec ad eum, qui primo retulit, veniamus. Hac via & ex quo

(1) Metodo per studiare la Storia, Cap. XI. art. I.

quo fonte hauserint, &, quid de iis sit judicandum, penitus cognoscemus.

V.

Æqualis scriptor majorem auctoritatem habet, quam ii, qui longe post vixerunt: & quo magis ab ea ætate sejuncti sunt, eo minor eorum est fides. Sin plurimi æquales mirifice congruunt, moralis evidentia habetur.

Regulæ de rebus, quas narrant.

I.

Narratio, in qua talia adjuncta se offerunt, quæ inter se pugnant, probabilitatis expers est.

Nam hujusmodi narratio præ se fert contradicentia, seu talia enunciat, quæ fieri omnino non possunt. Igitur non est probabilis: (Coroll. 2.)

II.

Si testis unus, quantum libet locuples, mirabile aliquid narret, parum fidei habet: potuit enim aliqua de caussa decipi. Sin plures integræ fidei, quamvis diverso modo, id narrent, plus habent momenti. Sed multo plus habebunt momenti, immo prorsus plenam fidem facient, si iisdem verbis, si oculati, si personæ publicæ, si jurati testentur.

III.

Si res sit minus mirabilis, & incerto rumore habeatur, parum est probabilis. Sin autem unus probusque testis oculatus eam confirmet, plus habet ponderis. Majus vero si plures oculati eam narrent.

Regulæ de modo narrandi.

I.

Infimum probabilitatis gradum habent, quæ Poëtarum more traduntur. Ne-

Nemo enim est qui ignoret, Poëtas non hunc sibi finem ponere, ut vera narrent; sed fabulas de industria excogitare, calamistrisque & fuco ornare, quo possint facilius & aures, & animum demulcere legentium.

II.

Majorem probabilitatem habent, quæ Oratorie dicuntur: modo nec declamatoria sint, nec panegyrica.

Oratores enim cum palam & in concione loquantur: verisimile non est, ut falsa populo impudenter obtrudant. aliter frontem non haberet narratio, & sibilo exploderetur, Verumtamen dum eas amplificant, sic urgent interdum, ut plus, quam par erat, augeant.

Hinc orationes Ciceronis non omnes eadem auctoritate censendæ sunt. Quis enim audeat dicere, Ciceronem nostrum, cum de suis rebus gestis, de Mithridatico bello, de lege Agraria, de Antonii flagitiis, ad populum loqueretur, qui illa omnia nota habuisset; impudentissime mentitum esse? Nolim tamen existimetis, Adolescentes, omnia, quæ Cicero ipse scribit, ad verbum esse accipienda. Fuit laudandus in lege Manilia Pompejus, laudavit: fuit defendendus Milo, defendit: accusandus fuit Verres, accusavit. Sed iterum vos moneo, ne judicetis, ejusmodi homines tales fuisse, quales in iis tabellis exprimuntur. Fortasse non nihil & officio, & tempori tributum fuit. At Cicero modeste laudavit: verum alii tam inepte & inconsiderate aut laudant, aut vituperant, ut minorem, quam Poëtæ ipsi, præferant probabilitatem.

III.

Multo probabiliora sunt ea, quæ Historico modo narrantur, idque nude & simpliciter: sine ulla amplificatione, & pigmentis: modo adsint adjuncta, de quibus infra.

CAPUT III.

De librorum Mendis : & modo secernendi integros a corruptis; veros a suppositiis.

I.

De librorum Mendis.

JAM vero libri hoc tantum nomine probabilem rem faciunt, si integri & sinceri sunt; id est, non ita depravati, ut fidem omnem perdant. Et quidem cum ars Typographica, seu multiplicandi typo exempla, non nisi medio xv. sæculo Europæ fuerit nota; fit consequens, libros omnes veteres manu descriptos fuisse: ex quo innumera *menda* in eos irrepere debuisse, perspicuum est.

Nam quis ignorat, quot menda librarii nostri, qui aliquid exscribunt, faciant? Quis nescit, libros etiam typis descriptos, quos multum & diu typothetæ voluntarunt, ut errores notarent & emendarent; bene multis & majusculis abundare? Quid? doctissimi etiam homines, & Ortographiæ callentissimi, nonne interdum, vel oscitatione, vel festinatione in errores non nullos labuntur? Hi autem si sunt frequentes, si novis flagitiis augentur, exsistit & illud, ut hujusmodi libri fidei omnis expertes sint.

I. Qui mendorum caussas collegerunt, eas ad quatuor classes revocant, *Librarios*, *Criticos*, *Deceptores*, *Vetustatem* (1). Ac primum *Librariorum* incuria, & imperitia innumera menda irrepere necesse est. Nam si doctiorum incuria caussa est multorum errorum; quid sperandum, si incuriæ *imperitiam* addimus? Profecto vix fieri potest, quin infinitæ nugæ exscribantur: quarum tot exstant tamque recentia exempla, ut ineptus sim, si id argumentis probem.

Hinc voces quasi similes, & synonymas pro aliis exscripsere. Hinc litteras in alias similes converterunt. Hinc notationes, quæ ad marginem erant codicis, idque explicatio-nis

(1) *Clercius*, Arte Critica P. III. sect. 1. *Ex Catholicis vero Lamyus*, Appar. Biblic. L. II. *Dupinus*, *aliique*.

nis gratia, in contextum advocarunt. Hinc lucri caussa describentes, non id curarunt, quam bene, sed quam celeriter scriberent: cumque aliquando a dictante excepta scriberent festinanter, voces, quas non intelligebant, vel dictans male pronunciabat, male pinxerunt. Quæ caussæ, ut alias prætermittam, si concurrant, hujusmodi sunt, quæ non dicam sententias depravare, sed libros mutare, & sui dissimiles facere possint. Ut mirer veteres codices per ejusmodi manus ad nos usque tam parum depravatos pervenisse.

Adde his Græcorum, & Latinorum veterum scribendi viam sine ullis interpunctionibus, & interstitiis, continua & perpetua oratione. Adde Judæorum, qui saltim usque Massorethas sine punctis vocalibus Sacros codices exararunt. Adde compendiariam horum omnium scribendi rationem, aliquibus syllabis omissis. Adde demum, mutationem litterarum. Nam veteres Romani majusculis litteris utebantur; ut etiam in Mss. non nullis videmus. Postea invaluit *Longobardica*, quam etiam *Gothicam* vocant: qua plerique omnes codices antiqui sunt exarati (1). Etiam Græci primum charactere quadrato, ut habemus in inscriptionibus, usi sunt. Postea rotundiori sunt usi, sine spiritibus, & accentibus: qui duo tractu temporis additi fuere (2). Immo & Hebræi, qui primum utebantur Samaritano charactere, in captivitate Babylonica mutarunt eum in Assyrium seu Chaldaicum, quo nunc utuntur (3).

Itaque cum scribæ imperiti (ut erant Monachi omnes, qui soli eo tempore, quo barbaries cum in Oriente, tum in Occidente dominabatur, describendis codicibus vacabant) in hujusmodi libros vel antiquo modo, vel male descriptos inciderint; fieri non potuit quin quadrata miscuerint rotundis: verba, & sententias depravate conjunxerint, vel interciderint: eosque perperam corruptos ad nos miserint (4).

II. Hæc

---

(1) *Vide Mabillonum*, de Re Diplomatica L. V.

(2) *Vide Montfauconum*, Palæographia Græca.

(3) *Vide Ludovicum Cappellum*, de Litteris Hebræorum.

(4) „ *Multum enim hanc in rem & Roma contulit* . . .
„ *& Bibliopolæ quidam librariis malis usi, neque conferentes* (descripta Aristotelis, & Theophrasti exemplaria cum
„ ar-

II. Hæc cum adverterent *Critici* jam olim, & secum reputarent, libros emendatiores majori pretio a Grammaticis, & litterarum fautoribus comparari (1); in id incubuerunt, ut libros quam diligentissime emendarent, aliisque venderent. Cum autem non omnia intellexerint, plurima ex ingenio emendarunt, id est depravatiora ediderunt: adeoque inter ipsas Medicorum manus ægrotavit Critica ars (2).

Id ipsum post inventam Typographiam, plurimis viris doctis evenisse, qui audacter veterum scripta emendarunt, viri litteratissimi conquesti sunt. Immo ex ipsa librorum typo descriptorum aliorum cum aliis collatione tam est perspicuum, ut nihil supra.

III. Horum aliqui, qui non Critici modo, sed *Deceptores* erant, lucelli caussa plurima dedita opera in scriptis veterum novarunt, addiderunt, mutarunt: nec id modo in Ethnicorum libris (3), sed etiam in Ecclesiasticis monumentis (4). Ex quo tot non modo depravata, & interpolata,

---

„ archetypis) *quod & aliis accidit libris, qui vendendi* „ *caussa scribuntur & hic* (Romæ) *& Alexandriæ* „. Strabo Geog. L. XIII. p. 419.

(1) *Videatur Joannes Wowerius*, in Polymathia c. XVI. 6. & seqq. *qui plurima adducit exempla operum falso non nullis tributorum*.

(2) „ *Magna fuit exemplarium* (Sacrorum codicum) *di-* „ *screpantia: sive propter negligentiam quorumdam libra-* „ *riorum; sive propter audaciam quorumdam male corrigen-* „ *tium, quæ scripta erant; sive etiam propter eos, qui in* „ *correctione, quæ sibi videntur, addunt, aut detrahunt*. „ Origenes Adamantius, Comm. in Matth. XVIIII. 19. p. 381. *Plura exempla Criticorum inepte scripta emendantium, dabit Agellius*, Noctium Attic. L. I. c. 7.

(3) *Vide Diogen. Laërt.* de Placit. Philos. in Zenone L. VII. §. 34. *qui id Athenodoro cuidam tribuit*.

(4) „ *Epistolas scripsi rogatus a fratribus. Sed illas ministri* „ *quidam Diaboli zizaniis impleverunt, quædam ex illis* „ *expungentes, quædam adjicientes .... Non mirum igitur* „ *videri debet, si Domini scripta quidam adulterare aggressi* „ *sunt; quandoquidem adulterarunt, quæ talia non sunt* „. Dionysius Corinthius apud Eusebium, Hist. Eccl. L. III. c. 23.

lata, ſed ex integro ſuppoſita ſcripta profecta ſunt: quæ & impoſuerunt veteribus, & ineruditis etiam recentioribus plerumque egregie imponunt (1).

IIII. Præterea *Tempus*, rerum omnium edax, litteras ex inſcriptionibus, lapidibus, & multo magis ex membranis, ac ceteris codicibus delevit. Adeoque plurimæ lacunæ exſtiterunt, quas nulla arte aliquando implere & ſupplere poſſumus. Id Ariſtotelis, & Theophraſti libris eveniſſe, teſtis eſt gravis auctor Strabo (2). Ex quo evenit, ut libros hujuſmodi humore, & blattis confectos & perforatos, Peripatetici tam peſſime interpretati fuerint, ut fruſtra Ariſtotelem in ipſo Ariſtotele, ne dum Ariſtotelicis, requiras. His itaque de cauſſis factum eſt, ut & libri omnes veteres (ſi Sacros excipias) ad nos uſque omnino depravati pervenerint; & tot alia apocrypha iis admixta fuerint, ut non niſi magno cum labore ac diligentia album ab atro ſecernere valeamus.

II.

De modo ſecernendi integros a corruptis; veros a ſuppoſititiis.

Verumtamen haud difficulter hæc omnia diſtinguemus, ſi regulas quaſdam præ oculis ſemper habuerimus, quas viri peracris judicii ſervandas eſſe conſtituerunt: quaſque hic adnectere neceſſarium eſt, quo tirones contra ſubdolorum artes facilius muniamus. Hæ ſunt hujuſmodi.

I. *Suppoſititii libri indicium eſt, ſi in veteribus codicibus alii tribuatur auctori: cum nulla ratio eſt cur ejus non habeatur, cujus nomen præfert. Interpolati vero, ſi in veteribus codicibus aliquid deeſt, quod in recentioribus reperitur. Mutilati, ſi aliquid deeſt, quod in antiquioribus codicibus exſtabat.*

Ratio eſt manifeſta. Nam non alio monumento conficimus, libros veteres ab illis hominibus compoſitos eſſe,

niſi

(1) *Videatur Hieron.* De Script. Eccl. *ubi plurima Apoſtolis, & eorum diſcipulis falſo tributa memorat:* & L. II. Contra Rufinum, & ad cap. xx. Hieremiæ.

(2) L. XIII. p. 419. *edit. Caſauboniana Genevenſis.*

nisi ex scriptorum judicio æqualium, & suppariun, quod veluti per manus traditum ad nostra usque tempora pervenit. Quare si illi germanum scriptoris alicujus partum agnoverunt, talis habendus est. Adeoque antiquiores inscriptiones & tituli recentioribus præferendi sunt, nisi gravissima ratio nos cogat addubitare. Quod si codices sint paris auctoritatis, & diversis nominibus insigniti, merito de conditore dubitabimus.

II. *Si, quæ a veteribus hominibus ex libro quopiam olim prolata sunt, ea nunc in libro, eadem inscriptione insignito, desiderantur, aut alius est, aut mutilus. Sin aliter legantur, suspectus sit oportet. Si omnia inveniantur sine mutatione, germanus est: nisi aliæ sint in contrariam partem suspicandi rationes*. Res est perspicua.

III. *Scripta, quorum nulla in priscis catalogis mentio fit, & quæ nec memorata sunt ab ullo scriptorum sequentium proxime sæculorum; plerumque ficta judicanda sunt: minimum suspecta sunt habenda.*

Caute tamen hujusmodi argumentum *negativum* est adhibendum (1). Et quidem *Phædri*, Augusti Cæsaris liberti, nemo, quod sciamus, meminit, ante Festum Avienum, qui floruit imperante Theodosio M. Similiter *Q. Curtii* nemo veterum Grammaticorum meminit: tamen si dictionem perpendimus, nec ille post Tiberii, nec hic post Vespasiani ætatem ponendus est: adeo uterque est cultus & elegans, & ætatem auream redolet.

IIII. *Quæ diserte sunt rejecta, aut in dubium vocata ab omnibus antiquioribus, ea vix propter recentiorum auctoritatem admitti queunt.*

Nam ratio ostendit, eos, qui proxime illis temporibus vixere, certiores fuisse de rebus, quam nos.

V. *Liber, in quo dogmata occurrunt iis contraria, quæ scriptor, cujus nomen præfert, constanter defendit; videtur ejus non esse, præsertim si dogmata sint magni momenti: minimum est interpolatus.*

Vera est regula: aliquando tamen non sine aliqua limitatione usurpanda. Nam usu venit interdum, ut vir doctus, re

(1) *De* Argumenti Negativi *vi & usu legi potest Launojus singulari dissertatione ad calcem* L. de Fortuna Arist.

re accuratius examinata, sententiam mutet, & in contrariam partem eat: quod exemplo Ciceronis, Hippocratis, Quinctiliani confirmari potest. Immo & ii, qui dubitandi artem colunt impense, ea in diversis locis disputant, quæ non cohærere videntur. Fallit aliquando ineruditos tum Philosophos, tum Theologos, Cicero, quod in libris *de N. Deorum*, *de Finibus*, ceterisque ex differentium Philosophorum disciplina disputans, contrarias sententias suas facere videatur: quod tamen non facit. Ipse enim erat *Academicus*: id est, perpetuo disputabat, nihil definiebat, ut ex historia Philosophica notum puto.

VI. *Liber, in quo memorantur res, aut personæ scriptore, cujus nomen præfert, recentiores; aut ejus non est, aut ab alio est auctus.*

Si liber plurimis additamentis refertus sit, non injuria suspicabimur, esse supposititium. Quod si paucæ voces inveniantur, suspicari possumus, adnotationes esse Criticorum positas in margine, quæ librariorum incuria in contextum irrepserunt.

VII. *Liber indoctus, & imperitiæ plenus non potest ullo modo, aut saltim totus viro docto tribui: nec liber fabulis abundans viro non inepto, quem constat veri amantem fuisse: quamvis in vetustis codicibus eorum nomina præferant.*

Non est hoc loco sermo de rarioribus nævis, quorum vix doctissimus quisque expers est; sed de frequentibus mendis, & flagitiis; quæ in virum doctum non cadunt.

VIII. *Liber, in quo vel dedita opera tractantur, vel tanguntur controversiæ natæ post tempora scriptoris, cui tribuitur; aut in quo deprehenditur scriptoris eo recentioris imitatio; ejus non est, cujus nomen præfert: minimum est interpolatus.* Res satis evidens est.

VIIII. *Si stilus sit diversus a certo aut sæculi, aut scriptoris stilo, ejus non est, quamvis nomen ejus præferat. Sin autem sit idem ac stilus alterius scriptoris, hujus liber censeri debet, si modo nihil impediat.*

Hæc regula plerumque vera est: tamen aliquando fallit. Nam idem libri scriptor pro ætate, pro argumento, pro lubitu multa scripsit stilo diverso: quod ex certis operibus D. Augustini perspicuum est.

X. *Vocabula inferioris ævi plane declarant, scriptorem*

 esse

esse recentiorem. *In conversione vero si quid occurrat, quod conveniat linguæ, qua scripsisse constat auctorem, cui liber tribuitur; aut non est conversio, aut est interpolata.*

Hæ regulæ tam sunt rectæ rationi consentaneæ, ut vix egeant probatione. Exemplis non nullis ad summum confirmari possunt. Ea qui cupit, legat eos (1) qui plurima & recondita eruditione de more ista exornant & illustrant.

CAPUT IIII.

De testimonio Divino.

JAM testimonium Divinum, quamquam rem obscuram & intricatam proponat, si modo nobis certo constet esse divinum, tam certam & exploratam rem facere, ut nefas sit ei dissentire, perspicuum est. Deus enim nec falli potest, qui omnia scit: nec nos fallere, qui & summe verax, & bonus est.

Duo itaque tantum examinanda sunt. 1. *An hoc testimonium sit divinum*. 2. *Si divinum est, an hoc tantum modo sit accipiendum*. De primo hic dicemus: de altero sequenti capite disputabimus.

Et quidem Deus hominem alloqui potest vel per se ipsum declarando menti ea, quæ vult: vel in cerebro ejusmodi signa imprimendo, idque vel vigil sit homo, vel dormiens: (quo modo cum Patriarchis, & Prophetis locutum fuisse legimus in Scriptura) vel claras voces edendo, & figuram aliquam oculis objiciendo: ut cum Moyse in Horeb, & Sinài, immo cum omni Israëlis populo, dum legem dedit, locutus est.

I. Si Deus per se ipsum loquitur, tam perspicue sua sensa declarat, ut homini sano dubium non sit, Deum esse locutum. Quidquid inepti homines, & melancholici non nulli fingant, qui, nisi dementes sunt, de fallacia & malignitate merito postulantur. Quare de iis non disputamus hoc loco.

II. Si

(1) *Clercius*, Art.Critica P.III. f.2. c.1. seqq. *Ex Catholicis plura exempla dabunt Langletus*, in Methodo studendi Historiæ. *Soria* in Logica. *Corsinius* in Logica. *Fortunatus a Brixia* in Logica; *& alii passim*.

II. Si per alium loquitur, duo sunt consideranda: quorum alterum ad credendum pertinet; alterum ad confutandum repugnantes, eosque convincendos de veritate nostræ religionis. Itaque videndum est 1. *Quid ecclesia Romana, & Universalis sentiat: quæ si dicit, Deum esse locutum, dubium non est, quin ita se habeat: nec homini fideli ultra inquirere necesse est. 2. Quid ratio, eaque in re Critica valde exercitata, ostendat.*

Ac primo considerandum est, an homines æquales, & probatæ fidei, subactique judicii testentur, se in hujusmodi auctore signa omnia divini adfatus vidisse, & qualia. 2. An res eas prædixerit propheta, quæ humanis rationibus nequeunt expediri: & an prædictioni eventus semper responderit. 3. Quibusnam signis & miraculis se missum a Deo fuisse probaverit, & an consentientibus omnibus. Nam si hæc concurrant, ut ea dixerit, & fecerit, quæ vires humanas superant; si doctrinam humanæ rationi prorsus consentaneam docet; si magna veneratione exceptus est ab æqualibus; dubium non est quin ejusmodi homo divini numinis adflatu locutus sit.

Jam vero cum constat, hominem adflatum talia dixisse; hæc superest religio, ut exploremus, an libri, qui res eas continent, sint germani fœtus sacrorum hominum: & an ad nos usque puri & intemerati pervenerint. Vel si quasi per manus tradita ad nos venerit doctrina, illane pura ac nuda pervenerit; an temporis tractu, hominumque narrationibus mutata fuerit & corrupta.

Hanc autem religionem seu scrupulum facile removebimus, si, quæ sequuntur, servabimus. Primo consulere debemus Romanam ecclesiam: quæ si docet, hujusmodi librum esse germanum, nefas est repugnare. Nam præterquam quod ab spiritu Dei, ne in his, & similibus constituendis erret, dirigatur; ex constanti traditione accurate, cum opus fuit, examinavit, an libri sint integri & sinceri, an non: an hoc sensu sint accipiendi, an aliter. Hæc ad nostros. 2. Quoad exteros vero, & pertinaces, est illud etiam investigandum, quid æquales dixerint scriptores: quid illi, qui paullo post fuere. Prorsus enim fieri non potest, ut tot homines oculati, & æquales, vel suppares decepti fuerint judicantes, hujusmodi libros ab illis hominibus fuisse conscriptos; idque

iisdem verbis, & sententiis, quæ nunc exstant. 3. Postremo loco disquirendum, an ii, qui ea ab auctore divino scripta esse testantur, odio, amore, spe incitati dicant. Quæ omnia si cohærent, nullus nisi delirus negaverit, hujusmodi libros, & doctrinam intemeratam servari.

Exemplo res fiet clarior. Libros omnes utriusque Testamenti, qui a concilio Tridentino recensentur (1), esse divinos, ex hoc discimus, quod ecclesia Catholica, ab ecclesia Judæorum, & ab ipso Christo, ac discipulis edocta, a primis usque Christiani nominis sæculis docuit, utrosque a viris divinis scriptos fuisse, Deo ipso dictante, vel cogitationes scriptoris ad eum finem dirigente. Id æquales homines, id illi, qui paullo post fuere, alii aliis succedentes perpetuo testati sunt. Id fassi sunt Ethnici non nulli æquales, qui ex talium librorum testimonio disputabant contra nostros. Id in singulis sæculis agnitum fuit, & in conciliis Episcoporum constitutum. Id antiquiores versiones T. V. ante Christum factæ, ut Chaldaica, Syriaca, Samaritana, Græca: id aliæ post Christum Græcæ, & innumeræ Latinæ; tum & Arabica, Æthiopica, Persica, Gallica, Germanica, Hispanica, Anglica, ceteræ plane conficiunt. Id consensus omnium populorum, per terrarum orbem dispersorum, qui Romano pontifici obtemperant, luculenter confirmat.

Præterea sunt alia argumenta, quæ id ipsum apertissime demonstrant. Primum conditio hominum, qui eos scripserunt: qui fere omnes erant agricolæ, & pastores, ac piscatores, planeque indocti, & minime apti, qui tale systema doctrinæ excogitarent, ut Veteris testamenti prædictiones exacte rebus gestis in Novo responderent. Deinde ipsamet doctrina, quæ in iisdem libris habetur, naturæ rationi consentanea, & quæ undique sanctimoniam reddit. Præterea stupenda miracula, quæ in Veteri testamento continentur: atque notissima illa Christi, & Apostolorum prodigia, quæ utriusque codicis veritatem, & sanctitatem demonstrant. Postremo martyrum innumerabilis multitudo, qui grassante in perniciem Christiani nominis Cæsarum furore ignito, Christi doctrinam testati sunt summo consensu. Quæ omnia, ut alia missa faciam, conficiunt evidenter, & libros esse divinos, & divini nu-

(1) Sess. IIII. decr. de Script. Canon.

numinis providentia ad nos usque incorruptos pervenisse.

Non secus ac eadem argumentandi via, Homeri, Platonis, Cæsaris, Ciceronis, Virgilii, Plutarchi, ceterorumque libros veros eorum esse fœtus probamus, nimirum ex veterum testimonio, & summo eorum, qui prioribus successerunt, consensu (1).

Contra vero iisdem argumentis efficimus, Librum III. & IIII. Esdræ, Lib. III. & IIII. Machabæorum; Lib. de Adscensione & testamento Moysis; tum Itinerarium Clementis; Acta Andreæ, Philippi, Petri, Thomæ, Epistolam Christi ad Abgarum regem; & id genus alia, quæ a non nullis veteribus Patribus citantur, divina non esse, sed falsa & apocrypha: nam & id veteres animadverterunt, & tales libros Catholica ecclesia perpetuo repudiavit. Hæc inter vias adnotasse satis fuerit. Plura qui scire desiderat, adeat auctores, qui de hac materia dedita opera scripserunt (2). Nos iis, tamquam a proposito alienis, & parum adolescentibus accommodatis, supersedemus.

CAPUT V.

De probabilitate Hermeneutica.

QUoniam vero scriptores aliquando ita scribunt, ut vel *breviter*, vel *obscure*, vel *negligenter* sua sensa declarent; iccirco verba sunt expendenda, quo sensum auctoris facilius eruamus: id est, plane intelligamus, quales ideas suis verbis indiderit, & in animis legentium voluerit

(1) „ *Non aliunde veros auctores in libris etiam Ethnicis habemus exploratos, quam ex communi consensu, & testimonio eorum, qui fuerunt ante nos. Unde noverunt homines Libros esse Platonis, Aristotelis, Ciceronis, nisi ex eadem temporum sibimet succedentium contestatione continua.* „ August. Contra Faustum L.XXXI. c.6.

(2) *Huetius*, in Demonstr. Evangel. & in Alnetan. QQ. *Graveson*, de Sacra Scriptura P. I. §. 2. & 3. & P. II. *Turre*, *aliique multi*.

rit suscitare. Cum ergo ex legibus acri judicio sancitis id facimus, & auctoris sensa verisimiliter ostenduntur; hæc vocatur *probabilitas Hermeneutica*, seu probabilis interpretatio.

De hac interpretandi ratione dilucide & erudite, post Grotium, & Pufendorfium, disputavit clarissimus Philosophus, & Jurisconsultus Christianus Thomasius (1): cujus nos in iis, quæ res naturæ consentaneas spectant, vestigia sequemur. Regulæ autem, ad quas interpretationem nostram exigere debemus, ita se habent.

I.

Oportet linguam, qua scriptor usus est, & gentis historiam, cognitam plane & exploratam habere.

Primum enim differentium linguarum verba verbis perfecte non respondent: quod accurati interpretes politissimorum scriptorum ingenue fassi sunt (2). Adeoque conversiones, quamtumvis diligenter conscriptæ, auctoris sensum frequenter planum non faciunt. Nam si scriptores domesticos legentes verborum sensum interdum non adsequimur, quia verba obsoleta, & contortæ phrases facilis interpretationis non sunt; quid de illis sperandum, qui lingua nobis incognita loquuntur? Deinde cum plerique omnes scriptores gentis suæ mores in scribendo expresserint, nisi hæc nobis sint explorata, vix aut ne vix quidem eorum sententiam percipiemus.

Hinc cum libri Divini fœderis Hebræa, Chaldaica, & Græca lingua conscripti fuerint; merito de temeritate & arrogantia postulantur, qui harum linguarum, atque vetustatis cum Sacræ, tum Profanæ expertes atque ignari, interpretandi negotium suscipiunt.

Si-

(1) *In* Introduct. ad Philos. Ration. *sed præsertim in* Praxi Philos. Ration. *& in* Instit. Jurispr. Divin. L.II.

(2) *Inter ceteros Coste in* Præfat. ad versionem Gallicam Lockii.

II.

Sine ullo partium studio, sine præjudicatis sententiis scriptoris verba sunt exponenda.

Qui enim animum præjudiciis liberum non adfert, is profecto non ea in scriptore videbit, quæ scripsit: sed omnia in pejorem partem detorquebit. Sane quam frequentissime id evenit.

III.

Sententiæ scriptoris non ex nostris opinionibus sunt illustrandæ, sed ex auctoris sententia: nec seorsum sunt accipiendæ, sed referendo ad systema doctrinæ, quod excogitavit; & tempus, quo scripsit.

Incredibile dictu est, quot homines, ceteroquin eruditi, hunc lapidem offendant. Ii enim vel mutila verba scriptoris, vel periodos a contextu sejunctas interpretantes seorsum, idque ex domesticis opinionibus & moribus; eum sensum scriptori adfingunt, de quo numquam cogitavit. Itaque non, quid alii dixere, sed, quid interpretes ipsi existiment illos dicere debuisse, vel laudant, vel tamquam ex tripode reprehendunt.

Quam multi sunt, qui Cartesii, Leibnizii, Wolfii, ceterorumque Philosophorum pronunciata, mutila ea quidem & corrupta, vel tamquam inepta derident, vel tamquam periculosa castigant! Quam multi & pii, & docti seni Platoni, atque Alexandrinis Semiplatonicis, Jamblicho, Plotino, Porphyrio, Proclo, ceteris: tum & Stoicis, L. Senecæ, Epicteto, M. Aurelio imperatori, & multis aliis, Catholicas sententias, similitudine vocum decepti, tribuerunt, de quibus ne somniarunt quidem: & quæ systemati, quod condiderant, adversantur! Itaque judicare ineptum est de scriptoris sententiis, quin prius notum habeamus, e quibus fontibus hauserit sua, & quale systema condiderit.

IIII.

Verba cujuscumque scriptoris in sensu obvio & ad verbum sunt accipienda: nisi vel absurdum sensum reddant, vel nullum.

Nam

Nam in rebus perſpicuis ineptum eſt, contortis interpretationibus uti, & quærere nodum in ſcirpo, ac myſteria ubi non ſunt.

Altera pars & ipſa eſt manifeſta. Nam recta ratio, & æquitas poſtulant a nobis, ne judicemus hominem ſanæ mentis iis verbis uſum fuiſſe, quæ vel abſurdum ſenſum faciant, vel nullum habeant effectum. Adeoque a germana vocum ſignificatione hoc caſu eſt recedendum.

Quod ſi perſpicuum ſit, auctorem vel ſanæ mentis non eſſe, vel eſſe jocatum, ceſſat interpretis officium. Merito ergo Juriſconſulti præcipiunt (1) ut verba *abſurda*, *impoſſibilia*, *turpia*, *perplexa* ultimis voluntatibus adjecta, pro non ſcriptis habeantur; vel quia inſanus homo reputatur, vel ut pœnas det imprudentiæ.

V.

Si auctor dedita opera mutavit ſententiam, poſterior eſt præferenda.

Nam ii, qui veritatem anxie perquirunt, nulli dubitant errata ſua, ſi qua ſunt, corrigere. Proinde ita ſe habere judicandum eſt. Eadem regula obtinet in *pactis*, ſi eædem perſonæ paciſcantur: quia hæ poſſunt mutare ſententiam: non ita vero ſi cum alio, nam prior conditio ultimam antiquat. Illuſtrant hoc præceptum Philoſophi exemplo *ſponſalium*. Poſſunt enim qui ſpoponderunt ambo mutare voluntatem: non poteſt alteruter cum tertio ſponſo paciſci, quia jus quæſitum primo non tollitur a poſteriori pactione.

VI.

Si occurrunt in ſcriptore ſententiæ, quæ diſcrepantes videantur, in concordiam ſunt adducendæ, ſi modo poſſunt. Sin autem, utra vel rectæ rationi, vel auctoris ſyſtemati magis ſit conſentanea, ex legibus probabilitatis conſtituendum eſt (1).

Si

(1) L.1. & XIV. & XXVII. ff. de Cond. Inſt. L. XLV. ff. de Hered. Inſt.

VII.

Si verba non discrepantia sunt, sed dubia, & obscura; ex conjectura eo modo sunt illustranda, ut nihil absonum, aut ineptum praeferant.

Ex regula quarta illustratur haec. Conjectura autem ex triplici fonte est capienda. 1. ex ipsa *materia*, quae in disputationem venit. 2. ex locis *conjunctis*. 3. ex *fine*, quem auctor sibi posuit. De quibus ex ordine dicemus.

VIII.

Verba exponi debent eo modo, quo natura rei, de qua agitur, requirit: & ex sensu communi est judicandum.

Nemo enim est qui non videat, eum, qui aliquid scribit, velle ut verba sua eo sensu accipiantur, quo prudentes homines solent accipere. Hinc Cleomenes, (2) qui fecisset inducias aliquot dierum cum Argivis, noctu eos oscitantes aggrediens, per summam injuriam profligavit: nugans in re gravi, se inducias dierum fecisse, non noctium. Hinc etiam Prusias (3) rex Bithyniae, cum Hannibalem in fidem suam, & amicitiam recepisset; & Romani a Rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet; cavillabatur respondens, ne id a se fieri postularent; quod contra jus hospitii esset: ipsi, si possent, comprehenderent: locum, ubi esset, facile inventuros. Nam fides data hospiti hoc praeferebat, ne pateretur in regno suo comprehendi. Hae conjecturae ex *materia* capiuntur.

Quod

---

(1) *Quonam modo in legibus, & pactionibus exponendis ea regula uti debeamus, copiose docet* Cicero de Inventione L. II. c. 49. *& ex ejus doctrina Grotius, & Pufendorfius, in locis paullo post dicendis.*

(2) *Plutarch.* Apophth. Lacon. p. 223.

(3) *Nepos* in Hannibale fine.

VIIII.

Quod si ne hoc modo quidem res potest dilucidari, conferenda sunt loca antecedentia, & consequentia: tum etiam quaecumque loca occurrunt, in quibus de eadem re disputat, accurate sunt examinanda; ut auctoris sensus verisimiliter eliciatur.

Nam sæpe ex contextu libri vera mens conditoris constat: & quod uno loco obscure dixit, in alio habetur explicate. Vel quod melius data opera se explicare voluerit; vel quod aliquid casu addiderit, ex quo priori sententiæ lux adfulget. Multo facilius hominis mens percipi potest, si diversis in locis, ac temporibus eamdem materiam tractat. (1).

Usitata Jurisconsultis, qui modo hoc nomine sunt digni, est hæc interpretandi ratio (2); ut docent præter ceteros, illa Jurisprudentiæ lumina, Gothofredus (3) Reinoldus (4) Labittius (5). Quod etiam ceteri viri docti magno cum operæ pretio facere consueverunt. Hac methodo Philosophi naris emunctæ conferentes loca, in quibus Aristoteles hanc vocem εντελεχεια *entelechia* usurpat, plane deprehenderunt, nihil eum hujusmodi voce notare voluisse, sed lectoribus facere fucum. Hæc conjectandi via vocatur ex locis *conjunctis*: ea, quæ sequitur, ex *fine*.

Le-

(1) „ *Qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus* „ *scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit* „. Cicero de Invent. L. II. c. 40.

(2) „ *Incivile est, nisi tota lege perspecta, una aliqua par-* „ *ticula ejus posita, judicare, vel respondere* „. L. XXIII. ff. de Legibus, & L. XXVI. ff. eodem, & L. CXXXIV. ff. de Verbor. oblig.

(3) Comment. in Reg. Jur., & Comment. in Cod. Theodosian.

(4) Differt. & Orat. de Leg. Inscript.

(5) In Usu Indicis Pandect.

X.

Leges autem, & pacta explananda sunt ex fine, *id est, ex* ratione *utriusque* (1).

Nam, ut recte Jurisconsulti ponunt, *ratio est anima legis*: quod etiam locum habet in pactis. Hinc cessante generatim fine, media etiam cessare debent. Ideoque ex fine utriusque judicandum est.

E. g. Jubet legislator, propter grassantis luis periculum, ne peregrini admittantur. Hinc, cessante peste, peregrini denuo sunt recipiendi. Quod si cessat in uno tantum casu, eoque rarissimo, lex non tollitur (2). Exemplo sit impubes, cui citius prudentia rerum civilium adfulget: qui nihilo plus testari potest, quam reliqui impuberes. Est enim hoc monstri simile, nec a legislatore prævideri potuit, aut sperari.

XI.

Hinc si ratio legis latius pateat verbis ejusdem, utemur interpretatione extensiva. * *Si verba latius pateant ratione* restrictiva. ** *Si verba, & ratio æque pateant*, declarativa. ***

* Exstat in Exodo (3) talis lex: *Si quis aperuerit cisternam, & foderit cisternam, & non operuerit eam, cecideritque bos, aut asinus in eam, reddet dominus cisternæ pretium jumentorum*. Hic evidens est, legislatorem nomine *cisternæ* comprehendisse quamcumque fossam: & nomine *bovis*, & *asini*, omne genus animantis.

** Lex erat apud Romanos (4): *Ut ne quis patronus libertos jurejurando sibi obligaret, ne uxorem ducerent, neve liberos procrearent. Titius castratum libertum jurejurando sibi*

---

(1) *De hac materia fuse, & ornate disputarunt Grotius*, de Jure belli, & Pacis L. II. c. 16. *& Pufendorfius*, de Jure Naturæ & Gent. L. V. c. 12. *ex quibus pleraque sumsit Thomasius* Instit. Jurispr. Divinæ L. II. c. 12.

(2) L. III. & IIII. & seqq. ff. de Legib.

(3) Cap. XXI. 33. 34.

(4) L. VI. ff. de Jure Patron.

sibi adegit, ne liberos tolleret. Postulatur de crimine. Hoc casu est manifestum, de his legem sentire, qui liberos tollere possunt: adeoque legem limitare debemus.

*** Tertia pars abunde est perspicua. Hinc illud effatum: *Ubi eadem ratio, ibi eadem juris dispositio est.* Quod tamen in immunitatibus locum non habet, quæ ad exemplum non trahuntur (1).

XII.

Hinc in dubio, an stricte accipi debeat lex, ea interpretatio est amplectenda, quam æquitas requirit.

Æquitas autem Jurisconsultis est: *Virtus correctrix ejus, in quo lex propter universalitatem deficit.* Fundamenta æquitatis sunt: *recta ratio, virtus, benignitas, humanitas.* Quæ vocabula non ex vulgi sententia, qui ea perverse interpretatur, sed Philosophorum sunt accipienda.

Hinc, ut recte cum aliis monet Heineccius, si quis *stupiditatem* pro recta ratione; *vitium* pro virtute; *nimiam indulgentiam & conniventiam* pro benignitate & humanitate amplectitur; & ad hæc principia interpretationem suam accommodat; non est hæc æquitas, sed stultitia, & temeritas (2).

XIII.

Hinc in dubio benignior legis interpretatio est præferenda: præsertim in odiosis, *&* favorabilibus (3).

SCHO-

(1) L. 1. §. 2. ff. de Constit. Princip.

(2) *Egregie hæc illustrat Grotius*, Comment. de Æquit. Indulg. & Facilitate, c. 1. *quod est ad calcem Operis* de Jure Belli, & Pacis. *Confer. Pufendorfius loco cit.* §. XXI.

(3) *Nullam accuratam dari posse definitionem* favorabilium, *&* odiosorum, *quod, quæ odiosa unis sunt, aliis sunt favorabilia, fuse ostendit Thomasius*, Inst. Jurispr. Divinæ L. II. c. 12. §. 159. *& in* Appendice *hujus Cap. contra Placium. Idem tenuit Titius*, Observ. CCCCXXVIII. seq. *& ex horum doctrina Barbeyracius* in Pufendorfii laudatum locum §. XII. seqq. *Verum eorum doctrina regulæ nostræ non adversatur, si ea recte intelligatur.*

SCHOLION.

De interpretatione Divinorum librorum addemus pauca: cum quia leges hucusque expositæ, si penitus intelliguntur, sapientem eorum faciant interpretem; tum quia alienum a proposito videtur, tironem in ea immergere, quæ tritum hominem arte Critica requirunt, & plurima ac recondita doctrina perpolitum. Verumtamen non nulla, & magis necessaria subjiciemus.

De Sacrorum librorum interpretatione.

I.

Libri sacri utriusque Fœderis eo tantum modo sunt accipiendi, quo Catholica ecclesia perpetuo accepit.

Nam eædem Scripturæ docent (1), ecclesiam Catholicam divino numine dirigi, ne erret scripta Dei interpretando. Profecto omnibus Christiani nominis sæculis ad Ecclesiam in Conciliis res gravissimas constituentem, vel ad ipsam Romanam ecclesiam, quæ caput est Universalis ecclesiæ, pro earum interpretatione Christiani homines confugerunt: ejusque decretis magna cum animi demissione obtemperarunt (2). Scrip-

---

(1) „ *Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum spiritum veritatis*„. Joan. XIIII. 16. „ *Paraclitus autem spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque dixero vobis* „. ibid. v. 26. & alibi. „ *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* „. Matth. ultim. v. 20.

(2) „ *Sequor tractatum concilii Nicæni, de quo me nec mors, nec gladius poterit separare* „. Ambros. Epist. XXXII.

„ *Nobis tutum est, in ea non progredi aliqua temeritate sententiæ, quæ nullo in Catholico regionali Concilio terminata sunt: id autem fiducia securæ vocis adserere, quod in gubernatione Dei, & Domini nostri, & Salvatoris Jesu Christi Universalis ecclesiæ consensione roboratum est* „. Aug. de Bapt. L. VII. c. 53.

II.

Scriptura Sacra data homini fuit, non ut nos Logicos, Metaphysicos, Physicos, Astronomos faceret: sed ut viros probos, ac sanctos faceret, & ad beatitatem perduceret.

Sane si Divini libri aliquid diserte & explicate & expressis verbis de talibus scientiis traderent, dubium non est, Scripturæ sententiam multis nominibus ceteris fore præferendam. Cum vero Patrum testimonio habeamus (1) scripturam Sacram esse epistolam Dei ad Hominem missam, per manus Prophetarum, & Apostolorum, quo ei nota faciat, quæ ad beatum adspectum hominem perducant; fit consequens, male facere eos, qui Philosophorum systemata Scripturæ verbis, ex sono, non ex fine acceptis, quasi sepimento aliquo, vallare conantur (2). Quamobrem nobiliores sententias, longeque differentem sensum in Sacris libris quærere debemus.

III.

Historici Libri, & qui Moralem philosophiam continent, faciliori ratione sunt explanandi: qui vero ad Poësin, vel Oratoriam formam accedunt, subtilius dilucidandi sunt. Ita-

(1) „ *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia: ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus* „. Paul. II. Timoth. III. 16.

„ *De illa civitate, unde peregrinamur, litteræ nobis venerunt: Ipsæ sunt Scripturæ, quæ nos hortantur, ut bene vivamus* „. Aug. Conc. II. in Psal. 90.

(2) *Ut Zeisoldus*, de Consensu Aristotelis cum Scriptura Sacra: *Amerpoelius*, Cartesius Mosaizans: *Dickinsonus*, de Naturali veritate Hexaëmeri Mosaici. *Burnetius*, Theoria sacra Telluris. *Whistonus, ceterique, qui* Philosophias Mosaicas *quasdam commenti sunt. Qui quidem systemata sua vel vetera, vel nove excogitata, non dico Scripturæ non repugnare, quod Christiani, & Catholici esset; sed in ea omnino expressa & probata reperiri, per summam temeritatem dixere.*

Itaque, qui ſcribunt Hiſtoriam, ut Moſes in Pentateucho, & auctores Regum, ac Paralipomenon, videntur voluiſſe nobis tantum res geſtas narrare. Item, qui doctrinæ libros ſcribunt, ut auctor Sapientiæ, & Eccleſiaſticus, nihil aliud velle videntur, quam nos ſapientiſſimis imbuere præceptis. Quapropter pæne ad verbum ſunt accipiendi. Qui vero enthuſiaſmo quodam adflati ſcribunt more Poëtarum, ut Jobus, & David, & Salomon in Eccleſiaſte, & Cantico; tum & qui res ſublimes Oratorio ſtilo exprimunt, ut Prophetæ, ceteri; ii cum plurima abſtruſiora tradant, non ad litteram, ſed ad tropum ſæpenumero trahendi ſunt.

IIII.

Myſticus ſenſus tunc ſolum in Scripturis quærendus eſt, quando alio ſenſu non poſſumus eas interpretari: id eſt, cum vel Eccleſia myſticam ſignificationem agnoſcit; vel adjuncta id ſuadent; vel demum graviſſimi interpretes iis verbis contineri putant.

Præcipua hæc interpretandi Scripturam regula eſt. Peccarunt in eam plurimi interpretes, ii præſertim, qui nulla eruditione linguarum Orientalium, nullaque habita ratione locutionis Judæorum, tum *Hebraizantium*, tum *Helleniſtarum*, Sacros codices ſunt interpretati. Hi enim in ſingulis verbis ſingula myſteria ſe videre ſibi perſuadent: & infantibus ſimiles mirantur omnia, quæ non intelligunt.

E. g. Legitur in Scriptura: *Mons Dei*, *Cedrus Dei*: quæ altiſſimos montes, & cedros deſignant: illi tamen confidenter ajunt, utrobique rem ſanctam & ad Deum pertinentem ſignificari. Interdum vero legimus: *Zelo zelatus ſum pro Domino: Fornicans fornicabitur terra: Morte morieris: Videbo viſionem: Videndo vidimus*: & his ſimiles locutiones emphaticas, quæ Judæis erant peculiares. Quas cum non intelligant interpretes non nulli, myſteria quærunt in iis.

Atque ſi adtendiſſent hi homines ad Hebrææ linguæ idiotiſmos, & mores Orientalium gentium, multo ſapientius Scripturam Sacram fuiſſent interpretati. Orientales enim omnes peculiare hoc habebant, ut emphaticis vocibus, tropis, parabolis, allegoriis, ænigmatibus præter modum delectarentur: adeo eorum ſermo vix aliud quam tropus

 erat.

erat. Nec Hebræi modo, sed Assyrii, Chaldæi, Phœnicii, Arabes, & his similes tali consuetudine utebantur. Christus ipse, & Apostoli, ut se ad populorum mores, & captum accommodarent, in parabolis loquebantur.

Itaque, qui hæc non sentit, & sedulo expendit, prorsus fieri non potest, quin nugas & ineptias venditet lectoribus. Qui vero hæc probe callent, ut recentiores doctissimi faciunt, ii tametsi plane fatentur, plurima obscura esse in Scriptura Sacra, propterea quod Hebræorum linguam, historiam, consuetudines, & doctrinam perfecte non adsequimur; tamen & ineptias fugiunt studiosius, & verisimiliorem interpretationem perquirunt (1).

CAPUT VI.

De probabilitate Morali, & Physica.

I. PRobabilitas *Moralis* tunc habetur, quando ex signis quibusdam, quæ homines præ se ferunt, aliquid vel occultum declaramus, vel prædicimus futurum. Hæc, pro rebus, quas prædicit, appellatur vel *Politica*, vel *practica*.

1. E. g. Video Petrum cum amicis in foro colloquentem. Observo gravem hominis incessum, rara verba, vultum ad severitatem compositum, motus omnes ad ostentationem comparatos. Hinc judico probabiliter, *Petrum esse ambitiosum*: id est, quærere studiose, quæ ipsi adferunt honorem. Video Paullum facie subtristi, adspernantem licitas voluptates, deditum lucro, adtrita & sordida veste, qui perpetuo clamitat, se esse pauperem. Hinc probabiliter infero, *Paullum esse avarum*: id est, ea tantum suscipere, quæ ipsi adferunt utilitatem. Hæc autem divinandi ratio, quæ ex signis externis ratiocinando animi propensiones investigat, & declarat, vocatur *probabilitas Moralis* seu *Practica*.

2. Aliquando vero ex hominum consiliis futurum aliquem eventum prædicimus. Polybius, homo Græcus, & Scipionis familiaris, cum animadverteret, Romanam rempublicam tot esse vexatam dissidiis, & intestinis bellorum flucti-

(1) *Legi potest Richardus Simonius*, Hist. Critica Veter. Testam. & *Calmetus*, Præf. Comment. Biblicor.

fluctibus agitatam; prædixit, brevi interituram fore, & ad unius potestatem esse reversuram: quod certe evenit. Cato Uticensis cum primum scivit, Crassum, Pompejum, & Cæsarem triumviratum tametsi occulte inivisse, dixisse fertur: *Ergo interiit respublica:* quod obtigit paullo post.

Idem plurimi viri docti, & rerum civilium usu subacti, quique multum & diu vicissitudines rerum publicarum, & caussas mutationum: & secretas imperantium artes meditati fuerant; magna cum omnium approbatione prædixerunt: nec modo ex eventibus consilia, sed ex consiliis eventus futuros cecinere ut vates. Hæc divinatio peculiari vocabulo nominatur *probabilitas Politica*.

Verum hæ consecutiones sunt magis, & minus probabiles, non secus ac judicandi vis, & usus rerum in iis, qui conjectant: qui, si multum prospiciunt, multo verius & probabilius judicant. Et hinc illustres homines, & in hac arte celeberrimi exstitere: quorum vel una Italia, Politicorum nutricula, bene multa suppeditat exempla (1).

Probabilitas Physica tunc datur, cum ex observatione phænomenorum, aut sensionum, hypothesin aliquam cogitamus, quæ phænomena omnia dilucide explicet & perite.

E. g. Ut constituerent Philosophi, quænam caussa æstus maritimos accedentes, & recedentes efficeret, in diversas abiere sententias. Veterum sententiæ, ut Platonis, Apollonii, Stoicorum, & Aristotelis, sunt meræ ineptiæ, quæ nihil explicant. Primi Recentiorum Galilæus, Walis, Cartesius, aliquid melius cogitarunt: quæ tamen hypotheses, quod non omnia phænomena commode explicent, probabiles non videntur; vel saltim infimum gradum habent probabilitatis. Hypothesis vero Cl. Nevvtoni, quæ tribuit omnia adtractioni & Lunæ, & Solis; probabiliter explicat adjuncta omnia, quæ in hoc phænomeno occurrunt: iccirco reliquis est præferenda.

 Quod

(1) *Inter eos, qui scriptis claruerunt, eminent Trojanus Boccalinius, Petrus Victorius, aliique: ut taceam Nicolaum Machiavellum, hominem eum quidem doctum, & acutum, sed merito profligandum. Ceteros, qui usu valuerunt, commemorare non est necesse.*

Quod si hypothesis, quam pono, est talis, ut ex ea nequeam probare, rem ita se habere; non est hypothesis, sed *fictio*.

E. g. Cum dicunt Peripatetici, *horrorem vacui* esse caussam, cur antlia hauriat aquam, est mera fictio: quia talia verba sunt *verba nihili*, quæ non explicant, cur aqua triginta duos pedes adscendat, ultra non adscendat, ut in antlia mille pedes longa.

Si vero hypothesis recte phænomena exponit, verum phænomena tam possunt ex hac caussa, quam ex alia, explicari, non est vera hypothesis, sed *possibilitas*. Hujusmodi est hypothesis Honorati Fabri de *materia planetarum*.

Quo vero facilius probabiles hypotheses inveniamus, oportet ut pro principiis sumamus phænomena explorata, & omnibus pervia: atque omnes caussas possibiles investigemus, excutiamus accurate, ex iisque eligamus verisimiliorem. Verbo dicam: oportet cogitationes nostras exigamus ad leges, quas paullo ante tradidimus (1). Hæc enim sunt certiora loca, ex quibus ratiocinantes probabiliter judicamus: cetera, quæ vulgo ducuntur, inepta (2).

Pau-

---

(1) *Hoc* Libro P. I. c. 5. & P. II. c. 2.

(2) *Veteres Logicam suam in duas partes dispertiebant. Altera erat ars inveniendi communes locos, ex quibus res qualibet probabiliter conficeretur: quam vocabant* Topicen. *Altera judicandi artem persequebatur, quæ erat* Dialectice. *Aristoteles* VIII. libros de Topicis *scripsit. Cicero & ipse* Topica *ad C. Trebatium Testam conscripsit, breviter & perspicue, & multo, mea sententia, Aristotele accuratius.*

Sed quamquam Veteres Topica *laudarint vehementer, persuasum est omnibus, qui libero judicio utuntur, nihil tam esse inutile, vel de Logica sit sermo, vel de Rhetorica. Id tamen usu & observatione certum habemus: nisi quis materiam, de qua loquitur, calleat; multis litteris iisque reconditis imbutus sit; & ratiocinandi regulas, quas dedimus, habeat perspectas; numquam eum aliquid apte & convenienter esse dicturum: etiamsi libros octo Aristotelis memoriter recitare possit. Quapropter hæc sunt vera* Topica, *ex quibus utilia argumenta promuntur.*

Quod

Pauca tamen observanda sunt de vi ac potestate nominum, seu de generibus probabilitatis. Ergo cum veritatem cognoscimus ex signis, quæ unius rei non sunt peculiaria, sed cum aliis communia, hujusmodi cognitio vocatur *præsumptio:* si ex signis propriis, *conjectura*.

E. g. Si ex propria & interiori Petri disciplina colligo, eum esse voluptuarium; hæc est *conjectura*. Si ex eo, quod Petrus est impubes, infero, non esse eum talem, qui ratione sapienter & libere possit uti; hæc est *præsumptio*.

Si tam mihi cognitio una probabilis, quam ejus adversaria videtur, exsistit *dubitatio*, id est, abstineo a judicando. Quod si non dubitem de tota re, sed de adjunctis levioris momenti, erit *scrupulus*.

1. E. g. Sunt homines, quibus æque probabilis videtur opinio, quæ ponit, corpus infinite dividi posse; & hujus adversaria, quæ defendit, divisionem tandem aliquibus corpusculis omnino insectilibus fore definiendam. Ergo hic homo incertus erit, in quam partem disputet: &, si sapit, tem-

---

Quod & ipse Cicero profitetur hoc modo. „ Sed hi loci „ ei demum Oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, „ vel usu, quem ætas denique adfert; vel auditione, & co- „ gitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. „ Nam .... si erit idem in consuetudine civitatis, in exem- „ plis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suo- „ rum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus „ argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus est, ut „ agro non semel arato, sed novato, & iterato, quo melio- „ res fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem est „ usus, auditio, lectio, litteræ „. De Oratore II. c. 30.

Itaque Topica *omni eruditione destituta, monente viro doctissimo, est,* Ars temere, & impudentiuscule loquendi de iis, quæ nobis sunt incognita. *Qui vero rem callet, is quidem, tametsi* Topicorum *expers, tamen apposite dijudicabit, natura ad id, & exercitatione impellente. Si quis tamen Locorum nomina scire per otium cupit, legat* Artem Cogitandi P. III. c. 18. *Sed prius perpendat, quæ vir acutissimus in ea præfatur cap. 17.*

temperabit a judicando. 2. Litterati omnes pro certo habent, Epiſtolas, & Orationes, & libros Philoſophicos Ciceronis, tum & Lucretii, & Virgilii, & Horatii poëmata, eorum eſſe germanos partus, quibus tribuuntur: at dubitant de rebus bene multis Geographicis, Chronologicis, Genealogicis, Philoſophicis: quæ dubitationes *ſcrupuli* ſunt nominandi.

Fieri tamen poteſt, ut rem nobis minime probabilem, aliis faciamus probabilem, argumentantes ex principiis ab iis admiſſis: quod Philoſophi vocant, *argumentari ad hominem*.

E. g. Ait Epicureus, *Deos ſuos habere non corpus, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem* (1). Ex his Philoſophus quiſque non ineptus evidenter probat, hujuſmodi Deos nullos eſſe: nec aliud voluiſſe Epicurum, quam odium Athenienſium declinare, & oſtendere, ſe Deos voce retinere: quos tamen a Mundi fabricatione, & procuratione removebat: nec gratia, nec ira moveri prædicabat: atque omnis negotii expertes in intermundia, tamquam in ſolitudinem, relegabat: verbo dicam, proprietatibus divinis privabat omnibus. En *argumentum ad hominem*.

COROLLARIUM I.

Hinc poteſt propoſitio eſſe probabilis uni, alteri vero non probabilis.

Nam poteſt alter adſequi rationes, quæ eam faciunt veriſimilem: alter non item.

COROLLARIUM II.

Hinc probabilis propoſitio poteſt eſſe reapſe falſa.

Nam etſi videar mihi acu tetigiſſe rem, tamen fieri poteſt ut fallar: quod ſæpiſſime evenit.

CO-

(1) *Cicero*, de Natura Deorum L. I. c. 25.

COROLLARIUM III.

Hinc si plurima argumenta probabilia de eadem re conglomerentur, tam probabilem rem faciunt interdum, ut vix a re perspicue demonstrata differat: quod ipsum vocatur evidentia moralis.

Ex quo apparet, quantam utilitatem adferat hominibus eruditis, & qui de rebus pro merito judicare amant, doctrina *probabilitatis*.

ALOYSII ANTONII VERNEII

EQUITIS TORQUATI, ARCHIDIACONI EBORENSIS

DE RE LOGICA

AD USUM

LUSITANORUM ADOLESCENTIUM

LIBER SEXTUS

DE

INVESTIGATIONE, ET EXPLICATIONE VERI.

PARS PRIMA
DE INVESTIGATIONE VERI.

CAPUT I.

De Meditatione recte instituenda.

COgnitio veri cum certi, tum probabilis vix aut nullo modo Philosopho suffragatur, nisi ipse teneat viam novas & reconditas notiones investigandi; in iisque perquirendis tantum se exerceat, quantum necessarium erit, ut Philosophi nomen cum dignitate tueatur. Nam si paucis istis notionibus, quæ magis obviæ sunt, & non meditatione & labore, sed per se ipsæ nobis, vel aliud cogitantibus, occurrunt, sumus contenti; qui ab indoctis hominibus differemus, qui eisdem, quibus nos, rerum imaginibus perfusi sunt? Quis enim Philosophi nomen homini tribuet, qui, nulla habita ratione Philosophicæ meditationis, paucis & vulgatis perceptionibus, quæ vel sponte se of-

se offerunt, vel ab aliis accepit, scientiæ, & laboris ambitum definit?

Ac sane veteres illi & magni nominis Philosophi, ut Plato, & Aristoteles, & Leucippus, & Democritus, & Epicurus, & Pythagoras, & Archimedes, & Hippocrates: tum & recentiores clarissimi, ut Verulamius, Galilæus, Cartesius, Gassendus, Boyleus, Nevvtonus, Leibnizius, Wolfius, ceteri, qui immortalem sibi gloriam apud posteras gentes lucubrationibus suis compararunt; qui, inquam, ad tantam excellentiam pervenerunt, nisi quia naturæ contemplationi cum se totos dedissent, adsidua indagandi exercitatione, & alias cum aliis ideas conferendi, pulcerrimam cognitionum segetem elicuerunt, qua nihil vel cogitari potest præstantius? Profecto meditatio nota certa & peculiaris est, ex qua litteratum ab indocto; doctorem a discipulo; hominem studiis subactum a tirone secernimus. Ut qui meditationem prorsus omnem respuentes, memoriam plurima & incondita eruditione fatigant, ii quidem psittacorum instar, qui ea, quæ sæpe audierunt, inculcant; ab doctorum hominum concione sibilo explodendi esse videantur.

Ergo Philosophus, qui aliquam doctrinæ præstantiam adipisci cupit, primum det operam, ut meditationi diligentius vacet. Est autem meditatio: *Applicatio cogitationum nostrarum ad explorandam veritatem, secundum leges sapientissime constitutas: ita ut semper notiones veras ex aliis notionibus perspicuis derivemus*. Adeoque meditatio non est negotium hominis, qui nullas adhuc cognitiones veras adquisivit: sed ejus tantum, qui copia perceptionum evidentium perfusus est.

Leges autem recto ordine institutæ, ad quas investigationem & meditationem nostram dirigere debemus, vocantur Philosophis *Methodus*. Est autem methodus dupliciter: altera *Analytica*, altera *Synthetica*. Analytica est, quæ, posita propositione, cujus veritatem volumus explorare, eam in partes dividit, usque donec ad principia, ex quibus ducitur, pervenit. Synthetica est, quæ ex principiis certis novas conclusiones perspicue & naturali nexu deducit: quæ dicitur methodus naturæ, & quam præter ceteras servant Geometræ: de qua postea disputabimus.

E. g. Disputaturus de *Homine*, primum considero, in eo esse *corpus*, & *animum*. Deinde corporis, & animi proprietates singulatim examino. Tum proprietates utriusque partis dum conjunguntur: donec singula disputando percenseam, & intelligam, ex quibus partibus & principiis componatur. En *Analysis*. His diligenter explicatis, ex iisdem principiis ducendæ sunt conclusiones: ex his rursum aliæ conclusiones, ex quibus disciplinæ corpus componitur. En *Synthesis*.

I. Sed frustra meditationi vacabimus, nisi prius impedimenta omnia, quæ nos deterrent, semoveamus. Itaque hoc primum servandum est, ut præjudicia omnia, tum ea, quæ vocant *auctoritatis*, tum ea, quæ vocant *præcipitantiæ*, studiose caveamus. Quamobrem sic animum ad meditandum comparare debemus, quasi nulli unquam homines de his rebus nobiscum fuerint locuti: non parentes, non domestici, non præceptores, non amici, non populares; verbo nulli, quorum auctoritas in hanc partem potius, quam in aliam, nos trahat.

Quod si anticipationibus & præjudicatis sententiis vacui omnino non sumus, &, an ita simus, nec ne, non habemus exploratum; dubitare etiam debemus non quidem de *criterio veritatis*, quod erat Scepticorum delirium; sed de nexu propositionum: & curiose perscrutari, an aliæ ex aliis perspicue fluant, an non. Sic facile percipiemus, gravissimos homines aliquando pueriliter lapsos esse: indoctos vero quædam non contemnenda, nec inepta dixisse. Atque in hoc examine non præcipitanter, quod facile in errorem inducit; sed meditate & lento pede est procedendum.

II. Quoniam vero notiones veræ, & perspicuæ homini quamvis præjudiciis vacuo non occurrunt sponte, sed labore & indagatione adquiruntur; ut id facilius consequamur, intendamus aciem mentis, quam *adtentionem* nominamus. Adtentio autem excitatur, cum animo pacato rem contemplamur. Cum vitamus res, quæ sensus nostros vehementer pulsant: ut sunt strepitus, & hominum altercationes, atque hora matutina meditamur. Cum adsidue rem eamdem tractamus. Cum litteris meditationes nostras consignamus, quo commodius, & quasi ictu oculi earum nexum percipere valeamus.

Hæc

Hæc tamen, ut verum fatear, magis adtentionem conservant, quam excitant. Quod si homo non sentiat, se ad meditandum esse propensum, industria aliqua & arte intentionem animi excitet necesse est. Cum enim hominibus natura insit *delectationis*, & *honoris* cupiditas, ad quas impetu quodam naturæ feruntur omnes; facile is adtentionem excitabit, si proposuerit sibi, veritatis investigationem fontem esse omnium *bonorum*, & honestarum *delectationum*: nullamque sine ea veram delectationem consequi posse.

III. Sequitur examen rerum, & comparatio idearum: quæ cum a sensibus ortum ducant, oportet usu & experientia *claras* ac *distinctas* ideas adquirere: quo melius ex primis notionibus, inter se collatis, novas ideas & notiones eliciamus (1).

Quod si plures & accuratas habebimus observationes, seu, quod idem est, *constantem experientiam*; facilius multo definitiones eas comparabimus, quæ claram rei, & adæquatam offerant ideam: quod ipsum est veritatem in bono lumine collocare, seu, ut Philosophi vocant, accurate demonstrare. Jam vero si rem diligenter dividimus, & singulas partes iterum definimus, (1) multo plures fontes habebimus, ex quibus veritas vel sine labore profluet.

Nam ex definitionibus, addendo quamdam ideam, elicimus *axiomata*, & *postulata*: ex his vero *consectaria* facili negotio sumuntur. Si plures definitiones conferuntur inter se, nascuntur *theoremata*, & *problemata*, uti paullo ante posuimus. Sed hæc facilius multo exemplis, quam præceptionum copia, illustrantur. Quapropter unum ex Cl. Wolfii doctrina subjiciemus.

E. g. Fingamus velle me aliquid meditando explicare de signis veri *Amici*: hoc modo meditationem debeo instituere. 1. Comparo inter se casus omnes, in quibus aliquis dicatur amicus alterius: & hinc notionem abstractam, sed claram, facio *Amici* hoc modo: *Amicus est ille, qui nos amat*. En definitio. 2. In hac vero definitione duo præcipue menti occurrunt, *amor*, & *amare alterum*: quæ duo sunt definienda. Cum autem primum in secundo contineatur, istud tantum

---

(1) *De modo experimenta capiendi egimus* L. V. p. 1. c. 7.

tum definio hoc modo: *Amare alterum est, ex alterius felicitate capere voluptatem.*

3. His constitutis, ex prædictis definitionibus sponte, & perspicue fluunt non nulla axiomata. 1. *Amicus alterum amat.* 2. *Quicumque alterum non amat, is non est amicus.* 3. *Quicumque alterum amare debet, debet & alteri amicus esse.* 4. *Ubi nullus est amor, ibi nulla est amicitia.* 5. *Quamdiu durat amor, tamdiu durat amicitia.* 6. *Quicumque efficit, ut alter ipsum amet, is alterum sibi reddit amicum.* 7. *Quidquid in altero excitat amorem, illud alterum nobis reddit amicum.* 8. *Quidquid impedit amorem, id tollit amicitiam.*

Jam ex definitione verbi *amare*, alia ducuntur axiomata. 1. *Quicumque alterum amat, alterius felicitate delectatur.* 2. *Quicumque ex alterius felicitate capere debet voluptatem, debet alterum amare.* 3. *Quidquid jubet, ut ex alterius felicitate voluptatem capiamus, jubet, ut alterum amemus.* 4. *Quidquid excitat voluptatem ex alterius felicitate, excitat amorem.* 5. *Quidquid impedit voluptatem ex alterius felicitate, impedit amorem.* Hæc omnia & vera sunt, & ex definitionibus positis manifeste sequuntur.

Jam si conferimus hujusmodi axiomata inter se, elicitur hoc theorema: *Amicus alterius felicitate delectatur.* Quod in hunc modum demonstratur. *Quicumque alterum amat, is felicitate alterius delectatur:* (per Axiom. 1.) *Sed amicus alterum amat:* (aliud Axiom. 1.) *Igitur, amicus alterius felicitate delectatur.*

Ex hoc vero theoremate perspicue & proxime nascuntur hæc consectaria. 1. *Amicus non adficitur tædio, si persona amata fuerit felix.* 2. *Amicus tædio adficitur, si persona amata fuerit infelix.* 3. *Qui tædio adficitur ob alterius felicitatem, non est amicus, sed invidus.* 4. *Qui tædio adficitur ob alterius infelicitatem, illius malum commiseratur.* Hæc sunt clarissima, & sine ulla dubitatione recipienda.

Et hic iterum consideranti, atque hujusmodi *consectaria* expendenti, alia se offerunt theoremata hoc modo. e. g. Theorema I. *Amicus non est invidus.* Quod sic demonstratur. *Quicumque adficitur tædio ob felicitatem alterius, est invidus:*

(1) *Modum rite definiendi, & dividendi habes* L. IIII. p. 1. c. 6.

dus: (§. præced. Ax. 3.) *Sed amicus non adficitur tædio ob felicitatem personæ amatæ:* (§. præced. Ax. 1.) *Ergo, amicus non est invidus.*

Theorema II. *Amicus commiseratione tangitur erga personam amatam.* Demonstratur: *qui tædio adficitur ob infelicitatem alterius, ille commiseratione tangitur erga alium:* (§. præced. Ax. 4.) *Amicus tædio adficitur ob infelicitatem personæ amatæ:* (§. præced. Ax. 2.) *Ergo, amicus commiseratione tangitur erga personam amatam.*

Ex his vero aliæ propositiones desumi possunt. e. g. 1. *Qui invidiæ obnoxius est, non est aptus ad amicitiam.* 2. *Qui nescit miserari alterius vicem, alterumve ex infelicitate sua non vult, cum potest, eripere, non est amicus.*

Monet hic, post Wolfium, Baumeisterus, posse nos, si hanc viam diligenter insistimus, pulcerrimas notiones, de quibus numquam suspicati fuissemus, elicere: si definiverimus, quid sit, *delectari felicitate alterius;* quid, *voluptas*, cetera: ex quibus nova Axiomata: ex his rursum Theoremata, & Consectaria nullo labore colliguntur. Modo studiose curemus, ut propositiones, quæ sequuntur, cum præcedentibus legitime connectantur. Quod si in singulis disciplinis fecerimus, modo eæ tam strictæ methodo subjici queant (1), longo post nos intervallo reliquos, qui contrariam viam sequuntur, relinquemus. Et de veritate *certa* hucusque.

Jam vero probabiles veritates vel *Physicæ*, vel *Historicæ*, vel *Morales*, investigantur hoc modo. 1. Phænomena rei omnia pervestigabis quam poteris accuratissime, & inter se comparabis. 2. Deinde hypothesin aliquam excogitabis, quæ omnia per quam commode explicet. Quæ, dum melior non occurrit, vera debet existimari. Id ut facias, recolito, quæ

(1) *Hæc in omni disciplina locum habere, persuadere nobis conantur viri quidam docti. Sed exploratum est Philosophis, qui sine præjudicio judicant, strictæ huic methodo in quibusdam disciplinis, iis præsertim, quæ probabilitate continentur, locum non dari. Itaque curemus oportet, ut hujusmodi methodum, quantum per disciplinam liceat, adhibeamus: etiamsi non semper demonstrationes stricta ratione Geometricâ contexamus.*

quæ de Probabilitate diſputavimus (1): & ex tradita doctrina, qua ratione cetera inveſtigare debeas, cognoſces.

COROLLARIUM I.

Hinc Analytica, & Synthetica methodus in diſciplinis tum theoreticis, *tum* practicis, *ut vocant, habet locum: & utraque viri oculati utuntur, cum neceſſe eſt.*

COROLLARIUM II.

Hinc una tantum eſt bonæ methodi regula: Ab iis, quæ nobis ſunt notiora, ad minus nota ex ordine progredi.

Propriæ enim veri indagandi regulæ uniuſcujuſque arbitrio & intelligentiæ relinquuntur. Nec enim omnes eadem facilitate res percipiunt: nec eadem diſputandi ratio ad omnium palatum poteſt accommodari.

SCHOLION.

Erit fortaſſe, qui nobis actionem intentet, de violatis bonæ Logicæ *regulis; propterea quod leges methodi* analyticæ, *ſeu methodi* inveniendi, *ſingulas fuſe perſecuti non ſumus, nec diſtinctis titulis explicavimus: quod & Auctor Artis Cogitandi, & Soria, aliique fecerunt. Sed notare deſinent, ſi reputaverint, nos præcepta Logices ea methodo connexuiſſe, ut in ſingulis ejus partibus non generales modo, quæ a tironibus re quaque propoſita huc & illuc trahuntur; ſed peculiares, & ad verum inveniendum quam maxime accommodatas, regulas traderemus. Quare qui ex harum legum præſcripto diſputarit, id habeat pro certo, ſe multo facilius veritatem, quam ex vulgatis regulis, eſſe inventurum.*

CA.

(1) L.V. p.2. c.1. & ſeqq.

CAPUT. II.

De Lectione rite instituenda.

SI omnia nos possemus domesticis præsidiis experiri, quæ necessaria sunt, ad verum in omni omnino rerum varietate explorandum; ea, quæ diximus, satis esse videbantur, ut in perquirenda veritate tuto procederemus. Cum vero pauca labore nostro reperire valeamus, & scientia nostra aliorum auctoritate plerumque contineatur; oportet eorum scripta, qui singula perscrutarunt, expendamus: quibus ducibus ad propositum nobis finem veritatis facili negotio perveniamus.

Libri autem omnes, qui humano generi, quique doctis hominibus non nihil adferunt utilitatis, vel *Historici* sunt, qui res gestas narrant; vel *Dogmatici*, qui caput aliquod doctrinæ continent. Utrique eo modo sunt legendi, ut illud ipsum, quod auctor voluit, perfecte intelligamus. Ergo hæc prima & præcipua regula debet servari: *Ut tales notiones verbis adjungamus, quales auctor iis adjungi voluit.* Qui secus faciunt, ii quidem non librum legunt; sed somnia sua pro conditoris sententiis auditoribus obtrudunt.

De libris Historicis.

Si liber est *Historicus*, eumque cum fructu legere cupimus, quædam sunt animadvertenda, & studiose perpendenda. 1. *An verum narret*: quod ex iis, quæ diximus de probabilitate Historica, judicandum est (1). 2. *An via ac ratione scribat*: id est, an dilucide narret, idque secundum ordinem temporum, & cetera. 3. *An ad finem, quem sibi posuit auctor, mentem & propositum suum dirigat.*

Finis porro Scriptorum vel ex inscriptione operis, vel ex præfatione, qualis sit, manifestum fit. Si auctor præfando explicavit operis consilium, facile cognoscitur, an promissum impleverit. Sin autem, ex ceteris adjunctis, & ex more Scriptorum omnium judicandum est.

In

---

(1) *Vide* L.V. p. 2. c. 2. & 5.

In *historia Naturæ* proponunt ſibi eruditi, phænomena omnia conglóbare, & uniuſcujuſque phænomeni accuratam hiſtoriam exponere: quo facilius ceteræ cognitiones educi queant, quæ ſcientiam naturæ poliant & amplificent.

In *Litteraria hiſtoria* conſcribenda finis eſt, initia, & viciſſitudines ſcientiarum, & litteratorum vitam, & labores percenſere: quoque modo ad tantam præſtantiam eruditionis pervenerunt, & tam pulcras notitias inquiſiverunt, palam facere: quo melius eorum veſtigia perſequamur, & aliquid emittamus dignum politis auribus.

In *Eccleſiaſtica* eſt propoſitum, Eccleſiæ fata a primis vel Mundi, vel Chriſti temporibus narrare: & quibus adjumentis ex talibus initiis ad tantam amplitudinem pervenerit: quæ doctrina perpetuo viguerit: quamque ineptas ſententias Heterodoxi homines excogitarint, ſingulatim demonſtrare: ut eam eruditionem adquiramus, cujus ope Eccleſiam, quantum in nobis eſt, ſapienter adminiſtremus.

In *hiſtoria Civili* finis eſt, reipublicæ detrimenta, & converſiones exponere: atque ex quibus principiis vel felix, vel infelix rerum ſtatus deducendus ſit, accuratiſſime narrare: idque eo conſilio, ut prudentiam Politicæ artis, quæ in adminiſtrandis regnis occupatur, comparemus. Quare Regum vita, & fœdera, & matrimonia, & quidquid vel auxit, vel minuit Regum potentiam, narranda ſunt. Profecto qui hujuſmodi præcepta ſervat, merito ſuo *Hiſtoricus* nominandus eſt.

De libris Dogmaticis.

Venio ad ſcripta *Dogmatica*. Hæc vel dogmata *hiſtorice* exponunt, vel *ſcientifice*: id eſt, & exponunt, & confirmant. Utroſque autem cum operæ pretio legemus: 1. Si ante oculos habeamus, quid ſibi libri conditor in eo ſcripto propoſuit explicandum. 2. Si librum dividamus in partes, ſingulaſque pro merito perpendamus. 3. Si definitiones nominum, ſi quas ipſe dedit, memoria teneamus. 4. Si ad principia, quibus ſyſtema innititur, concluſiones omnes referamus.

Hæc omnia utilia & neceſſaria ſunt: ultimum autem præter cetera eſt neceſſarium. De quo tametſi non uno tantum loco fecimus mentionem; tamen quia nullum vitium apud

apud tirones, & semidoctos frequentius, admonendi videntur sæpe. Profecto si propositiones singulatim interpretamur, decipiemur plerumque: & ex hypothesi ab adversario repudiata futiles & infirmas conclusiones cogemus.

Quis enim non miretur Balbum apud Ciceronem (1) disputantem, esse Deum, mundumque ab eo administrari, & consulere eum rebus humanis? Quis dum audit eumdem de stellarum motibus, de animantium natura, deque fabrica partium corporis humani, graviter & copiose contra Academicos dicentem, non putet Arnobium se, aut Lactantium, aut Augustinum audire? Perpende hanc propositionem Balbi (2): *Quid enim potest esse tam apertum, tamque perspicuum, cum cælum suspeximus, cœlestiaque contemplati sumus, quam esse aliquod numen præstantissimæ mentis, quo hæc regantur?* Quis non hic Dei numen, quod colimus, significari dicat? Quod si ad Stoicorum systema, ex quorum disciplina loquitur Balbus, eam revocamus, impia est. Non enim verus Deus; sed ignis subtilissimus per universum pertinens, & in sideribus præsertim habitans, significatur: non divina providentia, sed *fatum* Stoicorum ea sententia continetur. Quæ cum Romanæ ecclesiæ decretis non cohærent.

Porro autem, ut monet vir clarissimus (3), quo judicium exacte de libris faciamus, quædam diligenter examinare necesse est.

1. *An sit perspicuus*. Est autem perspicuus ille liber, qui voces & definit accurate, & eamdem significationem retinet, & verbis insolentibus non abundat. Quod si definitiones supervacue congeruntur, non erit ille quidem obscurus, sed nimius, vulgo *prolixus*, & qui plurima inutilia habeat. Si aliquid Wolfius in scriptis suis peccat, hoc peccat, ut multus sit: & lectores vel omnino indoctos, vel multum patientes, se habiturum fore sibi persuadeat.

Contra ille liber est scriptus obscure, in quo vel nullæ, vel definitiones aliquæ incertæ & indeterminatæ continentur. Hoc vitium est proprium Aristotelicorum: qui perpe-

S tuo

(1) De Natura Deorum II. integro.
(2) *Ibidem* c.2.
(3) *Wolfius*, in Logica P.II. sect. 3. c.5.

tuo contendunt de vocum ſignificatione, propterea quod ſe mutuo non intelligunt.

Advertendum eſt tamen, ineruditos, & ſemidoctos ſibi perſuadere, illud eſſe obſcure ſcriptum, quod ipſi non intelligunt, etſi Logicæ regulis exacte reſpondeat. Quo ſane nomine nec *Elementaris Geometria* poſſet effugere, quin obſcuriſſima haberetur.

2. *An ſit ordine conſcriptus*. Hic ordo alius eſt in ſcriptis *dogmatico-hiſtoricis*, alius in *dogmatico-ſcientificis*. Prior methodus eſt, cum res omnes ad ſingula capita reducimus. Hac methodo Scholaſtici, & plerique ſcriptores diſciplinas pertractant. Altera methodus eſt, cum propoſitiones eo modo connectuntur, ut ea prius exponantur, ex quibus, quæ ſequuntur, poſſint illuſtrari. e. g. in Phyſica experimenta, definitiones, axiomata; ex quibus demonſtrantur theoremata. Hac methodo Recentiores philoſophi cum pretio utuntur: & vocatur ordo *naturæ*, ſeu *ſyntheticus*.

Aliquando vero utuntur Philoſophi methodo *analytica* ſeu *inventionis*, ſed rarius. Aliquando methodo partim *analytica*, partim *ſynthetica*. Qui ergo, quam methodum ſibi propoſuit, ſervat, is ordine ſcribit.

Sunt autem & alia plurima diligenter animadvertenda, quo penitus intelligamus, an ordine auctor ſcribat. 1. An res faciliores prius explicat, an ſecus. 2. An argumenta, quæ ad materias diverſas pertinent, in unum locum cogit, an non. 3. An in locis communibus, in digreſſionibus, in auctorum vel nominibus, vel ſententiis congerendis, nimius eſt. 4. An adnotationes de re prorſus aliena adhibet. Quæ errata in iis etiam, qui bonæ methodi leges norunt, interdum ſe offerunt.

Quod ſi vel memoria parum tenax fuerit, vel ipſe in judicando non admodum exercitatus, tabulas de libro juſti voluminis conſcribat: ubi & libri ordinem enarret, & ſingulorum capitum methodum adumbret. Hoc modo, quam bene, aut quam male auctor ſcribat, facillime judicabit.

3. *An ſit ſolidus*. Id autem vocamus *ſolidum* cum Wolfio, in quo propoſitiones non infirmis rationibus, ſed perſpicuis & firmiſſimis argumentationibus probantur. Hujuſmodi eſt uſus, ſeu firma experientia: &, quæ inde ſumuntur, definitiones, & axiomata, quibus theoremata, & problemata demon-

demonstrantur. Oportet ergo, dum librum legimus, consideremus, an auctor certa principia ponat: ex iisque recta methodo sua pronunciata derivet. Si id facit, scriptum est *solidum*: sin autem, *superficiarium* vocatur.

His rebus adseveramus, scripta Mathematicorum esse solida: tum etiam quorumdam philosophorum Recentiorum, qui eamdem methodum quam fieri potest amplexantur. E contrario dicemus, scripta Philosophica Cartesii, Gassendi, Malebranchii, Regisii, ceterorumque hypotheticorum, in plurimis non esse solida. Nulla scripta Scholasticorum esse solida, idque eadem de caussa.

4. *An sit completus*. Liber est *completus*, cum auctor ad propositum finem cogitationes suas omnes reduxit: sin autem, est *incompletus*.

E. g. Proposuit aliquis sibi, adolescentes cujusdam disciplinæ rudimentis imbuere. Si omnia, quæ necessaria sunt, ut de ea recte judicent, posuit; si fontes doctrinarum indicavit? si eos ad ipsa disciplinæ adyta sine labore perduxit; *complete* scripsit: aliter, *incomplete*. Frustra ergo requisiveris in eo libro abstrusiorem doctrinam, copiam præceptionum, Philosophorum contentiones, & id genus alia. Hæc enim inepta sunt, & a proposito aliena. Pulcerrima est hæc doctrina, & utilissima: ad quam si innumera scripta expenderemus, perspicue intelligeremus, quam inepte ea extollimus in cælum.

Contra, plurima exstant scripta, quæ nos *incompleta* vocamus; reapse sunt *completa*: si tempus, quo scripta fuere; si doctrinam, quæ inveteraverat; si caussas, si conditoris consilium memoria repetamus.

Hinc mirari desinamus, quod Beatus Thomas Aquinas plurima in Philosophia, & Theologia lucubraverit, quæ doctioribus hodie non adrident. Quin potius miremur, in illa barbarie, & inscitia litterarum exstitisse hominem, qui tam apte & subtiliter fuerit ratiocinatus. Oportebat enim ut Thomas tempori serviret, & ostenderet Aristotelem, cujus doctrina abutebantur Scholastici, ad bonum sensum posse revocari. Hic illi fuit scopus. Quod qui non intelligunt, & nihilo secius tantum virum reprehendunt, in media luce cæcutiunt. Certe Aquinas fuit vir magnus, vel melioribus sæculis dignus.

Tosca, homo ceteroqui non indoctus, aliique nimis multi, quorum theses, ac scripta vidimus, referendi sunt.

5. Postremo si auctor ex majori libro ea legit, quæ ad finem sibi positum sunt accommodata, atque eadem methodo breviorem librum componit; vocatur *Epitomator*.

Merito ait Wolfius, non esse uniuscujusque negotium, scripta *scientifica* (nam *dogmatico-historica* faciliora sunt) aliorum ad compendium & epitomam revocare: id enim munus, quod facillimum non nullis videtur, reapse est difficillimum. Oportet enim ut conditoris systema, & scribendi viam plane cognitam & exploratam habeamus: eamdem methodum servemus: perspicuitatem, & soliditatem non minuamus: multa paucis explicemus. Quod quam male cesserit multis, cognitum est iis, qui in historia Litteraria versati sunt. Thummigius accurate sane ex libris Wolfii bonas epitomas fecit: Baumeisterus ejusdem *Logicam* Latine editam compendiaria edidit. Ipsemet Wolfius *Elementa Matheseos Germanica*, & *Logicam* suam in compendium reduxit.

Caput III.

De Disputatione debito modo instituenda.

Est præterea altera via investigandi veritatem, nimirum *Disputatio* debito modo instituta. Est autem disputatio duorum hominum contentio, quorum alter sententiam suam exponit, & defendit: alter contradicentem sententiam amplectitur, & rationes adversarii vel voce, vel scripto infirmat.

Instituta est disputatio eo consilio, ut contrarias sententias comparantes inter se, & rationum momenta expendentes, facilius intelligamus, quænam sit vera, quænam falsa propositio. Quorumdam tamen vitio factum est, ut nihil minus, quam veritas, disputatione eliciatur. Etenim plerique homines vel superbia, vel maligno studio adversarium in sermone capiendi, vel demum inscientia disputandi ita disputant, ut veritatem contentionibus suis obscurent potius, quam illustrent.

Plurimum autem intereſt rectam viam diſputandi tenere, ne & tempus inutiliter conſumamus, & moleſti diſputatores ſimus. Id nos in præſentia illuſtrabimus, ſi primum monuerimus, quædam præſtanda eſſe ab *utroque diſputante*: quædam ab *opponente*: quædam a *reſpondente*: quæ breviter ſubjiciemus.

Communia Diſputantium.

I. *Diſputaturus animum liberaliter inſtitutum adferat. Temperet ſibi ab ira, dicacitate, venenatis ſalibus, ſcurrilibus jocis & mimicis. Diſputatorem enim agit, non conviciatorem, aut ſcurram.*

Diſputatores nimis multi ſibi perſuadent, litterariam contentionem eſſe bellum juſtiſſime indictum, in quo licet adverſarium ſuum ſtratagemate conficere. Hinc conviciorum plauſtra alii in alios effundunt: cumque iracunde adverſarios inſectentur, ſic mentem obtundunt, ut plerumque nec, quid ipſi opponant, nec, quid alii reponant, intelligant. Quod ſi temperant a convicio, putant tamen ſe aliquid de exiſtimatione deperdere, ſi triumphum ex adverſariis non agunt: idcirco ſine ullo fine altercantur. Quæ qui faciunt, non illi quidem veritatem, ſed inanem gloriolæ fumum aucupantur. Veritas enim non niſi pacato animo inquiri poteſt.

II. *Argumentum, de quo diſputant, plane comprehendant.*

Qui enim ea oppugnant, vel defendunt, quæ penitus non percipiunt, omnino fieri non poteſt, quin ineptias multas dicant. Quod non tironibus modo, ſed provectioribus uſu venit.

III. *Contradicentes propoſitiones defendant.*

E.g. Defendit quis, *ſolum hominem eſſe animans ratiocinans*. Opponens debet argumentis demonſtrare, *non ſolum hominem eſſe animans ratiocinans*: ſeu, quod idem eſt, eſſe alia animantia, nimirum canem, ſimiam, equum, cetera, quæ etiam ratiocinantur, & ſentiunt. Itaque reſpondens liquido aperire debet, qualem ideam adfingat vocibus *homo*, *animans ratiocinans*: & conſtituere, quid ipſe defendat, quid confutet alius. Quod Philoſophis eſt, *conſtituere ſtatum controverſiæ*.

Quod

Quod si voces sint obscuræ, quærat alter ab altero, quid notare velit: & respondens definiat vim vocis: secus disputatio in λογομαχίαν abibit. Quod si alteruter vim ac potestatem vocis declarare recusat, est Sophista, & indignus, qui cum viro sapienti, & amante veritatis disputet. Quid enim reponens homini, qui omnino intelligi non vult?

Latius tamen patet hoc vitium, quam putatur. Infuscantur eodem præter ceteros puri puti Scholastici cum Philosophi, tum Theologi: qui, quod nomina nusquam definiant, dies, noctesque disputant de nihilo, & andabatarum more contendunt.

E.g. Contendit Scotista, proprietates animi nostri, seu *gradus Metaphysicos* alios ab aliis nescio quo modo secerni, quem ipsi vocant *formaliter ex natura rei*. Negant alii hoc placitum: clamose utrique. Roges humanissime Scotistam, doceat nos, quid illis verbis notare cupit. Iratus decedet e pugna, clamitans, injuria cogi doctorem, res tales, & vel tironibus Scotistis notas, dilucidare. Quod si nonnumquam eas explicat, ita explicat, prorsus ut non intelligas, quid ea verba significent. Hinc illæ lites. Re autem vera, si vocabula recte definit, nihil disputationis habent.

Opponentis propria.

I. *Impugnaturus thesin aliquam id efficiet ratiocinatione, cujus conclusio sit antithesis, idque perpetuo in disputando servabit.*

Nam cum disputantes contradicentes propositiones ponere debeant (per L. III.) conclusio syllogismi debet esse contradicens thesis: & in ceteris syllogismis debet esse propositio negata. Unde inepti, si qui alii, sunt, qui confutationem instituunt hoc modo: *Tua propositio est falsa. Ergo contra conclusionem*. Vel hoc modo; *Illa propositio non est admittenda, ex qua sequitur absurdum. Ita se habet tua conclusio: ergo non est admittenda*. Qui enim tali ratione disceptant, possunt ii quidem myriades syllogismorum conjungere, quin aliquid apposite dicant ad thesin confutandam.

Quod spectat ad viam disputandi, sunt, qui ceteris anteponant methodum *Socraticam*, vel *Megaricam* (hæ differunt in paucis) quæ minutis interrogatiunculis hominem cogit, ut errorem suum cognoscat. Recte illi quidem, si Philosophi cum Philosophis disputarent. Quod si cum homine inexercitato res est, difficulter eum coges, breviter & præcise interroganti respondere. Itaque *syllogistica methodus* accommodatior esse videtur, propterea quod & opponentis cogitata nitide exponit, & validius conficit respondentem. Modo uterque Sophistarum cavillationes anxie declinet, & maxima contentione animi veritatem disquirat.

II. *Opponens singulas respondentis propositiones refellat aliis syllogismis: donec ad principia evidentia argumentationem reducat, ex quibus adversarii sententia falsa esse ostendatur.*

Quod si respondens aliquid reponat, quod explicatum non sit; cogat eum opponens, quid sentiat, declarare, ne ex ambiguo disputent. Si renuat, a disputando abstineat, ne tempus frustra consumat. Magnum autem faciet operæ pretium, si ex ipsis respondentis verbis eumdem poterit erroris postulare, quod est, *argumentari ad hominem*.

SCHOLION.

Proprium est semidoctorum & pedantarum, *cum thesin refutandam sibi sumunt, non antithesin probare, & bona fide agere; sed ad stratagemata confugere: & vel ea, quæ per viam dicuntur, infirmare; vel interrogatiunculis ineptis respondentem in invidiam adducere; vel alienissimis fatigare argumentis, quo facilius hominem, de hac illudendi arte nihil suspicantem, capiant in sermone, & auditorum ludibrio exponant; vel eadem argumenta etiam & etiam obtrudere, quasi nihil adversarius iis respondisset, nec argumentum infirmasset. Qui quidem, ut aliquando desinant ineptire, cogendi sunt, ut disputatoris munus, uti debent, exsequantur: sin autem, audiendi non sunt* (1).

Respon-

(1) *Aristoteles* Topic. VIII. c. 1. *opponentem instituens, præcipit, ut omnes Sophistarum fraudes adhibeat in disputan-*

Respondentis propria.

I. *Respondens argumentationem ipsis opponentis verbis, quam fieri potest, repetat: vel compendiaria via exponat, quin illius vim minuat.*

Sapienter instituerunt majores nostri, ut respondens, antea quam ad singula faciat satis, integrum repetat argumentum: ut ostendat, se vim argumentationis penitus percipere. Si brevis est syllogismus, merito totidem verbis repetendus est. Sin longus, consulte feceris, si eum breviori sermone exponas, modo perspicue. Hæc tamen non tironum sunt, sed valentiorum laterum, plurima paucis explicare. Sed si respondens robur argumenti plane cognovit, & infans non est, facile id suis verbis poterit explicare.

Plurimi opponentes, maxime qui formam illam syllogisticam jactant, adeo sunt morosi, omnino ut nolint, respondentes synonyma voce uti. Inepte sane, & Sophistarum more. Qui enim verum serio indagat, nugas istas non curat: rem ipsam quærit, non verba. Sæpe ego, cum e superiori loco aliquid exponerem, idque paucioribus verbis, quam alii proposuissent; coronam totam exclamare audivi, *bene*, *bene*. Nescio, an in me talia verba quadrarent: id scio, doctis placuisse, quod alii fortasse reprehenderent.

II. *Respondens perpendat diligenter syllogismi partes, & consideret, an in forma, an in materia sit vitium. Si in forma, vitium ostendat: si in materia, quæ vel sit falsa, vel dubia, neget propositionem, vel limitet.*

Utrum-

---

tando: & tot inter alia ei suadet, ut nullo ordine multa roget, etiam superflua, & copia interrogationum obruat auditorem: ut dictitet, ea, quæ proponit, passim recepta, tritaque esse: ut orationem non necessariis propositionibus protrahat: *& id genus multa. Verbo dicam, & mala fide agere docet, & argumento ab invidia ducto uti. Quo ipso declarat, sibi non veri investigationem, sed victoriæ consecutionem esse propositam. Quid ergo mirum si discipuli, dum partes opponentis sumunt, magistrum suum tam fideliter imitentur & exprimant?*

Utrumque recte. Ex legibus syllogismorum facile dignoscet vitium in forma. Ex iis vero, quæ diximus de veritate, dispiciet qualis sit materia.

Quod si in materia est vitium, quadruplici modo responderi solet ex ritu scholarum, seu *in forma*, ut vocant. 1. Si argumentatio nihil ad rem pertinet, & thesin non ferit, *conceditur* syllogismus, & ostenditur, thesi non adversari. 2. Si falsa est propositio aliqua, propterea quia non est universalis, *negatur:* & producto exemplo demonstratur, universalem non esse. 3. Vel *flectitur* in opponentem: id est, adversarium eodem modo confutamus, proferendo syllogismum alium, ex quo eadem thesis ducatur. 4. Vel *limitatur* tantum in aliquo casu. Hæc respondens. Opponentis vero contrariæ sunt partes: & singulas responsionis partes contrariis rationibus debet infirmare.

Sæpe ego clamantes audivi disputatores non nullos, non debere respondentem aliis verbis uti, quam *nego*, *concedo*, *distinguo*. Quod si ille aliquid vel brevissimum addebat, ut mentem suam aperiret, imperiose satis ac inurbane tacere jubebant. Sed quam inepti sint, qui talibus tricis gravissimas disputationes conspurcant, nemo est qui non videat. Immo gratiam haberent, si saperent, respondenti, qui expressis verbis declarat, quo sensu vel *negat*, vel *limitat*. Quis enim non rideret disputatorem, qui sententiam adversarii sui nollet intelligere, & nihilo secius confutare eum contenderet? Ajunt, cognoscere se plane, quo sensu alius usurpat. Fabulæ: nam vel quia tamdiu disputant, id unum ostendunt, alterum ab altero non intelligi. Secus alteruter finem faceret: nam ipsa rei evidentia ostenderet, quam bene diceret.

„ Rem exemplo illustrabimus. Disputent, si fieri „ potest, Scholasticus, & Gassendianus de *Accidentium* na- „ tura hoc modo. *S.* Qui negat accidentia esse in Eucharistia, is quidem negat mysterium. Sed tu ita negas. Negas igitur mysterium. *G.* Distinguo majorem: Qui negat accidentia Aristotelica tantum, & relinquit alia Atomistica, nego: alio sensu, nihil ad nos. *S.* Veteres episcopi jam inde a primis Christiani nominis sæculis constanter adfirmarunt, esse accidentia in Eucharistia. Igitur perpetua traditione habemus, esse accidentia in ea.

„ *G.* Ad-

„ *G.* Admittatur in præsentia syllogismus. *S.* Ergo non po-
„ tes defendere non esse accidentia. *G.* Non possum defende-
„ re, non esse accidentia Aristotelica, nego: non esse ulla
„ accidentia, subdistinguo, quia id singuli videmus & senti-
„ mus, concedo: quia est definitum, nego. *S.* Sed non solum
„ PP. verum ipsamet ecclesia universalis in concilio Constan-
„ tiensi contra Wickleffum finivit, esse accidentia in Euchari-
„ stia: ergo negare non potes esse accidentia, nec confugere ad
„ tuas istas inutiles distinctiones: quia Ecclesia non distin-
„ guit accidentia ab accidentibus, sed loquitur generatim.

„ *G.* Sapientissime disputator, proba, quod probandum
„ est. Tu modum egrederis, & inaniter declamando con-
„ tendis: verumtamen non animadvertis, te id probare,
„ quod mihi tecum convenit: ea vero, in quibus a te dis-
„ sentio, nec adtingere, nec intelligere. Oportet ergo con-
„ stituamus statum controversiæ, & intelligas, non de dog-
„ mate Catholico, sed de Philosophia disputari: non enim
„ in dubium vocatur, *sit Christus in Eucharistia:* sed natura
„ accidentium investigatur. Si quæreres a me, quid ego
„ voco *accidentia Atomistica*, plane cognosceres, te a secun-
„ do syllogismo aliud probasse, quam quod probare de-
„ buisses. Ego profiteor, post consecrationis verba tolli sub-
„ stantiam panis, & vini: Christum autem collocari sub
„ iisdem speciebus vini, & panis, quæ antea erant, & quæ
„ adspicimus singuli: idque ut defendam, vitam profun-
„ dere paratus sum. Hoc ago, accidentia non esse ea, quæ
„ vos putatis: tum contendo, multo clarius & facilius ex-
„ plicari ex disciplina Recentiorum. Itaque disputatio no-
„ stra nihil cum Dogmate habet commune. Cujusquemodi
„ enim sint accidentia, illud semper manet firmum, *Chri-
„ stum sub iis latere*. Controversia igitur in eo est: Quid
„ sint accidentia non modo panis, & vini, sed rerum
„ omnium, quæ in hoc orbe terræ, & singulis mundi parti-
„ bus continentur.

„ Itaque, si sapis, firmis argumentationibus conficere
„ debes, perpetuam Ecclesiæ doctrinam & traditionem esse,
„ atque fide Divina constare, accidentia panis, & vini,
„ quibus alimur, esse talia, qualia putant Aristotelici phi-
„ losophi: ut inde efficias, etiam in Eucharistia esse hujus-
„ modi: non enim alia creantur, sed eadem manent. Sal-

„ tim

„ tim debes efficere, fide haberi Divina, in Eucharistia ex„ stare accidentia Aristotelica. Hoc erat probandum: hoc „ tu non probasti, nec probabis, ni fallor. Nam Patres in „ hoc erant toti ni ostenderent, Christum Jesum in speciebus panis, & vini delitescere: quales vero essent illæ species seu accidentia, non vestigarunt: quia hoc ad fidem „ non pertinet, sed Philosophorum est negotium.

„ Quod ais, Ecclesiam nec Aristotelica, nec Atomistica nominare, sed de accidentibus loqui generatim, recte ais. Sed cur inde colligis, de tuo modo explicandi potius, quam de meo, loqui? Immo vero inferre deberes Ecclesiam dogmata finire adversum Heterodoxos, qui ea negant: ista vero subtilia Philosophorum investigationi relinquere.

„ Sed quia tu putas, te novum aliquid & reconditum ex Constantiensi concilio sumere; scias, te a præjudicata opinione tua esse deceptum. Enimvero in Constantiensi concilio non fuit disputatum: *An in Eucharistia essent accidentia:* quis enim id negat? sed tantum: *An reapse esset Christus in ea*. Negabat hoc ultimum Wickleffus (1): Concilium autem definit, post consecrationem non esse amplius panem, & vinum, ut videtur; sed reapse Christum sub iis speciebus collocari. Idem confirmatum fuit in Basileensi, Lateranensi sub Innocentio III. Florentino, & Tridentino, contra Hæreticos rejicientes dogma *transubstantiationis*: nusquam contra Catholicos, qui ex Philosophorum decretis verisimiliter exponunt, qualia sint Physica accidentia: ut vir doctus, & pius luculenter probat (2). Hæc si tu perspecta habuisses, temperares ab „ isto

(1) *Verba erant Wickleffi:* Hostiam consecratam esse corpus Christi tantum in figura, & verum panem in natura: seu verum panem naturaliter, & corpus Christi figuraliter. *Exstant Sess. XV. concilii Constantiensis apud Labbeum in* Collectione Concilior. Tom. XVI. columna 242. *edit. Venetæ*, *Conferatur Natalis Alexander*, Histor. Eccles. Tom. VIII. c. 3. art. 22. §. 4. & 6.

(2) *Fortunatus a Brixia Franciscanus*, *in Brixiana Academia Matheseos*, *&* *Naturalis Philos. professor*, Differt. Physi-

„ isto argumento plane infirmo, quo me in odium vocare
„ conatus es.

„ Possum ego eodem modo ex PP. & Conciliorum de-
„ cretis ratiocinari. PP. usque ad sæculum XII. diversa ra-
„ tione, ac Scholastici faciunt, accidentia Eucharistica ex-
„ posuerunt. Item, Concilia definiunt, post consecratio-
„ nem manere *species* in Eucharistia: eaque voce utuntur
„ perpetuo. Ego defendo, *species* manere. Igitur Concilia
„ definiunt, quod ego dico. Oppones tu, me vitiose infer-
„ re: & recte quidem. Cur non idem tuæ ego argumenta-
„ tioni reponam?

Habetis, Adolescentes, hic exemplum analysis accuratæ, quæ dividit propositiones in partes, & principia, ex quibus fluunt, perpendit. Non hic exemplum adferimus, ut vos ad Gassendianorum partes flectamus; quod ipsum & esset majoris otii; & cum per ecclesiam Catholicam, cujus decreta osculamur, liceat aliis, id nobis quoque licere nemo sapiens dubitaret: Sed ut in eo intelligatis, quam accurate disputent Recentiores: ac ex eorum disciplina disceptationes vestras instituatis. Qui enim has disputando regulas non servant, sed exclamationibus adversarios confutant, ii quidem magno cum labore consequuntur, ut nihil efficiant.

Sive opponens, sive respondens a proposito declinet, alterius est eum ad viam revocare, & cogere, ut id, quod in quæstione est, refellat. Quod si facient, & eam methodum perpetuo retinebunt, alterutrum profecto exsistet: ut vel opponens omnino probatione careat: vel respondens pugnantia, & absurda imprudens admittat: ex quo fiet manifestum, uter veritatem defendat.

SCHOLION.

Respondentibus vitio datur, quod, cum non habeant, quæ reponant, vel thesin suam confirment argumentis, & ab oppo-

---

Physico-Theologica de Qualitatibus Sensibilibus corp. Brixiæ 1740. *& auctior anno 1749. in qua ostendit Recentiorum explicandi viam Catholicæ ecclesiæ decretis adamussim respondere.*

opponente responsionem expostulent; vel limitationes & distinctiones, quæ prorsus intelligi nequeunt, obtrudant; quarum pudeat opponentem ignorare usum, & ea de caussa taceat; vel se in sententiam viri docti, & pii disputare adseverent, quo adversarium suum in odium adducant. Hi autem monendi sunt, ut ab exedra descendant, & respondentis munus deserant, si alia via argumentis adversariorum nesciunt satisfacere (1).

Præsidentis.

Superest ut de *Præside* dicamus. Hic in disputationibus adhibetur, ut pueros ferocitate exsultantes, & æstu disputationis proposito aberrantes, tamquam domitor exercitatus revocet in viam, & auctoritate sua contineat, ne impudentiuscule triumphent. Id ut faciat, oportet eum doctrina, prudentia, & auctoritate valere: nec vero id solum, sed optima disputandi via esse subactum, ut munus suum cum honore tueatur (2).

Atque de contentione veri investigandi caussa suscepta hucusque. Ineptum autem est, & prorsus *pedanticum*, ut scite monet Cl. Thomasius, in consuetudine jucunda, & quotidiana disputare, aliisque altercando repugnare. Nam cum ejusmodi exercitationes non veritatis inveniendæ, sed jucun-

---

(1) *Aristoteles* Topic. VIII. c. 4. *Respondentem informans, præcipit*, ut quidvis agat, ne cessisse videatur. *Hoc est, victoriam, non veritatem pro scopo ei ponit. Quod etiam monitum sectatores tam religiose sequuntur, ut nullum unquam viderim, qui, ut ut ad evidentiam usque convictus, se victum esse ingenue fateretur. Unum inter tot inepta recte præcipit Aristoteles, nempe* ne theses plane improbabiles defendat: & ut, cum propositio obscura est, aut non erubescat fateri, se eam non intelligere; aut ita distinguat &c. *In quo certe a discipulis deseritur: qui & improbabilia defendunt, & ignorantiam numquam profitentur: immo obscurissima quæque, itemque ea, quæ nullo modo intelligunt, confutare parati sunt.*

(2) *Plura qui vult, consulat Hanschium*, in Idea boni Disputatoris. 1722. 4.

jucunditatis honestæ caussa sint institutæ ; qui iis disceptationes immiscet , quin plurimos sibi reddat inimicos, fieri non potest. Non quod ego probem eos , qui in contrarium vitium incidentes , imperant sibi omnia adsentari : sed est modus in rebus . Neque enim inurbanum disputatorem, neque adsentatorem agere decorum est.

Sunt, qui existiment , non licere homini refragari vel parenti , vel præceptori in re litteraria : immo vero ponunt in vitio, si quis de popularibus suis libere , uti decet amatorem veri , dijudicat : idque maledicentiæ insigni , non officio , tribuunt . Qui quidem quam inepti sint , nullus non videt. Fatemur tum reverentiam erga magistratus , & majores, tum moderationem erga omnes, naturæ legi esse consentaneam . Hoc agimus , bona cum venia eorum , quibus honos habendus est, posse quemlibet , idque per leges , de rebus eruditis judicare ; eaque improbare, quæ & falsa sunt, & ab hominibus doctis, & quibus decernendi jus est , condemnari solent. Neque enim est officium reverentiæ , parentibus, præceptoribus , civibus suis , aliisque credere in iis , quæ naturæ ratione continentur. Veritati enim major, quam iis omnibus, habenda est reverentia.

Sane non sinunt leges de quibusdam publice disputare , præsertim contra *leges ipsas* : quia id maxime lædit tranquillitatem reipublicæ. Quæ vero lege prohibita non sunt , impune possumus defendere . Quinimmo debemus aliquando, vel *ex pacto*, si demandata est nobis provincia erudiendi juventutem: vel *ex debito*, si reipublicæ intersit , ut errores detegantur , artium corruptores profligentur , & sternatur via aliqua facilis & expedita ad verum perveniendi : vel *ex officio erga alium*, si amicus me rogat, ut, quæ veritati conformiora sunt, liquido patefaciam ; aut judicium meum de libro aliquo aperiam : vel *ex officio erga me*, si calumniator aliquis injuria mordeat scripta mea , meque in periculum, discrimenque trahere conetur. Quod qui faciunt , non modo notandi non sunt, sed summo in honore in cultissima quaque republica haberi debent.

LIBRI

LIBRI SEXTI

PARS ALTERA

DE

EXPLICATIONE VERI.

CAPUT I.

De modo tradendi verum, maxime viva voce.

SApientis eſt hominis, non modo veritatem toto pectore inveſtigare, ſed alios docere eam: tamque perſpicue proponere, ut intelligant ii, ſe veritatem tenere: & inde talia præcepta ducant, quæ actiones humanas moderentur, noſque in hac vita faciant beatos: immo ad ſupernam beatitatem conſequendam quodammodo viam ſternant.

Docemus autem alios vel *voce*, vel *ſcripto*. Recte, & fructuoſe utrumque, ſi debito modo fiat (1). Verum uſu venit aliquando, ut ii, qui nec veritatem non dicam domeſtico explorarunt labore, ſed ne ab aliis quidem expoſitam penitus cognoverunt; vano *præceptoris* nomine allecti ea aliis

(1) *Non eſt conſilium hoc loco eos monere, qui puellos humaniores litteras docent. Nam etiamſi ex iis, quæ dicemus, plurimum lucis eorum inſtitutioni adſulgeat; tamen alio modo puelli ſunt inſtituendi; alio & longe diverſo, quod ad materiam ſpectat, illi qui progreſſus aliquos habent. De iis igitur in præſentia diſputamus tironibus, qui gravioribus diſciplinis ſunt inſtituendi.*

aliis inculcent, quæ rudia & indigesta sunt, & infirmis fundamentis nituntur: atque tenellos puerorum animos talibus sententiis imbuant, tot tamque ineptis onerent doctrinis; ut vix grandiores facti, ex iis se possint opinionibus eximere. Qui quidem ut stulte molesti esse desinant, docendi nunc sunt, quo pacto auditores suos cum operæ pretio instituere debeant. De docente primum, postea de scribente dicemus.

I. *Disputaturus de aliqua disciplina primum det operam, ut ejus originem, & vicissitudines dilucide, breviterque exponat. Deinde systema, quod traditurus est, perspicue explicet: dispertiat in partes: quo facilius tirones earum nexum animo complectantur.*

Naturæ ratio persuadet, oportere eum, qui cum fructu docendus est, prius intelligere, quid illud sit, quod addiscit: quoque modo occeperit, & fuerit propagatum: cui usui sit, & qualem fructum ex eo mens humana capere possit: ne aliud pro alio accipiat & fallatur. Deinde penitus cognoscere ordinem, & nexum partium: & quo illud, de quo disputatur, pertineat; prius quam ad minutissima quæque examinanda descendat.

Carent igitur docendi prudentia ii, qui, cum pueros artem Logicam docere debeant, absumunt tempus omne *Universalibus*, & *Signis* tradendis, & hujusmodi sexcentis. Nam si secum reputarent, quænam huic nomini *Logica* potestas subjiciatur, quemque ad finem fuerit excogitata; plane cognoscerent, hujusmodi disputationes, tantum abest ut Logicos faciant, ineptos prorsus facere, qui, re aliqua proposita, bene ratiocinentur. Idem de ceteris, qui tractatus in utroque Jure, aut Theologia singulatim explicant, esto judicium.

II. *Docens enarret breviter, & perspicue statum controversiæ, detractis inutilibus.*

E. g. Disputaturus de re Physica generatim, constituat quid sibi proponat, hoc modo: Non ego voco Physicam illud, quod Aristoteles, aut Arabes tradiderunt. Nec etiam voco Physicam hypotheses istas, quas Recentiores non nulli excogitarunt. Physica est disciplina, quæ ex certa constantique experientia per argumentationem naturæ consentaneam Corporis, & Spiritus proprietates deducit. Ne ergo aliquis

hic me auctoritate velit confutare: experientia, & perspicua ratiocinatione pugnandum est.

Peccant in hanc regulam homines bene multi: qui longo sermone, & disputationibus sine uno fine productis auditores opprimunt, quin unquam exponant, quid sibi velint talibus argumentis.

III. *Hinc verba accurate definiat, si vult ab aliis intelligi: nisi res sit cum iis, qui eorum potestatem norunt.*

In singulis disciplinis frequenter occurrunt vocabula, quorum nullam habent ideam tirones. Sua enim lingua Philosophi utuntur, sua Jurisperiti, sua Theologi: quæ nisi expedias omnia, tantum apud tirones proficies, quantum si Arabice, aut Chaldaice coram indocto perorares.

IIII. *Ex definitionibus axiomata, ex his theoremata colligat: quæ illorum ope sunt demonstranda. Sic totum systema doctrinæ contexat* (1).

V. *Omnia exemplis illustret perspicuis, & quotidianis. Immo quo magis a sensibus res fuerit abstracta, exemplis magis usitatis utetur.*

Incredibile dictu est, quam facile hujusmodi exemplis doctrina quæque in animos tironum, immo & provectiorum inlabatur; quamque alte infigatur eisdem. Hanc docendi viam Veteribus scholasticis incognitam, recentiores aliqui præsertim Germani, summo cum plausu induxerunt: ut Thomasius, Rudigerus, Wolfius, ejusque sectatores Heineccius, Syrbius, ceteri. Qui si exemplis magis usitatis, & de rebus quotidianis uterentur, nihil ultra in iis desideraremus.

VI. *Quæ faciliora sunt, & ad reliqua percipienda sunt necessaria, prius explicentur.*

Hæc est præcipua methodi *syntheticæ* lex: quam qui servant, ut Geometræ faciunt, ii multo clarius sensa sua declarant, & multo certius efficiunt, quod volunt.

Disputatum est acriter superiori sæculo, de hujus regulæ utilitate & usu. Nam Auctor Artis Cogitandi (2) defen-

---

(1) *Hæc non omnibus disciplinis eadem ratione possunt accommodari. Curemus tamen, ut hanc docendi viam, quantum per materiam licet, persequamur.*

(2) P.IIII. *cap.*9. & 10.

fendit, post Petrum Ramum, eam methodum esse clariorem, in qua omnia, quæ de aliqua materia dici possunt, uno capite comprehenduntur. Quæ est methodus Scholasticorum, & juvandæ memoriæ non parum est accommodata. Hinc & ipse, & paullo post Bernardus Lamyus, e Congregatione Oratorii Beruliani, *Elementa Geometrica* tali methodo conscripserunt. Quem nostra ætate secuti sunt VV. Cll. Corsinius de Clericis Reg. Scholarum Piarum, Clairautius Academiæ Parisiensis sodalis, aliique, qui in superioribus illis quædam emendarunt.

Verum celebriores Philosophi, quos inter Wolfius (1), constanter defendunt, veterem methodum *syntheticam* omnino præferendam esse iis, qui ad veritatis interiora penetrare contendunt: propterea quod & ordo facilior est, & mentem majori claritate perfundit. Hac methodo & ipse Wolfius, & alii plures in suis scriptis philosophati sunt. Veterem dixi: nam etiam superiores illi huic malo bene occurrerunt.

VII. *Unum systema doctrinæ condere: & ex certis principiis, quæ inde nascuntur, omnia explicare.*

Nam si disciplinæ partes recte connectat, non modo sua confirmare, sed, quæ ab adversariis objiciuntur, nullo negotio & solide, & perspicue infirmare poterit.

Peccarunt in hanc legem Veteres philosophi, ac theologi, Alexandrini præsertim, qui ex doctrinis omnino contrariis putidissimum *syncretismum* commenti sunt. Peccant etiam Recentiores non nulli, qui, cum sibi dedecori tribuant, aliquam nescire; omnia systemata sine ullo discrimine animo perlustrant: modo Cartesii, modo Nevvtoni pronunciata sua faciunt: & ex principiis omnino diversis easdem conclusiones inferre conantur.

VIII. *Fontes, ex quibus argumenta sumi debent, secernere: ex singulis singula derivare; quo facilius auditorem cogat, ut iis adsentiatur.*

Munus est docentis præcipuum, non solum verum docere, sed tam firmiter, tamque perspicue docere, omnino ut auditorem fateri cogat, ita esse. Hoc enim vocamus *convincere argumentis*. Quod si infirmis argumentis hominem movet, non est *convictio*, sed *persuasio*. Ideoque quam ac-

T 2 cu-

(1) *In* Element. Logicæ German. c. 9. & *in* Logica Latina.

curate principia distinguere debet. Quæ evidenti sensione, aut perspicua argumentatione fiunt nota, demonstranda sunt. Quæ probabilitate continentur, ex hypothesi probabili sunt illustranda. Ea vero, quæ auctoritate tantum definiunt, ut *Historia*, ex legibus probabilitatis determinanda sunt.

VIIII. *Docens non rationum copia obruat auditorem; non Oratoriæ pigmentis illius aures demulceat & deludat; sed paucis perspicuisque argumentationibus, & eloquentia nativa hominem cogat, ut adsentiatur.*

Incidunt quam sæpissime in hoc flagitium non indocti homines, sed plerumque doctiores, ac ingenti eruditione perfusi; si prudentiam docendi non habent (1). Hi enim auditores suos copia doctrinæ abstrusioris onerant præter modum: tantoque ingenii æstu interdum abripiuntur, ut vel sine ullo fine scribant, vel abeant in declamationem. Oportet ergo docens habeat non illam declamatoriam eloquentiam, quæ propria est fori; quæque obruit mentes puerorum, eosque flectit motione adfectuum magis, quam evidentia veritatis; sed germanam aliam & nativam eloquentiam, quæ omnia perspicue, & jucunde exponat. Deinde judicium, quo examinet, quænam eruditio accommodata, quænam supervacanea sit, & omnino ableganda.

Hæc omnibus doctoribus utilia & necessaria sunt, quamcumque ipsi disciplinam profiteantur. Sunt tamen peculiaria

(1) *Peculiare hoc fuit vitium* XVI. *sæculi, immo &* XVII. *scripta quæque plurima & abstrusa eruditione exornare, auctorum verba, & hujus generis alia transcribere, & conglobare, ut Polygraphi viderentur. In hunc censum, ut innumeros prætercam, referuntur e* Theologis *Joannes Picus Mirandulanus, Erasmus Roterodamus, Cornelius a Lapide, Bonfrerius, Serarius, Pererius, alii; immo & ipse Huetius in* Demonstratione Evangelica, & Alnetanis. *Ex* Philologis *uterque Scaliger, Gerardus Joannes Vossius, Turnebus, Salmasius, Caussinus, & innumeri alii. Ex* Politicis *Grotius, Seldenus, Contzenus, aliique. Ex* Jurisperitis *maxime Pragmaticis, fere omnes; nec non &* Philosophi *satis multi. Ex* Mathematicis *familiam ducit Clavius. Verum hoc sæculo sanior doctorum pars, id tamquam ineptum, &* pedantarum *familiare vitium, profligat & abhorret.*

ria præcepta boni & diligentissimi doctoris, quique auditores suos cum operæ pretio informare cupit: quæ hic exponere non pœnitebit.

1. Ut rationem habeat ætatis, & ingenii puerorum: & præceptiones suas ad uniuscujusque accommodet palatum.

2. Ut plano & familiari sermone omnia explanet, eosque frequenter interroget, an verborum sensum sint adsecuti: sin minus, domestica lingua singula enarret.

3. Cumque non Scholæ, sed vitæ commodo discamus, & in omni vitæ parte judicandi facultas præcipuum usum habeat; curet præceptor, ut puellos in arte, quam tractat, debito modo erudiat: eosque recte de rebus judicare potius, quam eas memoriter recitare, doceat: nec memoriam incondita eruditione fatiget. Vis enim ac facilitas judicandi nisi sub præceptore comparetur, vix aut ne vix quidem comparatur: eruditio vero tempore potest adquiri.

4. Hinc temperet sibi doctor a consuetudine præpostera congerendi auctorum nomina, & sententias: quod sane quam frequentissimum in scholis est. Quæ enim perspicua ratione continentur, auctoritatis scriptorum non egent. Quæ ex probabili hypothesi illustrantur, unius aut alterius scriptoris nomine confirmare sat est. Ea vero, quæ ex Historia promi debent, paucis testimoniis, sed integræ fidei fulcienda sunt: non enim numero hæc judicantur, sed pondere.

5. Hinc caveat a confutandis iis, qui in contrariam partem disputant, si cum tironibus res erit: quos hujusmodi rebus fatigare ineptum est. Quod si auditores fuerint magis provecti, iis etiam religiones seu scrupuli sunt eximendi. Quare primum sententia, quæ opponitur, summa fide, & claritate est exponenda. Deinde ex nostris principiis solide infirmanda est.

6. Hinc temperet sibi doctor ab studio novandi, & aliquid paradoxum & mirabile proponendi. Sunt enim homines, qui majorum sententias mordicus defendant, ut Peripatetici omnes. Sunt, qui in contraria currunt, & sibi plaudunt, si aliquid insolens & inauditum comminiscuntur, quo ingenii laudem aucupentur. Hinc Cartesii, Gassendi, Honorati Fabri, Malebranchii, Saguensii, aliorumque hypotheses, quas vix homines studiis contriti recte percipiunt, sibi sumunt: easque misellis pueris instillant, maximo cum

eorum damno. Occurrendum ergo eſt iis, ne reipublicæ malo ineptiant. Non enim, quæ vetera, aut quæ nova; ſed quæ vera, aut veriſimilia ſunt, viris provectis, ne dum pueris, ſunt tradenda.

7. Hinc alterum monitum eſt, ut ne pueros in ſcholis fatigent ſcribendis libris. Mirabile videtur, quod non advertant præceptores, & gymnaſiarchi, quam perniciosa ſit rectæ puerorum inſtitutioni iſta ſcribendi conſuetudo. Defatigantur pueri deſcribendis rebus, quas non percipiunt. Deinde auctorum nomina, vocabula, numeros, periodos, omnem denique Orthographiam adeo depravant, idque ex feſtinatione excipiendi, ut Turcice, aut Arabice ſcripti videantur: quique proinde nulla induſtria explicari, nulla cum voluptate legi poſſunt. Deinde elegantiam characterum corrumpunt, ut omnibus notum eſt. Deinde tempus ſcribendo conſumunt, quod in addiſcendis diſciplinis ponere deberent. Deinde odio habent & ſcholas, & litteras; propterea quod ad eas, tamquam in aliquod piſtrinum, detruduntur, ut ibi dies noctesque torqueantur, ea ſcribendo, & memoriter recitando, quæ non intelligunt.

8. Hinc ſeligendus eſt auctor typis æneis deſcriptus, qui breviter dilucideque ſingula proponat, & ex perſpicuis principiis via ac ratione definiat. Quem prius quam explicet, narrare adoleſcentibus debet auctoris vitam, & controverſias, ſi quas doctrinæ cauſſa habuit; pretium operis, methodum, ſtilum. Tum in ſingulis controverſiis admonere, utilis, an inutilis ſit. Si qua vero non commode dicta oſtenderit, aut prætereat, aut moneat auditorem ſuum, ne decipiatur.

9. Hinc explorare debet præceptor, quem finem auditor in ſtudiis ſibi poſuit: quo expeditiorem viam ad eum conſequendum ſternat. Alio enim pacto, ut monet vir doctus, inſtituendus eſt *Princeps*, alio *Privatus;* alio *Maſculus*, alio *Femina;* alio *Nobilis*, alio *Plebejus*. Non quod alia & alia ſint præcepta, ſed alia & alia eamdem inſtitutionem tradendi via. Similiter, alia ratione imbuendus eſt *candidatus Juris*, qui *anteceſſor* fieri cupit: *alia*, qui ad *forum* contendit: alia, qui ad *miniſterium aulicum*. Ita quodam modo inſtitui debet *candidatus Theologiæ*, qui pro fine habet Hæreticos confutare, & *theologiam Polemicam* profiteri: alio is,

is, qui in *Homiliis*, & *Concionibus* excellere, & adfectus plebis Oratoriæ artis flosculis excitare vult: alio ille, qui Catholica doctrina contentus, vitam doctrinæ consentaneam comparare studet.

His addo tria præcepta, quæ doctori maxime necessaria sunt. 10. Ut amanter auditores excipiat, ac eorum inscientiam commiseretur: & cum aliquid vel clarum sibi explanari petierint, patienter edoceat. 11. Ut eos garriendi cupiditate luxuriantes, coërceat: & a voluptatis illecebris, quæ, pro dolor! adolescentiam commaculant, ad solidam virtutem dextere, ac potenter contorqueat. 12. Ut adsiduo labore doceat, nec studia aut frequentibus vacationibus, aut aliis diversis studiis interrumpat: tamen non ita gravet puellos, ut eos perpetuo exerceat. Juvat enim multum severiora studia quadam animi relaxatione intermittere, ut inde vegetiores evadamus.

SCHOLION.

Wolfius, & alii disputant hoc loco, de modo adversarios refutandi, *& se* defendendi: *& de utroque nimis multa præcepta tradunt. Scio id utilitate non carere, & provectioribus multum adferre luminis, quo accuratius scribant. Verum si istis supersedeam, censeo magis a me utilitati tironum esse consultum. Quæ enim ad utrumque adsequendum necessaria præcepta sunt, dilucide & copiose hoc libro sunt disputata* (1)*: & si ea recte intelligantur, vix aliud ad id efficiendum erit necessarium.*

CAPUT II.

De modo tradendi verum Libris conscriptis.

I.

SI modo voce non possumus, aliis doctrinarum fontes ostendere, quod iis solis datum est, qui antecessores, publicique professores sunt constituti; facillime id scripto facimus,

(1) *P.I. c.3. Vide etiam sequens* Caput. *num.VI.*

cimus, quorum ope doctrinam nostram cum aliis communicamus.

Quod si quam facile litteris exprimimus ea, quæ volumus, tam item facile cogitata nostra recte atque ordine declarare possemus, beati essemus: quod secus est. Nam nisi studiis, & meditatione contriti, sensa nostra apte & convenienter aperire non possumus. Quare de modo conscribendi libros, qui ad verum consequendum sunt necessarii; disputabimus in præsentia, & generalia persequemur. Nam de Grammatica, Rhetorica, Poëtica tractare hoc loco non est consilium (1).

Libri omnes, uti diximus, sunt vel *Historici*, qui res gestas narrant; vel *Dogmatici*, qui doctrinarum fontes, ac scientias tradunt.

Historicus vel res gestas ad *summa capita* revocat, vel secundum *ordinem temporum*, quibus gestæ fuere, narrat. Prior scribendi ratio perturbata est, & minus utilis: posterior & clarior, & utilior, quod nullo negotio oculis consiliorum, & factorum nexum exhibet. Oportet autem esse hominem in *Chronologica* disciplina bene versatum, ut res quasque ad singulos annos, & anni partes accommodet.

I. *Historici munus est, res eo modo, quo evenerunt, narrare*. Hoc monitum vel brevissimum tam multa & difficilia complectitur, ut si ad illud plerosque Historicos libros expenda-

(1) Grammaticam artem *accurate illustravit* XVI. *sæculo Julius Cæsar Scaliger. Sed melius adhuc Sanctius in* Minerva, *&* Grammatica: *& postea Scioppius, & G.J. Vossius de eadem luculenter pertractarunt: ex quibus Portus Regii scriptores, & alii post sua decerpserunt*. Rhetoricam *J. Sturmius* de Universa ratione elocutionis, *& in* Partitionibus Orat. *Melchior Junius, Strebæus, Bartholomæus Cavalcantius, aliique: sed inter paullo recentiores idem Vossius, in* Rhetorica, *&* Institutionibus Oratoriis, *& in* Imitatione *eamdem tractavit accuratissime. De* Poëtica *iidem Scaliger, & Vossius, ex quibus posteriores hauserunt. De principiis loquor: nam de consecutionibus, & via tradendi, multa novi isti in prioribus illis correxerunt, digna animadversione. Sed de his alias fortasse, nam in præsentia non est disputandi locus: sufficiat indicasse rem.*

pendamus, invenientur paucissimi, qui Historici cognomine sint digni. Jam si hoc præceptum evolvimus, emergunt hæc: 1. *Sine ullo partium studio verum narrare debet, nihil omittere: inutilia vero, & importuna, quæ ad propositum non faciunt, persequi non est necesse.* 2. *Nihil addere, nihilve falsum dicere.*

Hinc inepti sunt, qui res mediocres, tametsi veras, exaggerant: qui descriptiunculis, capta occasione, ingenium ostentant: qui res etiam triviales ita pingunt, ut prodigium narrari crederes. Hisce vitiis infuscatur præter ceteros Curtius, scriptor ceteroqui elegantissimus, & qui nativo lepore, munditia ac nitore dictionis, tum & magnitudine rerum, quas narrat, ita lectoribus imponit; vix ut millesimus quisque eorum, qui legit, talia flagitia in eo latere putet. Verum accuratiores Critici (1) fere ubique in eo desiderant Historicum, qui valeat judicio in rebus aut narrandis, aut omittendis. Declamatorem agnoscunt, qui mutat quadrata rotundis, modo ingenium suum, ac dicendi copiam ostentet.

Hinc inepti etiam sunt, qui plura fingunt, & quæ non modo falsa, sed ne verisimilia quidem sunt. Qui hominum characteres non ex vero, sed ex ingenio condunt: & his similia multa fabulantur. Ut ii, qui Imperatores, & his similes de improviso concionantes inducunt tanta ingenii ubertate, tantaque exercitatione dicendi, ut vel Cicero ipse, aut Demosthenes non meditatus, vix æque concinne & perite loqueretur.

Innumeræ exstant apud Curtium conciones elegantissimæ, vel ab Alexandro ipso aciem instruente, & jam jam in hostes irrupturo; vel a Dario, vel a Satrapis regiis prolatæ; quæ nullam produnt similitudinem veri. Cum certum sit, Macedonas multo meliores milites fuisse, quam Rhetoras, aut Declamatores: Persas vero, & Orientales reliquos politioris litteraturæ omnis fuisse expertes. Sed nihil tam putidum in Curtio occurrit, quam conciones duæ, quas Philotas, & Amyntas, caussam gravissimam dicturi, condunt ex

(1) *Vide, si licet, Clercium in* Arte Critica P. III. sect. 3. c.4. *ubi accuratum judicium de Q. Curtio facit: quod & nos* singulari dissertatione *fecimus.*

ex tempore (1), cum metu mortis, quam uterque exſpectabat, & maxima mole curarum eſſent agitati. Quid autem veriſimile habet illa Scytharum ad Regem oratio (2): in qua homines rudes, & inconditi ſenſus, ac perpetuo in ſilvis viventes, non ſecus Alexandrum alloquuntur, quam illi, qui in ſcholarum otio conſenuiſſent; quippe qui ſummam & Bellicæ, & Politicæ artis prudentiam manifeſtant. Hic equidem in Hiſtorico eloquentiſſimo judicium requiro.

Et de Curtio ſatis: quem ſi eo conſilio legeritis, Adoleſcentes, plurima hujus farinæ invenietis. Memineritis tamen, hoc peccatum Veteres non nullos doctiſſimos peccaſſe: Græcos præſertim, ab quibus Romani homines ſumſerunt. Habentur in Livio, habentur in Criſpo, ſcriptore, qui Curtium, mea ſententia, longe ſuperat judicio. Micipſa rex moribunda voce filios alloquitur; & brevem, ſed eloquentem concionem habet, atque talem, tamque ſingularis prudentiæ plenam, qualem non modo Numida ſenio, morboque confectus, ſed ipſe Criſpus non tam ſubito funderet. Quid? Atherbal filius in Senatu, quam apte, & eloquenter, quantaque gravitate ſententiarum fidem, & auxilium implorat populi Romani!

Fuerint illa vera: quo modo ad Hiſtorici manus conciones illæ ex tempore habitæ, idque in acie, ubi nec ſcribarum copia, nec otium, nec ſilentium fuiſſe ſuſpicari debemus, pervenerunt? Crediderim potius, Cæſaris, & Catonis orationes, quas Criſpus ipſe in Catilinæ hiſtoria profert, habitas fuiſſe: quia homines adſtantes, & Oratores memoriter ſaltim ſententias poterant recitare. Et ſi forte ſcriptor probatiſſima documenta habet, non damno ſi hiſtoriæ inſerit. Secus rectius puto tacere, & ad utiliora tranſire (3).

II. De

---

(1) *Lib.VI. & VII.* (2) *L.VII.*

(3) *Vide Rapinum in libro* Inſtructions ſur l' Hiſtoire 12. Paris. *qui accurate de virtutibus, & vitiis Hiſtoric.agit. Adde huic Cordemoy, & Sardo, qui belli ſunt. Plura qui cupit legat* Penum artis Hiſtoricæ, *in qua plures auctores continentur. Excellunt Lucianus, Patricius, Folieta.*

II. De *historia Naturæ*, quæ magis necessaria videntur, jam diximus (1): quare non est cur aliquid addamus (2).

III. Porro scripta *Dogmatica*, & quæ vel totam disciplinam, vel ejus partem aliquam dilucidant, si *demonstrativa* sunt, scribi debent hoc modo. Prius principia evidentia ponantur, ex quibus reliquis adfulgeat lux: deinde ex iis cetera ordine deriventur.

E. g. In Mathematica scientia methodus hujusmodi stricte est in usu: & singulæ propositiones propriis nominibus distinguuntur. Quod non est necesse in Ethica, & reliquis scientiis; cum ordo ipse satis ostendat, alia ex aliis deduci. Item in Theologia prius dogmata ponenda, & confirmanda sunt: deinde quæstiones Historicæ, quæ ad illustranda dogmata sunt necessariæ, excutiendæ videntur.

IIII. Quod si liber disputat de re probabili, ut *Physica* disciplina, primo ponenda est historia phænomenorum. Deinde exponendæ sunt hypotheses, quas viri diligentissimi ad investigandum pro iis explicandis excogitarunt. Si aliqua earum est, quæ phænomena commode explanet, anteponenda est: sin minus, excogitabis aliam, & ostendes, phænomenis omnibus perfecte respondere. Cetera eodem ordine persequeris.

Hæc ego de scriptis *dogmatico-scientificis* moneo. Nam *dogmatico-historica* minori negotio conduntur, si rem, uti diximus, ita scribas, ut totam in quasdam classes dispertias, & capita: qui ipse est ordo *scholasticus*. Hæc scripta sunt veluti apparatus, qui ad lectionem librorum didascalicorum viam sternunt.

V. Jam liber ἐξηγητικὸς *exegeticus*, id est, ille in quo aliorum scripta interpretamur, hisce legibus est scribendus. 1. Primum explores ex historia, & scriptoris verbis, quem finem

(1) *Hoc* Libro p. I. c. 2.

(2) *Ratio historiam Naturalem, & Experimentorum conscribendi ex accurata lectione eorum, qui exstant in Commentariis academiarum Regiarum*, Parisiensi, Londinensi, Berolinensi, *ceterisque petendus est. Item scripta eorum, quos libro superiori P.* 1. *cap.* 8. *nominavimus, plurimum luminis accendent iis, qui in perscrutatione Naturæ se exercere voluerint.*

finem sibi auctor proposuit in condendo scripto. 2. Deinde an purus & intemeratus sit liber, ex regulis Critices judicandum est. 3. Tum in partes est dividendus, & singulæ examinandæ sunt quam accuratissime. 4. Postremo corollaria, ad illustrationem necessaria, suis in locis adhibenda sunt.

VI. Demum *Elenchtica* scripta qui lucubraturus est, ea nimirum in quibus aliorum sententias examinamus & confutamus, primo ponere debet, & thesin, quam refellit, & antithesin: ut intelligat lector, quid scriptor reprehendendum sibi sumat. Deinde patefacere debet falsitatem principii, quod est auctori systematis fundamentum: quod plerumque est inepta aliqua definitio. Hoc funditus everso, tota machina ruit. Itaque breviter ostendat, vel reliqua pronunciata ex illo principio fluere: vel ex illo duci non posse: vel repugnare principiis a conditore libri admissis. Quod exemplis dilucidare interdum & confirmare est necesse.

E. g. Systema Ethicæ Benedicti Spinosæ, quod ipse more Geometrico nexuit, aliquibus definitionibus, & axiomatibus falsis tamquam basi innititur. Is itaque Spinosam confecerit, & totum systema infirmaverit, qui illa falsa esse ostenderit. Nam cetera nullo negotio debilitantur, si ad germanas Logicæ regulas expenduntur. Si quis vero non everso fundamento, quæ inde fluunt, conclusionem singulatim confutare dedita opera conatur, is quidem maximo cum labore maximas nugas agit.

Quod si auctor non systematis more scripsit, sed vel historice, vel alio modo quædam proposuit; nullo negotio eum refutabis (si falsum scribit: qui enim verum scribit, potest is quidem verbo tenus refutari, reapse vero non potest) si ex regulis Logicæ, quam infirmas sententias defendat, patefeceris.

Hic autem, si alibi unquam, adhibenda est moderatio quædam scribendi, ne in dicteria & convicia incidamus; in quæ disputationis fervore vel imprudentes abripimur. Itaque graviter & modeste, uti decet Philosophum, adversarium refellere oportet, habita semper ratione decori. Sed si me audiet, abstinebit vir prudens, quod ad ejus fieri poterit, ab hisce contentionibus: quæ plerumque & invidiæ plenæ sunt, & livoris, sermonem multum dant auditoribus.

bus. Quod si injuria lacessitus, vel ad tuendam propriam famam, vel officii caussa erga rempublicam, scribere fuerit coactus; scribat sapienter, ita tamen ut sentiat adversarius, se cum viro forti, & docto habere negotium. Tum demum poterit urbano sale hominem perfricare, eumque in ruborem dare: ut intelligant, qui legerint, ejusmodi hominem sycophantam, & subdolum esse: & documento sit ceteris, ne se extollant impudentius.

VII. Restat *Dialogistica methodus*, seu methodus scribendorum *colloquiorum*, quæ Veteribus præsertim Græcis fuit usitata, quamque non nulli Recentiores, maxime Galli, proximo sæculo excitarunt. Hæc utiliter aliquando adhiberi potest, cum brevis aliqua disputatio effici debet: de his præcipue, quæ familiari sermone possunt exponi. Longiores enim controversiæ non bene colloquiis explicantur: quæ disputationes infinite protrahunt, idque sine ullo fructu legentis.

II.

De Stilo.

De *Stilo* vero, quo hi omnes libri sunt scribendi, pauca dicenda sunt: cum quia Logico generalia præcepta satis esse videntur: tum etiam quia hæc melius auctorum lectione, quam ullis præceptis, consequi possunt. Atque haud scio an hæc pauca importuna videantur iis, qui rem non ex fine, sed ex titulo metientes, magis ad Rhetoricam, quam ad Logicam, ista spectare contendunt.

I. Stilus itaque, si formam externam spectes, & ambitum periodorum, vel est *Laconicus*, vel *Atticus*, vel *Rhodius*, vel *Asiaticus*. Laconicus est brevior, quam par est, cum multo plura intelliguntur, quam dicuntur: ut illud Cæsaris, *Veni*, *vidi*, *vici*. De quo in præsentia non disputamus.

Atticus est, qui paucis verbis pulcras sententias acute & eleganter exponit, sine ulla adfectatione, in quo nihil redundat, nec etiam quidquam deficit. Hoc stilo utuntur e Græcis Xenophon, Aristophanes, Thucydides. Ex Latinis Ci-

Cicero plurimis ad *Atticum epistolis* : sed præsertim Plinius in *Epistolis* suis.

Asiaticus est omnino oppositus Attico : nam est maxime copiosus, & longis periodis abundans, & plus verbis, quam sententiis, valens. Hæc erat Græcorum, qui in Asia provincia habitabant, consuetudo. Verum ab hoc stilo ne ipsi quidem Oratores in Urbe clarissimi abstinuerunt. Cicero ut ut præter ceteros accuratus, tamen aliquot periodos Asiatice conformat. Hujusmodi est initium orationis *pro Lege Manilia*, *pro Milone*, *ad Quirites post reditum*, & alia plurima. E Recentioribus Muretus in non nullis locis, & Cellarius in orationibus : sed præsertim Gravina, magis etiam Politius in orationibus suis, qui plane sunt Asiatici, & Ciceronem ipsum copia videntur superare.

Rhodius mediam viam inter Atticum, & Asiaticum tenet. Nam est plenior Attico, sed Asiatico paullo pressior. Iccirco laudem non ultimam habet, propterea quia mediocritate continetur. Utitur Rhodio stilo e Veteribus Cæsar, Livius, Nepos, & Cicero in libris Philosophicis, & Rhetoricis, & etiam in narrationibus Orationum: Sallustius initio *Belli Catilinarii*, Paterculus, alii.

II. Si vero formam internam, seu qualitatem argumenti consideramus, triplex, pro diversitate materiæ, est stilus. Nam vel materia est trivialis, vel maxime illustris, vel mediocris. Prima exponitur *tenui* stilo: altera *sublimi* & *magnifico* : tertia vero *mediocri*. Nam oratio par esse debet argumento.

Itaque *Tenuis* stilus seu forma orationis est illa, in qua verba pura & perspicua adhibentur, sed sine exquisitis figuris, ullove orationis ornatu, aut numero studiose petito : estque ad quotidianam loquendi consuetudinem, qua viri culti & elegantes utuntur, accommodata. Hujusmodi est stilus Phædri, Cæsaris, Terentii, Plauti, Nepotis, Rhetoricæ ad Herennium, Ciceronis in *Partitionibus Oratoriis*, *Officiis*, *Topicis*, & *plurimis epistolis*.

Sublimis forma dicendi est, quæ res sublimes ita explicat, ut sententias habeat graves & acutas, verba iis explicandis idonea, & magnam figurarum suppellectilem movendis adfectibus congruentem. Nam his tribus *ma-*

gni-

gnifica, & *ſublimis* oratio definitur (1). Hujus generis ſunt pleræque Orationes Ciceronis, ut *pro lege Manilia*, *in Catilinam*, *pro Marcello*. Conciones aliquæ Livii, & Salluſtii, & Curtii. Plinii *Panegyricus* Trajano dictus & granditate argumenti, & acumine ſententiarum commendatur: quæ tamen iis, qui in Aureæ ætatis auctoribus multum ſunt verſati, non ſemper placent. E Recentioribus, Orationes aliquæ Perpiniani, Mureti, Palearii, Bencii, Buchneri, Schurtzfleiſchii, Grævii, ceteræ,

Mediocris eſt, qui præter munditiam, & elegantiam, ornatum omnem & verborum, & ſententiarum, & numerorum admittit. Itaque aliud de utroque habet & tenui, & ſublimi, quin eiſdem ſit ſimilis: vel potius, ut ait Cicero, *utriuſque expers eſt*. Talis eſt ſtilus Livii, Taciti, Ciceronis in libris non nullis tum Philoſophicis, tum Rhetoricis.

Quod ſi in his tribus generibus ſtili modum non ſervaveritis, in contrarium vitium incidetis. Sic *tenuem* ſi nimis fueritis perſecuti, evadet ſtilus *ſiccus*. *Magnificum*, qui non loco, & tempore adfectat, fit *frigidus*. Tum etiam ſi ornata inornatis, diſſoluta concinnis admiſceantur, *inæqualis* & *fluctuans* fit ſtilus: adeoque *mediocri* plane contrarius.

His conſtitutis, pulcerrima, & vel una omnium maxime commendanda illa eſt regula (2): *Decorum in omni re ſervandum eſt: id eſt, apte & accommodate ipſis ſingulæ res ſunt verbis exponendæ: exiles exiliter, & amplæ ample.* Hanc nos ſi rite expenderimus, nihil amplius requiritur ad bene ſcribendum.

I. Hinc *Hiſtoricus* uti debet ſtilo vel Attico, vel Rhodio, ſi quantitatem verborum ſpectemus. *Nihil enim eſt*, ſi Ciceronem audimus, *in Hiſtoria pura, & illuſtri brevitate dul-*

---

(1) *Conferatur Longinus* περὶ ὕψυς de Sublimitate Orationis, & *etiam Hermogenes* de Formis L. I. *ejuſque interpretes*, *Sturmius*, & *Laurentius*. *E Recentioribus Werenfelſius*, de Meteoris Orationis.

(2) Τὸ δὲ πρέπον ἐν παντὶ πράγματι φυλακτέον. τυτέςι, προσφόρως ἑρμηνευτέον. τὰ μὲν μικρὰ μικρῶς, τὰ δὲ μεγάλα μεγάλως. *Demetrius Phalereus*, de Elocutione n. 120.

te dulcius. Primus enim brevioribus historiis est accommodatus: alter vero copiosioribus.

Attico utitur Thucydides, & hujus simiæ Sallustius, & Tacitus: item L. Seneca, Plinius in *Epistolis*, Cicero in *Epistolis ad Atticum*. Rhodio vero Livius, Cæsar, Nepos, Cicero in aliquibus *Epistolis ad diversos*.

Sin qualitatem argumenti respicimus, tenui stilo uti debet Historicus: id est pure, & perspicue, & concinne scribere, &, si historia est parum *pragmatica*, sed maximarum rerum, etiam graviter. Deinde sine ullis adfectibus vehementioribus, qui Historicum, qui verum narrat, non decent.

Maxime purus, & perspicuus est Nepos, & Cæsar: qui verbis lectissimis, sine ulla adfectata collocatione, utuntur. Contra Sallustius, & Plinius senior, & Tacitus obscuriores sunt, quia verborum ordo est perturbatior. Gravis est Tacitus, & Sallustius: e Recentioribus vero Bembus, Thuanus, & alii.

Postremo inepti ii omnes, qui, dum Historiam scribunt, tot figuris movendis animis accommodatis sua perfundunt scripta, ut Declamatorem, non Historicum agere videantur. Hinc præter ceteros ineptus Curtius, qui ubique Rhetorum, ac Poëtarum more loquitur: ineptus Paterculus, qui passim laudationes admiscet: ineptissimus Florus, qui talia fingit, & scribit, ut non virum prudentem, sed superstitiosam femellam, aut senem delirum te audire putes (1).

11. Hinc *Didascalia* scripta vel Attico, vel Rhodio stilo possunt conscribi. Nam uterque eorum pro materia, quæ tractatur, vel pro cujusque ingenio, ad id est maxime accommodatus.

Deinde scriptis didascalicis convenit genus orationis tenue, id est, castum sed verecundum in figuris aut animi, aut verborum inducendis. Nam finis doctoris est, aliis, quid ipse cogitat, aperire. Itaque, si sapit, cavere debet ab illis verborum phaleris; quæ magis movent adfectus, quam mentem illustrant argumentorum pondere, & perspicuitate.

Hac

(1) *Confer. Schefferus*, de Stilo II. 5.

Hac tenui orationis forma utitur Cicero in *Partitionibus Oratoriis*, *Topicis*, & *Officiis*. Cellius etiam in *Medicina* hac laude illustris est: cui addunt, nec immerito, Columellam *de Re Rustica*. Ex Christianis vero Minucius Felix in *Octavio*, & Lactantius in libris *Divinarum Institutionum*: qui tamen interdum nec ipse ab Oratorio stilo temperat.

E Recentioribus theologis Melchior Canus Ciceroniani sæculi genium satis feliciter expressit. Huic addo Sadoletum, Polum, Seripandum, Sirletum, G. Cortesium Cardinales; tum Vivesium, P. Cortesium, Osorium, Pogianum, (1) ceteros. E Jurisperitis Hottomannus, Duarenus, Muretus, A. Gouveanus, Cujacius, A. Augustinus, Gifanius, Gravina, reliqui. E Philosophis J. Picus Mirandulanus, Ramus, J. P. Nunesius, Sepulveda, P. Fonseca, Conimbricenses, Maioragius, & alii. E Philologis Bembus, Sturmius, Casa, Sigonius, Perpinianus, Manutius Paullus, Achilles Statius, E. Alvaresius, uterque Corradus, Folieta, Doletus, Strebæus, Linacer, Andreas Schottus, Olaus Borrichius, E. Martinesius, ceteri minus multi addendi sunt.

Possunt tamen scripta Didactica seu didascalica etiam mediocri genere conscribi: eo vel maxime si iis sermo tribuitur, qui non nisi cum dignitate loqui possunt.

III. Hinc *Dialogi*, quia imitantur familiares amicorum sermones, eo stilo scribi debent, quo ii, qui in dialogo continentur, uti solent. Itaque si colloquentes aut sunt personæ plebejæ, aut de rebus vulgaribus loquuntur; tenui stilo uti debent. Si docti, si alterius ordinis & dignitatis, aut de re erudita disputant, mediocri. Immo evenire potest, ut etiam magnifica oratio alicui tribuatur: idque plerumque stilo Rhodio, qui iis explicandis paullo videtur accommodatior. Quo vel solo fit manifestum, quam difficilis sit forma *dialogistica*: quia perpetuo characteres loquentium servari debent, quod sane est difficillimum. Vel unus Cicero luculentissima exempla suppeditat.

Itaque aliter loquitur Cicero in Dialogis *de Natura Deorum*, *de Divinatione*, *de Oratore ad Q. Fratrem*: aliter in dialogis *de Amicitia*, *de Partitionibus Oratoriis*. Cur ita quæso? quia alii, & alii erant disputantes: tum etiam

V ma-

(1) *Qui* Catechismum Romanum *conscripsit*.

materia, quæ disputabatur, diversa. In primis illis Vellejus Epicureus, Balbus Stoicus, Cotta Academicus, viri gravissimi, & optimis artibus contriti, quisque pro copia sua, & studio de Natura Deorum differebant. In altero Quintus Cicero Divinationem Stoice sustinebat. Postremo in *Oratore* Crassus, Antonius, Sulpicius, & Cotta, Rhetores præstantissimi, de Arte dicendi disputabant. Quid ergo mirum si tales homines de tantis rebus loquentes, mediocri, aut, si voles, aliquando magnifico stilo utantur?

Contra in dialogo *de Amicitia* colloquuntur Lælius, Fannius, Scævola, viri illi quidem docti, sed familiariter & amice, ac de argumento plane domestico loquentes, *tenui* forma orationis utuntur. Quod etiam in *Partitionibus*, ubi Cicero pater, & filius loquentes se offerunt, evenire necesse fuit.

Quod si personæ inducuntur de rebus domesticis colloquentes, & verbis plane domesticis uti eas necesse est, habita semper ratione personarum. Sic Terentius, & Plautus, tametsi quotidianis verbis dialogos suos texunt; ita tamen texunt, ut characterum & decori ratio habeatur. Aliam enim orationem tribuit Plautus glorioso militi, aliam servo, aliam lenoni, aliam parasito, aliam meretrici. Sic Terentius in *Eunucho*, e. g. aliam dicendi formam adfingit Thaidi, aliam Thrasoni, aliam Gnatoni, aliam Ephebo.

Horum tamen dialogorum stilus multo facilius comparatur pervolutandis auctoribus, qui optimi habentur, quam anxie quærendis præceptis. Ex Latinis itaque legendi Cicero, Plautus, Terentius. Ex Græcis præter ceteros Athenæus, & Lucianus ad puerorum ingenia idonei videntur. E recentioribus Latinis quædam Ludovici Vivesii sunt pulcerrima: ut etiam Erasmi a quodam ex nostris perpurgati: tametsi compositionis venustate nihil ad Vivesium. Addo Majoragium, & Nicium Erythræum, qui politi sunt.

Et de stilo hactenus. Addam tamen non nulla, quæ vos præmuniant, ne erroribus, qui satis sunt vulgati, occupari patiamini. Stilus itaque quamvis singulis argumentis suus adjungatur; tamen eadem argumenta alio & alio stilo disputari possunt. Repetamus eadem exempla.

1. *Epistolis* convenit stilus *tenuis*, propterea quod imitantur loquentium sermones: tamen possunt scribi *mediocri* stilo,

ſtilo, ſi ſunt epiſtolæ eruditæ: ſi opus aliquod amico viro ſummati dicamus: ſi de rebus gravibus ſcribimus. Poſſunt etiam *ſublimiori* dicendi forma conſtare, ſi res ſit graviſſima: ſi ad Regem de gravi negotio ſcribamus: ſi hortatoriæ, expoſtulatoriæ, & ejus generis ſint. Sic Cicero, qui ad Terentiam ſuam, & Tironem ſcribit tenui ſtilo; ad Catonem, & Senatum elaboratius ſcribit, & mediocri forma: ad Fratrem vero (1) ſtilo ſublimi aliquando. Inepti ergo, qui dicunt, Epiſtolas tenui ſtilo eſſe exarandas omnes (2).

2. Idem de *Dialogis* eſt dicendum, ut paullo ante monuimus. Nam Plautus, & Terentius tenuiter ſcribunt. Cicero *de Oratore ad Fratrem*, *de Legibus*, mediocriter. *De Natura Deorum*, *de Divinatione*, in *Tuſculanis*, ſublimia multa diſputantur. Plato in multis diſputat magnifice, in aliis mediocriter.

3. *Hiſtoria*, ſi brevis eſt, ut unius hominis vita, *tenui* ſtilo ſcribitur, ut Cæſar, & Nepos. Si longior, ſtilo *mediocri*. Tamen in ipſa Hiſtoria *ſublimi* ſtilo utitur Livius, Salluſtius, Curtius, quotieſcumque conciones aliquæ Imperatoribus, Regibus, aut viris primariis de re graviſſima tribuuntur. Nam *vel a materia*, *vel a dicente*, *vel ab eo*, *ad quem dicimus*, granditatem argumentum accipit. Sunt etiam hiſtoriæ parum *pragmaticæ*, id eſt, quæ rerum graviſſimarum cauſſas & conſilia demonſtrant, quæ elaboratiori poſſunt ſtilo conſcribi, ita poſtulante argumento.

4. Orationibus *ſublimis* dicendi forma, & merito quidem, reſervatur. Sublimis eſt Cicero *pro Marcello*, *Poſt reditum ad Quirites*, *in Catilinam*. Sublimis Plinius in ſuo *ad Trajanum Panegyrico:* verbo, panegyrici omnes, qui virorum principum laudes enarrant, & exornent, magnifica oratione utuntur. Tamen innumeræ ſunt orationes, quæ mediocri ſtilo conſtant: cujuſmodi ſunt *Academicæ* pæne omnes, in quibus vel bonarum artium laudes, vel hujus ſimile argumentum tractatur. Hujuſmodi pleræque exſtant apud

(1) L.I. epiſt.1.

(2) *Legatur Demetrius Phalereus*, de Elocutione *n.*243. *ſeqq.* J.L. *Viveſius*, & *Melchior Junius*, de Conſcribendis epiſtol.

apud Muretum, Grævium, Cellarium, Cunæum, Vavassorium, Facciolatum, Schurtzfleischium, ceteros, qui mediocri forma disputant de iis. Quid? in ipsis orationibus sublimi stilo contextis, hæc omnia distributa inveniuntur. Nam exordia mediocria plerumque sunt: narrationes tenui stilo: confutationes vehementiores: perorationes patheticæ, & sublimi charactere descriptæ.

5. *Didascalica* scripta, quæ *tenui* stilo solent conscribi, & ipsa interdum elaboratiora sunt, & mediocri dicendi genere composita, si materia, aut occasio id requirat. Inepte quis Geometriam, nisi tenui forma explicaret: at Philosophia, & multo magis Theologia, ornatiori stilo possunt exponi, præsertim si contra aliquem disputamus.

Docet e. g. Cicero tenui forma in *Officiis*, & *Topicis*, & *Partitionibus*: at in aliis opusculis adscendit aliquantum: immo in *Paradoxis* vix aliter quam oratorie loquitur. Lactantius tenui forma scribit, aliquando tamen ornatius disputat. Hieronymus vero quasi concionando interdum docet. E Recentioribus, elaboratius, & ornatius scribit Q. Corradus, Cunæus, Nicius Erithræus, Canus, Petavius in *Theologia*, & Janus Vincentius Gravina *de Origine Juris*, ac *de Romano Imperio*, ceterique.

Neque vero id solum, sed etiam in eodem vel tenui, vel mediocri, vel sublimi genere, sunt alii & alii gradus orationis: quod ipsum auctoribus pervolutandis reperieris (1). Unum cavere debemus, ne dicendi formas diversas imprudenter misceamus: quod vel maxime a Rhetoribus improbatur (2).

Hæc breviter monuisse satis fuerit, ut judicium de stilo ferre possint tirones. Nam de his in Rhetorica arte copiose disputatur: ex qua, qui plura cupit, sumere potest.

CO-

(1) *Exemplo sint Arriani* Dissertationes Epictetícæ, *quæ egantissimis figuris constant, cum quadam simplicitate oralenis*.

(2) *Auctor* ad Herennium. L. IIII. c. 11. seqq. *Quinctilian.* Inst. L. XI. c. 1.

COROLLARIUM.

Hinc qualitas materiæ disputandæ; personarum, quæ disputant; & loci, in quo disputatur, ea sunt quæ ostendunt, qua quisque forma scribendi uti debet. Quæ omnia uno verbo comprehenduntur decori.

SCHOLION.

Addunt hic viri doctissimi regulas quasdam, ex quibus de librorum merito judicare possimus. Erudita illa sunt, & viris exercitati judicii non prorsus inutilia: verum a proposito nostro aliena. Itaque quas hucusque dedimus regulas, ad recte judicandum satis esse videntur. Qui enim illas non servant, ii quidem male scripti sunt libri.

CAPUT III.

De Pedantismo Rhetorico profligando.

SI vitia, quæ in superioribus notavimus, Adolescentes, diligenter fugeretis; supervacaneum foret, hoc loco de illis verba facere. Verum cum ista facile e memoria deleantur, tamque proclives in ea sint homines, ut dici vix possit; ea veluti in tabella depicta oculis subjiciemus, ut in eam intuentes studiose ab his ineptiis abstineatis, si ad aliquam doctrinæ laudem pervenire desideratis.

Porro hæc vitia generali nomine *Pedantismi* continentur. Quæ vox originem ducit a Pædagogis: qui, quod pedites sequantur nobiles puerulos, *Pedanti* Italica voce nuncupantur. Hi homines ex diuturno puerulis imperandi usu, eam auctoritatem adfectant, ut etiam cum aliis hominibus, atque de rebus aliis loquentes, voce, vultu, gestuque ipso auctoritatem præ se ferant. Cumque vel Humanioribus litteris, vel Philosophia levissime eruditi sint; nec suæ, nec aliorum limæ patientes, sic mentem ineptissimis opinionibus imbuunt; omnino ut judicium depravent, & judicandi aciem retundant: immo, quod dolendum, frequenter etiam iis, quorum educationi dant operam, eadem vitia instil-

lant. Ex quo putidissimus *Pedantismus*, id est *generalis ineptia judicii* nascitur: quæ, quasi bonarum artium pestis, in adolescentium perniciem longe lateque serpit: & cum humaniores litteras, tum graviores disciplinas contaminat (1).

Atque hinc fit manifestum, idem Recentioribus esse *pedantam*, quod Latinis erat *ineptus* (2). Ineptum autem illi vocabant eum, qui ad bene de rebus judicandum non erat aptus. Hæc autem ineptia judicii non angustis regionibus finitur, sed perlate patet. Nos tamen eam in duas partes dividimus, ad quas ineptiæ omnes litterariæ commode possunt revocari: pedantismum *Rhetoricum*, & *Philosophicum*. De illo primum: de altero sequenti capite disputabimus.

Ergo Rhetoricus pedantismus in hoc situs est, *ut quis litterarum, quæ ab humanitate nomen habent, justum pretium ignoret: nec ad quem finem ab eruditis, & sanæ mentis hominibus excoluntur, animadvertat: idque vel inscitia, vel vanitate quadam, & ostentatione*. Quare quicumque hanc ineptiam judicii vel in rebus, vel in verbis præfert, is *pedantismi* se alligat (3).

I. Hinc

---

(1) *Aliam Pedantismi descriptionem tradit Huberus in* Oratione de Pedantismo: *quæ latius patet, & eos etiam comprehendit, qui* virtute ficta *doctrinam, quam habent, corrumpunt: vel qui in usu vitæ adfectationem aliquam contra judicium commune produnt. Verum nos propositi memores, de* pedantismo Litterario, *reliquis omissis, tantum dicemus*.

(2) „ *Quem enim nos ineptum vocamus, is mihi videtur* „ *ab hoc nomen habere ductum, quod non sit aptus. Nam* „ *qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet; aut denique* „ *in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus dicitur* „. Cicero de Orat. II. c. 4.

(3) *Aristoteles* Rhet. L. I. c. 1. *acute vidit, & recte probavit, Rhetoricam ex Dialectica proficisci*. „ *Rhetorica*, „ *inquit, convenientiam habet cum Dialectica* „. *Et fine cap.* „ *Nam verum, & simile vero ejusdem est facultatis videre*.

I. Hinc *pedantæ* sunt, qui perpetuo uni linguæ vel Græcæ, vel Latinæ, vel Italicæ, vel Gallicæ excolendæ operam navant, ibique ætatem degunt: de reliquis vero eruditionis partibus ne verbum quidem audire volunt (1). A quibus si quæreres, quid ipsi post tot ac tantos labores, post utriusque *Stephani*, & *Cruscæ*, & *Furetierii*, & *Richeleti* diligenter excussos commentarios, boni essent dicturi; plane intelligeres, nihil habere. Nesciunt hi profecto, voces datas homini fuisse, ut sensa animi explicaret; non ut iis expendendis consenesceret. Horum nos nimis multos offendimus, qui ab imperitis litteratissimi prædicabantur: qui multo convenientius indoctissimi appellarentur.

V 4 II. Hinc

„ *dere. Simul autem & homines ad verum natura conformati sunt satis, & plerumque consequuntur veritatem. Quamobrem ad probabilia conjicienda se habere, ejus est, qui eodem modo se habeat ad veritatem. Ac alios quidem ea, quæ sunt extra rem, præcipere; & quæ de caussa magis deflexerint ad Juris disputationem, apparet* „.

(1) *Non defuere viri docti, qui ex nimio Latinitatis studio fuderint ineptias. Melchior Inchoferus existimavit*, beatos in cælo Latine locuturos, & Christum interdum Latine locutum esse. *Hist. Sacræ Latinit. L. V. c.* 2. & 4. *Ringelbergius adfirmavit*, gloriam Latine & polite scribendi inter humanos conatus omnes summum tenere locum: seque in eadem vitam finire decrevisse, *confessus est*. *Alii alio modo ineptiverunt. Fridericus Taubmannus contendit, salutem imperii Romano-Germanici linguæ Latinæ beneficio contineri. Bernardus Aldrete Hispanus serio adfirmavit, Latinam linguam esse illud* labium electum, *quod Deus per Sophoniam cunctis nationibus promisit. Lazarus Bonamicus pronunciavit*, se magis velle loqui ut Cicero, quam esse Pontificem Romanum. *Nec Gallicæ linguæ suus defuit defensor. Joannes Laboureriu quidam domesticam linguam præ Latina singulari libro defendit: contra quem Slusius caussam Latini sermonis egit. Ut mittam, quæ de Hispanica, Italica, ceteris disputata sunt. Confer. Joann. Laur. Moshemius*, in Præfat. ad librum Huberti Folietæ de Linguæ Latinæ usu, & præstantia. Hamburg. 1723. 8. & in Adnotation. p. 82. seqq. *Walchius*, Hist. Latin. Ling. c. 3. §. 5.

II. Hinc eodem vitio laborant, qui de inutilibus argumentis maxima cum animi contentione disputant. Quis enim non rideat eos, qui *de cibo, & vestitu antediluviano, de primæva hominum lingua, de characteribus Ægyptiorum, de Architectis, & Conditoribus Pyramidum, de etimologia quorumdam nominum, de lingua Carthaginiensium, de Poësi, & Musica antiquissimorum Hebræorum, de vi ac potestate quarumdam vocum, quæ in Aristotele, aut Pacuvio exstant*; magnis cum clamoribus altercantur? Fuerint hæc tironibus explicanda, sed prætereundo (1).

III. Hinc etiam in eumdem censum veniunt, qui Philosophiam ab Eloquentia sejungunt: & tum demum se optime Latine philosophari putant, si vocabulis & barbaris, & obscuris, tum & stilo minime Latino sua exponunt, idque sine ullo ordine: clamitantes, Philosophum res ipsas, non verba, curare debere. Quasi Plato, & Aristoteles, & Theophrastus, non iidem & Philosophi, & pure loquentes exstiterint: aut quasi Cicero, Celsus, Lucretius, Mela, Columella, Manilius, non ii sint, qui elegantiam Latinæ linguæ una cum doctrinæ apparatu ad nos usque transmiserunt.

Eodem nomine censentur *illi*, qui Eloquentiam ambitu periodorum, & figurarum vehementiorum copia definiunt: ac sibi persuadent, se harum regularum ope de quacumque materia apte & intelligenter esse disputaturos. In quod vitium Rhetores tantum non omnes incurrunt: qui de rebus, quas non norunt, disputaturi, ex locis communibus copiose, & magnifice disserunt; quin aliquid commode dicant; aut nos de iis, quæ cupimus, faciant doctiores.

Muretus, ceteroqui summus Orator XVI. sæculi, dicturus de Præstantia studii Theologici, (2) tanta ingenii ubertate, & elegantia sermonis disputat, omnino ut imponat ineru-

(1) „ *Quatuor millia librorum Didymus Grammaticus* „ *scripsit, miser si tam multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur: in his de Æneæ matre* „ *vera: in his libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in* „ *his an Sappho publica fuerit, & alia, quæ erant dediscenda, si scires* „. *Seneca* Epistola 88. *Walchius*, de Nugis *Salernitatus* de eodem.

(2) Tomo I. Orat. 1.

ineruditis. Verum emunctæ naris homines in eo dicendi copiam laudant, Theologiam requirunt: ac aperte cognoscunt, hominem plane hospitem in Theologia esse. iis ego omnibus Ciceronis auctoritatem oppono, disertis verbis prædicantem, se, quidquid in Oratoria profecisset, ex Philosophia profecisse (1).

IIII. Hinc & illi reprehendendi sunt, qui in Oratoria arte ab Aristotelis, aut Ciceronis verbis, ne dum præceptis, ne minimum quid recedunt: & rident alios, qui nullo exemplo, sed ex rectæ rationis præscripto aliqua dicunt. Hic *pedantismus* doctissimos homines aliquando pervasit: qui mordicus tuentur, nihil de hac arte excogitari posse, quod illis non fuerit exploratum, & traditum.

At quam inepte illi judicent, ex scriptis aliorum, quæ sunt in manibus, facile demonstratur. E Græcis, Dionysius Halicarnasseus, Lucianus, Hermogenes, Aristides, Aphtonius, Longinus, Demetrius, ceteri, pulcerrima multa, ipsi Aristoteli, & Ciceroni non animadversa, tradiderunt (2). E Latinis, Horatius, M. Seneca, Auctor de caussis Corruptæ Eloquentiæ, Quinctilianus, & alii de iisdem subtiliter differuerunt, & quædam de suo addiderunt, vel illustrarunt. Addas Oratores, Demosthenem, Isocratem, M. Senecam, Quinctiliani declamationes, Plinium Cæcilium, Ausonium, Pacatum: immo & Basilium M., Chrysostomum, Nazianzenum, Nyssenum, Ambrosium, ceterosque, qui omnes dicendi vim augere & amplificare possunt.

Quid? istud didascalicum disputandi genus, quo Recentiores (3) adeo delectantur, omnino est novum: nec ad *judiciale*, *deliberativum*, vel *demonstrativum* genus pertinet: ideoque penitus foret delendum, quia in Aristotele, & Ci-

---

(1) „ *Fateor, me Oratorem, si modo sim, aut etiam* „ *quicumque sim, non ex Rhetorum officinis, sed ex Academiæ* „ *spatiis exstitisse*. „ In Orator. c. 3.

(2) *Vide Vossium* Inst. Orator. Tom. I. p. 347. *ubi de Hermogene agit: & Nunesium*, Rhet. L. III. p. 247. *& Gaspar. Laurent.* Præfat. in Hermogenem.

(3) *Muretus*, *Majoragius*, *Palæarius*, *Amasæus*, *Perpinianus*, *Bencius*, *Ferrarius*, *Cunæus*, *Cellarius*, *Grævius*, *Borrichius*, *Politius*, *ceteri*.

& Cicerone non exſtat. Monuit jam olim vir doctus (1) non omnia, quæ ab Oratore tractantur, ad tria illa pervulgata cauſſarum genera ſtricte poſſe revocari: adeoque primam, & ſecundam Ciceronis in Catilinam ad nullum genus, ſi Veterum præcepta ſequimur, ſpectare. Itaque audiendi non ſunt, qui tam arctis regionibus Eloquentiæ ambitum definiunt.

V. Hinc inepti ſunt, qui optimis libris legendis, non rerum copiam ſelectam, non ordinem, quo argumenta nectuntur, non peracre judicium, non dicendi vim, non caſtitatem, perſpicuitatem, & ſuavitatem ſermonis, non alia multa numero, quæ in ſcriptore elucent, mirantur: ſed paucos Grammaticæ nævos, qui imprudenti, & aliud cogitanti exciderunt, verba aliqua obſoleta, Orthographiæ flagitia non nulla colligunt: & imprudenter exſultant, quaſi vero pulcerrimam eruditionis copiam oſtentarent, probarentque reipublicæ Litterariæ, ſe Criticos eſſe omnibus numeris perfectos.

Commodum notari hæc poſſunt, cum amicus me rogat, uti librum juſta de cauſſa excutiam: cum de eo data occaſione loquimur: cum aliquis contendit, nullum in eo vitium haberi Grammaticæ, verbo, cum neceſſe eſt. Secus ineptiſſimus *pedantiſmus* & eſt, & haberi debet, qui arguit puſillum ingenium, nullum judicium, &, ut paucis comprehendam, hominem, qui glande, fructibus relictis, veſci amat. Tolerabilia hæc fuerint in Laurentio Valla, homine Grammatico, qui hæc ſtudia ſuſcitare in Europa cupiebat, contra eos, qui eum conviciis proſequebantur. Quod etiam, atque eodem nomine, Gaſpar Scioppius fecit. Tamen hic modeſte Voſſium *de Vitiis Sermonis* reprehendit. Nollem tam acriter in Famianum Stradam, & Maffeium inveheretur: ſcriptores eos quidem, qui ſuis nævis non carent; ſed politos, & eloquentes. In aliis vero reprehendenda ſunt (2).

Quod

---

(1) *Muretus* Præfationibus Commentar. in Catilinariam I. & II. *Confer. Timplerus*, Syſt. Rhetor. L. V. c. 1. q. 5. *Si tamen rem ipſam penitus conſideramus, ad genus* demonſtrativum *reduci poteſt.*

(2) *Salmaſius, vir doctus, leviſſima quæque in* Solino *reprehendit: cum tamen ipſe, ut notat Petavius, admittat gravio-*

Quod si ob non nullos nævos, aut singulares voces scriptores eruditissimi essent condemnandi; nec ipsi Latinitatis conditores effugerent, quin ab aliis reprehenderentur. Statilius Maximus (1) libros scripsit de singularibus verbis apud Ciceronem positis. Ubertus Folieta (2) Campianus (3) Taubmanus (4) Andreas Julius Dornmeierus (5) Andreas Schottus (6) plurima in Cicerone notarunt. Quæ tamen, ut monet vir Clarissimus (7), dignitati stili, ac Latinitati Ciceronis nihil detrahunt. Quam multa in Crispo, scriptore politissimo, & vere Romano, repudiarunt obsoleta verba, insolentia, hellenismos, & id genus alia Agellius, Asinius Pollio apud Suetonium, & præter ceteros gravissimus censor Scioppius (8)! In Nepote, & Cæsare, elegantiæ & urbanitatis Romanæ magistris, ut vel ipsi soli Latine loqui viderentur, nonne homines emunctæ naris verba quædam insolentia notarunt (9)? Quid Curtius? tersæ, nativæ, & emendatissimæ Latinitatis cultor, nonne ob quasdam voces Grammaticorum scuticam meruit? Tamen hi omnes, ut reliquos omittam, cultissimæ dictionis sunt conditores: ab iisque, quidquid in Latinitate scimus, didicimus.

VI. Hinc etiam in stilo, si alibi usquam, *pedantismus* puerilis frequenter occurrit. Sunt homines, qui tanto in Ciceronem amore feruntur, ut religio ipsis sit, aliquid dicere, &

---

viora. Etiam Casaubonus in suis illis Animadversionibus *in* Baronium *vel minima quæque, operis Herculei plane laboris, reprehendit; & ad sex usque millia errata in eo gravissima notari posse contendit: non animadvertens, se & non minora peccare, &, si illic esset, pejora Baronio commissurum.*

(1) *Apud Sosipatrum Charisium* L. II. Inst. Gram. p. 175. 194.

(2) De usu & præstantia Latini sermonis: L. II.

(3) De Imitat. Rhetoric. c. 5.

(4) Differt. de Latina lingua.

(5) De vitioso Ciceronis imitatore.

(6) Cicero a calumniis vindicatus. c. 7.

(7) *Walchius*, Histor. Critic. ling. Latinæ c. 9. p. 615.

(8) De Stilo Historico. p. 197.

(9) *Walchius* loco citat.

& cogitare, quod non Ciceronis verbis, & dicendi forma explicari queat: id est, quod non in foro, & curia, idque republica Romana stante, sine reprehensione dici posset. Fuere in hac puerili hæresi Christophorus Longolius, Pomponius Lætus, Paullus Manutius, Lazarus Bonamicus, Marius Nizolius, ceterique nimis multi, quos doctissimi homines, & qui penitus cognoscebant, quo pacto bonos scriptores imitari deberemus, merito deriserunt (1).

Quid enim? solus Cicero, non vero Terentius, non Lucretius, non Catullus, non Tibullus, & Propertius, non Cæsar, & Hirtius, & Nepos, & Livius, & Horatius, & Cælius, & Pompejus, & Brutus, & Cassius, & Virgilius, & Phædrus, & Celsus, & Laberius, & Syrus, & Severus Latine sciunt, & loquuntur? Atqui ego non dicam ex Quinctiliano aliquo, aut Plinio Cæcilio, aut Silio Italico, aut Asconio, aut Agellio; sed ex ipso Appulejo, Apicio, Vegetio, Sammonico in Latinitate proficere non dubitarim.

Quod si de re Christiana scribere coactus sim, cur non Minucium Felicem, & Lactantium, & Sulpicium Severum, homines bene Latine loquentes? cur non etiam Ambrosium, Hilarium, Hieronymum, Rufinum, viros eloquentissimos? &, si necesse sit, Tertullianum etiam, & Arnobium, & alios consulere possum, ab iisque verba prioribus inaudita, desumere; ut ea, quæ alii non adtigerunt, explicem? M. Tullius hoc interdixit ne fieret, quem videmus ubique plenum esse novitatis, præsertim cum didascalica forma disputat (4)? Horatius hoc vetuit (3)? Quid? putemus verba a principio simul cum cælo, ac sideribus ipso a Deo condita, & certum his numerum esse constitutum, quibus novum aliud verbum addere, aut vetus commutare non liceat? Non verba omnia suos habent auctores? non docti ad unum omnes novarunt insti-

(1) *Vide Dornmeierum*, de Vitioso Ciceron. imitatore.
(2) *Cicer.* de Finib. L. III. princ.
(3) „ . . . . *Si forte necesse est*
„ *Indiciis monstrare recentibus abdita rerum*,
„ *Fingere cinctutis non exaudita Cethegis*
„ *Continget*, *dabiturque licentia sumta prudenter*.
Horat. Poët. v. 48.

infinita? non vulgus, rustici, multitudoque infima principium dedit quamplurimis (1)?

Atque ego existimo Ciceronem, si hic sit, cum tot res in disciplinis novas, antiquis plane incognitas, videret, & in animo reputaret; potius amaturum vocabulis novis uti, quam maximo cum dedecore obmutescere (2). Neque vero omnem deducendi, & fingendi licentiam probo: sed congruentem consuetudini eorum, qui bene Latine loquuntur (3): quod ipse Cicero summo cum judicio fecit. Itaque, qui hæc ignorant, & nihilominus alios reprehendunt, ii quidem nec Ciceroniani sunt, nec Latini, sed scioli quidam, & inepti, qui ludibrium debent viris doctis. Periculum faciant scribendo, tum demum intelligent, quam difficile sit omnia Ciceronis verbis ac dictione explicare. Quid enim simile habet Cicero, & Nepos; Livius, & Celsus? tamen hi omnes & tersissimi sunt, & plane aurei. Itaque non omne, quod Ciceronianum non est, e Latio explodendum est.

VII. Quid illi, qui vetustissimam Orthographiam adfectant, & ut antiquissimorum librorum callentissimi habeantur, ita scribunt, ut fragmenta juris Papiriani, aut Decemviralis, aut ipsam Duilianæ columnæ inscriptionem te videre putes? Quod si aliquid limatius cupiunt scribere, archaismos omnes, & hellenismos Pacuvii, Cæcilii, Ennii, & Plauti colligunt; & quando cum iis scripta sua, tamquam si essent lumina sententiarum, distinguunt, plaudunt sibi, quasi vero tetigerint ipsum fastigium Latinitatis. Legimus quemdam Hispanum, virum doctum, qui quædam poëmata, & orationes eo dicendi genere contexuit, ut *Saliari* carmine (4) compositas fuisse diceres: adeo voces erant obsoletæ, & phrases perturbatæ, & quæ parum intelligi possent. Qui quidem

(1) *Vide Virum disertissimum Q. Marium Corradum*, de Copia Latini sermonis L.II. p.54.

(2) *Vide Vossium*, de Latinitate merito suspecta. cap.1. *& Taubmanum*, Dissert. de Latina Lingua. p.40. & *Olaum Borrich*. de Ætate Latin. Ling. p. 39.

(3) *Vide Gasp. Sagittarium*, de Imitat. Ciceron. §.53.

(4) " *Saliorum carmina vix Sacerdotibus suis satis intellecta: sed illa mutari vetat religio, & consecratis utendum est* ". Quinctilian. Inst. L. I. c.6.

quidem *pedantismus* merito explodendus videtur.

VIII. Hinc & illi reprehenduntur, qui *decorum* aut loquendo, aut scribendo non servant. Qui magnificentiam stili ineptissime persequuntur; nec modo cupiunt bene & eleganter loqui; sed mirabiliter, atque adeo incredibili modo sermocinari, sibi laudi ducunt. Hi tam multa & differentia in isto genere peccant, vix ut acervatim notari; sed in singulas classes tributi a nobis percensendi videantur.

1. Quidam magnifica verba & orationem rebus vulgaribus adaptant, Polyphemi cothurnos puerulo, & omnia stilo gravi depingunt. Si de rebus suis domesticis dicturi sunt, ea magniloquentia disputant, ut Marius ipse ad populum Romanum præ illis humili stilo loqui videatur. Si comœdias, si tragœdias, aut quid simile lucubrant, eamdem orationem Davo, & Œdipo tribuunt: Tytirus eodem modo loquitur, ac Æneas; ancilla, ac Philosophus: senex, ac puer. Quod si ad amicum familiariter scribunt, tanto apparatu verborum, & sententiarum gravitate differunt, ut existimes, Ciceronem ad Senatum de Parthico bello, aut ad Catonem de consequendo triumpho scribere. Quid? offendes obscurissimos scriptores, qui cum libros nullius pretii & usus edant in vulgus, tam graviter tantaque auctoritate præfantur, ut Cicero ipse de laudibus Cæsaris, aut Pompeii non æque magnifice concionaretur.

In hunc censum refertur e Veteribus Tertullianus, de *Pallio* disputans, quo mutationem pallii sui probaret reprehensoribus; Sidonius Apollinaris in *Epistolis*; Appulejus, Capella, & Afri tantum non omnes, qui non sublimi modo, sed adeo turgida & inflata oratione utuntur, vix ut aliquid inflatius fingi & cogitari possit. Recentiorum autem, qui eamdem tibiam inflant, vix numerus iniri potest.

2. Sunt etiam, qui magnificentiam orationis obscuro explicandi modo definiunt. Qui non, quid auctores dicant, sed, quid ipsi existiment illos dicere debuisse, id sublime & splendidum putant. Quæras ab iis, quinam e Latinis magnificentius dicant, & sentiant: *Panegyricos Cæsarum*, aut *Tertullianum*, aut *Ennodium* dicent. Quid Cicero? quem tu mihi Ciceronem, aut quem rabulam narras, cujus oratio vel a pueris intelligitur. Laudes illis munditiam, suavitatem, & perspicuitatem Cæsaris, Nepotis, Terentii,

Ti-

Tibulli, Propertii: irrident: lucubratiunculas anicularum, aut nugas puerorum esse censent. Quanto his sublimior Persius, & Barclaius, qui nec a doctissimis viris intelliguntur! Quot alia meliora & exquisitiora in hodiernis Poëtis, præfationibus librorum, inscriptionibus, programmatibus! quot phrases ibi occurrunt *cedro digna*, *& auro contra cara!*

3. Hi lectissimam orationem putant, quæ peregrinis, obscuris, insolentibus vocibus abundet. Cave putes Ciceronem vocari Ciceronem, sed *Arpinas noster*, ex libro phrasium. Plautus, *familiaris noster Sarsinas*. Horatius numquam Horatius est; sed *Venusinus cycnus*. Hunc si forte cum Virgilio comparant, dicent, se *lacrimas*, *& suspiria comparare*. Martialis ingeniose nominatur *Bilbilitanus argutator*. Pindarus inepte Pindarus, sed *fidicen lyræ Thebanæ*. Erras si hos unquam vinum bibere, aut panem edere putas: sed *Bacchi munera hauriunt: Cererem consumunt*. Quid? ne cum Deo quidem, nisi ex phraseologia sua, loqui possunt.

Absit ut in eorum scriptis Alexander appelletur Alexander, sed *Pellæus juvenis*: aut Aristoteles alio nomine, quam *Stagirites*. Quasi quis melius Alfonsum I. & IIII. strenuos Lusitanorum reges ab aliis secerneret, eorumque virtutes extolleret; si illum *Vimaranensem juvenem*; hunc vero *Conimbricensem* appellaret. Hos nullis conditionibus permoveres, ut dicerent: *omnibus hoc notum est*: malunt ex formularum libro: *Et lippis & tonsoribus est notum*. At lippi hi cum suis tonsoribus, ut scite monet Cl. Werenfelsius (1), non multum orationi præsentia sua adferunt magnificentiæ.

4. Sunt alii, qui orationis granditatem, & sublimitatem in vocibus grandem sonum edentibus, & sesquipedalis mensuræ ponunt. Amant hi solum verba *resonantia*, *undantia*, *rorantia*, *rutilantia*, *radiantia*, *flammantia*, *coruscantia*, *tumultuantia*, *bacchantia*, *quadrupedantia*. Nihil in oratione cohæreat, modo in ea compareant *Cimmeriæ tenebræ*, *Bosphorus*, *montes Hyperborei*, *æstuantis Adriæ sinus*, *Car-*

(1) De Meteoris Orationis: *qui hæc, quæ in præsentia disputamus, copiose illustrat, & lepide reprehendit*.

Carpathium pelagus, *cum inhospitali Caucaso*, *& Acroceraúniis*. Quis non obstupescat, tantorum vocabulorum sono! Hanc autem scribendi formam vocat lepide Horatius (1) *Versus inopes rerum*, *nugasque canoras*. Qui enim has delicias inhiant, nesciunt profecto, in quo granditas orationis consistat: & cum multa fundant laboriose, nihil aut bonum, aut tolerabile dicunt.

5. Non nulli, cum aliquid vel narrant, vel amplificant, vulgatas loquendi, & amplificandi formas missas faciunt: eaque tantum anteponunt, quæ non dicam insolita & inaudita, sed vix credibilia aut verisimilia sunt. Extollenda sint Regis facinora clara: *Hic magis est Alexander, aut Cæsar, quam ipse Cæsar, & Alexander fuerunt*. Describenda sit regio temperata: *Nulla umquam nubes cælum asperat, nulla bruma segetes extinguit, nulli æstus adurunt* (2). Proponat sibi aliquis dicere, rem aliquam evenisse prima Romanæ reipublicæ ætate: en illico: *Non dum Orbis adoraverat Romam, non dum Oceanus concesserat Tybri* (3).

In Poësi vero quot monstra comminiscuntur!

Cum variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum silvis appingit, fluctibus aprum (4).

Si narrandum est, exercitum strenue rem gessisse, ajunt, *milites tanto pugnandi ardore, tanta ira incitatos prælium commisisse, ut etiam post mortem in pugnando perseveraverint; non animadvertentes se mortuos esse*. Si procella describitur, quot turbæ!

Tunc quoque tanta maris moles crevisset in astra,
Nî superum rector pressisset nubibus undas (5).

Quidam cum vellet in comœdia narrare, quanto nisu hostis hosti cervicem abscidisset, ait, *mortuum, cum ante ictum verbum postremum edere incepisset, non nisi quatuor ab illo loco millia passuum, quo caput venit cum impetu, perfecte pronunciasse*. Tanta erat feralis gladii vis!

6. Ad

---

(1) Arte Poëtica. (2) *Barclajus* Argen.
(3) *Idem Barclajus initio*.
(4) *Horatius in* Art. Poët. v.29.
(5) *Lucan.* L.V.

6. Ad hæc quot metaphoræ e longinquo petitæ, & quasi obtorto collo ad argumentum tractæ! Xerxes non amplius dicitur, Persarum rex, sed *Persarum Juppiter*. Vultures non sunt aves rapaces, sed *sepulcra animata*. Heliotropium est *florum Mathusalemus*. Nullæ jam amplius in aëre sagittæ volant, sed *pennatæ mortes æthera sibi vindicant*.

7. Jam illi quam putidi, qui omnia iisdem oculis, eodem animi statu considerant! Qui & selecta, & mediocria, & quotidiana ex æquo laudant, aut vituperant! Qui cum suorum aut popularium, aut amicorum res gestas narrant, non Historici, sed Declamatoris munere funguntur: characteres inscite miscent: & modo ingenium, atque dicendi copiam ostentent, de reliquis nihil pensi habent! Nullus nisi *doctissimus*, & *prudentissimus*, & *strenuissimus*, in eorum libris occurrit. Trioboli scriptores non sine maxima laude memorantur: omnium ora atque admirationem rapiunt ad se: numquam futura ætas de iis conticescet: & hujus farinæ alia, quæ sæpissime lectoribus se offerunt, nec sine maximo legentium damno.

Revocatur ad hanc classem Curtius, qui perpetuo declamat. Revocatur Paterculus, qui passim panegyricos infarcit. Verum hi duo ceteris moderatiores. Nostra vero, & parentum memoria tot occurrunt in eadem classe collocandi, ut eos enumerare velle, res esset multorum voluminum. Sed utrum perniciosior *pedantismus* excogitari possit, nescio. Id scio, hos, qui talem rationem amplexantur, vix unquam de rebus recte judicare posse: adeo judicandi aciem hic *pedantismus* retundit.

8. Postremo & illi inter *pedantas* numerantur, qui id pulcerrimum in oratione putant, quod præter modum est ornatum: quorum periodus ubique est certæ mensuræ: qui membra & incisa apte sibi respondentia, antitheses, comparationes, voces ad numerum repetitas, similiter incipientia & cadentia, jocularia dicta, verborum ambiguitates, fabulas, totamque rerum naturam per allegoriam ad argumentum, de quo disputant, ingeniosissime inflectunt. Qui lucubrationes suas dictis, factisque Veterum, hemistichiis, & Poëtarum versibus tamquam luminibus insigniunt: ut Puteanus, Lipsius, Baudius, ceteri. Qui Græca, & Arabica, & Hebræa, & Chaldaica, ubi necesse non est, conglomerant;

rant; quo facilius Polyglotti, & Polyhiſtores habeantur: nec id curant, quam bene & congruenter, ſed quam copioſe & mirabiliter dicant.

Inveteraverant hæc Neronis ætate, ut oſtendunt utriuſque Senecæ ſcripta. At paullo poſt eloquentia in hiſce argutiis, & ornamentis ponebatur: quod jam de ſuo tempore dolent Petronius (1) & Quinctilianus (2). Verum poſtea quam vetus illa & maſcula eloquentia, quæ Demoſthenis, & Ciceronis ætate obtinebat, revixit, abjecerunt cordati homines ornatum iſtum nimium & exquiſitum, quo naturalis eloquentiæ pulcritudo contegitur: & qui cincinnis & fuco oculos avertit, ne verum contempletur: atque occaſio eſt ſemidoctis hominibus, ut judicii defectum & deformitatem, ut ita dicam, hiſce pigmentis occultent. Incredibile dictu eſt, quam late ſerpat hujuſmodi *pedantiſmus*! quot homines occupet, ceteroquin eruditos, ſed qui limato judicio non valent! quam difficulter ab eorum animis evellatur! quam magnam optimis ſtudiis adferat perniciem!

Viri eruditi duo cum Virgilium explanare vellent, tot inutilia conglobarunt, ut qui interpretationem legat, incertior ſit de vera mente Poëtæ, quam ſi nudum contextum legeret. Alii exiſtimant, ſe numquam lectoribus ſenſa ſua probaturos fore, niſi eruditionem omnem ſuam eorum oculis exponant: atque furenti & vaticinanti ſimiles, nec, quid ipſi fundant; nec, quo illud pertineat, advertunt.

At enim, inquient, & Cicero *de Natura Deorum* fecit: & Recentiores doctiſſimi magno cum litteratorum adſenſu præſtiterunt: ut Scaliger, Salmaſius, G. Budæus, Caſaubonus, Huetius, Bochartus, Dallæus, Petavius, Grotius, Seldenus, G. Voſſius, Thomaſſinus, ceteri. Fateor: ſed id juſtis de cauſſis fecerunt. Nolo ego, Adoleſcentes, exiſtimetis, me eruditionem lectiſſimam contemnere, quam, ſi quis alius, fero in oculis. Non equidem uſum, ſed pravum abuſum condemno, & modum commendo. Qui ſecus facit, quamquam doctiſſimus ab ineruditis habeatur, *pedantiſmi* notam apud viros doctos non effugiet.

Neque tamen, Adoleſcentes, putetis, me omnia, quæ ma-

(1) Princip. Satyr. (2) L. II. & VIII.

magna illa nomina factitarunt, probare. Sunt, in quibus rideam: sunt, in quibus indigner: aliquando in gravissimis rebus judicium requiro. Sed condonamus hæc partim humanæ tarditati, partim ætatis illius consuetudini; quæ viros etiam accuratos & politos in errores impellunt: tum ob eorum præclara in rem litterariam merita a graviori censura temperamus: id æquitas exigit a nobis. Verum lex nulla nos cogit, ut hominum quamtumvis doctissimorum errata probemus; &, quod pejus est, anxie imitari velimus. Libero omnia judicio perpendimus. *Tales sumus in scriptis aliorum: tales esse volumus nostrorum lectores.*

VIIII. Hinc & illi *pedantibus* adjunguntur, qui in colloquiis familiaribus, eorum præsertim, qui litteris non vacarunt, Latinis verbis, & peregrinis linguis utuntur: & recondita eruditione, velint alii nolint, eorum aures pulsant. Ut etiam illi, qui, cum se ad respondendum de quibusdam argumentis compararunt, captata astute occasione, de iisdem colloquentes interrogant, & in ostentanda eruditione multi sunt.

Laborant hoc vitio præter ceteros Aulici, & Politici, vel qui ad eorum disciplinam vitam componunt. Qui cum varia doctrina culti ac litterati videri adfectent; indices seu titulos librorum, &, si forte, præfationes, in quibus argumentum operis, & scribendi consilium fere continetur, inspicere satis habent: atque sermonibus suis ea, quæ legerunt, admiscent, ut helluones librorum esse videantur. Neque vero id solum, sed doctos homines, qui ad Aulicorum exemplum, corporis gestum, & incessum, & habitum conformare non curant; atque aulæ verbis, plerumque nihil significantibus, uti nolunt, veluti *pedantas* rident & exsibilant. Quid autem est, si non hic *pedantismus* est?

X. Quid illi, qui nulla habita aut temporis, aut loci ratione, longo sermone, quæcumque occurrunt, exponunt, & nimis multa eruditione obruunt auditorem? Hac ineptia plerumque infuscatur erudita illa Rhetorum, & Jurisprudentum natio: qui cum aliquid sunt narraturi, exordio alte petito res etiam protritas enarrant: & copia dicendi auditores suos enecant, obtundunt. Ad quam classem etiam Politici non nulli merito suo possunt revocari.

Quid autem nisi ineptum est, longa oratione, quæ pau-

cis verbis dici deberent, explicare: & incommode Rhetorem agere, & Declamatorem? Merito ait Cicero, *Eloquentiam semper esse ineptam, nisi quando est necessaria*. Ego vero existimo, nihil ineptius cogitari posse, vel id scripto, vel in familiari sermone fiat.

De Henrico magno Gallorum rege, refert Huberus (1), cum a Legatis Massiliensium conveniri deberet, admitti eos jussisse, cum ipse ad prandium festinaret: sperans breviter eos de more, quæ vellent, esse expposituros. Sed Orator exorsus est hoc modo: *Hannibal ex Karthagine proficiscens*. Tum Rex, *Hannibal*, inquit, *ex Karthagine proficiscens pransus erat: ego vero pransurus sum*. Et cum dicto abiens, Oratorem cum suis rubore suffusum reliquit. Id ipsum Ludovico Magno evenit. Nam cum Iperis, & Gandavo captis, Lutetiam contenderet, Insularum magistratus in via constiterat Regi victoriam gratulaturus. Stabat Orator parans exordium. Quod Rex ab ultimo peti animadvertens: *Satin' vobis placent*, inquit, *Gandavum, & Ipera captæ? Utique*, illi. *Etiam mihi*, inquit Rex: & quin reliquam orationem exspectaret, viam institit. Itaque quicumque eruditione excultus videri, ubi necesse non est, adfectat, *pedanta* est. Quorum quam magnus sit numerus, vel me tacente intelligitur.

CAPUT IIII.

De Pedantismo Philosophico profligando.

SEd nec hi tantum *pedantismi* vitio infuscantur, quos modo nominavimus, Adolescentes: verum illi omnes, qui in gravioribus disciplinis *nec finem, quem sibi ponunt, perpendunt; nec, quibus adjumentis ad eum pervenire possint, considerant;* eadem labe maculantur. Quamquam vero hic pedantismus in omni varietate disciplinarum locum habeat, uno tamen *pedantismi Philosophici* nomine designatur: propterea quod ab eodem fonte dimanat, scilicet *imprudentia judicandi*: quæ prudentiæ recte cogitandi, id est Logicæ, cujus

(1) *In* Oratione de Pedantismo', *quæ exstat fine* Logicæ Thomasianæ.

cujus in omnibus disciplinis præcipuus usus est, proxime repugnat.

I. Hinc merito illi condemnantur, qui jurant in verba magistri, & religioni ducunt, ab ipsius sententiis vel minimum declinare. Hic *pedantismus* veteres Pythagoreos infuscavit: qui tantum præceptori suo tribuebant, ut semper in ore haberent, αὐτὸς ἔφα, *ipse dixit*: quod illis erat pro demonstratione Geometrica.

Id ipsum Arabes cum Aristotele suo, & Galeno factitarunt. Id Scholastici, qui ab Arabibus doctrinam acceperant, ab XII. sæculo tanto studio præstiterunt, ut non, quid esset verum, sed, quid Aristoteles dixerit, anxie explorarent: immo non, quid Aristoteles, vir non ineptus, dixerit; sed quid Arabes, qui Philosophi sententias perperam interpretati fuerant, eidem adfinxerint, investigarent (1). Ex quo illæ enarrationes, quæ, pro dolor! tot sæcula invaluerunt: & impedimento fuere hominibus, ne præclarum aliquid in bonis studiis molirentur. Et nisi vergente ad finem superiori sæculo tale jugum Philosophi penitus excussissent, adhuc in illa barbarie & squalore disciplinæ omnes jacerent.

II. Hinc eodem *pedantismo* laborant ii, qui cum animum ad aliquam disciplinam applicant, non animadvertunt, quo

 illud,

---

(1) *Sæculo* XV. *Aristotelis sententias non ex Arabum lacunis immundissimis, sed ex Græco fonte quidam Philosophi hauserunt, & saniorem philosophiam Peripateticam docuerunt. Primus Nicolaus Leonicus talia conatus esse videtur. Sæculo autem* XVI. *Pomponatius, Majoragius, Sepulveda, Victorius, Zabarella, Picolomineus uterque, Nunesius, ceteri, eamdem rationem secuti sunt, quam* Rigido-Peripateticam *vocarunt. Melius adhuc Scherbius, Taurellus, Jacobus Thomasius, Conringius, ceteri, viri in historia Philosophica, & veteribus litteris eruditi, eodem, & sequenti sæculo Aristotelis scripta illustrarunt: eumque emendarunt in multis, idque libero, quoad sectæ studium ferebat, judicio. Et hi anteponendi sunt vulgarium interpretum turbæ, qui Aristotelem ne legisse quidem, ne dum intellexisse, videntur. De Philosophia loquor: nam non nullos eorum nimis multos errores Theologicos fovisse, nemini dubium est.*

illud, quod disputatur, pertineat: quemque fructum mens humana ex talibus disciplinis capere debeat. Sed quasi infelices picæ ea memoriæ mandant, in quæ casu aliquo inciderunt, nec mentem germana eruditione exornant.

Hujusmodi sunt, qui in Logicis subtilitatibus consenescunt: quin unquam intelligant, Logicam non esse finem investigationis nostræ, sed adjumentum seu medium ad disciplinas comparandas. Qui in Theologia, aut Jurisprudentia addiscenda, ita uni se disputationi addicunt, ut sibi persuadeant, paucis pagellis orbem scientiæ definiri: nec illud ad corpus disciplinæ referunt, nec, qua de caussa disputatur, intelligunt. Qui Historiam dies, noctesque legunt, quin aliquod inde documentum ad moderandos mores deducant. Verbo, qui sine ulla methodo disciplinis vacant, nec de polienda mente judicioque formando cogitant. Horum sane infinitus est numerus.

III. Ad eamdem classem referuntur illi, qui in unam disciplinam toto pectore incumbunt, quin ea, ex quibus lucem ipsa accipit, adtingant. Qnid enim nisi ineptum est, Historiæ se dare, quin prius Geographiam, & Chronologiam, duo Historiæ lumina; mores, consuetudines, & religiones populorum perfecte calleat? Quis ferat homines, qui Naturali philosophiæ dant operam, quin Geometriam, & Arithmeticam, Physicæ ocellos duos, animo recte percipiant? Quis unquam in jurisprudentia Civili progressus ullos habuit; quin a philosophia Morali, & arte Logica, & Romana historia duxerit studium? Quis Sacram scientiam, quis Pontificium jus cum pretio edidicit, qui non linguis Orientalibus, & veteri disciplina Ecclesiæ, & historia cum Sacra, tum Profana, & Arte Critica mirandum in modum fuerit eruditus? Quod qui non faciunt, ut multi non faciunt, ii quidem, quin in re gravissima ineptiant, & exemplo stultitiæ aliis sint, effugere non possunt.

IIII. Adjungimus his Philosophos non nullos, qui omnia ad Philosophiæ suæ canonas reducunt: horumque ope se abstruosiora quæque dilucidare posse confidunt. Hi Sacros codices, hi Patrum scripta, hi Conciliorum sanctiones, hi Pandectas, hi Veterum scriptorum sententias ex opinionibus suis tam copiose fidenterque exponunt; omnino ut admirentur, qui audiunt, unde illis tam singularis eruditio,

tam-

tamque exquisita interpretandi via subito exstiterit. Quod si ea, quæ fundunt, examinamus, plane intelligemus, somnia eos & nugas lectoribus venditare.

V. In eodem numero ponuntur illi, qui res, quas ipsi, ne dum alii, non intelligunt, magna vocis, & laterum contentione disputant. Quis enim sibi persuadeat fieri posse, ut duo homines quorum alter Persice tantum, alter tantum Lusitane sciat; postea quam integrum diem collocuti fuerint, interrogati, quid dixerint; alter adfirmet, se intricatissimam argumentationem opposuisse: alter vero, se singulas objectionis partes penitus infirmasse? Tamen id faciunt frequenter illi, qui de *quidditatibus*, *hæcceitatibus*, *formalitatibus*, *de ente rationis*, *de natura universali*, *de distinctione inter gradus Metaphysicos*, *de creatura indeputabili*, *de appetitu materiæ primæ*, *de materia spirituali*, *de formis cadavericis*, *de unione corporea*, *aut spiritali inter mentem & corpus*, & sexcentis hujusmodi altercantur inter se. Hi certe nihil magis se invicem, quam illi, quos antea memoravimus, intelligunt (1).

VI. Horum similes sunt illi omnes, qui de re, quæ humanæ rationis præsidiis nequit expediri, clamose contendunt. Ut illi, qui de *possibilitatibus mentium*, de *unione continui corporis*, de *figura particularum materiæ*, & hujus generis aliis differunt. Qui facerent sapientius, si, missis iis, quæ percipere non possunt, vacarent utilioribus.

VII. Neque vero *pedantismo* liberantur, qui studio novandi tenentur, & nova systemata, aut paradoxas hypotheses condere pro fine habent: nec tam quærunt, quam vere, sed quam nove dicant, suique admirationem in aliorum animis suscitent. Quo vitio Recentiores non nulli Philosophi magni nominis infecti sunt: qui etsi multa, & præclara excogitent, tamen interdum talia obtrudunt, quæ tolerari vix possunt.

(1) *Nempe intelligunt ii quidem voces, & interdum ideas abstractas, quas vocibus adjungunt. Sed cum talibus ideis nullæ res tales respondeant; disputant de nihilo. Proinde, ut ut multas voces fundunt, nihil revera dicunt: ideoque se non intelligunt, tum quod nihil dicunt, tum quod sæpissime diversas ideas vocibus subjiciunt.*

Quis enim non animadvertat, Cartesium, Hobbesium, Malebranchium, Rudigerum, Tschimausenium, Poiretum, aliosque nimis multos hoc sibi proposuisse, ut auctores systematum haberentur, & in omnium ore ac sermone versarentur? Liberamus tamen hac nota eos, qui systemata eo consilio condunt, ut rei litterariæ prodesse queant. Immo vero laude digni sunt ii, qui ea excogitant, quæ tirones ad solidam scientiam facillime ducant.

VIII. Referuntur inter *pedantas* isti, qui dum aliquid lucubrant, auctorum nomina, & sententias ad verbum descriptas sine ullo fine connectunt: & ingentia volumina conscribunt, in quibus, si inutilia demas, boni vix aliquid superest. Peccant hoc peccatum innumeri Jurisconsulti pragmatici, qui & legibus, & copia eruditionis opprimunt lectores: bene an male, nihil ad eos: modo eruditissimi habeantur, nihil morantur reliqua. Sed præter ceteros, qui *Consilia* tum in re, quæ ad Jurisprudentiam, tum quæ ad Moralem disciplinam pertinet, ediderunt: in quibus sani judicii, & exactæ ratiocinationis parum, nominum vero, & numerorum totæ pagellæ sunt plenæ. A quo vitio non nulli cum Philosophi, tum Theologi, aliique nimis multi mentem non abstinent.

Ac sane in hac litterarum luce non tam auctorum nomina, quam rationum momenta sunt consideranda. Nec id modo in aliis disciplinis, sed etiam in Jurisprudentia faciendum est: quæ cum ex Morali philosophia derivetur, fit consequens, ex eadem legitimam interpretationem esse ducendam. Hoc ipsum veteres Consulti, Scævola, Varus, Sulpicius, Labeo, Capito, Massurius Sabinus; & mediæ ætatis illi, Papinianus, Ulpianus, Paullus, Modestinus, ceteri exemplo suo docuerunt: qui nisi iidem & Philosophiæ, & Juris essent periti, numquam ad illam præstantiam pervenissent (1).

Memini virum clarissimum nec Jurisperitum modo, sed etiam Polyhistorem egregium, quo familiariter usus sum, cum operam darem Jurisprudentiæ, ita me compellasse:

(1) *Confer. Gravina*, de Origine Juris L. I. §. 45. & Orat. III. de Jurisprud.

lasse : *Fili mi, si quando in auctorem aliquem incideris, de quo incertior sis, bene an male scribat; illud primum considera, quam multos auctores in singulis partibus nominat. Si longum catalogum intexit, scito male eum scribere: nec enim fieri potest, ut omnia suis oculis pervolverit. Ut autem reliqua calleat, illud profecto ignorat, quæ sit optima methodus*. Quod monitum viri doctissimi velim, Adolescentes, animo defigatis.

VIIII. Etiam & illi inepti sunt, qui de aliorum scriptis judicium confidenter faciunt, quin ea, quæ necessaria sunt, ut apte judicent, habeant. Quam enim temerarium est, de Juniorum philosophorum sententiis judicare, prius quam eorum placita, & historiam Litterariam vel a limine salutent! Quis ferat eos, qui nulla veræ Theologiæ eruditione imbuti, nulla artis Criticæ notitia tincti: non nullorum sententias, tamquam si essent Catholicæ fidei repugnantes, magno supercilio repudiant, quas ii non dicam non expendunt, sed ne intelligunt quidem!

Quis sine stomacho videat Jurisconsultos non nullos, qui in illis turbidis fontibus Accursii, Bartoli, Baldi, Jasonis, Cumani, Fulgosii, Decii, ceterorumque pragmaticorum hauserunt, præ se contemnere eos, qui Cujacium, Hottomannum, A. Gouveanum, Donellum, Duarenum, Gothofredum utrumque, Fabrum, Muretum, A. Augustinum, Gifanium, G. Budæum, Brissonium, Juris lumina: qui Grotium, Seldenum, Pufendorfium, C. Thomasium, J.F. Buddeum, Heineccium, Rudigerum, Wolfium, Conrigium, Bossium, Bohemerum, Naudeum, ceteros, qui Naturalem, & Civilem jurisprudentiam, atque adeo ipsam Politicam disciplinam ex squalore & pulvere, in quibus erant, extraxerunt, in succum & sanguinem convertunt! Intoleranda profecto hæc sunt: & tamen nihil frequentius.

X. Sed præter ceteros sunt *pedantæ* illi, qui se aliquid nescire vix unquam ingenuo pudore confitentur. Jactabat se quidam Theologus; ex iis nimirum, qui Scholasticam theologiam leviter adtigerant; nihil tam esse abstrusum in Sacra Scriptura, quod ipse non plane & expedite enuclearet: & memoriter quædam recitabat, ex quibus iis, qui aderant, monstri simile in Sacra eruditione esse videbatur. Advenit casu vir doctus, & pius, qui, ut hominis frangeret impuden-

dentiam, primum caput Geneseos sibi explicari petit: & omnia proponit, Physica, Metaphysica, Philologica, Historica, Theologica, quæ in eo capite continentur: ac de singulis erudiri se velle significat. Hic miser *pedanta*, cum se frustra jactaret, nec aliquid commode diceret, nihilo secius inscientiam suam noluit profiteri.

Quod si homines hi mente reputarent, quanta in rerum caligine & ignoratione versemur, ut ne illa quidem, quæ tangimus & contrectamus; ne nos quidem ipsos, quibus nihil nobis præsentius est, intrinsecus cognoscamus; plane faterentur, doctissimum quemque, & in perscrutatione veri exercitatum eum esse, qui se innumerabilia nescire, plurima non nisi probabili conjectura adsequi, paucissima vero certo cognoscere, ingenue confitetur.

XI. Quod si intolerabiles *pedantæ* sunt, qui inscitiam suam in aliqua eruditionis parte renuunt confiteri; quid de illis dicemus, qui se disciplinarum circulum absolvisse arrogantius adfirmant? Neque vero, Adolescentes, judicetis, Leontinum Gorgiam aliquem, aut Græcum sophistam alium ex inferis esse suscitandum, qui in concione poscat quæstionem, & se de unaquaque re paratum esse dicere significet: sunt in præsentia non nulli, qui eadem chorda oberrant: sunt, qui eorum impudentiam laudibus extollunt. Sunt homines, qui cum materiarum indices seu repertoria legerint, & inde sumserint quædam, quorum ope aliis egregie imponant; immensam eruditionem se habere simulant astute: aliosque vel indoctos, vel de hoc parandæ famæ artificio nihil suspicantes, in errorem inducunt. Quod quam sit ineptum, videtis.

XII. Hinc & illi *pedantæ* sunt, qui disciplinas omnes, quas ipsi non didicerunt, rejiciunt. Frequentissime hunc scopulum plerique, qui ad litteras se applicarunt, offendunt. Ac primum Philologi plerumque eos, qui gravioribus disciplinis dant operam, quasi *pedantas* contemnunt. Scholasticus exsibilat eum, qui ab experientia, & Geometria Physicam notitiam ducit: qui ab Scriptura, & Traditione, missis Metaphysicorum argutiis, Theologiam derivat: qui Moralem disciplinam ex jure Naturæ, & Gentium, ex Sacra scriptura, & Ecclesiasticis sanctionibus, non ex *Casuistarum* centonibus, summo judicio haurit. Jurisconsultus pragmaticus

cus suo Decio, Tartagna, Socino, Cumano, Saliceto, de Butrio, Fulgosio, ceteris contentus; ridet antecessores Juris, qui ex purioribus fontibus Justi, & Injusti prudentiam deducunt; quasi homines finiendis liticulis ineptos.

Contra graviorum studiorum cultores nimis multa in eos, qui in alias disciplinas incumbunt, sibi permittunt, eosque præ se contemnunt. Inepti utrique hoc nomine, quod nesciunt disciplinas omnes communi quodam vinculo contineri, & alias aliis opitulari: atque suam cuique laudem esse litterarum cultori, suam disciplinis omnibus, si recta intelligentia, & definita animi moderatione unaquæque earum gubernetur.

XIII. Etiam cum *pedantibus* junguntur illi, qui repugnantes sibi, & in aliam sententiam disputantes ferre nequeunt. Qui cum aliquid vel bene, vel male excogitarunt, & ediderunt, ea animi demissione id ipsum ab omnibus admitti cupiunt, quasi ex Hammonis fonte oracula relata. Quæ quidem ineptia an alia major excogitari possit, nescio: id scio, hoc vitio eos interdum infuscari, qui in disciplinis summa cum laude versati sunt. Nam ut Voëtium, Robervalium, ceterosque omittam Recentiores, vel unus Cartesius luculentus nobis testis est. Hic enim, nisi principatum in Philosophia adfectaret, tam ægre non ferret, se a quibusdam Jesuitis, ab Ultrajectinis, & Leidensibus Philosophis; &, quod plus est, ab Hobbesio, & Gassendo, amicis olim suis, ob quædam placita reprehendi; ut ad magistratuum auctoritatem tandem confugeret, quo facilius reprehensores suos debilitaret. Neque in Regium inveheretur hoc nomine, quod, Cartesianismo relicto, Eclectice philosopharetur: quod parum generosam indolem declarat.

XIIII. Postremo accensentur pedantibus *Consequentiarii*: ii nimirum, qui, dum aliorum sententias confutant, non eversis fundamentis contrariæ opinionis, ad consequentias confugiunt; quo adversariorum famam, & salutem in discrimen vocent. Existimantes se, si minus rationibus, saltim periculosis consequentiis adversarios de gradu, & caussa esse dejecturos.

E.g. Laudet quis in J. Sturmio, Buchanano, Camerario, Hottomanno, Cunæo, Grævio, stilum emendatissimum: in Clercio, Menckenio, & Werenfelsio, aciem judicandi: eru-

eruditionem Usserii, Grotii, Josephi Scaligeri, Bocharti, Vossiorum, Buxtorfiorum, Seldeni, Lightfooti, reliquorum: investigationem Philosophicam Boylei, Leibnizii, Nevvtoni, Leeuvvenoekii, Clarckii, Derhamii, Buddei, ceterorumque Hæreticorum, qui disciplinas graviores in bono lumine collocarunt. Infert *Consequentiarius*: Esse Hæreticum, vel de hæresi suspectum: non esse audiendum: & quidquid eruditionis inde profluit, tamquam perniciosum, esse explodendum.

E contrario, reprehendat quis non nulla errata Melitonis, Justini, Irenæi, Papiæ, Clementis Alexandrini, Lactantii: tum & nævos alios, qui Veteribus episcopis, vel aliud meditantibus, exciderunt: & laudet diligentiam quorumdam Hæreticorum, qui inter tot convicia, quibus sanctissimos viros prosequuntur, non nullos nævos docte notarunt. Hic iterum *Consequentiarius*: Ergo est Hæreticus: nam Veteres christiani, & Doctores nihil non bonum poterant cogitare, ne dum scribere.

Jam prima illa ratiocinatio: *Laudat eruditionem Hæreticorum: ergo est Hæreticus:* est falsa. Adeoque, quæ inde ducuntur, ceteræ eodem vitio laborant. Nam non omnia, quæ Hæretici dixere, sunt falsa: nec omnia, quæ Catholici scripserunt, vera sunt. Utrique & bona, & mala scripsere; quæ expendenda sunt ad oraculum *Vaticani*: & si per ejus leges terræ orbem obambulare possunt, temere reprehenduntur argumentis ab invidia ductis. Eodem jure argumentaremur hoc modo: Laudat dicendi copiam Ciceronis: tuetur mordicus dogmata Aristotelis: adhæret placitis Galeni, Avicenæ, Averroësii, Avempace. Ergo est Ethnicus, aut Muhammedanus. Quod tamen ineptissimum argumentandi genus est.

Oportet autem, ut consecutio sit legitima, ex regulis Critices verba hominis examinare. Deinde necesse est, ut ea proxime, & necessario ex auctoris principiis fluat. Nec id solum, sed etiam necesse est, ut certo sciamus, auctorem hanc periculosam consequentiam prævidisse (1). Nam multa viris doctissimis oscitantibus excidunt, quæ ipsi non animadvertunt.

Ve-

(1) *Vide Hollmannum* Dissert. de Jure Consequentiarum. 1726. 8.

Veteres multi futurum esse in terris *millenarium* Christi regnum dixere, vel in hanc partem propenderunt. Alii contendebant, beatum adspectum Sanctorum animis denegari ante diem extremi judicii: & in hac sententia publice fuere, antea quam Benedictus XII. sanctione sua eam damnaverit (1). Tamen hac de caussa Hæretici non habentur, quia Ecclesiæ judicium non constabat, nec illius decretis pertinaciter repugnarunt. Qui autem ejusmodi machinis disputantes aggrediuntur, vel id inscitia, vel pertinacia eveniat, *pedantæ* sunt, & ab concione litteratorum ejiciendi.

Et hæc sunt præcipua *pedantismi* genera, ad quæ cetera nullo negotio reducuntur. Supersedemus reliquis, ne infinite excurrat oratio. Cum ex iis, quæ diximus, sit manifestum, corruptum judicandi gustum, & veræ Philosophiæ inopiam caussam esse, cur in *pedantismum* incidamus: id est, in nulla disciplina finem, atque adjumenta commode cognoscamus, modumque teneamus. Quæ si recte agnosceremus, caveremus profecto ab ineptiis, quæ nos doctiorum & prudentium ludibrio exponunt: quod ipsum est, in unaquaque re esse Philosophum.

CAPUT V.

De Usu Logicæ.

I.

Reliquum est, Adolescentes, ut vos doceam, qualem fructum ex hisce lucubrationibus capere possitis, quoque id modo facillime consequamini. Quod ego præceptum tanti facio, ut nisi illud penitus intelligamus, & memoria teneamus, reliqua omnia supervacanea esse existimem.

Et quidem omnes homines, vel ii docti, vel inerudití sint, Logica Naturali pollent: id est, ea facultate intelligendi, & ratiocinandi, quæ animis innata est. Hac plurimi, immo & pæne omnes, cum in vita domestica, tum publica aliquando bene ratiocinantur: ac aliorum errores inveniunt, & pa-

(1) *In Extravag.* Benedictus Deus, *apud Bzovium ad annum* 1336.

& patefaciunt. Hæc artem ratiocinandi genuit, & expolivit. Nam cum homines longo rerum uſu edocti animadverterent, aliquando mentem noſtram errare, aliquando bene ratiocinari; notarunt errores, & regulas quaſdam formarunt, ex quibus hæc ars ratiocinandi, ſeu *Artificialis logica* exſiſtit: quæ & artem inveniendi præmiſſas veras, & artem concluſionem recte deducendi, complectitur.

Verum uſu & experientia edocemur, homines ſibi relictos, & ſine regulis ratiocinantes, in infinitos errores incidere. Iccirco oportet quaſdam regulas habeamus, ad quas ratiocinationes noſtras dirigamus, ne imprudentes decipiamur. Quarum meliores hucuſque tradidimus.

Sed nec id ſatis eſt, regulas omnes notas & familiares habere, niſi uſu valeamus, & eas ad privatas contentiones applicemus: idque in re nova, quam numquam a præceptoribus audivimus, præſtemus.

Fingamus eſſe aliquem, qui Geographiam, & Nauticam artem compertas habeat, eaſque auditores plures annos docuerit; verumtamen mare numquam fuerit ingreſſus. Quis ſanus huic homini navem dirigendam committet? Sane multo facilius indoctiſſimus nauclerus, quam noſter ſapiens, curſum longiſſimum inſtituet. Eodem modo qui regulis abundat, non is quidem eſt Logicus: ſed qui eas in promptu habet, & ex longo meditandi uſu iis in quolibet argumento uti novit, & poteſt, hoc nomine inſignietur. Quod nemo, qui modo ſit doctus, negabit.

Ad hoc igitur revocatur controverſia: quonam modo uſum Logicæ comparabimus. Hic veteres omnes cum Græci, tum Romani tacent, quia methodum non agnoverunt. Peripatetici ne ipſi quidem de hoc diſputant: tantum clamoſa diſputatione exercent puellos, & hoc modo uſum aliquem ſe conſecuturos eſſe arbitrantur. Recentiores in diverſas abiere ſententias. Mihi ſane cum doctiſſimis, & bene exercitatis hujuſmodi methodus potior videtur.

Initium ducat a librorum didaſcalicorum lectione. Seligat eos, qui meliori methodo videntur conſcripti: & 1. Examinet, an regulas Logicæ, quantum argumentum patitur, ſervent. 2. Deinde veniat ad argumenta, eaque ad leges, quas paullo ante poſuimus, expendat. 3. Tum de ſtilo ferat judicium. Sic facile animadvertet, quam bene, aut quam male ſcribat.

Prin-

Principio se exerceat *in Arte Cogitandi*, *Purchotio*, *Rohaultio*, *Malebranchio:* nam ceteri, qui strictam Geometrarum methodum sequuntur, ut *Gravessandius*, *Keillius*, *Wolfius*, & his similes, tironibus ingeniis non sunt idonei. Deinde in aliis auctoribus, nempe Theologis, Jurisperitis exerceat se. Sed breviores auctores legat: nam ceteri tironibus apti non sunt.

Unum moneo, ne in Scholasticorum plerorumque scrutandis scriptis tempus consumat. Etenim hi auctores plerumque bonæ methodi rationem non habent: ad summum eorum aliqui argumentum exacte dividunt in partes: cetera nihil morantur. Utiliter tamen per otium unus & alter volutari potest, ut errores, qui magis sunt conspicui, notemus, & caveamus.

Præterea in Historicis ad disciplinæ præcepta expendendis non nihil temporis insumere necesse est. Legat e.g. judicium, quod Clercius in *Arte Critica* de Q. Curtio facit: vel, si legendi facultas non erit, memoria repetat ea, quæ superiori libro de Historicis disputavimus. Tum sumat in manus Historicum aliquem domesticum illustriorem, nimirum *Hieronymum Osorium*, vel *Maffeium*, vel *Hyacintum Freirem Andradium*, vel *Emmanuelem Fariam*, vel *Antonium Rodriguezium Costam*, aut aliquem eorum, qui hac ætate scripserunt cum laude, & consideret diligenter, an habeat virtutes, aut vitia, quæ Clercius in Curtio, post iteratam lectionem, invenit.

Item in Orationibus Ciceronis, Mureti, Perpiniani, Palearii, Amasæi, Buchneri, Cunæi, Cellarii, Achillis Statii, Oliverii (1) aliorumque perpendendis acuat ingenium: nec modo Rhetoricam, sed Philosophiam quærat in iis. Hæc qui faciet, quin reliquos longo post se intervallo relinquat, dubium non est. Nam & de rebus accuratum judicium faciet; & eos interdum in auctoribus reperiet nævos, quos plurimi, qui eruditissimi habentur, in iisdem delitescere num-

(1) *Isidorus Oliverius Lusitanus, de Clericis Regul. Scholarum Piarum, vir doctus, & disertus, qui Orationes aliquas eruditas, & per quam elegantes Romæ paucis ante annis habuit.*

numquam suspicati fuissent: Et hæc de *meditatione*, & *lectione*.

De *contentione* vero pauca dicenda sunt. Etenim pauci sunt, qui disputando cum altero pro fine ponant, verum inquirere, & patefacere: atque ad id efficiendum ea, quæ necessaria sunt, habeant. Adeoque vix unquam disputando proficitur. Verumtamen si disputatio recte, uti demonstravimus, instituatur, utilitate sua non caret.

II.

Restat ut vos præmuniam, Adolescentes, contra morosos quosdam, qui nos hoc nomine reprehendunt, quod Scholasticorum disputandi viam non amplexamur, quam illi ad puerorum ingenia polienda omnino necessariam esse existimant. Scilicet acutissimi conjectores prævident, nisi scripta nostra istis vocabulis adspergamus, *argues*, *instabis*, *urgebis*, *subinstabis*, *distinguo*, & *subdistinguo*, *formaliter*, & *materialiter*, & *essentialiter*, ceteris, iisque sine ullo fine repetitis; fieri non posse, ut ii, qui nostra recte perceperint, apposite & intelligenter re aliqua proposita judicent. Quibus nos si respondere conaremur, quin risum deberemus viris doctis, vix fugere possemus. Patimur æquo animo, ut reprehensores nostri mentem talibus doctrinis pascant: nos a via, in quam semel ingressi sumus, non declinabimus. Tantum non nulla, explicationis gratia, adjungemus.

Logica, uti diximus, ea est, quæ mentem exacuit, ut in omni loco, & tempore recte judicet, & ratiocinentur. Quare non ea est, quæ in disputationem venit; sed ex cujus legibus in reliquis disciplinis probe dijudicamus, ac disputamus. Id cum intelligerent Recentiores, viri accurati, abjecerunt illorum consuetudinem, qui prius puerulos disputare cogunt, quam sciant disputare: & legerunt ea, quæ & perspicue sunt vera, & hominibus doctissimis, multumque, & diu in Logica arte exercitatis, utiliora visa sunt: eaque tironibus proposuerunt, ut in promptu regulas haberent, ad quas ratiocinationes suas dirigerent. Cumque animadverterent, nihil magis argumentum illustrare, & faciliorem intelligentiam reddere, quam ordinem, quo præceptiones traduntur; sic præcepta nexuerunt, ut alia ex aliis ducerentur

& il-

& illustrarentur. Cum autem usu & experientia compertum haberent, altercationes de bonitate præceptorum mentem obtundere, ne, quæ necessaria sunt, percipiat; ea diligenter separarunt: tum demum facili & prope quotidiano sermone conscripsere præcepta: atque periculo facto intellexerunt, non, nisi hac methodo, puerulos non pœnitendos in disciplinis habere progressus. Id multiplici exemplo efficere poteramus: sed uno & satis obvio contenti erimus.

Quærat quis litteratorem, qui puerulum doceat pingere characteres, & eleganter scribere: eumque roget, ut puerum, quam maxime poterit breviter, erudiat. Fingamus talem præceptorem evenire puello, qui sit eruditus, & pius, sed qui tali methodo auditorem suum instituat. Principio, antea quam docet pennam in manus sumere, discipulum doceat originem litterarum: & rem ab ovo petens, exponat quidquid Flavius Josephus de columnis illis lateritia, & lapidea Sethi, narrat: in quibus ante diluvium universale initia scientiarum depicta feruntur. Transeat inde ad litteras Hebræas, & aperiat antiquitatem Hebrææ linguæ, & quo modo ex ea paucis mutatis litteris ceteræ linguæ deduci queant: quod ipsum Thomassini, Buxtorfii, Waltoni, Hayne, Morini argumentis confirmet: & quid in aliam partem disputarint Clercius, Grotius, Scaliger, Huetius, sedulo enarret. Deinde explanet differentiam inter characterem quadratum seu Chaldaicum, & veterem Hebræum, seu Phœnicium, & Samaritanum: quibus addat Rabbinicum.

Deinde ad vocales veniat, & explicet diffuse controversiam inter Joannem Buxtorfium juniorem, & Ludovicum Cappellum de Hebræorum punctis vocalibus: ac disputet de codicibus Hebræorum, de lege Orali, de editione tum Esdræ, tum aliorum, de Doctoribus legis, de paraphrasibus Chaldaicis Onkelosii, Jonathanis, Josephi, ceteris; de conversionibus Sacrorum codicum veteribus, & recentioribus; de duplici Thalmude, ceterisque codicibus, qui sine punctis vocalibus scribi consueverunt. Postremo de scholis Hebræorum, in quibus ista tradebantur, & præsertim de schola Tiberiadis, in qua videntur non nullis puncta vocalia inventa fuisse & excogitata. Quibus addat non nihil de reliquis linguis Orientalibus, quæ sine vocalibus scribuntur, ut Arabica, ceteris.

Hinc ad Ægyptiorum characteres transitum faciat, & declaret, quid sint hieroglyphici illarum gentium: ubi Pierii Valeriani *Hieroglyphica*, &, si superis placet, etiam Burnetii *Archaeologias Philosophicas*, in quibus Orientalium *Ænigmata* late persequitur, exponat. Ad hæc diligenter exploret & enarret, quis artem scribendi callueriț: ubi de Academiis Eliopolitana, Memphitica, Thebana, ceteris. Deinde doceat, Ægyptios quædam in columnis, quædam in codicibus habuisse descripta: & hic de columnis Hermetis, de mensa Isiaca, de Obeliscis, qui Romæ exstant, abundanter loquatur: & Marshami, Kircherii, Montfauconi, Pignorii, Budbeckii, Herwarthi, commentaria exponat, illustret, excutiat.

Præterea de litteris Æthiopum, & similitudine inter alphabetum Copticum, Græcum, Samaritanum, Æthiopicum explicet: ubi Bernardi *Tabulas Alphabetorum* anxie enarret. Item de Græcis characteribus, quos Cadmus ex Phœnicia in Græciam importavit: deque eorum mutatione, spiritibus, accentibus, ceteris. Tum quomodo Romani characteres exigua litterarum flexione inde nati fuerint. Ad hæc de Orthœpejà, seu recta litterarum Latinarum pronunciatione: ac de vetere scripturà Romanorum: ubi Silburgii tractatum accurate exponat, & compendiariam Romanorum scribendi viam minutissime persequatur: qua de caussa & notas, quæ supersunt, quasque Gruterus adducit, proferat ac exponat. Nec id solum, sed etiam illustret, quam varient vetusti lapides, & codices: quænam scribendi forma sit præferenda: ubi Lipsium, Manutium, Vossium, Sigismundum, Dausquium, Cellarium, ceteros, qui de hoc scripserunt, perpendat, atque de arte multiplicandi exemplaria, seu de arte typographicà disputet.

Præterea edoceat auditorem, Sinas seu Seres nescire artem scribendi; sed singulas res quibusdam signis, quæ perpendiculari lineà describunt, significare. Ad hæc de modo aptandi calamum, & tabulis parandis dicat: ubi de papyro Ægyptiorum, de tabulis ceratis, de membranà Pergamena, de chartà bombycina, serica, straminea curiose plurima promat. Tum demum eruditionem aliam accumulet, tamque exquisitam, qualem nec ipse Scaliger notam habuisset: & id genus alia, quorum vel dimidiam partem nec totis quatuor

an-

annis commode posset explicare: Verum de modo scribendi, quod erat propositum, altum silentium.

Hic aliquis ineptus, Adolescentes, prædicaret, hujusmodi hominem esse doctissimum, facundissimum, maximi ingenii, & judicii. Ego vero ita sentio, dementem esse: & auctor essem parenti pueruli, ut litteratorem ejusmodi ad hospitium amentium deducendum curaret, prius quam animi rabie incitatus & præceps in furorem ageretur.

Credite, Adolescentes, huic litteratori fore persimilem eum, qui cum puerum docere debeat bene ratiocinandi artem; eum immiscet operosis & inutilibus disputationibus, rebusque, quæ non dicam juvare non possunt, sed enecant puellos, & judicandi aciem retundunt. Duo enim obstant, ne recte judicemus: alterum, quod nos detinent rebus inutilibus: alterum, quod ea, quæ quodammodo utilia forent, tam perturbate declarant, ut summa sit omnium rerum in docendo confusio.

Nam nisi via, ac ratione discamus, nec res, uti par est, percipiemus, nec ad aliquam excellentiam perveniemus. Etenim, ut monet vir clarissimus, hoc solo nomine Geometria, & aliæ Mathematicæ disciplinæ ingenium exacuunt, non ob res, quæ in iis disputantur: quid enim juvat ad recte judicandum & ratiocinandum scire, tres angulos unius trianguli esse æquales duobus rectis; vel in triangulo rectangulo quadratum hypothenusæ esse æqualem quadratis reliquorum laterum; & hujusmodi alia? Sed tantum ob methodum, qua ita omnia nectuntur, ut alia ex aliis & certo & perspicue nascantur. Quod cum mens diu multumque contemplatur, talem comparat consuetudinem, ut, quacumque materia proposita, non, nisi ex principiis perspicuis, & nulli dubiis, ratione & via philosophetur: quod est bene ratiocinari.

Fateor, non nulla, quæ in Logica traduntur, in controversiam cadere posse. Sed hæc doctioribus reservamus, qui artem disputandi callent: non vero tironibus, qui vacillant plerumque. Quod si exercere juvenes in disputatione cupimus, exerceamus: ita tamen ut non de veritate & bonitate regularum, quæ omnibus sunt perspicuæ; sed de earum usu in singulis argumentis disputemus.

E. g. Definiat aliquis *aurum*, *horologium*, *hominem*. Examinet alter, an condita definitio recte se habeat. Dum

sic contendunt, veritas fiet nota, & litigatores hac disputatione evadent acutiores.

Cum vero publice de aliquo disputandum est, sumant sibi materiam, quæ in utramque partem disputari possit, in eaque se exerceant. Vel proferant auctores aliquot illustres, Oratores, Historicos, Philosophos, ceteros, & comparent se, ut satisfaciant interrogantibus, de qualitate librorum, de argumento, de divisione, de stilo: uti paullo ante monuimus. Hæc profecto exercitatio utilissima esset, & multo, mea quidem sententia, utilior, quam disputationes illæ vulgatæ; quæ & laborem non modicum, & parum utilitatis adferre solent.

Hæc sunt, Adolescentes, quæ vobis, tamquam maxime utilia, proponimus: quæ si pro ingenio vestro, pro discendi cupiditate, uti par est, arripueritis, non pœnitendum operæ pretium vos facturos esse confidimus. Pauca hæc sunt, sed pro ætatis genio satis multa. Plura si vultis, ea legendis auctoribus, quos prætereuntes nominavimus, comparabitis: nos finem facimus disputandi.

FINIS.

AP

APPENDIX
DE
ARTE SYLLOGISTICA.

CAPUT I.

De Syllogismorum Figuris.

SYllogismus, uti diximus, est, *ratiocinatio verbis expressa*. Quemadmodum autem ex diversa conjunctione ideæ mediæ cum extremis, oritur diversa species ratiocinationis; ita diversa conjunctio extremorum cum medio facit diversas formas seu figuras syllogismorum: nam *Figura* est, *ratio jungendi medium cum extremis*. Hoc autem medium quadruplici modo cum extremis conferri potest: ex quo quatuor exsistunt *Figuræ* hoc modo.

I.	II.	III.	IIII.
M.P. S.M.	P.M. S.M.	M.P. M.S.	P.M. M.S.

Exempla.

I.

Omne quod fertur deorſum eſt corpus grave.
Omnis lapis fertur deorſum.
Ergo, Omnis lapis eſt corpus grave.

In prima enunciatione major terminus *eſſe grave*, prædicatur de medio *ferri deorſum*. In ſecunda idem medius adfirmatur de minori termino *lapide*.

II.

Omnis homo prudens providet futurum.
Infantes pueri non provident futurum.
Igitur, Infantes pueri non ſunt prudentes.

Medius *providere futurum*, prædicatur in majori de majori termino *homo prudens*: & in propoſitione minori de termino minori *infantes*.

III.

Nullus Luſitanus eſt Italus.
Aliqui Luſitani ſunt divites.
Ergo, Aliqui divites non ſunt Itali.

In prima major terminus *eſſe Italum*, negatur de medio *Luſitanis*: in altera minor terminus *eſſe divitem*, adfirmatur de eodem medio.

IIII.

Omne animal vivit, & ſentit.
Omne quod vivit, & ſentit eſt ſubſtantia.
Ergo, Aliqua ſubſtantia eſt animal.

Medius terminus *vivere* & *ſentire*, prædicatur in majori de *animali*. Idem medius in minori eſt ſubjectum, de quo adfirmatur *ſubſtantia*.

Quoniam vero enunciationes ſunt vel *Ajentes*, vel *Negantes*; deinde harum quælibet *Univerſalis*, vel *Particularis*;

ris; ex quo quatuor differentes species nascuntur, A. E. I. O. Hinc in unaquaque Figura aliæ se offerunt conjunctiones enunciationum, qui vocantur *Modi*.

Hæ autem quatuor propositiones LXIIII. modis connecti possunt; ex quibus totidem differentes syllogismi exsistunt (1). Horum tantum XVIIII. sunt boni; id est, non peccant contra clarissima principia, quibus innituntur syllogismi. Quod ut facilius intelligatur, quædam de syllogismis præscribi solent, quæ nos breviter expediemus.

CAPUT II.

De legibus syllogismi generatim.

Quidquid autem de *Figuris*, & *Modis* præscribitur, ad hoc principium revocatur: *Eadem res non potest simul esse, & non esse*. Nam si vocamus ad examen unumquemque ex syllogismis, quos contra regulas peccare Logici affirmant, facile deprehendemus, male concludere hoc solo nomine, quia adversatur illi notissimo axiomati (2). Cum tamen pauci sint apti, qui rectam analysin instituant; iccirco facilitatis gratia feruntur a Logicis non nullæ leges; quas si servabimus, numquam illi principio adversabimur.

Quo vero has leges commodius percipiamus, quatuor axiomata in memoriam revocanda sunt, de quibus alio loco (3) diximus. I. *Propositiones particulares subalternatæ continentur in subalternantibus; non contra*. II. *Si subjectum est universale, aut particulare, etiam talis est propositio*. III. *In universali adfirmante subjectum distribuitur:*

 non

(1) *Leibnizius* de Arte Combinatoria Probl. 2. n. 15. *Crosa* in Logic. P. III. c. 8. *Corsinius* Log. P. III. c. 4. *&* *alii*.

(2) *Hoc axioma esse primum cognoscendi principium dixere Peripatetici plerique, & merito. Nam hujusmodi principii veritas per aliud principium a* priori *nequit probari: ex eo autem omnes propositiones, quæ veræ sunt, possunt deduci, aut ad illud revocari, ut consideranti evidens est.*

(3) Libro IIII. p. 1. c. 5. in Corollar.

non prædicatum. IIII. *In universali negante & prædicatum, & subjectum distribuuntur*. Hæc sunt principia legum, quæ sequuntur.

Generales Leges.

Lex I. *Syllogismus non habeat pauciores terminos quam tres, nec plures quam tres* (1).

Prima pars est manifesta. Nam sine tribus terminis non potest fieri syllogismus.

Altera pars consequitur ex prima. Nam si occurrunt duo termini *medii*, extrema non conferuntur cum eodem medio, nec ad eamdem regulam perpenduntur, sed diversas. Ex diversis autem regulis nequit constitui, an cohæreant, an non. Nam duæ regulæ diversæ diversas proprietates habent, quæ non necessario aliæ aliis cohærent, ut evidens est.

Sin quartus terminus *extremus* syllogismum ingrediatur, non comparabitur cum eodem medio. Ideoque vel sit in præmissis tantum, vel in conclusione tantum, semper conclusio inferet aliud diversum ab eo, quod in præmissis comparatum fuit ad medium. Propterea cum non exigat duo extrema ad unam regulam, falso colliget, ea convenire, aut non convenire inter se.

In hanc legem multis de caussis peccatur, & hac sola de caussa sophismata fere omnia fallunt. Si duo medii clare se offerunt, facile errorem dignoscimus, ut in hoc:

Omne animal est vivens.
Aliquis equus non est homo.
E. *Aliquis equus non est vivens*.

Hic aperte occurrunt 4. termini: *animal*, *vivens*, *equus*, *homo*.

Cum vero quatuor termini non semper primo adspectu appareant, iccirco sedulo exponenda sunt vocabula, ne in errorem incidamus. Sane quam frequentissimum est, ut vel *amphi-*

---

(1) *Hæc juvandæ memoriæ gratia breviter dicta sunto: nam fusior explicatio habetur* Libro III. p. 2. c. 1. & 3. *ad quam hæc lex exigi debet*.

amphibolia, vel *per mutationem suppositionis*, vel *per confusionem unius termini cum altero*, inducantur quatuor termini (1). Exempla facile occurrunt.

SCHOLION

Hæc lex, si rite intelligatur, sufficit, ut omnem syllogismorum varietatem recte fabricemus: nam ceteræ leges ad eam reducuntur. Nihilominus addemus alias tironum gratia.

Lex II. *Medius terminus nequit sumi bis particulariter: sed minimum semel capi debet universaliter seu distribute.*

Nam si accipiatur bis particulariter, non erit unus, sed duplex medius: ideo quatuor termini (contra leg. 1.) Hinc non valet:

Aliquis homo est pius.
Aliquis homo est latro.
E. Aliquis latro est pius.

Quia terminus *homo* in utraque significat diversum hominem, & sunt 4. termini: *hic homo*, *pius*, *ille homo*, *latro*.

Lex III. *Medius terminus numquam in conclusione inveniatur, nec totus, nec pars.*

Nam medius est regula, ad quam in præmissis extrema seorsum perpenduntur, ut cognoscamus, an eadem extrema inter se conveniant, an non. Ergo in præmissis locum habet, in conclusione non item. Secus adfirmaremus, aut negaremus aliquid, de quo non locuti eramus in præmissis, & essent quatuor termini: (contra legem 1.) ut in his:

Omne viride est jucundum.
Aliquod humanum cadaver est viride.
E. Aliquod humanum cadaver viride est jucundum.

In hoc totus medius *viride* est in conclusione, & sunt 4. termini:

---

(1) *Modos contra hanc legem diversos adducit Senguerdius in* Arte argumentandi, pag. 36. & seqq. *qui tamen ad prædicta revocantur, & præsertim ad* mutationem suppositionis.

mini: *viride*, *jucundum*, *humanum cadaver*, *humanum cadaver viride*.

Omnis bonus Theologus est homo.
Franciscus est bonus Theologus.
E. Franciscus est bonus homo.

In hoc pars medii *bonus* ingreditur conclusionem, & sunt 4. termini: *bonus Theologus*, *homo*, *Franciscus*, *bonus homo*.

Lex IIII. *In conclusione non sit plus, aut minus, quam in præmissis: id est, termini non accipiantur latiori, aut restrictiori significatione, quam in præmissis*.

Consequitur ex superiori. Nam cum (leg.3.) medium sit regula, ad quam in præmissis duo extrema diriguntur; si aliquid amplius erit in conclusione, adfirmabitur, aut negabitur in ea aliquid, quod non expensum fuit ad regulam, ac termini latius accipientur; & erunt quatuor termini (contra leg. 1.) ut in hoc:

Qui mundum contemnit, patitur injurias.
Qui Christum sequitur, mundum contemnit.
E. Qui Christum sequitur, in æternum injurias patitur.

Sunt 4. termini: *mundum contemnere*, *pati temporarias injurias*, *Christum sequi*, *pati injuriam sempiternam*.

Sin aliquid in conclusione deerit, quod esset in præmissis, accipietur in conclusione terminus restrictiori significatione, & iterum erunt quatuor termini, ut in hoc:

Qui moritur in fide Christi, moritur ut iterum vivat.
Petrus moritur in fide Christi.
E. Petrus moritur.

Sunt 4. termini: *mori in fide Christi*, *mori ut vivamus*, *Petrus*, *mori simpliciter*.

Lex V. *Conclusio sequitur debiliorem præmissam: id est, si una præmissa fuerit particularis, vel negans, hujusmodi erit conclusio. E contrario si talis est conclusio probanda, etiam altera ex præmissis*.

Constat primum. Nam si conclusio universalis ex præmissa particulari duceretur, plus adfirmaret conclusio, quam præmissæ: (contra leg.4.) & essent quatuor termini (contra leg. 1.) Similiter cum dico: *Nullus homo est lapis*; si animadverto, aliquid contineri in subjecto universali, e. g. *aliquod vivens esse hominem*; necessario debeo judi-

care,

care, *hoc vivens non esse lapidem*: aliter idem simul esset, & non esset.

Constat secundum. Nam si conclusio est particularis, aut negans, etiam altera ex præmissis virtute (1) ita se habebit. Aliter adfirmarem, aut negarem in conclusione minus, quam in præmissis ad regulam expensum fuit: (contra legem 4.) & essent quatuor termini: (contra legem 1.)

Lex VI. *Ex duabus enunciationibus particularibus nulla apta conclusio sequitur.*

Nam ideo adfirmamus extrema cohærere in particulari conclusione, quia certo scimus, eam contineri in alia universali. Ergo una saltim præmissa debet esse universalis. Clarius: duæ particulares non conferunt extrema cum uno, sed duplici medio ac regula (contra legem 1.) ut in hoc:

Aliquis homo est doctus.
Aliquis homo est indoctus.
E. Aliquis indoctus est doctus.

Sunt 4. termini: *aliquis homo*, *doctus*, *alius homo*, *indoctus*.

Lex VII. *Ex duabus enunciationibus negantibus nihil sequitur.*

Nam ideo adfirmamus, aut negamus, terminos conclusionis alium alii congruere, quia perspectum habemus, subjectum conclusionis contineri in primo subjecto universali, de quo aliquod prædicatum adfirmavimus, aut negavimus: quod ipsum est, esse unam præmissam adfirmantem: eam nimirum, quæ ostendit, conclusionem in universali contineri. Hinc male colligo:

Nullus homo malus servat mandata Dei.
Nullus justus est homo malus.
E. Nullus justus servat mandata Dei.

Nam fieri potest ut neutri extremo congruat prædicatum illud, quin inter se extrema concordent. Quia cum nego illa duo extrema congruere medio, hoc dico, talem non esse me-

(1) *Universalis ajens virtute est particularis, quam continet. Negans vero non nisi in negante continetur. Ex contextu autem evidens est, hic prætereundo præscribi, ne minus sit in conclusione probanda, quam in præmissis ad regulam ea de caussa expensum fuit: quod etiam in particulari adfirmante ducta ex universali verum est.*

medium, ex quo veluti regula dignoscere possimus, qualis relatio convenientiæ, aut disconvenientiæ sit inter extrema. Quare male adfirmamus, aut negamus, esse aliquam relationem.

Hæc lex primo adspectu videtur ad primam illam & Regulam, & Legem, reduci non posse: verum si ea recte perpendatur, facili negotio reducitur. Nam ideo vitiose colligitur ex duabus negantibus, quia non conferuntur recte duo extrema cum uno medio (1): quinimmo plane negatur, posse ea cum eodem medio tali modo conferri.

CAPUT III.

De legibus Figurarum sigillatim.

Venio ad leges singularum Figurarum, quæ se habent hoc modo.

FIGURA I.

Lex I. *Minor propositio esto adfirmans.*

Demonstratur. 1. Nam proprium minoris est ostendere, hanc rem sub illa contineri, de qua aliquod prædicatum adfirmatur, vel negatur: ut inde colligam, idem prædicatum de eadem adfirmari, aut negari debere. Igitur necessario est ajens.

Dem. 2. Si minor est negans, major erit ajens: nam ex duabus negantibus nihil sequitur: (leg. 7. gen.) Et si major est ajens, prædicatum sumitur particulariter: (axiom. 3.) Cum autem prædicatum majoris sit prædicatum conclusionis; & in conclusione, quæ est negans, quia sequitur debiliorem (leg. 5. gen.) utrumque extremum accipiatur universaliter; (axiom. 4.) dupliciter accipietur unum extremum: (contra leg. 4. gen.) & erunt quatuor termini: (contra legem 1. gen.) ut in hoc syllogismo;

Omne

---

(1) *Modo a nobis exposito L.IIII. p.1. c.1.* §. Porro, *seqq. præsertim* §. Præterea, *& iterum in hac* Appendice *cap. 1. Lege V.* §. Constat primum.

Omne quod loquitur vivit.
Nullus equus loquitur.
Igitur, nullus equus vivit.

Sunt 4. termini: *loquitur*, *aliquod vivens*, *equus*; *nullum vivens*.

Lex II. *Major propositio esto universalis.*

Dem. 1. Nam ideo adfirmamus, aut negamus aliquid in conclusione, quia cognovimus, hanc enunciationem contineri sub aliqua universali. Sed subjectum minoris est idem subjectum conclusionis. Ergo, ut conclusio contineatur in aliqua universali, oportet quod major sit universalis.

Dem. 2. Si major est particularis, subjectum, quod est medius, erit particulare: (axiom. 2.) Cum autem idem medius sit prædicatum minoris, quæ est ajens, (per legem 1.) erit itidem particulare: (axiom. 2.) Ergo erunt quatuor termini: (contra leg. 1. gen.) Hac de caussa non est bona hæc collectio:

Virtus est genus respectu Justitiæ, & Fortitudinis.
Justitia est virtus.
E. Justitia est genus respectu Justitiæ, & Fortitudinis.

Nam cum *virtus* non accipiatur distribute *pro omni virtute*, sed tantum *pro aliquo prædicato virtutis*; est particularis major: dicere enim vult: *Aliquod prædicatum* (nempe habitus electivi in mediocritate consistentis) *quod vocatur virtus, sejunctum a reliquis prædicatis videtur ob similitudinem genus respectu J. Fortitudinis &c. Justitia habet simile prædicatum, sed conjunctum aliis prædicatis suis. Ergo, Justitia est genus respectu J. Fortitudinis &c.* In quo clare se offert duplex medium, & 4. termini: *prædicatum virtutis sejunctum: videtur genus respectu &c.: justitia: prædicatum virtutis conjunctum aliis.*

FIGURA II.

Lex I. *Una præmissa esto negans.*

Dem. Nam medium in utraque præmissa est prædicatum: prædicatum autem enunciationis ajentis accipitur particulariter: (axiom. 3.) Ergo si utraque esset ajens, medius bis particulariter acciperetur, & essent quatuor termini: (contra leg. 1. gen.) Hinc falso colligo in hunc modum:

Omnis

Omnis equus est substantia.
Omnis spiritus est substantia.
E. Omnis spiritus est equus.

Sunt enim 4. termini: *equus*, *aliqua substantia*, *spiritus*, *alia substantia*.

Excipe, si extrema sic *reciprocentur*, ut subjectum fieri possit prædicatum, & e contrario. Nam cum æque late pateant, ex duabus ajentibus bona conclusio cogitur, ut in hoc:

Omne risibile est homo.
Omne animal rationale est homo.
E. Omne animal rationale est risibile.

Lex II. *Major esto universalis.*

Dem. Nam si esset particularis, etiam subjectum esset particulare: (axiom. 2.) Cum vero in conclusione, quæ est negans, quia imitatur debiliorem (leg. 5. gen.) sumatur universaliter; (axiom. 4.) latius in ea sumeretur: (contra leg. 4. gen.) & essent quatuor termini: (contra leg. 1. gen.) ut in hoc:

Aliqua substantia est spiritus.
Nullum corpus est spiritus.
E. Aliquod corpus non est substantia.

En 4. termini: *aliqua substantia*, *spiritus*, *corpus*, *nulla substantia*.

FIGURA III.

Lex I. *Minor sit adfirmans.*

Dem. Si minor fuerit negans, major erit ajens: nam ex duabus negantibus nihil sequitur: (leg. 7. gen.) Deinde si minor est negans, etiam conclusio: (leg. 5. gen.) Cum autem termini conclusionis negantis accipiantur universaliter; (axiom. 4.) & prædicatum majoris ajentis accipiatur peculiariter; (axiom. 2.) majus extremum latius in conclusione accipietur: (contra leg. 4. gen.) & erunt quatuor termini: (contra leg. 1. gen.) Ergo necessario minor est ajens. Hinc perperam ratiocinamur hoc modo:

Omnis bestia sentit.
Nulla bestia est homo.
E. Nullus homo sentit.

Ter-

Termini enim 4. sunt: *bestia*, *aliquod sentiens*, *homo*, *nullum sentiens*.

Lex II. *Conclusio esto particularis*.

Dem. Nam in tertia Figura subjectum conclusionis est prædicatum minoris: & cum minor sit adfirmans, (per leg. 1.) prædicatum est particulare: (ax. 3.) Ergo etiam conclusio erit particularis, quia sequitur debiliorem: (leg. 5. gen.) Brevius: si esset universalis, plus esset in conclusione, quam in præmissis: (contra leg. 4. gen.) & iterum essent quatuor termini: (contra leg. 1. gen.) ut in hoc:

Omnis bellua vivit.
Omnis bellua est corporea.
E. Omne corporeum vivit.

Habet hic syllogismus 4. terminos: *bellua*, *aliquod vivens*, *aliquid corporeum*, *omne corporeum*.

Excipe, si termini minoris propositionis sic reciprocentur, ut alter pro altero poni queat, ut in II. Figura diximus; tunc enim concludi potest universaliter hoc modo:

Omnis homo est substantia.
Omnis homo est animal rationale.
E. Omne animal rationale est substantia.

FIGURA IIII.

Lex. I. *Si major sit adfirmans, minor erit universalis.*

Dem. Nam, medius in hac Figura est prædicatum majoris: & prædicatum in universali adfirmante sumitur particulariter: (axiom. 3.) Cum autem in minori idem medius sit subjectum, si esset item particularis, in utraque sumeretur particulariter: (axiom. 2.) Ideoque essent quatuor termini: (contra leg. 1. gen.)

Lex II. *Si minor sit adfirmans, conclusio erit particularis.*

Nam in minori adfirmante minus extremum, seu prædicatum sumitur particulariter: (ax. 2.) Cum autem minus extremum sit subjectum conclusionis; debet itidem sumi particulariter. Nam si sumatur universaliter, plus esset in conclusione, quam in præmissis: (contra leg. 4. gen.) & essent 4. termini: (contra leg. 1. gen.)

Lex III. *Si conclusio est negans, major erit universalis.*

Nam

Nam majus extremum, quod est prædicatum conclusionis negantis, sumitur universaliter : (ax. 4.) Cum autem majus extremum sit subjectum majoris ; si non esset universale, sed particulare, plus esset in conclusione, quam in præmissis : (contra leg. 4. gen.) & essent 4. termini (contra leg. 1. gen.)

Porro hæ leges litteris vocalibus quarumdam vocum, quas Logici excogitarunt, significari solent : quæ his versiculis continentur.

I. *Barbara*, *Celarent*, *Darii*, *Ferio*. IIII. *Bamalipton*, *Camentes*, *Dimatis*, *Fesapno*, *Fresisomorum*.
II. *Cesare*, *Camestres*, *Festino*, *Baroco*. III. *Darapti*, *Felapton*, *Disamis*, *Datisi*, *Brocardo*, *Ferison*.

Exempla.

I.

1. A A A.	Bar-	*Omne animal est vivens.*
	ba-	*Omnis homo est animal.*
	ra.	*E. Omnis homo est vivens.*
2. E A E.	Ce-	*Nullus spiritus est lapis.*
	la-	*Omnis Angelus est spiritus.*
	rent.	*E. Nullus angelus est lapis.*
3. A I I.	Da-	*Omne mortale est vivens.*
	ri-	*Aliquis equus est mortalis.*
	i.	*E. Aliquis equus est vivens.*
4. E I O.	Fe-	*Nullum bonum est repudiandum.*
	ri-	*Prudentia est bonum.*
	o.	*E. Prudentia non est repudianda.*

II.

1. E A E.	Ce-	*Nulla injustitia est amanda.*
	sa-	*Omnis virtus est amanda.*
	re.	*E. Nulla virtus est injustitia.*
2. A E E.	Ca-	*Omne visibile est corpus.*
	me-	*Nullus spiritus est corpus.*
	stres.	*E. Nullus spiritus est visibilis.*

3. E I O.

3. EIO.	Fe-	*Nullus lapis eſt animal.*
	ſti-	*Aliquod vivens eſt animal.*
	no.	*E. Aliquod vivens non eſt lapis.*
4. AOO.	Ba-	*Omne corpus eſt figuratum.*
	ro-	*Aliquis ſpiritus non eſt figuratus.*
	co.	*E. Aliquis ſpiritus non eſt corpus.*

III.

1. AAI.	Da-	*Omne quod ſentit eſt animal.*
	ra-	*Omne quod ſentit eſt ſubſtantia.*
	pti.	*E. Aliqua ſubſtantia eſt animal.*
2. EAO.	Fe-	*Nullum ſentiens eſt incorruptibile.*
	la-	*Omne ſentiens eſt animal.*
	pton.	*E. Aliquod animal non eſt incorruptibile.*
3. IAI.	Di-	*Aliquis homo eſt peccator.*
	ſa-	*Omnis homo eſt riſibilis.*
	mis.	*E. Aliquod riſibile eſt peccator.*
4. AII.	Da-	*Omnis flos eſt vivens.*
	ti-	*Aliquis flos eſt odorifer.*
	ſi.	*E. Aliquod odoriferum eſt vivens.*
5. OAO.	Bro-	*Aliquis adamas non eſt albus.*
	car-	*Omnis adamas eſt duriſſimus.*
	do.	*E. Aliquod duriſſimum non eſt album.*
6. EIO.	Fe-	*Nulla planta eſt ſenſitiva.*
	ri-	*Aliqua planta eſt fructifera.*
	ſon.	*E. Aliquod fructiferum non eſt ſenſitivum.*

IIII.

1. AAI.	Ba-	*Omne animal eſt vivens.*
	ma-	*Omne vivens eſt ſenſitivum.*
	lipt.	*E. Aliquod ſenſitivum eſt animal.*
2. AEE.	Ca-	*Omnis ſuperbia eſt vitium.*
	men-	*Nullum vitium eſt amandum.*
	tes.	*E. Nullum amandum eſt ſuperbia.*
3. IAI.	Di-	*Aliquod nigrum eſt homo.*
	ma-	*Omnis homo eſt rationabilis.*
	tis.	*E. Aliquod rationabile eſt nigrum.*

4. EAO.	Fe-	*Nullus equus est sapiens.*
	sa-	*Omne sapiens est animal.*
	pno.	*E. Aliquod animal non est equus.*
5. EIO.	Fre-	*Nullum laudandum est vitium.*
	si-	*Aliquod vitium est avaritia.*
	som.	*E. Aliqua avaritia non est laudanda.*

COROLLARIUM I.

Hinc prima Figura, quia perspicua & facilis est, sola sufficit, ut in ea argumentationes omnes conficiantur: & aliis Figuris tuto carere possumus.

Nam quælibet conclusio probanda vel est A, vel E, vel I, vel O. Hæ autem quatuor conclusiones in prima Figura reperiuntur: non ita vero in aliis Figuris.

COROLLARIUM II.

Hinc modi secundæ, & tertiæ Figuræ memoria mandandi sunt, non quia multum nobis adferant utilitatis, sed ne, cum eos offendamus, difficulter intelligamus.

COROLLARIUM III.

Hinc quartæ Figuræ modi tum directi, tum indirecti, quia universaliores, & clariores sunt, quam modi secundæ, & tertiæ, memoria tenendi sunt, ut eorum ope de bonitate multorum syllogismorum facilius judicemus.

Nam in secunda Figura non aliæ probari possunt conclusiones, quam E. O: in tertia Figura I. O. At vero in quarta occurrunt E. I. O. Ergo hæc ad plura probanda inservit, quam duæ mediæ. Deinde ordo collocandi medii est multo clarior. Ideo ex eo multo facilius de inclusione, aut exclusione medii in extremis judicari potest (1). CO-

(1) *De quarta Figura in prima editione hujus Logicæ verecundius locuti sumus, ne stomachum non nullis moveremus, qui, Peripatetica sententia impediti, eam minus claram,*

COROLLARIUM IIII.

Hinc syllogismus, in quo minor primo loco est, & major secundo, non facit quintam Figuram, e. g. si sit in prima Figura.

Nam quemadmodum, ut reperiamus quale sit subjectum, inversi restituuntur termini propositionum; ita quando agitur de Figura nova inducenda, faciliori ordine secundum variam positionem medii propositiones sunt disponendæ. Quod si inversio primæ esset quinta Figura suis regulis donata, etiam transpositio quartæ daret sextam Figuram suis modis, & legibus constitutam (1).

COROLLARIUM V.

Hinc in omni Figura colligi potest directe, *&* indirecte.

Colligitur *directe*, cum prædicatum majoris est prædicatum in conclusione. In prima Figura hoc modo:

Omne animal est sensitivum.
Omnis homo est animal.
E. Omnis homo est sensitivus.

Colligitur *indirecte*, cum prædicatum majoris est subjectum conclusionis, hoc modo:

Omne animal est sensitivum.
Omnis homo est animal.
E. Aliquod sensitivum est homo.

Ita in secunda Figura colligi potest *directe* sic:

Nullus lapis est homo.
Omne risibile est homo.
E. Nullum risibile est lapis.

Z 2 Vel

---

ram, & expeditam, quam ceteræ, reputabant: iccirco eorum loquendi mori non nihil indulsimus. Verum cum in hac editione necessarium judicaverimus hunc errorem communem demonstrare, quod fecimus supra Libro IIII. p. 2. cap. 5.; propterea & hic clarius mentem nostram exponere, & hunc canonem sine ulla obscuritate quæsita scribendum existimavimus.

(1) *Crosa* Log. P. III. c.9.

tione conclusionis probandæ, & ideæ mediæ, possum quemcumque syllogismum ad quamcumque Figuram vel sine ullo labore reducere. Sin hæc non intelligo, nullæ me regulæ juvare possunt. Si qui vero has delicias inhiant, adeant Logicorum vulgarium scripta, quæ undique hæc mysteria crepant.

CAPUT IIII.

De syllogismis Singularibus, & Compositis.

PRæter syllogismos simplices, de quibus superiori capite disputavimus, alios syllogismos disputando facimus, immo in familiari sermone non nisi complexis utimur syllogismis. De quibus ordine explicabimus, si prius de *singulari* dicamus.

Singulares.

Singularis syllogismus est, *qui constat medio singulari; & una saltim præmissa singulari*, hoc modo:

1. *Petrus fuit Judæus.*
   Petrus fuit Romanus episcopus.
   E. Aliquis Romanus episcopus fuit Judæus.
2. *Christus fuit servator humani generis.*
   Aliquis Judæus fuit Christus.
   E. Aliquis Judæus fuit servator humani generis.

Postremus hic syllogismus aliquem usum habere potest in investigatione veri: & in tribus primis Figuris fieri potest; atque iisdem, quibus simplices, nititur principiis.

Compositi.

Compositus syllogismus est, *cujus una saltim propositio est composita.*

Hic vel est *Conditionalis*, vel *Relativus*, vel *Caussalis*, vel *Disjunctivus*, vel *Copulativus*.

I. *Conditionalis*, qui etiam dicitur *Hypotheticus*, est, *qui saltem unam propositionem conditionalem habet* (1). Propositio autem conditionalis duas habet partes, quarum una, quæ conditionem continet, dicitur *antecedens*, altera *consequens*: e. g.

Si Sol lucet, dies est.
Sed Sol lucet.
E. Dies est.

Hi syllogismi triplici modo fieri possunt. Qui habent minorem, & conclusionem conditionalem, vel tres propositiones conditionales, æquivalent simplicibus syllogismis, & ex *legibus simplicium* fieri debent. Qui habent tantum majorem conditionalem, servant has leges duas. 1. *Si in alterutra præmissa adfirmatur, aut negatur antecedens, etiam in conclusione adfirmatur, aut negatur consequens: non contra.* 2. *Si in alterutra præmissa negatur consequens, etiam in conclusione negatur antecedens: non contra.* Peccat in primam hic:

Si homo est bestia, sentit.
Sed homo sentit.
E. Homo est bestia.

Nam ex adfirmatione consequentis adfirmatur antecedens. In secundam peccat hic:

Si homo est bestia, sentit.
Sed homo non est bestia.
E. Homo non sentit.

Nam ex negatione antecedentis, negatur consequens, & ideo est falsus.

II. *Relativus* est, *qui una saltem præmissa relativa constat*, ut hic:

Quales sunt Reges, tales sunt subditi.
Sed Rex est bonus.
Ergo, Subditi sunt boni.

In his id tantum servari debet, ne in minori sumatur terminus, qui sub majori non contineatur. Cetera simplicium legibus subjiciuntur.

Possunt hi syllogismi ad *conditionales* reduci: nam prima

(1) *Vide* L. IIII. p. I. c. 3.

ma pars majoris eſt veluti conditio, ex qua ſequitur altera magis particularis, ut in hoc:

Si Reges ſunt boni, aut mali, etiam ſubditi.
Sed Rex eſt bonus.
E. Subditi ſunt boni.

III. *Cauſſalis* eſt, *cujus una ſaltim propoſitio eſt cauſſalis* (1): velut hic:

Quod non ſum ignara mali, miſeris ſuccurrere ſum parata.
Sed vos eſtis miſeri.
Ergo, vobis ſuccurrere ſum parata.

Hic ſyllogiſmus ad *conditionalem* reduci poteſt hoc modo:

Si mali non ſum ignara, ſum parata miſeris ſuccurrere &c.

Vel ad abſolutum ſic:

Omnis non ignarus mali eſt paratus miſeris ſuccurrere.
Ego ſum non ignara mali, vos autem eſtis miſeri.
Ego, igitur, ſum parata vobis miſeris ſuccurrere.

Eadem ratione ad Proſyllogiſmum quam facillime reducitur.

IIII. *Disjunctivus* eſt, *cujus major propoſitio eſt disjunctiva* (2). Propoſitio autem disjunctiva vel eſt bimembris, vel plurium membrorum. Ratio vero concludendi in his ſyllogiſmis eſt oppoſitio partium. Quare ſi duo tantum ſunt membra, eaque ſtricte oppoſita, tunc ex unius veritate bene infertur falſitas alterius: aut contra. Vel id adfirmando, vel negando fiat, perinde eſt. e. g.

Petrus aut videt, aut eſt cæcus.
Sed videt.
E. Non eſt cæcus.

Sin autem membra ſint plura, hæc eſt regula ſervanda. *Enumerentur partes omnes: Si una tantum adfirmetur, reliquæ removeantur. Si omnes præter unam removeantur, quæ reliqua eſt adfirmetur. Si una tantum removeatur, reliquæ disjunctive ponantur.* Itaque ex eadem majori triplici modo recte colligimus. e. g.

1. *Petrus vel eſt ingenuus, vel libertinus, vel ſervus.*
Sed eſt ingenuus.
E. Non eſt libertinus, nec ſervus.

2. *Sed*

---

(1) *Loco cit.* (2) *Loco cit.*

2. *Sed nec ingenuus, nec libertinus.*
E. Est servus.
3. *Sed non est servus.*
E. Ingenuus, vel libertinus.

Quod si has regulas non servavero, erit falsa : ut contrariis exemplis effici potest.

Animadvertendum est autem, disjunctivum ad conditionalem, parum mutata prima, revocari ad hunc modum :

Si Petrus est ingenuus, non est libertinus, nec servus.
Sed est ingenuus.
Ergo, nec libertinus, nec servus.

V. *Copulativus* est, *cujus major est copulativa* (1).

Qui ajentes sunt, bene colligunt si major unico constet prædicato, ut in hoc :

Omnis homo, & omnis avis est animal.
Petrus est homo, psittacus est avis.
E. Petrus, & psitaccus sunt animalia.

Nam hic æquivalet duobus syllogismis simplicibus. Quod si constet uno subjecto, & duobus prædicatis, tunc est nugatorius, quia ponit in antecedente id ipsum, quod in conclusione colligit.

Negans copulativus recte colligit, si, posita una parte in minori, removetur in conclusione altera hoc modo :

Non & lapis est, & animal.
Sed est lapis.
E. Non est animal.

Nam major significat, *non esse simul lapidem, & hominem.* Igitur si minor adfirmat unum, debet conclusio negare alterum. At si minor unum negat, non sequitur aliud in conclusione aut adfirmandum esse, aut negandum : nam potest utrumque esse falsum. Quod ex regulis *contrariarum* evidens est : quæ ambæ possunt esse falsæ, non ambæ veræ : interdum altera vera, altera falsa est.

VI. *Dilemma* est, *syllogismus disjunctivus bimembris.* Proinde ex legibus *disjunctivorum* fabricari debet. At cum Dialectici ejus leges ponant seorsum, & nos, ut iis morem geramus, breviter faciemus. Itaque *Dilemmatis* tres sunt leges. 1. *Membra omnia, quæ in toto continentur, enumerentur.*

---

(1) *Loco cit.*

rentur, *nihil sit reliqui*. 2. *Ratio cur aliquid adfirmatur*, *aut negatur talis sit*, *quæ hominem non ineptum moveat ut aliquid faciat:* secus non necessario infertur, removendas esse partes, aut ponendas. 3. *Hoc incommodum tale sit*, *quod in opponentem torqueri non possit*. Nam si potest contorqueri, fit, ex positione, aut remotione partium talem conclusionem non sequi.

His tribus nominibus dilemma illud de uxore (1) est vitiosum. Nam primum non enumerat membra omnia, sed tantum *pulcram*, & *deformem*: remanet autem tertium, *mediocris forma*, & talis, quæ nec fastidio, nec sollicitudini sit. Deinde non ponit verum detrimentum: nam esse mulierem pulcram non est tale incommodum, quod necessario inferat molestiam: potest enim esse pudica, & talis, quæ uxoris officia cum dignitate tueatur. Immo vero potest etsi deformis, talibus virtutibus esse ornata, ut longe superet exquisitas illas, & celeberrimas formas mulierum. Postremo ex dictis merito inflecti potest in opponentem hoc modo:

Si est pulcra, *potest esse pudica: plurimæ enim fuerunt.*
Si est deformis, *potest id aliis animi*, *& corporis dotibus compensare.*
Igitur ducenda est.

VII. *Sorites*, ut alio loco (2) ostendimus, constat plurimis syllogismis simplicibus, ideoque ratione materiæ est compositus, ac ad copulativos revocatur. Is autem duas leges habet. 1. *Omnes præmissæ*, *quæ inter primam & ultimam continentur*, *sint universales*. Nam media est major syllogismi primæ Figuræ. Igitur universalis: (leg. 2. prim. Figur.) 2. *Omnes præmissæ sint ajentes: ultima potest esse negans*. Nam quælibet præmissa est minor syllogismi, qui sequitur. Ergo non potest esse negans: (leg. 1. Fig. 1.) Ultima non est minor, sed major ultimi syllogismi: ideo potest esse negans, quia tales habentur in prima Figura.

Hæ sunt regulæ Dialecticorum vulgarium de syllogismis Compositis. Verum hæ omnes regulæ ad nostram illam, *trium idearum recte comparatarum*, reducuntur: ac multo facilius ex ea, quam ex his, fabricari possunt syllogismi composi-

(1) *De quo L. IIII. p. 2. c. 2. fine.*
(2) *Supra L. IIII. p. 2. cap. 2. n. 6.*

positi: modo propositiones veræ sumantur, sine quibus nulla ratiocinatio nec simplex, nec composita recte se habere potest. Nam omnes syllogismi compositi ratione formæ virtute, ut ante diximus, sunt *conditionales*: conditionalis autem levi mutatione facta evadit *absolutus*: tam enim facile sic enunciamus: *Si homines peccabunt*, *punientur*: quam hoc modo: *Omnes homines*, *qui peccant*, *punientur*. Proinde nullo negotio generali regulæ subjicitur. Compositus autem ratione materiæ, seu copulativus constat duobus simplicibus & absolutis: propterea ad simplicium legem dirigi debet. Cetera tam plana sunt, ut admonitore opus non sit.

Habetis, Adolescentes, quæ de *Arte Syllogistica* magis ex usu tradi solent: reliqua, quæ sunt inutilia & vana, apud eos legere potestis, qui in iis ætatem consumserunt, quorum satis vulgata sunt scripta.

Illud tamen vos monitos volumus, parum has regulas prodesse Philosopho, nisi ipse argumentum, de quo est disputaturus, cognitum habeat & exploratum. Quod qui non habent, ii quidem etiamsi undique syllogismos crepent, nec probationes ullas invenient, nec aliquid disputando efficient. Qui vero materiam penitus comprehendit, & in judicando est exercitatus, vel sine ullis syllogismis ex *Arte* illa factis rem, de qua loquitur, intelliget, & optime ratiocinabitur. Quare hoc uno testimonio, quod gravissimum est (1), concludemus: *Nec enim ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantum, & a limine salutanda: in hoc unum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni, ac secreti boni judicemus*. Et de Syllogismo hactenus.

Finis Artis Syllogisticæ.

MEN-

(1) *Sunt verba Lucii Senecæ philosophi Stoici*, *id est*, *acutissimi Dialectici*, in Epist. 49.

MENDA			CORRIGE:
Pag. 24.	linea 30.	explanit	explanat
25.	7.	certitudinem	evidentiam
33.	5.	utuntur	utantur
35.	*Nota* 1.	*homonyma*	*ſynonyma*
98.	20.	elices	elicies
152.	7.	tranſpoſitionibus	tranſmutationibus
184.	24.	certitudine	firmitudine